Wallafar Hakîkat Kitâbevi Na: 3

ƊABI'O'IN MUSULUNCI

Hüseyn Hilmi Işık

Wallafar Hakîkat Kitâbevi Na: 3

ƊABI'O'IN MUSULUNCI

Marubuta

Alî bin Emrullah **Muhammed Hâdimî**

Hüseyn Hilmi Işık

Bugu Na Goma Sha Takwas

Hakîkat Kitâbevi
Darüşşefeka Cad. 53/A P.K.: **35 34083**
Fatih-ISTANBUL/TURKEY Tel: 90.212.523 4556–532 5843 Fax:
90.212.523 3693 http://www.hakikatkitabevi.com e-mail:
info@hakikatkitabevi.com
JANAIRU-2023

Bayanin Mawallafi:

Duk wanda yayi nufin buga wannan littafi a asalin yadda yake ko ya fassara shi zuwa wani yare mun bashi izinin yin hakan; kuma mutanen da suka aiwatar da wannan muhimmin aiki mai amfani muna sanya sunansu acikin tabarrakin da muke nema a wurin Allâhu ta'âlâ tun gabanin suyi hakan, tare da miƙa musu fatanmu na alkairi da godiya mai tarin yawa. Sai dai, mun bada izinin ne bisa sharaɗin za'a tabbatar takardar da za'a yi amfani da ita wurin bugawa zata kasance mai ƙwari da nagarta kuma salon rubutun da shirinsa zai zamo tsararre wanda babu kurakurai a ciki.

____

Jan Kunne: Yan mishan kullum cikin tallata addinin Kiristanci suke; Yahudawa aiki suke kullum wurin yaɗa ƙirkirarrun maganganun malaman yahudanci (Rabbis); Hakîkat Kitâbevi (Shagon sayar da litattafai), na Istanbul, kullum a cikin gwagwarmayar yaɗa musulunci suke; suma yan ƙungiyar asiri ta firimesin kullum a cikin ƙoƙarin faɗa da kore addinai suke. Mutum mai hikima, ilimi da hankali zai tantance na gaskiya a tsakanin waɗannan addinai ya zaɓa kuma ya taimaka wurin yaɗa wanda yake gani yafi hikima a cikinsu, domin ceton yan Adam. Babu abinda zai fi wannan daraja, matuƙar ƙudurin mutum ya yiwa mutane hidima.

ABUBUWAN DAKE CIKI

ƊABI'O'IN MUSULUNCI

GABATARWA

Zamu mu fara littafin da sunan Allah!
Sunan Allah shine mafifici awajen nemantsari,
Ni'imominsa ba zasu aunu ko su lissafu ba,
Shine Ubangiji mafi jin ƙai da gafara

Allâhu ta'âlâ yana jin tausayin dukkan yan Adam a doron ƙasa. Ya halicci kuma ya turowa kowa ni'imomin da yake buƙata. Kuma ya koyar dasu yadda zasu yi amfani da waɗannan ni'imomi domin cimma farin cikin wannan duniya dana lahira. Imâm ar-Rabbânî 'rahimahullâhu ta'âlâ, a cikin wasiƙarsa ta 259 ya sanar damu cewa kafiran da basu taɓa jin labarin musulunci ba ba za'a yi musu azaba a cikin wuta ba. Za'a ruguzasu tare da dabbobi bayan anyi hisabi. Mutanen da suka ji labarin musulunci kuma suka yi tunani mai zurfi akai, sannan suka karɓe shi, za'a yi musu ni'ima da aljanna. Allâhu ta'âlâ ya horewa mutane gaba ɗaya tsawon rai domin zurfafa tunani. Yana gafartawa wanda suka zamo muminai bayan sun zame zuwa cikin kafirci da ɓata, wanda yawancin lokuta sakamakone na zambatar kai, wanda lalacewarsa ke ƙara tsamari ta hanyar kasancewa tare da mugayen abokan zama, karanta litattafai masu da'awar tawaye da bibiyar shirye-shiryen gidajen rediyo (da talabijin) masu bijirewa da yiwa gwamnati bita da ƙulli. Yana cetonsu daga bala'o'i marasa tuƙewa. Bayan nuna turbar tsira ga azzalumai, mugaye da masu ɓatanci. Yana ƙyalesu su zauna a cikin lokon inkarin da suka faɗa ciki wanda kuma shi suke so kuma suke buri. A gobe ƙiyama kuma, zai gafartawa wanda yaso daga cikin muminai wanda suka cancanci su shiga wuta, kuma zai tura su zuwa aljanna bayan ya azabtar dasu a ciki domin zunubansu. Shine kaɗai wanda ya halicci gaba ɗaya abubuwa masu rai, ya barsu a wanzajju a koda yaushe, kuma ya basu kariya daga tsoro da firgici.

Idan wani yayi godiya tare da kirari ga wani a kowane lokaci kuma a kowane wuri bisa kowane dalili, wannan godiya da kirari mallakar Allâhu ta'âlâ ne, saboda shine kaɗai wanda ya halicci kuma ya turo duka nau'in ni'imomi da alkairai. Da bai tunasar, halicci, kuma ya bada ƙarfi ba, babu wanda zai iya wani abun alkairi ko sharri ga kowa. Abinda ya ƙaddara ne kaɗai yake wanzuwa. Babu wanda zai iya wani abu daya saɓa da ƙaddararsa.

Muna fatan addu'ar mu da gaisuwa su sadu ga mafi soyuwa a wurinsa Annabi Muhammad 'sallallâhu alaihi wa sallam,' wanda shine mafi kyawu da matsayi a gaba ɗaya yan Adam ta kowacce siga, ya haɗa da yayayensa, da ahalin gidansa, da sahabbansa ridwânullâhi ta'âlâ 'alaihim ajma'în,' wanda suka yaɗa kyawawan ɗabi'u da ilimi.

Ana buƙatar musulmai su koyi "Ilimin Addinin Musulunci." An raba shi zuwa rassa biyu, "Ilimin Addinin Musulunci" da "Ilimin Kimiyya." Ilimin kimiyya shi ake kira da "Hikima" **(Hikmat).** Annabinmu sallallâhu alaihi wa sallam' yace, **"Hikima kayan mu'mini ce data ɓata. A duk inda ya sameta ya ɗauketa."** Wannan hadisin yana umartarmu da mu nemi ilimin kimiyya. "Ilimin Addinin Musulunci" yanada rassa guda ashirin, guda takwas daga ciki suna ɗauke da darussan koyarwa a babban matakin ilimi, guda goma sha biyun kuma suna ɗauke da darussa a matakan farko. Ɗaya daga cikin darussan da ake koyarwa a babban matakin ilimi yana koyar da kyawawan halaye.

[Musulmin da yake da kyawawan ɗabi'u kuma yayi nisa a ilimin kimiyyar lokacinsa ana kiransa da wayayyen musulmi ko musulmi mai son cigaba. Akasin haka kuma, mutumin da yayi zurfi a cikin ilimin kimiyya kuma ya assasa masana'antu, amma kuma bashi da kyawawan halaye ana kiransa da azzalumi, ɗan ci baya, ɗan fashi ko mai kama-karya. Waɗanda kuma aka barsu a baya a ilimin kimiyya da fasaha kuma suke da munanan halaye ana kiransu da dabbobi ko mutane marasa ɗa'a. Wayewar kai na nufin gina birane da biyan buƙatun yan Adam. Za'a iya cimma hakan ne kuma ta hanyar ilimin kimiyya, fasaha da kyawawan ɗabi'u. A taƙaice, idan aka yiwa ilimin kimiyya da fasaha rakiya da kyawawan ɗabi'u, wannan shi ake kira da wayewa kai. Wayayyen mutum shine mai amfani da ilimin kimiyya da fasaha domin yin

hidima ga al'umma. Akasin haka kuma, azzalumai suna amfani dasu wurin azabtarwa. Zamu iya gani cewa Musulmin ƙwarai mai son cigaba ne. Kafirai kuwa sun kasance masu son ci baya, kuma matsiyatan mutane. Ya kuma bayyana cewar wayewa na nufin ƙera gine-gine da haɓaka birane. Hakan kuma na yiwuwa kaɗai ta hanyar kimiyya da fasaha. Cigaba a kimiyya da fasaha yana samuwa ne sakamakon ƙarin sabbin hikimomi akan tsofaffin hikimomi na mutanen baya da suka gabata. Sannan yiwuwar mutane su rayu cikin zaman lafiya da kwanciyar hankali dole sai ta hanyar ɗabi'o'in musulunci.]

Neman ilimin addinin musulunci iyakar iyawa wajibine **(fard)** ga dukkan Musulmi. Malaman Addini sun rubuta littattafan da ba zasu ƙirgu ba akan wannan maudu'i. Waɗannan littattafan da zan jero sanannune a fagen kyawawan halaye: **Akhlâq-i-Nâsirî** na Nasîruddîn-i Muhammad Tûsî, **Akhlâq-i-Jalâlî** na Jalâladdîn-i-Muhammad Dawânî, da **Akhlâq-i-Muhsînî** na Husayn Wâiz-i Kâshifî na Hirat. Mun fassara babi na farko na wannan littafi daga littafin **Berîka** rubutawar Abu Sa'id Muhammad Hadimî 'rahimahullahu ta'âlâ'. A babi na farko na wannan littafi zamu tattauna munanan ɗabi'u wanda musulunci yayi watsi dasu da magungunansu. Munanan ɗabi'u suna samuwa ne daga cututtukan qalbi. Suna haifar da mutuwa marar iyaka da lalacewa ga zuciya **(ƙalb)** da ruhi **(rûh)**. A babi na biyu na wannan littafi, zamu yi bayanin ma'anar kyawawan halaye **(akhlâq)** da ire-irensu, ta hanyar arowa daga babukan farko na littafin **Akhlâq-i-Alâî** wanda aka rubutashi da yaren Turkanci, Alî bin Amrullah 'rahimahullâhu ta'âlâ,' wanda ya rasu a 979 Hijrî, 1572 A.D. a garin Edirne / Turkiyya.

Matasan da basu gurɓace ba waɗanda suka samu ikon karanta wannan littafi zasu su gano cewar kakanninsu sun kasance masu lafiya da kyawawan ɗabi'u. Haka kuma sun kasance masu aiki tuƙuru, wayayyu kuma yan son cigaba. Ta hanyar sanin gaskiya game da kakanninsu ba zasu gurɓata daga ƙarairayi da ƙazafin abokanan gabarsu ba.

Sunan marubucin littafin Akhlâq an-Nâsirî shine Nasîruddîn-i Muhammad Tûsî. An haifeshi a shekarar Hijira 597 a cikin garin Tus (Mashhad) kuma ya rasu a shekarar Hijira 672 [1273 A.D.] a

garin Baghdad. Ya kasance ɗaya daga cikin yan ɗariƙar Shi'a. Yana ɗaya daga cikin mutanen da suka taimakawa Hulagu wurin rusa Baghdad lokacin daya kawo mamaya da kisan dubunnan ɗaruruwan musulmai. Ya zamo babban ministan Hulagu. Kuma ya kafa laburare mai yawan littattafai 400,000 da gidan tarihi da jami'a. Ya rubuta littafai da yawa.

An haifi Jalâladdîn-i Muhammad Dawânî ‘rahimahullâhu ta’âlâ,’ shekarar Hijira 829 kuma ya rasu a shekarar Hijira 908 [1503 A.D.] a Shiraz. Yana ɗaya daga cikin faƙihai a cikin malaman addinin musulunci. Ya rubuta littafai da yawa. Littafinsa Akhlâq-i-Jalâlî an rubuta shi da yaren farisanci. An aiwatar da bugunsa na takwas a shekarar Hijira 1304, 1882 A.D. a India. An fassara shi zuwa yaren Turanci.

Husayn Wâiz-i Kâshifî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’, mai wa'azine a birnin Hirat. Ya mutu a shekarar Hijira 910, 1505 A.D. a Hirat.

Yaku, matasa masu nagarta! Yaku, masu daraja kuma ababan so yayan shahidai wanda suka shafe rayukansu domin neman ilimi da yaɗa darussan kyawawan ɗabi'un musulunci kuma suka sadaukar da rayukansu domin yaɗa Addini Allâhu ta'âlâ zuwa ga dukkan yan Adam! Ku koyi addinin musulunci da kyawawan halaye, wanda kakanninmu masu ƙima da daraja suka kawo kuma suka danƙa amanar cikarsu da daidaitonsu ga kariyarku. Ku bada kariya ga wannan amana **(amanât)** da dukkan wayonku da ƙarfinku daga hare-haren maƙiyanmu, wato, masu harin lafiyarmu, dukiyoyinmu, addininmu, da kyawawan halayenmu, kuma masu saka ido akan ƙasarmu cike da kwaɗayi. Ku dage wurin yaɗa wannan addinin gaskiya ko'ina kuma ta hanyar hakan ku ceci yan Adam daga bala'o'i marasa iyaka. Ku bari a san cewa addininmu ya umarce mu da samun kyawawan ɗabi'u, ƙaunar juna, girmama na gaba da jin ƙan na ƙasa a shekaru, kuma mu zamo masu kirki ga kowa ba tare da lura da ra'ayoyin addini ba. Ku biya kowa haƙƙoƙinsu da albashin da suka cancanta! Kada ku karya dokar ƙasa kuma kada ku bijirewa umurnin gwamnati! Ku biya harajinku akan lokutansu! Kada ku taɓa mancewa Allâhu ta'âlâ shine mai taimakon salihan mutane! Mu so juna kuma mu taimaki juna don Allahu ta'âlâ shima ya taimake mu.

Malaman Musulunci suna cewa: “Allahu ta'âlâ ya halicci abubuwa guda uku a cikin mutane: Hankali **('aql)**, zuciya **(ƙalb)** da rai **(nafs)**[1]. Ba zamu iya ganin ko ɗaya daga ciki ba. Zamu iya gane wanzuwarsu ta hanyar kiyaye tasirinsu ko ayyukansu, ko mu san su saboda addininmu ya koyar damu su. Hankali da rai suna cikin ƙwaƙwalwarmu, ita kuma ƙalbi tana cikin zuciya, wadda ke a ɓarin hagu na ƙirazanmu. Ba'a halicce su ta zahiri ba kuma basa mamaye sarari. Wanzuwarsu a cikin waɗannan wurare kamar wanzuwa lantarki ne acikin ƙwan wuta ko ƙarfin maganaɗisu a cikin mayen karfe. Hankali yana ƙoƙarin gane ilimin addinin musulunci. Yana gane ilimin addinin musulunci da alkairansa da amfaninsa har ma da munanan saɓani masu illa. Masu kyawun da marasa kyawun an ware su bisa koyarwar dokar ƙudura. Hankali wanda ke gane dokokin ƙudura **(Shari'ât)** kuma yake son biyayya a gare su, ana kiransa da "hankali na kyawun tunani" **(’aql-i-salîm)**. Mutanen dake da hankali kaɗan kuma koda yaushe suke aikata kurakurai ana kiransu da sakarkaru ko wawaye. Mutanen da basu da hankali ana kiransu da mahaukata. Hankalin da yake tunani mai kyau yana isar da kyawawan abubuwan da Shari'ar ta koyar ga zuciya. Ita kuma zuciya itace ke aiwatar da wannan kyawawan abubuwa. Tana amfani da jijiyoyin sadarwa, wanda suke fitowa daga ƙwaƙwalwa su tafi ga sassan jiki, su bada umarnin don aiwatar da waɗannan kyawawan abubuwa. Shigar da buri, nufi da son aikata abubuwa masu kyau ko marasa kyau zuwa cikin zuciya shi ake kira da kyawawan halaye ko ɗabi'u **(akhlâq)**. Rai yana da matuƙar son jin daɗin duniya. Baya tunanin abu mai kyau ne ko mara kyau, mai amfanine ko cutarwa. Shi yasa abinda rai yake so baya dacewa da Shari'a. Aikata ayyukan da Shari'a ta hana suna ƙarfafa rai. Kuma yana jan hankalin zuciya ga aikata munanan abubuwa. Yana zambatar zuciya ta hanyar nuna abu mummuna da mai illa a matsayin mai kyau. Yana ƙoƙarin cimma jin daɗin sa ta hanyar jan hankalin qalbi ta biya masa buƙatun. Ya zamo wajibi a ƙarfafa zuciya kuma a raunana ruhi don ta hakan rai ba zai iya zambatar zuciya ba kuma zuciya ba zata

---

[1] Wani karsashi da ke cikin halittar ɗan Adam. Wadda kuma dukkan abinda take buƙata sun saɓawa dokokin Allâhu ta’âlâ. Itace kaɗai abu wadda dukkanin buƙatun ta suna da haɗari a gareta da kuma mai ɗauke da ita.

haɓaka ta faɗa cikin mugun yanayi ba. Kamar yadda ake ƙarfafa hikima da karatu da neman ilimin addinin musulunci, hakama zuciya ke ƙarfafa, ko tsarkaka, ta hanyar biyayya ga Shari'ât. Gina ikhlâsi a cikin zuciya zai samu ne ta hanyar sanya zuciya ta riƙa yawaita ambaton Allahu ta'âlâ (yin zikirin Allâhu ta'âlâ "dhikr" daga zuciya). Cimma nasarar yin "Zikirin zuciya" zai yiwuwu kaɗai ta hanyar koyonsa daga wurin ƙwararren malamin sufanci (Murshîd al-Kâmil). Tilas ne a fitar daga cikin zuciya duk wasu tunane-tunanen duniya da aka gina a cikin ƙwaƙwalwa saboda bayanan da suke zuwa daga azancin gaɓɓan sadarwa. Da zarar zuciya ta zamo babu komai, babu wasu nau'ikan tunane-tunanen duniya a ciki, zata fara "zikirin Allâh" cikin sauƙi. Kamar fitar da ruwa daga cikin kwalba ne. Idan ka zubar da ruwan, cikin sauƙi iska zata shiga cikin kwalbar. Za'a iya samun nasarar bada kariya ga zuciya daga tunane-tunanen duniya ta hanyar sanya zuciyar ta amfana daga (karɓar "fayd" Nur [Haske]) daga zuciya wani babban malamin sufanci. Tana malala daga wata qalbin zuwa wata ta hanyar ƙauna. Mutuwar babban jagoran kurwa ko kasancewarsa a wata ƙasa mai nisa baya dakatar da malalar wannan faira daga qalbinsa zuwa ta ɗalibansa. Gwani a jagorancin kurwa (Murshîd al-kâmîl) malamin “Ahl as-sunnat” ne **('alim)** wanda yake da ilimin addini mai zurfi kuma yake duka ayukkansa da tsarkin niyya (ikhlâs) bisa la'akari da abinda ya sani. Biyayya ga Shari'ât da samun faira (fayd) daga gwani a jagorancin kurwa (murshîd al-kâmîl) yana ƙarfafa zuciya kuma yana raunana nafs. Bisa wannan daliline rai (nafs) baya son zuciya tayi biyayya ga Shari'ât ko abota **(sohbat)** da gwani a jagorancin kurwa (Murshîd al-kâmîl) ko karanta littattafan da gwani a jagorancin kurwa ya rubuta. Tafi son zuciya ta zamo mara addini kuma mara imani. Don haka, wanda basa yin amfani da hankali sai dai su bi son ransu wanda bashi da imani, za su zamo marasa addini. Rai baya mutuwa amma idan yayi rauni, ba zai iya yaudarar zuciya ba daga sannan.

Mîlâdî	Hijrî Shamsî	Hijrî Qamarî
2001	**1380**	**1442**

HÜSEYN HILMI IŞIK
Rahmatallahi ’alaih’

Hüseyn Hilmi Işk, ‘Rahmatallahi ’alaih’, mai wallafe-wallafen Hakikat Kitabevi, an haifeshi a garin Eyyub Sultan, Istanbul a 1329 (A.D. 1911).

Daga cikin littafai ɗari da arba'in da huɗu daya wallafa, guda sittin da yaren larabci ne, ashirin da biyar da yaren Farisanci, sha huɗu da yaren Turkanci, sauran kuma da yaren Faransanci, Jamusanci, Ingilishi, Rusiyanci, da sauran yaruka.

Hüseyn Hilmi Işik, ‘Rahmatallahi ’alaih’ (ɗalibin Sayyid ’Abdulhakim Arwâsî, ‘Rahmatallahi ’alaih’, fitaccen Malamin addini kuma gwani a halayen nagartar sufanci (Tasawwuf) kuma gogagge wurin koyar da ɗalibai cikin kamala; yana da nasarori da hikima na rayuwa), ya kasance ƙwararre, babban malami mai ƙoƙarin koyar da hanyar samun farin ciki, ya rasu cikin dare tsakanin October 25, 2001 (8 Sha’bân 1422) da October 26, 2001 (9 Sha’bân 1422). An binne shi a garin Eyyub Sultan, garin da aka haife shi**.**

ƊABI’O’IN MUSULUNCI

BABI NA FARKO

Babin farko na wannan littafin ya fayyace manyan munanan halaye guda arba’in kaɗai da hanyoyin da za’a magance su. Dukkan bayanan da zasu zo daga baya an fassara su ne daga babin farko na shahararren littafin addinin Musuluncin nan **Berîqa**, rubutawar Abû Sa'id Muhammad Hadimi, Allah ya jiƙansa. Wannan littafi, wanda asali an rubuta shi ne a juzu’i biyu da yaren larabci, wanda aka wallafa a shekarar 1284 bayan Hijra [1868] a birnin Istanbul kuma an sake fitar dashi a shekarar 1411 bayan Hijra [1991], ɗaukar nauyin Shagon sayar da litattafai na Hakîkat. Marubucin littafin Muhammad Hadimi ‘rahimahullah ta’âlâ’ ya rasu a shekarar 1176 bayan Hijra, [1762] a mahaifarsa dake ƙauyen Hadîm na birnin Konya, Turkiyya.

MUNANAN HALAYE DA HANYOYIN TSAFTACE KAI

DAGA GARE SU

Abubuwan dake cutar da mutum a duniya da lahira duk sun samo tushe ne daga munanan halaye. Gurɓacewar imanin mutum ya samo asali ne daga aikata munanan halaye. Kauracewa munanan halaye kuma shi a ke kira **Taƙwâ**. Taƙwâ kuma itace mafi daraja a bautar Allahu ta'ala. Kafin a yiwa wani abu ado akwai buƙatar da fari a tsaftace abun daga dukkan wata dauɗa. Makamancin haka kuma babu wani lada (Thawab) da za’a samu ko wani tagomashi da zai afku daga bautawa Allahu ta‘ala face idan mutumin daya aikata wannan bauta ya tsaftace kansa daga zunubin. Mafi girma a munanan halaye kuma shine kafirci **(kufr)**. Duk kyawawan aiyukan da kafiri ya aikata a duniya baza su ƙare shi da komai ba a ranar lahira. [Kafirin da aka kashe ba bisa haƙƙinsa ba, baya zamowa shahidi kuma bazai shiga aljanna ba].

Mafarin dukkan wani aiki mai kyau shine taƙwâ. Yana da kyau mutum ya dage ya samu taƙwâ kuma ya riƙa shawartar sauran mutane akan suma su samu taƙwâ. Rayuwar lumana a cikin wannan duniya da samun dacewa na samuwa ne kaɗai idan an samu taƙwâ.

Munanan halaye suna haifar da cuta a cikin zuciya da ruhi. Kuma ƙaruwar wannan cuta yana sanya mutuwar zuciya, kenan yana haifar da kafirci. Shirka, wadda ita ce mafi girman zunubai, guba ce mai haɗari ga zuciya. Wasu mutane marasa imani zaka ji suna cewa wai: "Ku duba zuciyoyinmu, zaku ga a tsarkake ne". Amma kalamansu ba komai bane face kufai. Haƙiƙa zuciyar da ta mutu ba zata taɓa zama mai tsarki ba.

Kafirci yana da nau'o'i da yawa. Mafi muni a ciki shine **shirka** da Allahu ta'ala. Dukkan nau'i na wani mummunan aiki, ana ganeshi ne ta manyan sifofinsa. Ta haka kuma, kalmar kafirci kamar yadda aka ambata a ayoyin Alqur'ani mai girma da Hadisan Annabi Muhammad alaihis salam na bayanin dukkan wani nau'i na yiwa Allahu ta'ala abokin tarayya. Allahu ta'ala yana cewa a cikin al-Qur'ani mai tsarki, aya ta 48 da aya ta 116 a cikin Suratul Nisa'i, cewa bazai taɓa yafewa mushrikai ba. Ayoyin na nuni da cewa mushrikai zasu dauwama a cikin azabar wuta.

['Shirk' na nufin yiwa Allahu ta'ala abokin tarayya. Wanda ya yiwa Allahu ta'ala tarayya da wani abu ana kiransa da **mushriki.** Abinda aka haɗa tarayya da Allahu ta'ala kuma ana kiransa da **shârik**. Yin imani da cewa wani zai iya samun sifofin ƙudura daidai yake da Allantar dashi. Sifofin da Allahu ta'ala ya kaɗaita dasu ana yi musu laƙabi da "sifofin ƙudura". Kaɗan daga cikin wannan sifofi akwai: dauwamamme, mai yin halitta, Masani akan komai, da warkar da mara lafiya. Yin imani da cewa wani mutum ko Rana ko Saniya koma wacce irin halitta zata iya samun wannan sifofi, har bisa haka ta kai ga samun ƙima ko a roƙe ta, to hakan Allantar da ita ne. Kuma waɗannan abubuwa sun zama abun bauta. Ambaton kalamai masu nufin Allantar da waɗancan mutane, ko tofa kalaman girmamawa ga gumaka, hotuna da ƙaburburan mushrikai da nufin su ɗin suna da sifofin ƙudura, da nufin a bauta musu, shirka ne. Amma idan mutum yayi imani da cewar wani mutum bashi da sifofin ƙudura sai dai ya kasance wanda Allahu

ta‘ala ke so, ko kuma idan mutum yayi imani da cewar wani mutum ya yi hidima ga ƙasar sosai don haka kuma ya cancanci girmamawa, girmama hotuna da sassaƙen wannan mutum ba shirka bane ko yiwa Allahu ta‘ala abokin tarayya. Duk da haka, tunda girmama hotunan kowanne irin mutum haramun ne, duk wanda ya aikata hakan ya zamo **fasiƙi** (mai aikata zunubi). Idan yayi inkarin kasancewar aikata haka zunubi ne, kuma zai shiga sahun masu ridda **(murtad)**, haka ma duk masu izgili ga Shari’a ta hanyar aikata zunubi da gangan. Tunda yahudawa da kiristoci wanda ba mushrikai bane amma kuma basu yarda da Annabtar Muhammad alaihis salam ba, hakan na nufin sun kasance kafirai. Kuma ana yi musu laƙabi da 'ahlul kitabi' (masu littafi). A yanzu, yawancin kiristoci mushrikaine saboda sun haɗa Allahu ta’ala tarayya da bawansa Annabi Isa alaihis-salam. Kiristoci masu bin ɗariƙar Barnabas da Arias (wanda basa haɗa Allahu ta'ala tarayya da kowa) sun shiga sahun ahlul-kitabi, amma sai dai basu kawo i zuwa wannan lokacin mu ba.

Mummunan hali na biyu mafi girma bayan kafirci shine aikata **bidi'a**, wadda tana haifar da sakaci daga kaucewa zunubai, da jagoranci zuwa hanyar ɓata. Mutumin da ya mutu bayan aikata zunubai, masu rangwame ko manya, ba tare da ya tuba (tawba)[1] ba, matuƙar ba shirka bane, yana iya samun yafiya daga Allahu ta‘ala ko dai ta hanyar ceto (shafa’at) ko kuma kai tsaye daga jin ƙansa. Idan har ba’a yafe ƙananan zunubai ba hukunci da zai biyo baya shine wuta. Zunuban da suka shafi take haƙƙoƙin sauran mutane baza’a yafe su cikin sauƙi ba. Mafi yawanci, masu aikata irin wannan zunuban su za’a fi yiwa hukunci mai tsanani. Misali, hana mace sadaki da haƙƙin aure ya bata ko kuma hana mutane koyon addinin gaskiya wanda haƙƙinsu ne, na daga cikin mafiya girman take haƙƙoƙi. Annabi Muhammad alaihissalam yana cewa: **“Wani lokaci zai zo da mutane zasu daina damuwa shin kuɗin da suka samu ta hanyar halal ne ko haramun”,** kuma, **“wani lokaci zai zo da riƙo da addinin Allah zai zamo kamar ɗaukar garwashin wuta a tafin hannuwa”**. Don haka kaucewa

[1] Ƙanƙan da kai; yin tawba shine tuba daga zunuban da mutum ya aikata, mutum ya roƙi Allahu ta’ala gafara, sannan kuma mutum ya sa cewa bazai sake aika waɗannan zunubai ba.

daga aikata duk wani aiki da akayi hani dashi (haramun) da aiyukan da aka yiwa laƙabi da makaruhai (masu kusanci da haram) shine taƙwâ. Kin aikata aiyukan farilla da **wajibai** anyi hani dashi (haramun ne). Daga wasu bayanai kuma, ƙin aikata manyan sunnoni daga aiyukan Annabi Muhammad alaihis-salam, ba tare da wani uzuri ba, makaruhi ne (ba'a so). Mutanen da basa bin koyarwar addinin musulunci a fagen imani **(i'tiqâd),** kyawawan ɗabi'u **(akhlâq),** da kyawawan aiyuka **('amal),** za'a yi musu hukunci. A hankalce, mutum ya kamata ya guji abin zai kaishi ga azabtarwa. Misali, ƙin yin sallolin farilla guda biyar, da kuma mata da yara suƙi rufe jikinsu, babban zunubi ne. Akwai buƙatar yin sallolin farilla guda biyar kullum idan mutum yana so ya kauce daga aikata manyan zunubai. Duk da haka, a cikin wannan littafin, ba zamu tattauna akan aiyukan da ba dole a barsu ba, maimakon haka; zamu fayyace wanda ya dace a kaucewa, misali, zunubai da kuma aiyukan da aka yi hani a kai.

Abubuwan da basu halatta mu aikata su ba (abin da aka hanemu da aikatasu) muna aikata su ne ko dai da wata gaɓar jiki ko kuma da jikin gaba ɗaya. Gaɓoɓin da zamu jero sune aka fi aikata zunubi dasu: ruhi na zuciya, idanu, kunnuwa, harshe, hannuwa, ciki, gaɓoɓin jima'i da ƙafafu. Ita qalbi wani ruhi ne da aka hura akan zukatan yan Adam. Wanzajjiyace amma idanu basa iya ganinta. Waɗannan gaɓoɓi a karan-kansu basu bane suke aikata zunubi, ƙarfin tasirinsu dake bawa mutum damar ƙawa-zuci ne ke haifar da aikata zunuban. Duk wani mutum dake son ya samu farin ciki a duniya da lahira dole ya kiyaye waɗannan gaɓɓai daga aikata zunubai. Dole a haɓaka ruhi zuwa dawwamammen yanayi wanda babu aikata zunubi a cikinsa. Duk wanda ya cimma wannan matsayi shi a ke kira da mai tsoron Allah **(muttaqi)**, ko mutumin kirki. Shine wanda ya samu soyayyar Allahu ta'ala da yardar sa, kuma ya zama **waliyyin**[1] Allah. Ana samun taqwa ta sa kai ta hanyar gujewa zunubai har zuciyar ta ɗabi'antu da hakan.. Amma zamowa waliyyi tilas sai ruhi ya ɗabi'antu kiyayewa daga zunubai, ta hanyar tsarkake zuciya. Shi

---

[1] Waliyyi (Jam'i: Awliya) shine wanda yake makusanci kuma Allah ke ƙaunarsa.

kuma tsarkake zuciya yana buƙatar biyayya ga umarnin addinin Musulunci. Musulunci yana da ɓangarori guda uku: sani **(Ilm)**, aiki **(ʻamal)** da kyautata niyya **(ikhlas).** (1) Ilmi shine neman sani da kuma hukunce-hukuncensa kamar Farillai, Wajibai, Sunnoni da aiyukan da aka haramta **(haram da makaruhi)**. (2) Sai bautawa Allahu taʻala kamar yadda ya koyar. (3) Da kuma yin aiki domin Allahu taʻala. Al-Qur'ani mai girma yayi umarni da jan hankali akan waɗannan ɓangarori guda uku. A cikin wannan littafi za muyi bayanin zunuban da za'a gujewa ne kaɗai domin tsarkake zuciya. Ana yi musu laƙabi da zunubai, laifuka, ko aiyuka marasa kyau.

RASHIN ƊA'A DA HANYOYIN MAGANCE TA

Abu na farko da musulmi ya dace ya bawa muhimmanci shine tsarkake zuciyarsa, saboda zuciya ita ce jagorar jiki da dukkan gaɓɓan dake ƙarƙashin kulawar sa. Annabi Muhammad sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' yana cewa **"a cikin jiki akwai wata tsoka, idan ta gyaru dukkan jiki ya gyaru, idan ta ɓaci dukkan jiki ya ɓaci. Wannan tsoka itace zuciya."** Abinda wannan hadisi ke nufi ba wai tsokar zuciyar dake cikin jiki bane, face ruhin dake cikin zuciyar. Kyautatuwar tsokar, kamar yadda hadisin yayi bayani, na nufin tsarkaketa daga zunubai da cusa mata kyawawan ɗabi'u. Bayyanar mutum a zahiri shi ake kira da zati. Karsashin dake cikin zuciyarsa kuma shine ɗabi'a **(khulƙ).** Cututtukan dake cikin zuciyar mutum su a ke kira da "miyagun ɗabi'un zuciya" **(akhlaq al-zamima).** Kuma warkewa daga gare su yana da wuyar sha'ani. Warkarwa daga waɗannan mugayen ɗabi'u yana buƙatar ilimi mai zurfi akan waɗannan laifuka na zuciya, da kuma sanin ainahin hanyoyin amfani da ilimin. Ɗabi'u sune yanayi na cikin zuciya. Kuma karsashin dake cikin ruhin zuciya ne ke ƙarfafa wa mutum ƙarfin yin imani, furta kalamai, ko ya aikata wani aiki. Halayen daya zaɓa ma dai suna zuwa daga wannan ɗabi'u ne.

Sauya yanayin zuciya daga ɗabi'u, halaye da aiyuka marasa kyau, zuwa ɗabi'u, halaye da aiyuka masu kyau abune wanda mai yiyuwu. Annabi Muhammad sallallâhu alaihi wa sal-lam ya taɓa cewa: **"A kyautata ɗabi'u".** Kuma addinin Musulunci bai taɓa umarni da abinda bazai yiyuwu ba. Aiki da lura ya tabbatar da hakan. [Lura ɗaya ce daga cikin hanyoyi uku na neman sani.

Sauran hanyoyi biyun na samun ilimi sune; samun ilimi ta hanyar nazari da ƙididdiga, sai kuma ilimin da Annabi Muhammad sallallâhu 'alaihi wa sal-lam ya sanar damu]. A wajen ƙoƙarin gyara munanan halaye, Yan Adam sun banbanta (wasu sunfi wasu).

Tushen ɗabi'u asalinsa yana da iko ne guda uku a cikin ruhin mutum. Na farko shine ikon fahimtar ruhi ana kiransa da **"nuɗuƙa"** ko kuma hankali **('aƙl).** Ikon hankali na farko dana biyu sune hikimar nazari **(hikmat al-nazarî)** da hikimar aiki **(hikmat al-'amalî).** Hikimar nazari wadda tana wanzuwa ne a matsakaicin yanayi ita ake kira da tunani. Tunani kuma shine ikon rarrabe daidai da ba daidai ba, mai kyau da mara kyau, alheri da sharri. Idan mutum yakai maƙurar tsauri da zarmewa wurin amfani da tunani, sai ya fara yunƙurin gane abinda gano shi ba abune mai yiwuwa ba. Misali, sai ya fara yunƙurin fassara ayoyin Alƙur'ani mai girma masu fakaitacciya da ɓoyayyiyar ma'ana, ko ya ringa yunƙurin fayyace ƙaddara, ko kuma ya faɗa cikin aikata zamba da sihiri. A magana ta fatar baki, naƙasun sifar wannan iko shi ake kira da shiririta. Kuma duk mutumin da ya kamu da wannan shiririta ba zai iya tantance abu mai kyau da mara kyau ba. Amma idan hikimar aiki ta wanzu a matsakaicin tsauri, wannan shi ake kira adalci. Shi kuma adalci babu rashin ƙarfi ko ɗamfarewar yalwa a tattare dashi.

Ƙarfin iko na biyu wanda daga nan halaye ke ɓubɓogowa shine fushi **(ghadab).** Sashe ne na ruhin mutum da yake kamanceceniya dana dabbobi. Hakan yasa dukkan wani abu da mutum ya tsana yake tafasa jininsa. Idan sashen ruhi mai asali daga mutuntaka ya rinjayi wannan ƙarfi, yana haɓaka shi ya zamo jarumta **(shaja'at)**, wadda ita ke bawa mutum tagomashin aiwatar da aiyuka masu amfani. Misalan wannan jarumta shine rundunar Musulmin da tayi yaƙi da rundunonin kafiran da yawansu ya ninka nasu kuma suka samu nasarar tseratar da wanda ake zalunta daga hannun azzalumai. Idan wannan ƙarfi yayi yawa ana ambatarsa da **"tahawwur"**, wanda shine abinda ke haifar da kaushin hali. Mutum mai irin wannan hali za'a same shi da saurin fushi. Idan yawan wannan ƙarfi yayi kaɗan a jikin mutum yana haifar da kasala **(jubn).** Kuma mutum wai wanna hali za'a same shi mai son jiki.

Na uku daga cikin masu bawa ruhin mutum ƙarfin iko itace sha'awa **(shahwat).** Tana faruwane yayin da sashen ruhin mutum mai kama dana dabba ke buƙatar abinda take so. Sashen mutuntaka na cikin ruhine ke tarwatsa wannan karsashi ya mayar da wannan ɗabi'a abinda a ke kira da kamewa **(iffat),** ko kuma daraja. Kamammen mutum shine mai gamsar da sha'awarsa ta hanyar da addinin musulunci ya koyar, kuma mai dacewa da tsarin halittar ɗan Adam. Idan wannan ƙarfi yayi yawa ana kiransa da son zuciya **(sharah).** Mutum mai irin wannan hali za'a same shi da son ya cimma buƙatunsa ba tare da la'akari da haƙƙin wasu ba. Idan wannan ƙarfin sha'awa yayi kaɗan a jikin mutum yana haifar da ragwanci **(humûd).** Mutum mai irin wannan hali za'a same shi da kasawa yayin cimma buƙatunsa ko dai saboda tsananin jin kunya, tsananin jin tsoro ko tsananin jiji da kai, ko kuma saboda wata lalurar ƙwaƙwalwa.

Sassan ƙarfin iko guda huɗu da aka ambata a sama kamar haka: "hikmat" (azanci), "adâlat" (adalci), "iffat" (kamewa), da "shajâ'at" (jarumta), sune asulin dukkan wasu halaye. Idan azanci a hankalce bai dace da azanci a aikace ba - wanda shine mai daidaita shi - kuma yayi ambaliya kan koda ɗaya ne daga cikin tsaurara a mugayen halaye, aiyuka marasa kyau ne zasu haifo. Duk munanan halayen guda shida babu alheri a tattare dasu. Hatta sassan ikon guda huɗu sharrine matuƙar za'a yi amfani dasu wurin aikata sharri. Misalin amfani da hikmat (azanci) wajen aikata sharri ya haɗar da: shiga al'amuran addini don samun ɗaukaka da matsayi cikin sauƙi, da yin sallolin farilla guda biyar (namâz) ko shiga yaɗa kalmar Allahu ta'ala don samun sukuni da dukiya. Ta ɗaya ɓarin, kamewa daga aikata wani aiki na jin daɗi don haɓaka son a morewa wani nau'in na jin daɗi zai zamo misalin amfani da kamewa ta hanyar da bata dace ba.

Kowanne a cikin fitattun halayen guda huɗu ana gane su ta sifofinsu. Misali, azanci yana da sifofi guda bakwai. Jarumta da kamewa kuma kowannensu yana da sifofi guda goma sha ɗai-ɗai.

MAGANIN MUNANAN HALAYE - Magani guda ɗaya da zai iya magance dukkan munanan halaye shine gane cutar da abubuwan dake ta'azzara ta, sababinta, kishiyarta, da tasirin maganin kansa. Mataki na gaba kuma shine na magance cutar, wanda ake

aiwatarwa ko dai ta hanyar binciken kai-da-kai ko kuma ƙarƙashin kulawar wani jagora, misali "âlim" (malami mai zurfin ilimin addinin musulunci). Mumini madubin Muminine. Mutum yayi duba a karan kansa domin gano aibin kansa aikine mai wahala. Don haka hanya mafi kyau da mutum zai iya gano aibukansa shine ya nemi amsar abokin daya aminta dashi. Aboki na amana shine wanda zai baiwa mutum kariya daga haɗurra da al'amura masu ban tsoro. Samun irin wannan abokin yana da wahala. Bisa la'akari da wannan ne ma Imamu Shâfi'î 'rahmatullâhi alaih' yace:

Aboki na ƙwarai da magani na ƙwarai,
su nada wuyar samu, kar ka ɓata lokacinka.

Hadrat Umar 'radiyallahu anh' yace:

Abokina yayi mini gargaɗi akan aibuna,
Wannan shine ainihin yan'uwantaka.

Tunda a koyaushe maƙiyan mutum cikin neman hanyoyin da zasu aibunta shi suke, zasu bankaɗa aibukansa matuƙar sun gano su. Don haka mutum zai iya amfani da waɗannan maganganu a matsayin sauƙaƙƙun hanyoyin gano aibukansa. Saboda abokanan ƙwarai, mafi yawancin lokuta, suna kawar da kai daga aibukan mutum. Watarana wani mutum ya roƙi Hadrat Ibrâhim Ad-ham (Babban malamin addinin musulunci kuma waliyyi), akan ya faɗa masa aibukansa. Sai Malamin yace masa: “Ni abokinkane. Don haka duk halayenka da ɗabi'unka kyawawane a idona. Ka tambayi wani mutum daban ya faɗa maka aibukanka”. Wata hanyar kuma da mutum zai gano aibukansa shine ya ringa lura da aibukan wasu. Idan mutum ya gano aibukan wasu, sai ya tantance ko shima yana da irinsu, da ace kuma zai gano yana da irinsu, sai yayi watsi dasu. Wannan hanyar ta gano munanan halaye wata dabara ce ta magance munanan halaye kuma itace ma'anar hadisin nan da yace: **“Mumini madubin Muminine.”** A wasu kalaman kuma, mutum yana iya gano aibukansa a cikin aibukan wasu. Lokacin da aka tambayi Îsa alaihis-salam cewar a wurin wa ya koyi kyawawan halayensa, sai yace: “Ban koye su daga wurin kowa ba. Ina kallon sauran mutane ne, sai na gano abubuwan da bana so daga gare su sai na kauce daga aikata su, sai kuma na kwafi wanda nake so daga gare su kuma na aikata su.” Lokacin da aka tambayi shahararren likitan nan Lukman akan a wurin wa ya

koyi kyawawan halaye, sai yace: “Daga mutane masu munanan halaye!” Karanta tarihin musulman ƙwarai, kamar Salaf as-sâlihîn (magabata na ƙwarai) da Sahaba (Sahabbai) da sauran Awliyâ 'rahmatullahi alaihim ajma'in’, wata ƙarin hanya ce ta koyon halaye[1] masu kyau.Ya kamata mutumin da yake da wani mummunan hali ya nemi dalilin da yake jan hankalinsa zuwa gare shi. Ya dace yayi ƙoƙarin kawar da wannan dalili sannan yayi ƙoƙarin kawar dashi ta hanyar aikata kishiyar mummunan halin. Ya yi iya ƙoƙarinsa don ganin ya aikata kishiyar mummunan halin don ya watsar dashi. Saboda watsar da mummunan hali abune mai wahalar gaske. Saboda ita nafs (rai) tana da son munanan aiyuka marasa kyau.Wani magani mai taimakawa wurin ganin bayan munanan halaye shine ƙirƙiro hanyar hukunta kai bayan aikata wani zunubi. Misali, idan mutum ya aikata wani mugun hali, yana gama aikatawa sai ya ƙoƙarta yayi wani abu da ransa baya so. Hanya mai kyau da mutum zai cimma haka shine ta yin rantsuwa. Wato mutum ya rantse cewa matuƙar ya aikata wani mummunan hali to zaiyi wani aikin alkairi kamar bayar da sadaka, azumi ko salâts (salloli). Tunda dai ran mutum baya son ayyukan nafila, mutum zai daina aikata munanan halaye. Wani maganin mai taimakawa shine karantawa ko kuma sauraro daga sauran mutane game da munanan halayen dake cutarwa. Hadisai da yawa sun bamu labarin cutarwar dake tattare da munanan halaye. Wasu daga ciki sun haɗar da:

1 - **“A wurin Allahu ta'âlâ, babu zunubi mai girma kamar munanan halaye.”** Saboda mutanen da ke aikata munanan halaye basu san cewa suna aikata zunubai bane. Saboda haka, sai suƙi tuba, don haka kuma sai zunubansu suyita haɗuwa suna taruwa sau da yawa.

2 - **“Zunubi ɗaya da mutane ke aikatawa ba tare da jira ko inkari ba shine kasancewa mutum mai munanan halaye.”**

---

[1] Kalmomi kamar irinsu Wali, Awliya, Sahabbai, Salaf assâlihîn, a duba sauran litatafan mu kamar su **Sahâba ‘The Blessed’**, wanda ake samun su a cibiyar maɗaba’ar ta Hakîkat Kitâbevi, da ke garin Fâtih, Istanbul, Turkiyya.

3 - **"Akwai tuba ga kowanne nau'in zunubi amma babu tuba daga munanan halaye. Maimakon tuba daga wani mummunan hali, mai aikatawa sai ma ya ɓige da aikata wanda ya fishi muni."**

4 - **"Kamar yadda ruwan zafi ke narka ƙanƙara, haka kyawawan halaye ke narka kurakurai da ɓata. Kamar yadda ruwan kal (ko tsami) ke lalata zuma, haka munanan halaye ke lalata ladan (thawâb) aiyukan alheri."**

Adalci (ʻadalat), kamewa (iffat), jarumta (shajâ'at) da azanci (hikmat), idan ba'a yi amfani dasu ta munanan niyyoyi ba maɓuɓɓuga ce ta kyawawan halaye. Ya kamata mutum yayi mu'amala da mutanen kirki (sâlih) da masu kyawun hali don ya zamo mai kyawun hali ko ya kiyaye kyawawan halayensa. Halayyar mutum (akhlâq) zata zama tamkar halayensa abokan mu'amalarsa. Halayya tana da yaɗo kamar cuta. Mutum kada yayi abota da mutane masu mummunan barkwanci. Yazo a cikin hadîth-i-sherîf: **"Imanin mutum zai zamo kamar na abokin mu'amalarsa."** Ya dace mutum ya kaucewa al'amura marasa amfani da wasanni, munanan wasannin barkwanci, da rigingimu. Ya dace mutum ya nemi ilimi kuma ya aikata aiyuka masu amfani. Bai dace mutum ya karanta littattafan da zasu dagula kyawawan halayensa ba wanda ke tallata jima'i, kuma bai dace ya kalli shirye-shiryen talabijin ko ya saurari shirye-shirye rediyo masu rusa tarbiyya ko masu tayar da sha'awa ba. Ya dace mutum ya dawwama cikin tunawa kansa amfanikan kyawawan halaye da tasirin masu cutarwa daga wanda addinin musulunci yayi hani dasu da hukuncin da zasu janyo a cikin wuta. Babu mai neman tara dukiya da samun matsayi wanda ya taɓa cimma burinsa. Amma wanda suka nemi ƙyale-ƙyalen duniya don aikata aikin alheri dasu sun rayu cikin samun natsuwa da farin ciki. Bai dace ƙyale-ƙyalen da samu matsayi na duniya su zamo kaɗai manufar mutum ba, maimakon haka gara su zamo hanyoyin sadar da alkairi zuwa ga sauran mutane. Kyale-ƙyalen duniya kamar kogi ne kuma mutane da yawa sun nutse a cikin wannan kogi. Tsoron Allâhu ta'âlâ shine jirgin fiton da mutum ke buƙata don haye wannan kogi. Annabinmu 'sallallâhu alaihi wa sal-lam' ya taɓa cewa: **"Kamata yayi mutum ya rayu a duniya ba kamar dawwamammen mazauninta ba sai dai kamar matafiyi, kuma**

kada ya taɓa manta cewa zai mutu!" Yan Adam ba zasu dawwama a cikin wannan duniya ba. Idan mutum ya nutse cikin jin daɗin duniya, wahalhalunsa, damuwoyinsa da tashe-tashen hankulansa zasu daɗu. Waɗannan hadisan da zasu zo bai kamata a manta su ba:

1 - **"Bawan Allahu ta'âlâ wanda baiyi kowacce ibada ba zai samu kyakkyawan sakamako a ranar lahira idan yana da kyawawan halaye."**

2 - **"Ibada mafi sauƙi kuma mafi amfani shine yin magana kaɗan da zamowa mai kyawun halaye."**

3 - **"Bawan Allâhu ta'âlâ zai iya yin ibadu da yawa amma mummunan halinsa sai ya kai shi zuwa can ƙasan wuta. Wasu lokutan sai suja shi zuwa kafirci."**

4 - An rawaito cewa wani lokaci cewa Sahabbai 'radiyallâhu anhum' sun yi magana akan wani mutum ma'abocin bautar Allahu ta'ala ga Manzon Allah 'sallallâhu alaihi wa sal-lam'. Cewar mutumin yana shafe ranakunsa cikin yin azumi da dararensa cikin yin salloli, sai dai yana da fushi. Rasúlulláh 'sallalláhu alaihi wa sal-lam' ya basu amsa, **"Ba al'amari bane mai kyau. Makomarsa zata zamo wuta."**

5 - **"An turo ni domin na cikasa kyawawan halaye kuma na taimaki mutane ko sa yi amfani da waɗannan halaye."** Kyawawan halayen nan dai sun wanzu har a cikin sauran addinai masu kaɗaita Allahu ta'ala da aka turo a baya. An turo Muslunci ne kawai don ya cikasa kuma ya kammala waɗancan kyawawan halaye. Kuma tunda wannan addini ya wanzu da dukkan kyawawan dokoki da halaye, babu buƙata ga wani tushen ya koyar damu game da kyawawan halaye. Saboda hakane ma babu wani Annabi da zai zo bayan Annabi Muhammad 'sallallahu alaihi wa sal-lama'.

6 - **"Mutum mai kyawun hali zai samu duka farin cikin duniya da lahira."** Mutum mai kyawawan halaye ya gabatar da farillolinsa ga Allahu ta'âlâ da haƙƙoƙin bayinsa.

7 - **"Wutar jahannama ba zata ƙona jikin mutumin da yake da kyawun hali da kyawun sura ba."**

8 - **"Zamowa mutum mai kyawun hali na nufin mutum ya kasance kusa da (da kyautata mu'amala ga) waɗanda suka**

yanke mu'amala dashi, yafiya ga waɗanda suka cutar dashi, da karamci ga waɗanda suka nuna masa baƙin ciki." Mutum mai kyawun hali zai aikata mai kyau ga waɗanda suka yi masa mara kyau ko kuma ya yafewa waɗanda suka cutar da darajarsa ko suka cutar da jikinsa ko abun hannunsa.

9— **"Allahu ta'âlâ zai cika zuciyar mutum da imani da aminci idan ya mu'amalanci sauran mutane da tausasan halaye koda a cikin wane irin fushi yake."** Zai zamo bashi da tsoro ko damuwa. Mafi kyawun halaye shine mutum ya aikata mai kyau ga mutanen da suka yi masa rashin kyautatawa. Wannan alama ce ta cikar hankali da take juyar da maƙiyan mutum zuwa abokansa. Imâm Ghazalî 'rahimahullâhi alaih' yana cewa ya karanta waɗannan jawaban da zasu zo a cikin **Injîl** (Littafin Injila), wanda aka saukarwa da Îsâ 'alaihis-salâm': "Amma ina sanar daku, cewar ku kiyaye ba iyaka sharri ba, har ma duk wanda ya mare ku a kuncin dama, ku juyo masa da kuncin hagun ma." "Da wani mutum zai kai ku ƙara gaban kotu, ya cire rigar jikinku, ku ƙyale masa rigar taku." (Matt: 5 - 39,40)[1] Litattafai sun sanar damu ƙeta, zalunci da azabtarwar kiristoci ga Musulmai da Yahudawa lokacin daular Spain, haka ma a India, haka ma Bosnia-Herzegovina da Birnin Kudus dama wanda suke aiwatarwa ga junansu a kotunan daulolin. Rashin ɗa'ar tasu ta nuna cewa basa bin asalin koyarwar littafin Injila. Kowane Musulmi ya dace ya kawar da munanan halayen dake zaune a cikin zuciyarsa da cike gurbinsu da kyawawan halaye. Mutum bazai zama mutum mai kyawun hali ba ta hanyar cike gurbin tsirarin munanan halaye da tsirarin kyawawan halaye ba. Turbar Sufanci ita ce hanyar dake sanya mutum ya samu cikar kamala, wato gwanancewa a dukkan kyawawan halaye. [Turbar da bazata iya samar da wannan cikar kamala ba baza'a kirata da turbar Sufanci ba. Kamar yadda yake yawan faruwa, akwai yan damfara a kowace irin harka. Hakama, akwai wasu a cikin fagen ilimi da turbar Sufanci (tarîƙat) wanda ke kiran kansu shaihunnai. A zahiri kuma babu abinda suka sani

---

[1] A duba littafin mu mai suna **Could Not Answer** domin ƙarin bayani game littafin baibul ɗin da Kirista ke karanta.

akan ainahin Muslunci da kyawawan ɗabi'un da Muslunci ya koyar. Ya dace mu kaucewa irin waɗannan da tarkunansu.

Munanan halaye guda sittin an sansu sosai. Mun fassara kuma mun sanya guda arba'in daga ciki a babika guda arba'in. Mutumin daya kiyaye waɗannan munanan halaye kuma ya aikata kishiyoyinsu zai zama mutumin kirki ko mutum mai hali nagari.

1 - KAFIRCI (KUFR)

Mafi girma a munanan halaye shine musanta wanzuwar Allahu ta'âlâ, wato mutum ya zama mara addini. **Kafircine** musanta annabtar Muhammad alaihis-salam. Mala'iku, mutane, da aljanu (jinnîs) duk an umarce su da suyi imani da rukunan imani. **Imani** na nufin mutum ya karɓi dukkan dokokin da Allahu ta'âlâ ya saukarwa Muhammad alaihis-salam shi kuma ya koyar damu, da bayyana imanin da baki. Zuciya itace bigiren imani **(qalb).** Ruhi shine wani karsashi da ya wanzu a cikin zuciya. Al'amuran da suka fi ƙarfin mutum, kamar damuwa, larura, toshewar basira da mutuwar fuju'a, alhalin babu lokaci, na sanyawa a sauwaƙewa mutum furta imani da bakinsa. Imani ta hanyar kwaikwayo wanda mutum ya koya ba tare da fuskantar menene imanin ba, karɓaɓɓene. Zunubine aƙi fahimtar, da kuma ƙin tunani akan wanzuwar Allahu ta'âlâ. Musanta koda ɗaya daga cikin rukunan imani na nufin musanta su baki ɗaya. Sai dai, imanine idan mutum yayi imani da rukunan imani a dunƙule ba tare da ya san su ɗaya bayan ɗaya ba. Ɗaya daga cikin manyan tubalan imani shine kaucewa abubuwan da musulunci ya sanya a sahun alamomin kafirci. Wasu daga cikin alamomin kafirci sun haɗa da: ko'inkula da ƙa'idojin addinin musulunci, da isgili ga Qur'ân al-karim ko wani daga cikin mala'ika ko Annabi 'alaihis-salam'. Samun kokwanto akan abubuwan da suke wajibi ma zai zamo kafirci.

Kafirci nada nau'o'i guda uku: 1) Kafirci sakamakon jahilci **(jahilî)**, 2) Kafirci sakamakon taurin kai **(juhûdi)**, and 3) Kafirci sakamakon hukunci **(hukumî)**.

1 - Kafirci sakamakon jahilci **(kufr-i jahilî)**: Wannan shine kafircin wanda rukunan imani basu same su ba, kuma basu yi tunani akan su ba. **"Jahl"** na nufin jahilci. Akwaijahilci kashi biyu:

a) Jahilci mai sauƙi. Mutane masu irin wannan jahilcin sun san cewa su jahilai ne. Kuma ba su da imani wanda yake gurɓatacce. Kamar dabbobi suke saboda abinda ya bambance mutane daga dabbobi shine ilimi da hankali. Waɗannan mutane basu kai dabbobi bama saboda kowacce dabba tana da ƙwarewa a fage na musamman da aka halicce ta akai, tana iya gane abinda zai amfane ta kuma ta naƙalce shi. Kuma tana iya gane abinda zai cutar da ita ta kauce masa. Ta ɗayan ɓangaren kuma, waɗannan jahilan mutane sun san cewa basu sani ba amma ba suyi wata hoɓɓasa ba don su canza yanayinsu da duhun jahilci zuwa hasken ilimi.

[Imam ar-Rabbâni 'rahimahullâhu ta'âlâ' yana cewa a cikin wasiƙa ta 259 a mujalladin farko na littafinsa **Maktûbât**: Yadda na fahimci abun, mutanen da suka girma a cikin tsaunika wanda basu taɓa samun labarin kowane addini ba kuma suke bautawa gumaka baza su shiga wuta ko aljanna ba. Bayan an tashe su daga kabari, za'a yi musu hisabi akan ayyukansu, sannan bayan anyi musu hukuncin munanan ayyukan da suka aikata, sai ahure su zamanto babusu (kamar toka) tare da sauran dabbobi. Bazasu wanzu a wani bigire na har abada ba. Yana da wahala na iya cewa Allâhu ta'âlâ zai azabtar da waɗancan mutane a cikin wuta saboda basu samu damar karbar shiriya da addinin gaskiya ba da hankulansu, kuma muna kallon yadda suke aikata kurakurai hatta a al'amuransu na yau da kullum. Daɗin daɗawa, yayan waɗancan kafirai da suka mutu kafin su kai shekarun balaga za hure su kamar iyayensu.

Wani rukunin mutanen da ba zasu shiga wuta ko aljanna ba sune waɗancan mutane da suka rayu a lokaci da wuraren da ba'a saukar da wahayi ba. Hakan yana faruwa yayin da da aka ɗauki tsawon lokaci bayan mutuwar Annabi kuma addinin da aka aiko shi dashi an mance dashi ko kuma wasu maƙetatan mutane sun sauya shi don kada mutane su san annabawa ko addinan gaskiya. A ƙarshe, mutanen da suke rayuwa a ƙasashen kafirai kuma basu

samu labarin musulunci ba, ba zasu shiga wuta ko aljanna ba; suma hure su za'a yi.”]

Farilla[1] ne a koyi rukunan imani da, waɗancan koyarwar addinin musulunci masu ƙunshe da farâ'id (farilloli [hukunce-hukunce]) da wanda aka haramta, waɗanda aka fi sani dana dole. Haramun ne aƙi koyon su. Kai kafircine ma ayi ko'inkula da koyansu bayan samun labarinsu. Makarin gubar jahilci shine ayi nazari da koyo.

b) Na biyu a nau'ikan jahilci shine jahilci mishan **(jahl al-murakkab)**, wanda ke nufin riƙo da ɓata. Imanin masana falsafar ƙasar Girka da mutane masu bin ƙungiyoyin bidi’a guda saba'in da biyu wanda sunyi asarar imanin su na daga cikin misalan wannan jahilcin. Irin wannan jahilcin yafi na farko illa. Cuta ce da bata da magani. Annabi Isa alaihis-salam yace: **“Na warkar da kurame da masu toshashshiyar basira kuma na tayar da matattu. Amma ban samu maganin jahilci mishan ba.”** Rukunin wannan mutane basa ɗaukar kansu jahilai. Maimakon haka, suna baiwa kansu da abinda suka sani fifiko akan kowa. Basu san cewa suna cikin halin larura ba, shi yasa basa neman magani. Waɗanda suka samu taimakon Allahu ta'âlâ ne kaɗai ke dawowa cikin hayyacinsu su gane cututtukan da suka kamu dasu har su nemi magani.

2 - Kafirci sakamakon taurin kai **(kufr-i-juhûdî)**: Mutanen dake cikin wannan rukuni sun zaɓi jahilci da gangan kodai saboda son abun duniya da neman ɗaukaka ko kuma suna tsoron kada mutane su tsane su idan suka karɓi sabon addini. Misali, Fir'auna da mabiyansa irin wannan kafircin ne ya ribace su. Duk da cewa sun ga mu'ujuzozin Annabi Musa alaihis-salam da idanuwansu sun zaɓi su zauna cikin kafirci, kuma sai suka ce ba zasu yi imani da mutumin da yake kamar su ba. Basu yarda cewa mutum kamar su zai iya zama annabi ba. Sun ɗauka cewar annabi sai dai yazo daga cikin mala'iku. Cikin ƙaryata kai kuma sai gashi suna bautawa Fir'auna, wanda yake mutum ne kamar su. Shima sarkin daular rum Heracle ya zaɓi ya zauna cikin kafirci da gangan

[1] Fard shine dukkan wani abu ko fahimta wanda yake dole. Hukunce-hukunce na musulunci sune ake kira da Fard (Farilla).

saboda matuƙar son da yake wa karagar sa ya ɗauka idan ya canza addini zai rasa karagar tasa. Sarakunan Rum ana kiransu da Kaisara (Caesar). Sarakunan Farisa ana kiransu da Kisra (Chosroe). Sarakunan Ethiopia ana kiransu da Najashi (Negus). Sarakunan Turkiyya ana kiransu da Khan. Sarakunan ƙibɗawa ana kiransu da Fir'auna (Pharaoh). Sarakuna masar ana kiransu da “Aziz”. Sarakunan Himyarite ana kiransu da Tubba. Ɗaya daga cikin Sahabban Annabinmu, Dihya radiyallahu ta'âlâ anh yakai wasiƙa daga Annabi Muhammad sallallahu alaihi wa sal-lam zuwa ga Sarkin Rum Heracle a Damascus. An gaiyace zuwa addinin musulunci da waccan wasiƙar. Dama sai zugar fatake kafiran Makkah ta isa garin Damascus da yammacin ranar data wuce. Sai Heracle ya gayyaci shugaban fataken, Abû Sufyân, zuwa fadarsa ya tambaye shi: naji cewa wani mutum daga Madinah yana kiran kansa da Annabi. Shin ya kasance mai kyawun nasaba ko kuma ɗan ƙaramin gida ne? Shin kafin shi wani ya taɓa kiran kansa da Annabi? A cikin kakanninsa akwai mai suna Amir ko Malik? Shin masu shiga addininsa sun fito daga gidajen masu dukiyane ko kuma talakawane? Shin kiran da yake yiwa mutane zuwa addininsa na samun cigaba? Shin a masu shiga addininsa wani ya taɓa fita? Shin an taɓa ganinsa ko jinsa yayi ƙarya ko ya karya alƙawari? Shin yana nasara ne ko rashin nasara a yaƙoƙinsa? Da Abû Sufyân ya amsa duka waɗannan tambayoyi, sai Heracle yace duka amsoshin sun nuna da cewa shi ɗin Annabi gaskiya ne. Cikin kishi da adawa, sai Abû Sufyân yace: “amma ya taɓa faɗar wasu ƙarairayi. Misali, yace yayi tafiya daga Makkah zuwa al-Aqsā dake Qudus a tsawon dare ɗaya.” Da jin haka, sai wani daga cikin yan fadar Heracle ya sako baki cikin muhawarar yace shima yaje al-Aqsā dake Qudus a wancan dare kuma ya sanar dasu duka abinda ya gani a wancan dare. Washegari kuwa sai Heracle ya karɓi baƙoncin Sahâbi Dihya 'radiyallâhu anh' da ya kawo wasiƙa, kuma yasa aka karanta masa ita, a nan Heracle ya furta cewa ya gasgata dukkan saƙon dake cikin wasiƙar, kuma ya faɗawa Dihya cewar yayi imani da Muhammad alaihis-salam Annabi ne. Amma, yana jin tsoron sanarwa da mutane batun komawarsa musulunci. Sai ya faɗawa Dihya ya ɗauki wasiƙar zuwa ga wani malami wanda mutum ne mai matuƙar sani, wanda kuma yake da yaƙinin zai gaskata abinda ke cikin wasiƙar. Kuma malamin yana karanta

wasiƙar yayi imani da saƙon, ya karɓi gayyatar zuwa ga sabon addinin, kuma ya gayyaci mutanen dake kusa dashi zuwa ga sabon addinin. Amma maimakon su karɓa sai mutanen suka kashe shi. Sai Dihya ya koma wurin Heracle ya labarta masa abinda ya faru. Sai Heracle yace dama ya san abinda zai faru shi yasa yaƙi bayyanawa mutanensa cewar ya karɓi sabon addinin. Sai ya rubuta wasiƙa zuwa ga Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sallam' yai rahoton imaninsa. Bayan wani lokaci, sai ya tafi babban birnin Hamus, inda ya samu wasiƙa daga ɗaya daga cikin masu yi masa hidima wanda ya rawaito akan annabtar Muhammad sallallahu alaihi wa sal-lam da nasarorin sa. Sai ya kira taron masu faɗa aji na garin yasa aka karanta musu wasiƙar, sannan ya sanar dasu cewar yayi imani da annabtar. Duka mutane dake wurin sai suka yi adawa haɗi da watsi da jawabin. Daya fuskanci yadda yanayin ya tsananta cewar baza suyi imani ba, sai ya lallashe su yace dama yana gwada ƙarfin riƙo da addininsu ne. Mutanen dake adawa da lamarin sai suka huce daga jin amsoshin daya basu suka duƙa suka gaisuwar ban girma a gabansa suna bayyana biyayyarsu gare shi. A saboda haka sai ya gwammace ya cigaba da zama kafiri maimakon mumini don kada ya rasa karagarsa. Bayan wani lokaci, sai ya tura rundunar sojansa zuwa wani wuri da ake kira Muta don suyi yaƙi tare da musulmi. A wannan yaƙi kuma musulmai da yawa sunyi shahada. Lokacin da Heracle ya aiko da wasiƙar tabbatarwa kuma aka karantawa Manzon Allâh sallallahu alaihi wa sal-lam, sai yace: **"Karya yake. Bai fita daga addininsa na kiristanci ba."** Kwafin wasiƙar da annabi ya turawa Heracle akwai shi a cikin shahararren littafin hadîth-i-sherîfs ɗin **Sahîh al-Bukhârî**, dama cikin litattafan **Mawâhib** da **Berîqa**.

3 - Kafirci sakamakon hukunci **(kufr-i-hukumî)**. Mutumin da ya furta ko ya aikata wani abu wanda addinin musulunci ya hukunta a matsayin alamar kafirci ya zamo kafiri duk da cewa a zuciyar sa yana ji cewa shi musulmi ne kuma yana kiran kansa da musulmi. Kafircine tsokanar, zagin ko tsanar duk wani abu da addinin musulunci ya riƙe da ƙima ko daraja. Duk wanda ya jingina wani abu wanda bai cancanta ba a wurin Allâhu ta'âlâ ya zamo kafiri. Misalin ayyukan dake haddasa kafirci sun haɗa da: Cewa, alal misali, "Allahu ta'âlâ yana kallonmu daga Arsh

(al'arshi) ko daga sama", ko "Allâhu ta'âlâ ne yake ɓata maka kamar yadda ka ɓata mini" ko a ambaci wani musulmi ace, "Yayi min kama da Bayahude", ko a faɗi ƙarya sannan kuma a ce, "Allah ya sani gaskiya na faɗa", ko ayi kalmar ɓatanci ga al-Qur'ân al-karim ko ma ga ɗaya daga cikin harafansa, ko isgili ga mala'iku, ko musanta koda guda ɗaya ne daga cikin harafan Qur'ân al-karim, ko karanta Qur'ân al-karim a wurin kiɗe-kiɗe, ko ƙaryata da muzanta littafin injila da Torah (Attaura) ko karanta Qur'ân al-karim da harafan da ake kira da Shâz sannan kuma mutum yace yakaranta Qur'ânin da gaske, da yin isgili ga annabawan, ko musanta koda ɗaya daga cikin annabawa guda ashirin da biyar 'alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât' wanda aka ambaci sunayensu a cikin Qur'ân al-karim, ko tsanar ɗaya daga manyan sunnoni, ko faɗin, misali, "Ai shi yafi Annabi," sabo da mutumin na da yawan kyauta da yin ayyukan alheri. Kafircine mutum yace Annabawa 'alaihim-us-salawât-u-wat-taslimât' mabuƙatane, saboda talaucin annabawa sune suka zaɓi su zauna haka. Idan mutum yace shi Annabi ne, dashi da wanda suka yi imani dashi duk sun kafirta. Idan mutum ya saurari hadîth-i-sherîf da yace: **"Tsakanin ƙabarina da mimbarina lambune daga cikin lambunan gidan aljanna",** sannan yace, "Ni banga komai ba sai ƙabari, tabarma da mimbari", ya zamo kafiri. Kafircine mutum yayi ba'a ga abubuwan da zasu auku ranar lahira. Kafircine mutum ya musanta azabar ƙabari da azabar ranar lahira, [ko yace hakan abune da baiyi daidai da hankali ba], musanta cewa muminai zasu ga Allâhu ta'âlâ a cikin aljanna ko kuma cewa, misali, "Bana son shiga aljanna, Allah nake son gani." Kalamai dake nuna alamun ƙaryata addinin musulunci sune: alal misali, ilimin kimiyya yafi ilimin addini," ko furta cewa, "babu komai don banyi sallolin farilla biyar ba (namâz)," ko fadin cewa, "Ni bazan bada zakkah ba,", ko fadin cewa, "Ina ma ribâ halal ce," ko fadin cewa, "kyau ace zalunci halal ne." Kafircine mutum ya zaci zai samu lada saboda ya basa sadaka daga dukiyar da aka same ta bata hanyar halal ba ko wadda musulunci ya haramta, ko kuma mabuƙacin da aka bawa sadaƙar ya yiwa wanda ya bashi sadaƙar addu'a duk da yasan cewa dukiyar da aka fidda sadaƙar daga ciki ta haramce, ko furta cewa ƙiyasin da Imâm a'zam Abú Hanîfa 'rahimahullâhu ta'âla' yayi ba daidai bane. Aya ta hamsin da

bakwai a cikin surat A’râf tana cewa: **“Kuma Shĩ ne (Allahu ta'âlâ) wanda Yake aika iskõki, sunã bishãra gaba ga rahamarSa, har idan sun ɗauki gizãgizai mãsu nauyi, sai Mu kõra su ga wani gari matacce, sa'an nan Mu saukar da ruwa gare shi, sa'an nan Mu fitar, game da shi, daga dukkan 'ya'yan itace. Kamar wancan ne Muke fitar da matattu; tsammãninku, kunã tunãni. ”** (7-57) Wannan aya mai karamci ta tabbatar da cewa qiyasi gaskiya ne (haqq). A cikin wannan aya mai karamci batu mai ruɗarwa an misalta shi da batu wanda kowa ya sani. Tunda kowa yasan Allahu ta'âlâ ne yake saukar da ruwan sama kuma ya tayar da ciyawa daga cikin ƙasa, wannan aya mai karamci ta tabbatar ta hanyar misali cewa tayar da matattu daga ƙabari yana kama da tashin/tsirowar korayen ciyayi/tsirrai daga cikin matacciyar ƙasa.

Kafircine kufr-i-juhûdî (kafirci sakamakon kafiya) musanta koyarwa addinin musulunci ko tsanar koyawar ko malaman addinin musulunci.

Duk mutumin da yayi sha'awar zamowa kafiri zai zamo kafiri daga lokacin da yayi niyyar zamowa kafirin. Duk wanda yaso wasu su zama kafirai shi da kansa zai zamo kafirin idan har yaso su zamo kafiran ne saboda kafircin na bashi sha'awa. Amma baya zamowa kafiri mutumin da yaso wasu mutane su zama kafirai saboda sun kasance mutane masu sharri, azzalumai wanda yake so a hukunta su a cikin wuta saboda zaluncinsu. Mutum zai zamo kafiri idan ya furta kalaman dake haddasa kafirci da gangan. Idan ya furta kalmomin bisa kuskure, misali, cikin rashin sanin cewa furta kalaman zai haddasa masa kafirci, duk da haka zai zama kafiri. Duk mutumin daya furta kalmomin dake haddasa kafirci bisa kuskure, bayan cewa bai yi niyyar haka ba, bazai zamo kafiri ba.

Aikata kowane irin aiki wanda aka sani yana haddasa kafirci, kafircine. Akwai wasu malamai da suka ce yana haddasa kafirci idan mutum ya furta kalaman dake haddasa kafirci koda bai san cewa suna kafirta mutum ba. Ɗaura igiya a ƙugu kamar bel (zunnâr)[1] ko sanya kowanne irin abu mai nuna alamar kafirci

[1] Zunnâr wata igiyar mazargi ce da malaman kiristoci ke ɗaurawa a ƙugu a wajen bautar su.

yana haddasawa mutun ya zamo kafiri. Haka ma kuma wurin amfani da ko sanya kaya masu alamomin kafirci. Amma ba kafirci bane idan mutum ya sanya kaya masu alamar kafirci a lokacin yaƙi don ya zambaci abokin gaba ko kuma lokacin zaman lafiya don mutum ya bawa kansa kariya daga yiwuwar cutarwar azzalumar gwamnati. Amma idan ɗan kasuwa yayi amfani da waɗannan don yayi ɓadda kama a cikin ƙasar kafirai, ya zamo kafiri. Amfani da waɗannan abubuwa don wasa ko don sanya wasu dariya yana haddasa mutum ya zamo kafiri, duk da cewa mutum yayi imani a zuciyarsa. Yayin da kafirai ke bukukuwan taya murnar ranakunsu masu tsarki, yin irin bautar da suke yi musamman saboda ranakun yana haddasa kafirci. Bada irin waɗancan abubuwan bauta gare su a matsayin kyauta ma yana haddasa kafirci. Ba lallai bane ga Nafs (rai) tayi imani kafin ta zamo musulma. Musulmi ka iya jin wani abu a cikin zuciyarsa kamar abubuwan dake haifar da kafirci. Waɗannan abubuwan suna zuwa zuciyarsa ne daga Nafs (rai) ne. Idan bai fito ya furta su da harshensa ba, hakan zai nuna ƙarfin imaninsa ne. Bai dace mu kira waɗanda ke amfani da abubuwan dake haddasa kafirci kafirai ba. Idan aikata ko furta wani abu da musulmi zaiyi ya nuna alamomin kafirci casa'in da tara amma guda ɗaya ya nuna alamar imani, to wannan mutum baza'a kira shi da kafiri ba. An umarce mu da muyi kyakyawan zato ga sauran musulmi **(husn-i-zân)**.

Kalaman da aka yi don mutum ya nuna cewa shi masanin adabi ne ko mai ilimi ko mai hikima ko kuma don kawai a burge mutane ko a sanya wasu mutane dariya ko a sanyayawa wasu, ka iya haddasa kafirci bisa la'akari da hukunci (kufr al-hukmî). Furta wasu kalamai ma yayin da mutum ke cikin fushi ma ka iya haddasa kafirci. Bisa wannan dalili, dukkan musulmi ya kamata ya fara tunanin sakamako kafin ya buɗe bakinsa ya furta wata magana ko kafin ya aikata wani aiki. A komai da yake yi, addininsa yafi samun muhimmanci kafin komai. Kada ya taɓa raina zunubi. Misali, gabanin aikata ƙaramin zunubi, idan wasu suka yi masa tuni akan ya tuba, shi kuma sai yace ai bai aikata wani abu da zai buƙaci tuba ba, ko kuma idan yace, misali, “Me yasa zan tuba?” ko kuma yayi maganganu masu kama da haka, irin wannan yana haddasa kafirci. Idan yarinya, wadda iyayenta suka aurar

(Nikah)[1], zuwa ga wani musulmi, a yayin da take yarinya ƙarama, wadda bata san musulunci ba da rukunansa, wadda bazata iya basa amsar tambayoyi akansu ba, bayan ta balaga, wannan auren nata ya warware. Saboda ingancin aure ya dogara akan riƙo da imani kamar yadda musulunci ya koyar (wanda ya haɗa da sanin rukunan imani a musulunci [îmân, i'tiqâd]). Duk yar musulmi a bisa duba da ɗabi'a musulma ce, saboda imaninta ya dogara akan imanin iyayenta. Amma da zarar takai shekarun balaga, imaninta zai daina dogara akan na iyayanta. Haka dokar take akan ɗa namiji ma. Idan mutum ya kashe musulmi ko kuma wani ya bada umarni aka je aka kashe musulmi, idan mutum ya gani kuma ya furta kalaman goyon baya, kamar "Yayi daidai" ya zamo kafiri. Furta cewar wane da wane ya kamata a kashe su bayan kuma bisa ƙa'idar shari'a basu cancanta a kashesu ba yana haddasa kafirci. Idan mutum ya daki ko ya kashe wani ba bisa haƙƙinsa ba, kafircine goyon baya ƙetar ta hanyar furta cewa, misali, " Aikinka yayi kyau. Ya cancanci ayi masa!" Yin ƙarya da sunan Allah hanyar cewa, misali, "Allah ya sani, ina son ka fiye da yadda nake son yayan cikina" kafircine. Idan mutum mai babban matsayi yayi atishawa sai wani a wurin yace masa **"Yarhamukallah",** Kafircine gwale wannan mutumi ta hanyar cewa, misali, "bai kamata ka yiwa babban mutum magana kamar haka ba!"[2] Yin ko'inkula da dokokin musulunci ma kafircine. Misali, ƙin yin sallah, ko ƙin bada zakât saboda mutum bai ɗauke su da muhimmanci ba yana haddasa kafirci. Yanke ƙauna daga rahamar Allah ma yana haddasa kafirci.

Kuɗi, kadarori ko abinda mutun ya mallaka wanda ba harmun bane amma kuma akayi hani da amfani dasu daga baya saboda wani sababi na waje ko dalili da ake kira da **"harâm li-gayrihi"**, misali, kayan sata ko kuma kayan da aka samo ta hanyar da ba halal ba. Ambatonsu da halal, baya haddasa kafirci. Abubuwa kamar naman mushe, naman alhanzir, da giya, wanda

---

[1] A duba babi na goma sha biyu a mujalladi na biyar na littafin **Endless Bliss** akan 'nikah'.

[2] Idan musulmi yayi atishawa, sunnah ne yace "Alhamd-u-lillah". Sannan kuma farillah ne ga ɗaya daga cikin waɗanda suka ji a ce "Yarhamukallah."

ka haramta tun ainihi su ake kira da **“harâm li-aynihî”**. Ambatonsu da halal na haddasa kafirci. Kiran kowanne a cikin zunubai da halal yana haddasa kafirci. Yin izgili da tsokanar abubuwan da musulunci ke girmamawa kamar azân (kiran sallah), masallaci, litattafan fiqhu, suma suna haddasa kafirci. [Kiran sallar da ake saurara daga gidan rediyo ko amsa kuwwa ba kiran sallar ainahi bane. Wannan na gaibu ne wanda aka kwafa. Kuma abun gaibu yana da bambanci dana zahiri.] Yin salloli yayin da ake cikin wannan yanayi yana haifar da kafirci: yayin da mutum yasan cewa bashi da alwala (wudû) ko kuma mutum yasan lokacin salât (sallar) baiyi ba ko kuma yayin da mutum yasan cewa baya fuskantar alƙiblar Makkah (Qibla). Kiran musulmi da kafiri don a nuna mugun halinsa baya haddasa kafirci. Kamar yadda aka ambata a baya, yana haddasa kafircine kaɗai idan aka kira musulmi mai mugun hali da kafiri saboda kawai bin son zuciya ne ya kafiritashi. Aikata zunubi baya haddasa kafirci; sai dai yana share imani da kaɗan-kaɗan ko halin ko inkula akan shin ko zunubine ma ko a'a, hakan na haddasa kafirci. Kin imani da cewa bautawa Allahu ta'âlâ wajibi ne kuma kaucewa zunubai ma wajibine yana haddasa kafirci. Imani da cewar harajin da aka karɓa daga hannun mutane ya zamo dukiyar Sarki (Sultan) na haddasa kafirci. A faɗin “sadr ul-Islâm” ya halatta (jâiz) ace Walîyyin Allâhu ta'âlâ za'a iya ganinsa a rana guda, a sa'a guda, kuma a wurare daban-daban na doron ƙasa a lokaci guda. Litattafan fiqhu sun rawaito cewa mata da mijin dake rayuwa nesa da juna, misali ace mijin na rayuwa a yammaci (kamar Spain) ita kuma matar na rayuwa a gabashi (kamar India) zasu iya haihuwar yaya. A faɗin babban malami Umar Nasafî ‘rahimahullâhu ta'âlâ’, ya halatta Allahu ta'âlâ' ya bada karama (karâmat) ga waliyyansa (Awliyâ) ta hanyar dakatar da sanadi, kuma wannan maganace ta gaskiya. Tambayoyi irin “Menene Musulunci” ko “menene imani” ba'a tambayar jahilai su. Maimakon haka, sai an fara yi masu bayanin amsoshin tambayoyin sannan sai a tambayesu idan haka suke. Wannan dabarar ya dace ayi amfani da ita akan ma'auratan dake shirin tarewa da juna, kafin nikâh (ɗaura aure), don a gane idan suna da imani. Idan kuma muka ga cewa mutum ya furta wasu alamomi na kafirci, bai dace mu kira shi da kafiri ba, bai kamata mu yi masa

mugun zato ba (sû-i-zân) har sai idan mun samu tabbacin cewa ya zaɓi kafirci kuma yayi watsi da Shari'ât.

Idan musulmi yayi wani aiki ko ya furta wani kalami wanda ke kafirtawa da gangan, haƙiƙa ya zamo kafiri, misali yayi ridda **(murtad)**. Duk ibadunsa na baya, kyawawan ayyukansa da ladan daya samu (thawâbs) zai tashi a banza. Idan ya komo cikin musulunci kuma, idan yana da iko, sai ya sake aikin Hajji (hajj). Amma ba sai ya sake sauran ayyukansa na baya ba kamar sallolin farilla (namâz), azumi, da zakkah (zakât) (idan ya aikata su kafin yayi ridda). Sai dai, sallolin da ake binsa bashi kafin yayi riddar sai ya rama. Riddar mutum bata wanke shi daga zunuban daya aikata kafin yayi ridda. Amma kuma tana rusa aurensa. Yayan daya haifa tsakanin lokacin da yayi ridda da lokacin daya dawo musulunci ya sabunta aurensa zasu zamo yayan-shege. Idan ya yanka dabba a lokacin da yake murtaddi, naman dabbar mushe ne da baza'a iya ci ba. Mutumin da yayi ridda bazai iya dawowa cikin musulunci kawai ta hanyar yin **kalimâ-i-shahâdat** (kalmar shahada) ba ko ta hanyar yin sallolin farilla (namâz), har sai idan ya tuba kuma ya barranta daga aikin da yasa shi yayi riddar tunda fari. Musanta aikin da yasa shi yayi riddar ya fayyace tubansa. Idan ya mutu kafin ya tuba, zai dauwama a cikin azabar wuta har abada. Saboda waɗannan dalilai, ya dace miji tsoron kafirci don haka kuma mu taƙaita magana. An rawaito a hadîth-i-sherîf **"Ka faɗi alkairi ko kayi shiru!"** Ya dace mutum ya zama mai hali na ƙwarai ba wai ya zama mutun da koda yaushe a cikin wasa da barkwanci yake ba. Bai dace mutum yayi abinda bai dace da addini ba, dalili da mutuntaka ba. Ya dace mutum ya yawaita yin addu'a da neman tsari daga Allahu ta'âlâ don ya samu kariya daga kafirci. An rawaito kamar a cikin hadîth-i-sherîf: **"Ku lura ku kiyayi shirka, ita shirka tafi ƙarar takun sawun tururuwa iya sanɗa."** Shirka a cikin wannan hadîth-i-sherîf na nufin kafirci. Da suka tambayi ta yaya mutum zai kiyaye irin wannan kafircin sirri, sai mafi alkairin mutane yace: **"Ku karanta wannan addu'ar: Allâhumma innâ na'ûzu bika an-nushrika-bika shay'an na'lamuhu wa nastaghfiruka lima lâ-na'lamuhu."** Ya dace mutum ya ringa maimaita wannan addu'a akai-akai, safe da maraice. An rawaito cewa kafirai ba zasu shiga aljanna ba kuma za'a yi musu azaba da wuta har abada. Kuma da kafiri zai rayu a duniya har abada, zai yi

nufin ya rayu a matsayin kafirine har abada. Shi yasa ya cancanci azaba har abada. Allahu ta'âlâ ne wanda ya ƙirƙiri kuma shine mamallakin kowa da komai. Yana da ikon yin duk abinda yaso. Kuma babu wanda yake da ikon tuhumar sa akan me yasa yayi wannan ko wancan. Mamallakin abu nada ikon yin abinda yake so ta hanyar da yake so da abun, kuma hanyar da yabi baza'a kira ta da zalunci ba. Allahu ta'âlâ ya faɗa a cikin Qur'ân al-karim cewa shi ba azzalumi bane kuma baya zaluntar kowa a cikin bayinsa.

[Allahu ta'âlâ yana da sunaye **(Asma'ul husna)** wanda suke dauwamammu kamar Shi. Ɗaya daga cikin sunayen akwai **"Muntaqim"** da wani sunan kuma **"Shadîd ul-iqâb"** kuma saboda waɗannan sunayen guda biyu ya ƙirƙiri gidan wuta guda bakwai. Yana kuma da sunaye irin **"Rahmân", "Rahîm", "Gaffar", "Latîf"**, da **"Raûf"**. Ya ƙirƙiri lambunan gidan aljanna guda takwas saboda waɗannan sunaye. Ya bambanta abubuwan da zasu sa mutun ya shiga aljanna ko wuta, har abada. Bisa ikon jin ƙansa mara iyaka, ya sanar da bayinsa. Yayi musu gargaɗi sau da dama ta hanyar cewa, "Kada ku aikata aiyukan da zasu kaiku cikin wuta! Wutar ciki tana da ƙarfi sosai. Ba zaku iya jure zafinta ba!" Ya gayyaci mutane da su aikata ayyukan da zasu haddasa musu rayuwa cikin lumana da farin ciki a duniya da lahira kuma tayi musu jagora zuwa ga lambunan gidan aljanna. Ya bada hikima da yancin zaɓi ga bayinsa mutane don suyi amfani dasu wurin amsa ko ƙin amsa gayyatar. Allahu ta'âlâ bai yanke tun a baya ba cewa kowa zai shiga aljanna ko kuma kowa zai shiga wuta ko kuma kowa yayi aiki kaza da kasa wanda zai kaishi zuwa wuta ko aljanna.

Saidai, Shi ya san wanda tun fil azal wanda anan rayuwarshi ta duniya zai zaɓi rayuwa irin ta yan aljanna da kuma wanda zai yi rayuwa irin ta yan wuta. Kaddararsa **("Qadâ" da "Qadar")** tun fil azal ce kamar ilimin sa **(Ilm)**. A cikin Qur'ân al-karim, ya faɗa cewa Abû Lahab zai shiga wuta. Wannan magana ba ya yanke hakan bane tun a baya kawai, ammasaboda ya san da haka tun fil azal zai zaɓi turbar wuta.]

Kasancewa mai imani abune mai sauƙi. Sai dai dole ne (wajîb) ga kowa yayi tunani, ya lura sannan yayi nazari game da tsarin wanzuwa, daidaito da lumana tsakanin ƙirƙirarrun abubuwa na rayuka. Tsarin daya wanzu a cikin ƙwayar zarra ko

tsarin hasken rana ko komai dake a tsakani da alaƙarsu da juna, a bayyane yama nuna cewa waɗannan abubuwa basu wanzu bisa kawai ba. Mafi sani, mafi hikima kuma mafi iko ne ya haliccesu. Mutumin da yake da fasahar iya tunanin zai iya gani, idan ya karanci fagen ilimin sararin samaniyya da taurari, ilimin kimiyya, nazarin halittu, da likitanci wanda ake koyarwa a manyan makarantu da jami'o'i, cewar ƙirƙirarrun abubuwa na da wanda ya ƙirƙiresu. Kuma abune wanda bazai yiwuwu ba ga wannan mahaliccin ya samu wata naƙasa. Annabi Muhammad sallallahu alaihi wa sal-lam manzonsa ne. Duk abinda aka sanar dashi wahayine da ya sakko daga mahalicci. Wannan hujjar ce ta sanya akayi imani dashi. Idan mutum mai lura sosai ya gano cewa kafirai ko mutanen da suka mutu batare da imani ba, zasu dauwama a cikin wuta har abada su kuma muminai zasu rayu a cikin albarkatun aljanna har abada, sai ya zamo musulmi cike da yarda da soyayya. [Ibrâhim Haqqi, 'rahimahullahu ta'âlâ' na garin Erzurum/Turkiyya, (wanda ya rasu a 1195 AD., 1781 Hijri a si'rid/Turkiyya) ya kawo waɗannan a babi na tara a littafinsa **Ma'rifatnâma:**

"Ilimin kimiyya da ilimin taurari dana injina da ma'aikatu sun samo tushe ne bisa gwaje-gwaje da aiyukan masu fasaha. Don haka, yau da gobe ta nuna sabbabbin dabarbaru sun tabbatar da kuskuren tsofaffin dabarbaru na baya. Tsoho ko sabo, dai-dai ko ɓata, dukkan ilimomin kimiyya sun bayyana cewa an halicci duniya ne ba da komai ba kuma lallai ne ayi imani da mahalicci wanda yake da ilimi da iko marasa tuƙewa." Duk wanda ya karanta kyawawan halaye da mu'ujuzozin annabi Muhammad alaihis-salam zai gane cewa shi Annabi ne.]

2 - JAHILCI

Na biyu a cikin cututtukan zuciya shine **jahilci**. Rukunan jahilci daban-daban da illolinsu an rigaya anyi bayaninsu a sashe na farko.

3 - HAƊAMAR TARA DUKIYA, SAMUN IKO, SON MUKAMI KO SAURAN MADAFUN IKO

Na uku a cikin cututtukan zuciya shine haɗamar tara dukiya, kadarori ko muƙamin shugabanci a cikin al'umma. Waɗannan hadîth-i-sherîf sun fayyace mana wannan cuta, wadda aka yiwa laƙabi da **"Hubburriyasât",** yadda za'a gano ta, da maganceta:

1 - **"Illar da haɗamar dukiya ko son mulki ke yiwa ruhin mutum tafi illar da mayunwatan kerkeci guda biyu za suyi yayin da suka kai hari garken tumaki."**

2 - **"Idan shaidar da wanzuwar mutum zata samu ta zama akan dukiyarsane da shugabancin addini kacokam zai zamo masa illa."** A wasu zantuka kuma, kaiwa babban mataki a sabgogin duniya ko harkokin addini ka iya zama illa ga mutum bisa ga tasirinsu ga al'amuransa na duniya da lahira.

3 - **"Son yabo da zugar mutane na sanya mutum ya zamo makaho da kurma. Zai daina ganin aibukansa. Zai zamo baya son gyarako daga abokai kuma zai daina jin shawara."**

Dalilai uku da yasa mutum ke son ya mallaki dukiya ko shugabanci ko muƙami a rayuwar al'umma sun haɗar da: Dalili na farko: Mutum yana so ta gamsar da son ransa. Rai tana da son a gamsar da buƙatunta ta hanyoyin da basu halatta ba (harâm). Dalili na biyu: Mutum yana son ya kare kansa da wasu daga kama-karyar azzalumai. Mutum na son yayi wasu kyawawan ayyuka da aka so (mustahab), kamar, gidauniya da yin ayyukan alheri. Mutum na son ya aiwatar da ayyukan da suka halatta (mubâh), misali, sayen abinci da suturu masu kyau. Mutum na son ya samu zuri'a kuma ya rayu a cikin kyakkyawan gida a unguwar mai kyau. A taƙaice, mutum na son ya cimma farin ciki a rayuwa ko ya kaucewa abubuwan da zasu daƙile shi daga aiwatar da ibadu ko hudimawa musulunci da musulmi. Samun muƙamai don mutum ya cimma dalilan da aka lissafo ya halatta (jâiz), kuma an so ayi su (mustahab) bisa sharaɗai biyu da zasu zo. Sharaɗi na farko shine mutum kada ya aikata abinda musulunci bai halatta ba, misali, cakuɗa ƙarya da gaskiya ko munafunci. Sharaɗi na biyu shine dole mutum ya cigaba da farilloli (wâjibs) da sunnoni (sunnats) da addini ya umarta. Idan mutum ya cika waɗannan sharaɗai guda

biyu, to ya halatta (jâiz), an ma so (mustahab) ya nemi babban muƙami. Saboda ba wai an halatta bane kawai dole mutum yayi biyayya ga hanyoyin da zasu kaishi ga samun halal da sauran abubuwan buƙata. Allahu ta'âlâ ya baiyana siffofin mutanen kirki, a cikin Qur'ân al-karim, sannan ya kawo cewar zasu so su zamo shuwagabannin musulmai. Sulamân 'alaihis-salam' ya roƙi Allahu ta'âlâ kamar haka: “Ya Rabbi! Ka bani dukiyar da ba zaka ba wani makamanciyarta ba!” Wato dai yana so ya zamo shugaba kuma mamallaki a lokaci guda. Bayanan da suka iso mana daga wasu addinan da suka gabata wanda malaman addinin musulunci basu watsar ba suna da amfani a cikin addininmu. An rawaito cewa a hadîth-i-sherîf Annabinmu sallal-lahu alaihi wa sal-lam yace: **“Zan so na zama alƙali mai hukunci bisa turbar adalci da taƙwa na rana ɗaya fiye da shafe tsawon shekara ina yaƙin jihadi.”** Sannan a wani hadîth-i-sherîf yace: **“Awa ɗaya na gudanar da al'amuran mutane cikin adalci yafi alheri a kan tsawon shekara sittin ana sallar nâfila.”** Bai halatta samun babban muƙami a mulkin al'umma ba ta hanyar munafunci ko cakuɗa gaskiya da ƙarya. Bai halatta ayi hakan ba koda kuwa da kyakkyawar niyya ne saboda aikata abubuwan da basu halatta ba ko ayyukan da ba'a so **(makruhs)** da kyakkyawar niyya bai halatta. Aikata ayyukan da basu halatta bama da kyakkyawar niyya ka iya munana zunubin. Kyautata niyya nada amfani ne wurin aikata bauta. A zahirin gaskiya ma, aikata wasu ayyukan da suka halatta ko yin bauta da mummunar niyya suna haifar da zunubai. Hakan yasa, wannan faɗin, “Ka dubi zuciyata, a tsarkake take. Allah na hukunci da abin da ke zuciya ne,” wanda yawanci masu aikata zunubi ke faɗin haka, ɓata ne kuma mai illa.

Dalili na uku da mutum ke so ya samu muƙami a cikin al'umma shine sonkai da kuma don jin daɗin ransa. Rai na samun jin daɗi daga dukiya, kadarori dama muƙami ko kujerar shugabanci. Duk da cewa ba'a haramta gamsar da soye-soyen rai ba muddin bai saɓama musulunci ba, biye mata na nuni da ƙarancin tawadi'u da himma. Akwai haɗarin idan mutum ya samu muƙami don gamsar da son ransa zai iya yin munafunci ko ya gurɓata addininsa **(mudâhana)** ko ya aikata riyâ don ya samu soyayyar mutanen da yake wakilci. Akwai ma ƙarin haɗurra kamar aikata munafunci da cakuɗa gaskiya da ƙarya, da aikata

ƙarya da zamba. Bai dace mutum ya aikata ayyukan da suka haɗa da abinda ya halatta da wanda bai halatta ba. Dalili na uku da mutum ke son ya samu mulki ko muƙami a cikin al'umma, duk da cewa ba haramun bane, hakan ba nagarta bane. Don haka ya dace mutum ya san maganinta kuma yayi amfani dashi. Da fari dai mutum ya san cewa muƙamin na wucin-gadi ne kuma yana ƙunshe da haɗurra da illoli. Kuma don mutum ya kare kansa daga shuhura daga kuma zamowa mai alfahari da raini saboda mutane na girmamashi, ya dace mutum ya aikata ayyukan da suka halatta **(mubâh da jâiz)** a musulunci da wanda mutane basa damu akai sosai ba. A wani zamani can baya, anyi wani shugaba **(amîr)** daya ziyarci wani mutum mai gudun duniya (zâhid). Yayin da wannan "zâhid" ɗin ya lura cewa shugaban da yan fadarsa suna neman wata alfarnarsa ne, sai ya shirya musu liyafar cin abincin dare. Yayin liyafar kuma, sai "**zâhid**" yaci abinci cikin haɗama da sauri don ya yiwa mai shugaban sojan gona, wato don ya ɓoye cewa shi mai gudun duniya ne. Shi kuma shugaban sai ya ƙyamaci yadda wannan mai gudun duniyar ke cin abinci. Shi kuma "zâhid" ganin cewa dabararsa ta cimma gaci sai yace, "Alhamdulillah!" Allahu Teala ya cece ni." Magani mafi kyau don magance son mulki shine **(Uzlat)** nesanta kai daga mutane. Ya dace mutum yaƙi shiga duk wani al'amari da ba dole bane a cikin mutane bayan ayyukan addini na yau da gobe da ayyukan rayuwa na yau da kullum. An samu maganin ne daga hadîth-i-sherîf. Kuma a hadisi ne ma aka umarci ayi amfani dashi.

4 - TSORON ZARGI DAGA AIBUKA

Na huɗu a cututtukan zuciya shine shiga halin ƙunci da baƙin ciki saboda wasu mutane sunyi masa ba daidai ba, kamar su soke shi ba tare da adalci ba ko suyi gulmar sa. Dalili na uku dake haddasa **"kufr al-juhudî"** shine jin kunyar mutane da tunanin cewa zasu ƙwaƙulo laifin mutum suyi gulmar sa. Wanna shine dalilin da yasa Abû Tâlib ya zauna a kafirci. Abû Talîb dai shine mahaifin Hadrat Alî 'radiyallâhu anh' kuma kawun Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam'. Abû Talîb yasan cewa Rasûlullâh Annabine. Amma bai shiga musulunci ba saboda tsoron kada mutane su zarge shi suyi zunɗensa. Yayin da Abû Talîb yake

gargarar mutuwa, Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam' ya ziyarce shi sannan yace dashi, Ya kai Kawuna! Ina roƙon ka ka **ce 'Lâ'ilâha illallah' saboda in samu in cece ka!"** Sai ya bashi amsa, "Ya ɗan ɗan uwana! Na san cewa gaskiya kake faɗi. Amma bana son mutane suce na shiga musulunci ne saboda tsoron mutuwa." An rubuta a cikin Tafsîr Baydawî cewar aya ta hamsin da shida ta Sûrat Qasas, wadda tace, **"Gaskiyane cewar bazaka iya shiryar da gaba ɗaya waɗanda kake ƙauna ba;......."** (28-56) an saukar da ita bisa wannan lamari. A faɗin wani ƙauli, lamarin da zan hakaito ya wakana: Shugabannin kafiran ƙabilar Quraish sunzo sun samu Abû Talîb suka ce masa, " Kai shugabanmu ne! Muna bin umarninka. Amma muna tsoron cewa bayan ka mutu, rashin jituwar mu da Muhammad alaihis-salam zata cigaba. Ka sanar dashi ya dena sukar addininmu." Sai Abu Talîb ya tura aka kira masa Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam' ya zayyane masa abinda suka ce. Kuma da gano cewar Rasûlullâh ba zaiyi sulhu dasu ba, sai ya furta wasu kalamai dake nuna shirinsa na karɓar musulunci, sai Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam' yace masa yayi kalmar shahada. Sai Abû Talîb ya bashi amsa, "Zan so na faranta maka rai ta hanyar yin imani da ace bana tsoron gulma da tsegumin mutane." Kuma a sanda yake numfashinsa na ƙarshe, ya furta wasu kalamai masu wahalar sauraro. Domin yaji mai yake cewa, sai Abdullah ibn Abbas ya matsa kusa dashi yace ai yana bayyana imaninsa ne. Lamarin imanin Abû Talîb dai na daga cikin al'amura masu cike da shakka. A faɗin Malaman 'Ahl as-Sunnat' bai yi imani ba. Imâm a'zam Abû Hanîfa 'rahimahullâhu ta'âlâ' yace Abû Talîb ya mutu a matsayin kafiri. Hadrat Alî 'radiyallahu anh' yazo wurin Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam' yace masa, "Kawunka da yake kan turbar ɓata ya mutu!" Sai Rasûlullâh 'sallallâh alaihi wa sal-lam' yace masa, **"Ka wanke shi, ka lulluɓe shi da likkafani na musamman (kafan) sannan ka binne shi! Zamu yita yi masa addu'a har sai an hane mu dayi."** Tsawon wasu yan kwanaki bai fita daga cikin gidansa ba kuma yayi masa addu'a sosai. Da sauran Sahabbai suka ji haka, sai suka fara yin addu'a ga yan uwansu da suka mutu a matsayin kafirai. Bisa haka sai aya ta ɗari da sha uku ta Sûrat Tawba ta sauka, inda tayi shela da cewar, **"Annabi da sauran muminai bai dace suyi addu'a ko su roƙi gafara ga kafirai ba duk da cewa zasu iya kasancewa yan**

uwansu na jini.” Rasûlullâh 'sallallâh alaihi wa sal-lam'ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“A ranar lahira, Abû Talîb zai zamo kafirin da yafi samun rangwamen azaba. Zai sanya takalmin da aka yi shi da wuta kuma daga zafin takalmin, ƙwaƙwalwarsa zata ringa borin tafasa.”**

Hujjojin da zasu biyo baya an bada shawarar amfani dasu a matsayin maganin tsoron zargi da tsokana: Idan zargin mutane yayi daidai da gaskiya, to suna nunawa mutum kuskurensa ne. Sai mutum ya gyara ayyukansa. Kari daga sanyayawar dake cikin wannan hujjar, ya dace mutum ya godewa masu sukarsa. An taɓa faɗawa Hasan al-Basrî ‘rahimahullâhu ta'âlâ cewar wani mutum yana cin namansa (yi dashi). Sai ya aika da faranti cike da alewoyi da wannan saƙon: “Naji ance kana bani ladan ayyukanka (thawâbs). Don haka ne na turo maka wannan alawoyi don na gode maka!” An faɗawa Imâm a'zam Abû Hanîfa 'rahimahullâhu ta'âlâ' cewa wani yana cin namansa (yi dashi). Sai Imâm a'zam Abû Hanîfa ya aika masa da jaka shaƙe da di nare sannan yace, “Idan ya ƙara yawan ladan da yake bamu (thawâbs) zamu ƙara masa yawan kyautar dinare!” Idan yi da mutum cike yake da ƙarya da ɓata suna, zai illata wanda yayi ne ba wanda aka yiwa ba. Dacewa yayi wanda aka ɓatawa sunan yayi tunani kuma ya kwantarwa da kansa hankali ta hanyar cewa, “Za'a bani ladansa (thawâbs) shi kuma a bashi zunubai na.” Ɓata suna da ɗaukar zancen wani a kaiwa wani yafi cin naman mutum muni. [A daure a karanta mujalladi na biyu, wasiƙa ta 123 na littafin **Maktûbât-i Ma'thûmiyya**.]

5 - SON ZUGA/BAN GIRMA

Na biyar daga cikin cututtukan zuciya shine son zuga da kambamawar mutane. Halayyar ɗan Adam dake sanya mutum ya riƙa son a zuga shi ya dogara akan yadda mutum ke son kansa da tunanin kai a matsayin mai daraja da fifiko. Ya dace mutum mai irin wannan cuta ya san cewa wannan fa daraja da fifiko bane koda kuwa shi ya ɗauke su a haka, kuma ya dace mutum ya ɗauki hakan a matsayin na wucin-gadi. Zamu bada faffaɗan bayanin wannan batu nan gaba idan mun zo batun girman kai (kibr) (a duba babi na 12).

6 - BIDI'O'I (BID'ATS)

Na shida daga cikin cututtukan zuciya shine riƙo da bidi'a, wanda ke nufin riƙo da wata bidi'a , ɓata ko wani abu wanda bashi da asali. Yawancin musulmi na fama da wannan masifaffiyar cuta. Dalilin dake haddasa wannan cuta ya samo asali daga yunƙurin mutum na hankaltar da ko dalilantar da wani batu wanda ya kere tunani mutum wanda kuma ba za'a cimmasa ba ko gane shi ta hanyar ƙididdiga da kuma imani da maganganu wanda a cikinsu hankali yakan faɗa cikin kurakurai. Akan batun aƙida, ya dace musulmi yabi ɗaya daga cikin mazhabobi **(madhhabs)** guda biyu, sune, “**Maturîdî”** ko **“Ash'arî”**. Bin koyarwar waɗannan mazhabobi zai bawa mutum kariya ko tseratar dashi daga cutar karkacewa. Saboda a batutuwan da hankali bazai iya cimma ba, malaman (yan tsaka-tsaki don haka waɗanda suka ɗai ke kan turbar da ita kaɗai ce turbar gaskiya mai suna) **Ahl as-sunnat** sun bi Qur'ân al-karim da hadîth-i-sherîf ne kawai, don haka suka yi amfani da basirarsu wurin fantsama cikin guda biyun (Qur'âni da Hadisi) da ƙoƙarin gane ma'anoninsu. Sun rubuta, a cikin litattafansu, abubuwan da suka koya daga As-hâb-kirâm, wanda su kuma suka koya daga Manzon Allah.

[Mutum zai zamo **kafiri** idan yana musanta ko kokwanto game da wani abu wanda koyarwar Qur'ân al-karim ko hadîth-i-sherîf. Bayar da gurɓatacciyar ma'ana ga dokokin da ba'a koyarwar addini bane kuma don haka akwai kokwanto a kansu yana zama **bidi'a**. Mutum kan iya zama ɗan bidi’a **(Ahl al-bid'āt)** idan ya yarda da gurɓatacciyar fassara ko fahimtarshi na addini. Sai dai, idan mutum yayi watsi da dokokin addini ta hanyar cewa, misali, “Taya haka zata kasance! Hakan bazai yiwu ba! Hankalina bai karɓi wannan ba!”, zai zamo kafiri. Idan mutum ya furta cewa aikin da ba a halatta ba (harâm) ya halatta (halāl) kuma furucin nasa a bisa hujjar ayar Qur'âni ne ko hadisi, bazai zamo kafiri ba amma ya zama ɗan bidi'a “ahl al-bid'āt”. Kawo cewar zaɓen Abubakar da Umar radiyal-lahu an hum aj-ma’in ga muƙamin halifanci ba daidai bane wannan bidi'a ne. A ɗaya ɓangaren, cewar basu cancanta su zama halifofi ba kafircine (kufr).

Muhammad Shihristânî ‘rahimahullâhu ta'âlâ’ yana cewa a cikin littafi **Milal wa Nihal** cewar malaman mazhabar hannafiyya

(Hanafi Madhab) sun bi koyarwar Imâm Abû Mansûr al-Matûrîdî 'rahimahullâhu ta'âlâ' akan batun aƙida (i'tiqad). Saboda Abû Mansûr yayi amfani da matakan **("usul" da "furu")** Imâm Abû Hanîfa 'rahimahullâhu ta'âlâ', wanda ya assasa mazhabar hannafiyya. "Usûl" na nufin "i'tiqad" aƙida. "Furu" na nufin "ahkâm-i-shar'iyya” ko dokokin dake bisa doron shari'ar Muslunci. Su kuma Malaman mazhabobin "mâliki”, "shâfi'i" da "Hanbalî" sun bi koyarwar Imâm Abû Hasan al-Ash'arî 'rahimahullahu ta'âlâ' akan batun aƙida "i'tiqad'. Shi kuma Abû Hasan al-Ash'arî yafi mazhabar shafi'iyya ne (Shâfi'î Madhab). Imâm al-Subkî 'rahimahullahu ta'âlâ' wanda ɗaya ne daga cikin manyan malaman shafi'iyya yace ya koyi littafin Abû Ja'far Tahawî 'rahimahullahu ta'âlâ' wanda kuma ɗaya ne daga cikin malaman hannafiyya (Mazhabar Hanafiyya), kuma ya lura da cewa koyarwar mazhabar hannafiyya a batun aƙida kusan iri ɗaya ne dana mazhabar Ash'ariyya. Sun bambanta da juna ne a wurare guda uku. Abdulwahâb Taj-ud-din al-Subki, wanda ɗane ga Imâm abûl Hasan Alî Subki 'rahimahullahu ta'âlâ', yace ya koyi litattafan malaman hannafiyya a fagen aƙida (i'tiqad') kuma ya lura da cewa sun samu saɓani da mazhabar shafi'iyya (Mazhabar Shâfi'îya) a fagen aƙida a wurare goma sha uku. Amma yace saɓanin akan ƙananan batutuwa ne kuma bambance-bambancen basa nufin sun sauka daga kan turbar gaskiya. Ba suyi saɓani akan muhimman batutuwa ba. Kuma dukkansu suna kan turbar gaskiya (haqq). Muhammad Hadimî 'rahimahullahu ta'âlâ' ya kawo a cikin shahuka ɗari uku da goma sha bakwai na littafinsa **Berîqa** cewar yayi nazarin koyarwar duka mazhabobin "Maturîdî" da "Ash'arî akan batutuwan aƙida kuma ya ƙiyasta cewa saɓaninnikan da aka samu a tsakaninsu, idan an hada yan ƙananun bambance-bambancen su, gaba ɗaya guda saba'in da uku ne.]

7 - BIN SON ZUCIYA (SOYE-SOYEN RAI [NAFS])

Na bakwai a cikin cututtukan zuciya shine fantsama cikin sha'awa **(shahwat)** ko soye-soye ko jiye-jiyen daɗin rai. Munin waɗannan nau'i na ayyukan rai an fayyace shi a cikin ayoyin Qur'ân al-karim. Daɗin daɗawa, an faɗa a cikin Qur'ân al-karim

cewa bin soye-soyen rai (nafs) yana haddasa kaucewa daga kan turbar Allâhu ta'âlâ. Saboda, ita rai kullum cikin son musanta wanzuwar Allâhu ta'âlâ take kuma cikin warwarewa ko tawaye a gare shi take. Bin son rai akan kowanne batu daidai yake da bautawa ran. Kuma duk wanda ya biyewa son ransa kodai ya shagiɗe zuwa kafirci ko ya fanɗare zuwa karkacewa ko ya fantsama cikin aikata harâm (ayyukan da musulunci ya haramta). Abû Bakr Tamistâni ‘rahimahullâhu ta'âlâ' yana cewa, “arziƙin dake cikin ƙin bin soye-soyen rai shine babbar taskar wannan duniya. Saboda ita rai itace mafi girman hijaban dake tsakanin Allâhu ta'âlâ da bawansa”. Sahl bin Abdullah Tustarî [d. in 283 Hijri a Basra] 'rahimahullahu ta'âlâ' yana cewa, “Mafi kyawu a cikin ibada shine ƙin bin soye-soyen rai (nafs).” Islâm bin Yûsuf Balhî 'rahimahullah ta'âlâ' ya bada kyauta ga Hatam-ul-Esam 'rahimahullahu ta'âlâ'. Yayin da Hatam ya karɓi kyautar mutanen dake kewaye dashi sai suka tambayeshi ko karɓar kyautar baya nufin bin son ransa (nafs). Sai ya basu amsa cewar ta hanyar karɓar kyautar ya ƙasƙantar da kansa ne kuma ya fifita wanda ya bashi kyautar, kuma ya ƙara da cewa, "idan ban karɓi wannan kyauta ba, ya zamo na fifita kaina a kansa kuma na ƙasƙantar dashi. Kuma, raina zai so hakan!” Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam' a ƙarshen wani dogon hadisi yace, **“Sabubba guda uku suna jan mutum zuwa bala'i: zamowa marowaci, mai bin son rai, da zamowa mutum mai alfahari.”** Imâm al Ghazalî 'rahimahullâhi alaih' yace hijabin dake hana mutum samun taimakon Allâhu ta'âlâ shine son kai **(‘ujb)**. A wasu zancen, shine dai mutum yaƙi gano aibun kansa kuma ya riƙa ganin ayyukan ibadarsa a matsayin isassu. Annabi Îsa 'alaihis-salam' ya faɗawa sahabbansa, "Ya ku Sahabbai na! Iska takan hure haske sosai. Kamar yadda son kai (u'jb) ke rusa ayyukan ibada da kuma rusa ladarsu (thawâbs).”

An rawaito cewa wani lokaci Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam' yace, **“Ina matuƙar jin tsoron cewa al'ummata (Ummat) zasu faɗa cikin munanan halaye guda biyu. Sune: bin son rai da mantawa da mutuwa da bin duniya.”** Bin son rai yana hana mutum yabi dokokin musulunci. Kuma manta mutuwa shi kesa mutum yabi soye-soyen ransa.

A wani hadisin kuma, Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam' yace: **“Wanzuwar hikima a tare da mutum tana bayyana kanta ta yadda yake kaffa-kaffa a wajen bin son zuciya (rai) da kuma yadda yake shirin abubuwan da zasu amfane shi bayan ya mutu. Alamar sakarci kuma shine mutum ya biyewa son zuciyarsa (ransa) sannan kuma yayi zaton samun gafara da rahamar Allâhu ta'âlâ.”** A faɗin wannan Hadith, bin soye-soyen rai sannan kuma ayi tsammanin samun rahama da shiga aljanna ba tare da tuba ba alamomine na sakarci. Tsammanin samun wani abu ba tare da yin aikin da zai haifar da wannan abun ba shi ake kira da **(Tamannî)** shagallallen tunani. Ta ɗaya ɓangaren kuma, tsammanin samun wani abu bayan aiwatar da aikin dake haifar da abun shi ake kira da fata ko tsimayi **(rajâ)**. Shagallallen tunani ne ke jawo lalaci. Tsammanin, a ɗaya ɓangaren kuma shike haddasa yin aiki da sarrafawa. Soye-soyen rai su ake kira da **(hawâ)**. Ita rai koyaushe cikin so da neman abubuwa masu illa take; yiwuwar wannan sharri gadajjiyar sifa ce a tsarin halittar rai. Waɗannan baituka kamar haka sun fayyace gaskiyar al'amarin:

Yi taka tsantsan koyaushe akan ranka
Kada ka taɓa aminta da ita
Ita ɗin abokiyar gabar kace
Wadda muninta ya kere na shaiɗanu saba'in!

Illolin da bin son rai ke haddasawa ta hanyar aikata ayyukan da ba halattattu ba da abubuwan ƙi **(makruh)** a bayyane suke. Muradan rai duka kwaɗayine irin na dabbobi. Kuma waɗannan kwaɗaye-kwaɗaye duka suna da alaƙa da buƙatun shiririta. Matuƙar mutum yayi yunƙurin gamsar da waɗannan buƙatu, zai samu tsaiko wurin shiryawa buƙatun lahira. Wani muhimmin darasi kuma shine ita rai ba taɓa haƙuri da dukkan abubuwan da musulunci ya halatta ba (mubâhs). Matuƙar mutun ya gamsar da dukkan buƙatun da aka halatta, sai ran ta nemi ƙari. Idan kuma mutum yabi tsarin son gamsar da ran, za tayi ta neman daɗi. Ba zata taɓa samun gamsuwa ba kuma a ƙarshe sai ta ingiza mutum zuwa abinda bai halatta ba. Daɗin daɗawa, amfani da abubuwan da aka halatta zuwa matakin wuce haddi yana haddasa ɓacin rai, wahala da cututtuka. Mutumin dake amfani da halattattu abubuwa a matakin daya wuce kima zai zamo haɗamamme

wanda baya tunanin komai sai na sha'awowi da kwaɗa-kwaɗayensa.

[Imâm ar-Rabbâni 'rahimahullâhu ta'âlâ', babban waliyyi, yayi jawabi akan wannan batu kamar haka: “Usulin dukkan mutumin da ke raye shine Adam. Ma'anar Adam kuma rashin samuwa. A rashin komai kuma, Allâhu ta'âlâ, ya samu. Ya san samuwarsu a cikin rashin samuwa. A wasu kalaman, abubuwa sun samu a cikin saninsa. Allâhu ta'âlâ ya sanya siffofinsa suka zama masu nuni akan waɗannan yan Adam a cikin saninsa kuma daga haka ya sanya asalin (asl) waɗannan samammun mutane ya zamo zahiri. Sai ya matsar da waɗannan asalillika (asl), wanda suna cikin saninsa, zuwa ga lardin waje. Daga haka kuma samuwa ta wanzu. Faruwar yanzu ta ginu akan rashin samuwa ta hanyar nunin siffofinsa. Daidai yake da ace irin tufa ne asalin tufa. Don haka don gano sifar yan Adam, bari mu siffanta yadda hoto yake a jikin madubi. Hoton da yake bayyana a cikin madubi ƙawalwalniyar hasken dake fitowa daga abun ne. Madubin kamar Adam ne ko rashin samuwa. Ruhi da ran mutum kuma sune hasken. Madubin kamar jikin ɗan Adam ne kuma hasken madubin kamar rai ne (nafs). Asalin rai shine rashin samuwa ko kuma Adam, sannan bata da alaƙa da ruhi ko zuciya”. Mutumin daya fantsama cikin bin son ransa yana ficewa daga katangun musulunci. Kuma tunda dabbobi basu da hikima da nafs', a koyaushe suna amfani da abinda suke buƙata sa'ilin da suka samu abun. Suna kaucewa abune kaɗai idan zai ji musu rauni a jiki. Musulunci bai hana amfani da madafun dake samar da kwanciyar hankali da lumana ba, haka ma bai hana more ababan rayuwa masu amfani ba. Shi Addinin Musulunci kawai dai yayi umarni ga Musulmi subi ƙa'idojin da addinin ya gindaya da hikimar za'a samu kuma ayi amfani da waɗannan ababan more rayuwa. Manufar addinin musulunci ita ce kwanciyar hankali da rayuwar lumana ga mutane a duniya da lahira. Cimma wannan manufa kuma ya dogara akan biyayya ga hikima da kaucewa daga son rai (nafs). Da ace ba'a ƙirƙiri hikima ba, mutane zasu riƙa biyayya ga ransu ne kuma su afka cikin bala'o'i. Da ace hikima bata wanzu ba, mutane ba zasu iya ruɓanya su rayu a matsayin wayayyu ba. Kuma da ace babu rai, da mutane ba zasu samu ladan gwagwarmaya da ran ba. Daɗin daɗawa, da babu rai, mutane ba

zasu kere mala'iku a matsayi ba. Annabinmu sallallahu alaihi wa sal-lam yace, **“Da ace dabbobi sun san abinda kuka sani akan abinda zai wakana a rayuwar gobe ƙiyama, sai kun nemi naman da zaku ci kun rasa”**. Dabbobi ba zasu samu sukunin ci da sha ba, saboda haka kuma, sai su rame, su ruguje saboda tsoron hukunce-hukuncen dake a ranar lahira. Da ace mutum basu da 'nafs' kamar dabbobi, suma zasu rasa sukunin ci ko sha saboda tsoron hukunci, don haka kuma sai su mutu. Ci gaban rayuwar yau da kullum ta yan Adam ya dogara akan gafalar (gaflat) ransu da kwaɗayinta ga sinadaran rayuwar duniya. Rai kamar takobice mai kaifi biyu, ko kuma maganin dake ɗauke da guba mai karfi. Duk wanda yayi amfani da maganin kamar yadda likita ya tsara sai ya amfana daga sinadarai masu amfani na cikin maganin. Amma kuma idan mutum yayi amfani dashi gaba-gaɗi zai ruguje saboda gubar dake cikin maganin. Musulunci kuma bai tsara dokokin da zasu rusa rai ba. Sai dai ma yaiwa ran nuni da kamewa don ta zamo mai amfani.]

Nau'u'kan jihadin nafs (gwagwarmaya rai) guda biyu ne wanda ake amfani dasu wurin kiyaye rai daga zarcewa sharaɗan da musulunci ya gindaya. Na farko ana kiransa da **"Riyâzat"**. “Riyazât” shine gwagwarmayar mutum daga kaucewa sha'awoyin rai (nafs). Ana cimma wannan ta hanyar amfani da hanyoyi guda biyu: **wara' da taqwâ**. "Taqwa na nufin ƙin aikata abubuwan da ba'a halatta ba, ko a wasu kalmomin, hanyar rayuwace wadda a ciki mutum baya aikata abubuwan da ba'a halatta ba a cikin al'muransa na yau da kullum. Wara' kuma na nufin kamewa ba daga harâm kaɗai ba har ma daga zarmewa yayin more abubuwan da musulunci ya halatta. Nau'in gwagwarmaya (jihad nafs) na biyu akan rai yana buƙatar yin ayyukan da ran bata so. Ana kiransa da mujâhada. Duk ayyukan ibada sunansu mujâhada saboda rai bata son ibada. Wannan nau'o'in gwagwarmaya guda biyu suke turke rai kuma su hankaltar da mutane su ƙarfafa ruhinsu su jasu zuwa mataki mafi girma na taqawa (Siddiqai), da kuma zamowa (shahidai) kuma salihan musulmai. Allâhu ta'âlâ bashi da buƙatar ibadun bayinsa. Fanɗarewar bayinsa ba zata yi masa illa ba kota wacce hanya. Yayi umarni da waɗancan hanyoyine don turke rai da kuma don ayi gwagwarmaya da ita.

Da ace yan Adam basu da 'nafs', ba zasu zama yan Adam ba kuma zasu zama kamar mala'iku. Zancen gaskiya shine jikin mutum yana da buƙatu iri-iri. Misali, dole ne a ci, a sha, ayi barci, kuma a huta. Babu shakka cewar mahayi bazai iya rayuwa ba sai da doki. Don haka ne ma yake lura da dokin. Kamar haka ne ma ɗan Adam bazai iya rayuwa sai da jiki. Don haka tilas ya lura da jikin nasa. Ana ibadu ne da jiki. Wani lokaci, an taɓa kaiwa Annabi sallallahu alaihi wa sal-lam rahoton akan wani mutum wanda yake ibada dare da rana ba tsayawa ba tare da barci ba. Sai yace: **"Yawancin ibadu masu daraja sune wanda ake yinsu ba tsayawa koda sun kasance marasa yawa."** Ibadun da ake yi ba tsayawa suna haddasawa mutun ya zamo tsayayyen mai bauta.

Yin ibadu na nufin niyya da biyayya ga dokokin Allâhu ta'âlâ. Dokokin da ƙa'idodin da Allâhu ta'âlâ ya umarta ana kiransu da "shari'at" ko "Ahkam al-ilâhiyya" ko dokokin ƙudura. Dokoki ana kiransu da "farz" wanda aka haramta kuma ana kiransu da "harâm". An rawaito cewa Annabinmu yace, **"Kuyi ibada iyakar iyawarku. Kuma Ibadun da aka yi cikin nishaɗi da jin daɗi sune suka fi daraja".** Mutumin da ya samu hutu sosai zai iya yin bauta cikin nishaɗi da jin daɗi. A ɗaya ɓangaren, ayyukan da mutum ya gudanar yayi da jikinsa ko ruhinsa ya gaji suna haifar da sarewa. Ya dace mutum ya more hanyoyin jin daɗi da aka halatta lokaci zuwa lokaci don ya tofo da yanayin jin daɗin kuma yayi maganin gajiya. Imâm al-Ghazali 'rahimahullahu ta'âlâ' yana cewa, "Jiki yana gajiya kuma baya son ya motsa yayin da mutum ya himmatu cikin tsananta ibada. Idan haka ta faru, ya dace mutum ya huta ta hanyar barci ko ta hanyar karanta tarihin magabata na ƙwarai ko ta hanyar samar da nishaɗi halattacciya. Yin waɗannan aiyuka yafi bautar da babu karsashi acikin ta." Manufar bauta shine turke rai ta hanyar mujâhada, a ɓangare ɗaya, da kuma alaƙanta zuciya zuwa ga Allâhu ta'âlâ ta yadda zata samu farin ciki, a ɗayan ɓangaren. Rasúlulláh 'sallalláhu alaihi wa sal-lam' ya kawo kamar haka a cikin hadîsi: **"Sallah tana kare mutun daga aikata munanan ayyuka."** Wannan kariya tana samuwa kaɗai idan anyi sallar cike da himmantuwa da jin daɗi. Cimma wannan himmantuwa da jin daɗi kuma yana buƙatar gamsar da halattattun soye-soyen rai. Bin waɗannan sharaɗai na nufin biyayya ga Musulunci. Halattattun hanyoyin nishaɗi dake ƙarfafa

ibada suma ibada ne. Hadîth-i-sherîf nan da yace, **“Baccin malami yafi ibadar jahili,”** ya ƙarfafi wannan muhawara da muka kawo. Abune da ba'a so (makruh) ayi sallar tarawih cikin kasala. Yafi dacewa ayi ta cikin farin ciki bayan an tafiyar da kasalar jiki. Sallar da aka yita cikin kasala na haddasa rauni da gushewa.

[Kada mutum ya yiwa wannan jawabi kuskuren fahimta ta hanyar ɗauka cewar mutum zai iya ƙin yin ibada saboda ya gaji da yinta. Idan jiki ya gaji kuma an sare, ana jinkirta[1] ibadu, ba wai ƙin yinsu gaba ɗaya ba. Babban zunubine mutum yaƙi yin ibadun da suke farilla (farz) ba tare da ƙwaƙwƙwaran uzurin da musulunci ya yarda dashi ba ('udhr). Kuma idan ma ba'a samu damar yi ba sakamakon wani ƙwaƙƙwaran uzuri, matuƙar farillai ne, to tilas ayi musu ƙara'i (qadâ), wato a yisu daga baya. Sannan kuma wajibine mutum yayi ƙara’in aiyukan ibada da suka kuɓuce mishi waɗanda suke wajibai.[2] Idan mutum yaƙi yin ibadun da suke na sunnah ne bazai samu ladansu ba (thawâbs). Idan yaƙi yinsu ba tare da wani uzuri ba (udhr), bazai samu shafa'at (ceto) ba ranar lahira (wato ceton Rasûlullâh) wanda aka bawa wanda suka yi ayyukan sunnah. Gajiya ko sarewa ba uzurin jinkirta ibadun farilla bane har tsawon lokacin da aka ɗiba musu ya wuce. Kuma ba zasu wanke mutumin daga zunubin jinkirtasu ko daga azabar zunubin. Yana nan a rubuce a cikin litattafan dake koyar da aƙidun musulunci cewar yana haddasa kafirci ƙin yin taka tsantsan da farilloli da harâm. Maƙiyan musulunci nata ƙoƙarin ɓatar da yara yan zamani akan wannan muhimmin batu kuma don su rusa addinin musulunci ta ciki. Hanya guda ɗaya ta yiwa kai rigakafi daga wannan ɓatarwa shine ta karanta littattafan fiƙihu (Fiqh) da 'ilm al-hâl wanda malaman ahl as-sunnah suka rubuta don a samu nagartattun bayanai akan farilloli.

8 - IMANI TA HANYAR KWAIKWAYO (TAQLID)

Na takwas a cututtukan zuciya shine **kwaikwayon** mutanen da mutum bai sani ba. Bai halatta mutum yayi biyayya ga

[1] Jinkirin kar ya wuce lokacin daruri da aka sharɗanta lokacin sallolin.
[2] Aikin ibada da yake wajibi shine wanda yake dole, duk da cewa ba a baiyana haka ƙarara a cikin al-qur’ani ba.

koyarwar wani mutum ba kawai saboda shaharsa da kasancewarsa sananne ko kuma saboda yawaita furofagandar tallata litattafansa ko maganganunsa ba tare da sanin ko yana cikin sahun malaman "Ahl as-sunnat" ba. Mutum zai lalace kuma ya shiga cikin yanayi na gurɓacewar aƙida idan yayi biyayya ga wani akan batun aƙida da ibadu ba tare da bincikarsa daga sahihan kafafen "Ahl as-sunnat" ba. Mutum baya buƙatar ya kwaikwayi wani mutum kafin ya zamo musulmi ko kafin ya fuskanci wanzuwar Allahu ta'âlâ, ƙadaitar zatinsa, ikonsa da sauran siffofinsa. Duk mutumin daya haɓaka tunaninsa zuwa matakin da zai iya fuskantar ilimin kimiyya zai iya gane wanzuwar Allâhu ta'âlâ a sauƙaƙe sannan kuma ya samu imani ta hanyar tadabburi kaɗai. Wawancine kasa gane wanzuwar mahalicci bayan mutum yana ganin abubuwan da ya halitta. Musulunci ya umarci kowa da yayi tadabburi ta wannan salon kuma ya samu zurfin imani. Magabata na ƙwarai (Salaf as-sâlihîn) wanda suka rayu a ƙarnikan farko bayan lokaci Annabinmu sunyi kira gare mu baki ɗaya akan muyi imani da hanyar tadabburi. Wasu karkatattun mutane wanda suka fito daga ɗaya daga cikin ƙungiyoyi saba'in da biyu da suka fanɗare, wanda suka bayyana bayan ƙarni na huɗu bayan hijira, sunce mutum baya buƙatar yayi aiki da lura ko yayi tadabburi akan Allahu ta'âlâ da bayinsa. Karkatattun ra'ayoyinsu basa ɗauke da wani muhimmanci saboda munanan ra'ayoyin da wanda suka zo daga bayansu suka samar basu karhanta koyarwar malaman farko da magabata na ƙwarai ba. Imani mai nagarta wanda ake samunsa ta hanyar kwaikwayon iyaye ko malaman makaranta daidai ne. Amma kuma mutumin daya yayi imani ta wannan hanyar ya zamo mai zunubi bisa laifin saukarsa daga kan nazarurruka muhimmai, wato ƙin nazari da koyon ilimin kimiyya da kuma ƙin haɓaka tunaninsa wajen yi tadabburi ya gane wanzuwar Allahu ta'âlâ. Akwai wasu malaman, sai dai, suna cewa ƙarancin ilimin kimiyya ga mutum baya sanyawa ya samu zunubi idan ya samu isasshen ilimi daga iyayensa ko ta hanyar karanta littattafai ko ta hanyar tadabburi.

Ya dace kowa ya saka ɗaya daga cikin waɗancan malamai, wanda sune suka kai matakin bada fatawa, wato **ijtihâd** akan al'amuran addini, sannan ya kwaikwaye shi a dukkan al'amuransa. Ijtihâd na nufin fuskantar ma'anar bayanai masu

rikitarwa da cimma matsaya a lamurran da a kansu babu cikakkiyar matsaya ko umarni **(Nassi)** a cikin Qur'ân al-karim ko a cikin hadîth-i-sherîfs. Ayoyin Qur'ân al-karim da hadisai su ake kira da "Nassi". Malaman da suka cancanci suyi Ijtihâd ana kiransu da **"mujtahîd"**. Ba’a kuma samun mujtahîd ba tun bayan shekaru ɗari huɗu da hijirar Annabi daga Makkah zuwa Madina. Kuma bai taɓa zama lallai, ga Allâhu ta'âlâ da Manzonsa Annabi Muhammad alaihis-salam, suyi bayanin dukkan hukunce-hukunce (ahkam) ko bayanai wanda za suyi aiki a kowane irin yanayi na rayuwa da kowane irin sauyin kimiyya da fasaha da al'amuran da zasu cigaba da zuwa har ƙarshen duniya. Mujtahîdan sun fuskanci waɗannan koyarwa kuma sunyi bayaninsu ga sauran mutane. Malaman da suka zo daga baya sai suka koyi yadda waɗannan koyarwar za'a sanya su a cikin sababbin lamurra kuma suka rubuta a cikin litattafan tafsirin (Tafsîr) Qur'ân al-karim da Fiqhu (reshen ilimin addinin musulunci mai koyar da hukunce-hukunce) Waɗannan malamai su ake kira da **mujaddids**. Za'a yita samunsu har zuwa ƙarshen duniya. Shi yasa masu kawo hanzarin lallai sai an yiwa addini kwaskwarima ta hanyar ƙara sababbin abubuwa akan "Nassi" maƙiyan musulunci ne. Suna yin furuci kamar, “Kafar yaɗa kimiyya ta canza. Muna fuskantar sababbin al'amura. Ya kamata masana addini suzo su haɗu suyi sababbin hukunce-hukunce. Ya kamata ayi sababbin ijtihâd”. Maƙiyan musulunci ne. Su ɗin zindiƙai ne **(zindiqs).** Mafiya illa daga cikin maƙiyak **musulunci sun fito daga Birtaniya**. Don Allah a daure a karanta littafi mai taken **"Confessions of a British Spy"** wanda Hakîkat Kitabevi suka wallafa. Yayin da mutum ke biyayya ga ɗaya daga cikin mazhabobin guda huɗu ingantattu, matuƙar ba dole tasa yayi biyayya ga wata mazhabar ba, to gwara mutum ya cigaba da biyayya ga mazhabar da yake bi tuntuni. Amma idan ya zama akwai wahala game sa aiwatar da wani aiki ko kuma mutum bazai iya aiwatar da wani aiki ba kamar yadda mazhabar ta koyar saboda halin da yake ciki, anan mutun zai iya bin wata mazhabar wadda a koyarwar ta ya halatta yayi abinda ya kasa a waccan. Sai dai akwai gargaɗi a cikin wannan. Ba'a yadda mutum ya ringa zaɓo Ijtihâdi mafi sauƙi daga kowace mazhaba don gudanar da wani aiki ko ibada. Dukkan wani aiki ko ibada da aka gudanar ta

wannan hanya baza'a karɓe shi ba. Bayan ƙarni huɗu da hijira ba'a samu wani malami da yakai matakin Mujtahîd mutalaq ba, wato, wanda zai iya yin Ijtihâdi ta hanyar ƙiyâs. Don haka bai kamata ba ayi biyayya ga kowanne malami wanda ya rayu bayan ƙarni huɗu na hijra ko wata mazhaba bayan guda huɗun nan na ainahi. Domin koyon ilimin addinin kamar yadda ɗaya daga cikin mazhabobin malamai guda huɗu ta koyar, mutum ya karanta littattafan da malaman mazhabar suka haɗu akai. Bai dace mutum ya koyi addini ta hanyar karanta littattafai ko sauraron maganganu waɗanda malaman "Ahl as-sunnah" basu tantance su ba. Musulunci baya karɓar aiyukan bauta bisa koyarwar ƙa'idoji da aka samu daga litattafan addini wanda aka zaɓo a rikice ba. Kuma mutum bai dace ya sabarwa kansa da litattafai ko maganganu na malaman da bana sunnah ba. Waɗannan litattafan fatawoyin na mazhabar hannafiyya karɓaɓɓune kuma an aminta dasu: **Kâdihân, Hâniyya, Hulâsa, Bezzâziyya, Zahîriyya** and **[Ibn al-Âbidîn.]** Littafin **Mukhtasar al-Khalîl** an rubuta bisa fahimtar **"Mazhabar Mâlikî",** littafin **Anwâr li-a'mâli abrâr** da littafin **Tuhfa-t-ul-muhtâj** an rubuta su bisa fahimtar "Mazhabar Shâfi'î". Littafin **Al fiqh-u alal-madhâhib-il-arba'a** an rubuta shi bisa mazhabobin guda huɗu. Duka waɗannan litattafan na gaskiya ne kuma abun a dogara dasu ne. Litattafan hadisi ba tushe ne mai sauƙi ba don samun koyarwa akan batun ibadu ko hukunce-hukunce **(ahkam)**, wanda ke nufin koyarwa akan halal da haram. Mafiya sahihanci a litattafan hadisi sune **Sahîh al-Bukhârî, Sahîh al-Muslim** da sauran littattafai guda huɗu na hadisi wanda gaba ɗaya ake kira da **Kutub al-Sitta.**

Littafi mafi daraja wanda yayi bayanin sufanci shine **Mathnawî** na babban malamin sufaye Mawlânâ Jalâl-ad-dîn Rûmî 'rahimahullâhu ta'âlâ' [Littafi mafi daraja wanda yayi bayanin duka Tarîqat da Sharifât shine **Maktûbât** na babban malamin sufaye Imâm ar-Rabbânî 'rahimahullâhu ta'âlâ'.]

Bai halatta ba ayi wani aikin bauta bisa koyarwar litattafai ko maganganun wai mutum kawai saboda yana wayancewa da, ko an sanshi a matsayin, malami ko mutum mai addini. Ya dace mutum ya karanta littattafai akan **'ilm al-hâl'** fassararrun litattafai daga litattafai masu daraja da aka ambata a sama.

Karanta littattafai masu ɗauke da shiryayyun ƙarairayi da fahimtoci maimakon fassara daga waɗancan sahihan litattafan, zai kai mutum zuwa bala'o'i a duniya da lahira.

Zunubi mafi girma bayan kafirci shine riƙo da bidi'a. Kishiyar kowanne irin koyarwar bidi'a shine koyarwar Sunnah. Mafi darajar bauta kuma mafi girma a kyawawan halaye bayan imani da Allâhu ta'âlâ shine riƙo da **"Ahl as-sunnah"**. Koyarwar Sunnah kamar haka take: Daidaita kai zuwa ga Sunnar Annabi Muhammad 'alaihis-salâm', wato, zuwa ga hanyar daya koyar dashi da Sahabbansa, - wanda tabi'în suka isar mana ta hanyar ijima'in malaman da suka gaje su 'radiyallâhu ta'âlâ 'anhum ajma'în' - akan batutuwan da suka shafi imani da bauta, a cikin komai da mutun zai yi ko zai ce, a cikin dukkan ayyukan mutun na yau da kullum da harkokin kasuwanci. Ya dace a koyi tafarkin da waɗannan mutane masu albarka suka koyar ta hanyar karanta littattafansu. Yawancin mutane sun karkace daga wannan tafarkin tsira sun zamo yan bidi'a **(ahl-i-bid'at)** sakamakon fantsama cikin soye-soyen ransu, bin ra'ayoyinsu, ko ɓatarwa daga koyarwar kimiyyar lokacinsu.

9 - RIYÂ

Mun kawo a baya cewa a cikin wannan littafin akwai muhimman cututtukan zuciya guda sittin. Na tara a cikinsu shine **Riyâ**. Riyâ na nufin gabatar da wani abu a yanayin kishiyar ainihi yadda yake. A taƙaice tana nufin wayancewa, wato, mutum ya riƙa yin ayyuka don ya nunawa duniya kuma yasa mutane su ɗauka cewa shi mutum ne mai tsoron Allahu ta'âlâ da neman lahira (akhirat) wanda kuma a zahiri yana so ya cimma buƙatun duniya ne da dukiyar dake cikinta. A wasu kalmomin, tana nufin amfani da addini wurin samun abun duniya, ko mutum ya cusa kansa cikin alfarmar mutane ta hanyar nuna ayyukan ibadarsa. [Idan mutum wanda aikinsa da maganarsa yana yinsu ne da niyyar munafunci yana da ilimin addini, ana kiransa da munafuki **(munâfiq)**. Idan kuma bashi da ilimin addini, ana kiransa da mai tsatstsauran ra'ayin addini. Dukkan wani maƙiyin addini wanda bashi da ilimin kimiyya amma ya gabatar da kansa a mai ilimi don ya samu ikon tallata ra'ayoyinsa a matsayin ilimi bisa manufar

ɓatar da musulmi da cin dunduniyar imaninsu da addininsu, ana kiransa da malamin ƙarya **(zindiq)**. Ya dace musulmi suƙi aminta da duka nau'in waɗannan mutane. Munafunci yana halatta ne kaɗai a halin ikrâh (tursasawa) wanda shine mulji' (tilastawa).” [Tashin hankalin da yan tada zaune tsaye suka haddasa da uƙubar da azzalumar gwamnati ta assasa duk zasu zama misalan ikrâh mulji'. A irin waɗannan yanayi, ya zama dole mutum yayi abinda aka tursasashi yayi. Tursasawa wadda ta ƙunshi barazanar kaiwa gidan yari ko duka ana kiranta da tursasawa mara nauyi. Tursasawa mara nauyi bata halatta munafunci. **Kishiyar munafunci shine ikhlâs, wadda ke nufin aiwatar da bauta kawai da manufar farantawa Allâhu ta'âlâ, ba tare da wani la'akari da duniya ba.** Mutumin dake sa ikhlâs baya nuna bautar sa ga mutane. Haka kuma don mutane sun ga mutum mai ikhlâs yana bauta baya kautar dashi daga kan ikhlasin sa. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya kawo a cikin hadîth-i-sherîf: **“Ka bautawa Allâhu ta'âlâ kamar kana ganinsa! Don idan baka ganinsa shi yana ganinka!”**

Taimakawa mutane a cikin al'amuran rayuwarsu don su so mutum su yabe shi munafunci ne. Amma munafuncin da aka yi a hanyar ibada shine mafi muni. Munafuncin da aka yi ba tare da la’akari da yardar Allâhu ta'âlâ ba shi wannan yafi dukkan waɗanda aka ambata. Bautawa Allâhu ta'âlâ don a roƙi taimakonsa kan al'amuran duniya ba munafunci bane. Misali, yin sallar roƙon ruwa, ko yin istihâra da manufar neman jagoranci daga Allâhu ta'âlâ ba munafunci bane. Wasu malamai ma sunce waɗannan ayyukan basa cikin munafunci: Samun albashi saboda kasantuwar mutum shugaban addini (Imam) ko mai wa'azi ko malamin makaranta ko rera karatun ayoyin Qur'ân al-karim don ganin bayan wata damuwar duniya kamar rashin sukuni, rashin lafiya, ko talauci. Waɗannan ayyuka na ɗauke da duka niyyoyin bauta dana neman duniya. Zuwa aikin Hajji saboda wata harkar kasuwanci baya cikin munafunci. Idan waɗannan ayyuka basu ƙunshi niyyar ibada ba gaba ɗaya sannan ne zasu zama munafunci. Idan har niyyar yin bautar ta rinjayi ɗaya niyyar har lada za'a rubutawa mutum. Bayyana bauta ga mutane don ƙarfafa musu gwiwa su gani ko don a koya musu shima baya cikin munafunci. Akasin haka ma, hakan ya kasance aiki mai kyau kuma

mutum zai samu lada (thawâbs) da yawa daga hakan. Azumi a watan Ramadan baya cikin munafunci. Idan mutum ya fara sallolin farilla (namâz) saboda Allahu ta'âlâ amma daga baya sai ya zarme zuwa munafunci, zarmewar da yayi daga baya ba zata yi masa illa ba . Sallolin farilla (fard) da aka yi bisa munafunci karɓaɓɓune (sahih), kuma za'a rubuta cewa an biya wajabcin yinsu, sai dai mutum bazai samu lada (thawâbs) ko ɗaya ba. Bai halatta ba a yanka dabba saboda Allahu ta'âlâ bayan cewa asalin niyyar mai yankan shine don ya samu nama. Kuma bai halatta ba a yanka dabba da niyyoyin guda biyu, wato, yin yankan saboda Allahu ta'âlâ da kuma saboda wani mutum. Duk dabbar da aka yanka ba saboda Allahu ta'âlâ ba kaɗai sai don saboda wani mutum da zai dawo daga yaƙin jihadi ko daga aikin Hajji ko saboda a yiwa wani shugaba maraba zata zamo mushe. Bai halatta ba a yanka dabba bisa waɗancan niyyoyi, kuma harâm ne aci naman dabbar. Bai halatta ba a dena aiwatar da bauta ba saboda tsoron munafunci. Idan mutum ya fara sallar farilla (namâz) saboda Allâhu ta'âlâ sai dai a ciki baya tunanin komai sai lamurran duniya gaba ɗaya yayin sallar za'a karɓe ta (sahih). Sanya suttura a yanayin da zai jawo cece-kuce a tsakanin mutane zai zama munafunci. Ya dace mutane masu riƙo da addini suka sanya sutturu masu tsafta da daraja saboda mutane su kalle su. Saboda wannan dalilin, Sunnah ce ga shugabannin addini (imâms) su sanya sutturu masu kyawun gani da daraja a ranakun juma'a da yayin bukukuwan idi (Iyd).

Rubuta littattafai, wa'azi ko bayar da shawara ga mutane da niyyar zamowa shahararre ma munafunci ne. Wa'azi na nufin ƙarfafa gwiwa zuwa ga kyawawan ayyuka **(amr-i-bil ma'rûf)** da kaucewa ayyukan da musulunci ya hana **(nahy-i-anil munkar)**. Koyo da nazari da manufar lashe muhawara ko don aga mutum a matsayin mai fifiko ga wasu ko don tinƙasho duka munafunci ne. Neman sani don samun abun duniya ko matsayi shima munafunci ne. Munafunci kuma harâm ne. Ilimin da aka samu saboda Allâhu ta'âlâ yana ƙarawa mutum tsoron Allahu ta'âlâ. Yana haddasawa mutum yaga aibukansa kuma yasa mutum ya samu kariya daga sharrin shaiɗan. Mutane masu riƙo da addini wanda suke amfani da iliminsu a matsayin hanyar samun abun duniya ko matsayi ana yi musu laƙabi da mugayen malamai **('ulamâ-i-sû')**. Makomarsu

itace wuta. Wani misalin na munafunci shine aiwatar da ayyukan bauta a tsanake yayin da ake cikin mutane amma ayi su a birkice idan mutum shi kaɗai ne.

Ya halatta a sadaukar da ladan (thawâb) da aka samu ta hanyar wata ibada ga wani mutum daban, koda yana da rai ko ya mutu. A mazhabar hannafiyya, ladan (thawâb) da aka samu daga ayyukan bauta irinsu Hajji, sallolin farilla (namâz) azumi, sadaƙa, (karantawa da rera) Qur'ân al-karim, (karanta wasu baitocin na yabon Rasûlullâh, wanda ake kira da) mawlidi, zikri, da sauransu, za'a iya bada su kyauta ga wasu mutanen. Bai halatta ba, amma, ayi waɗancan ayyuka don a biya mutum ladan kuɗi. Duk da haka, mutum zai iya yinsu saboda Allâhu ta'âlâ kuma ya karɓi kyautar da aka bashi. A cikin mazhabobin Mâlikîyya da Shâfi'îyya, ladan da aka samu daga ayyukan da aka yi da dukiyar mutum, kamar Sadaƙa, Zakka da Hajji, za'a iya sadaukar dasu kyauta ga wani mutum daban, duk da cewar wannan sadaukarwar lada bata halatta ba idan ayyukan sun shafi bautar da mutum zaiyi da jikinsa. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **"Idan mutumin dake tafiya (ko tuƙi) ta gefen maƙabarta ya karanta Suratul ikhlâs sau goma sha ɗaya ya bada ladan (thawâb) daya samu daga rera karatun zuwa ga rayukan mutanen dake kwance a maƙabartar kyauta, ladan da za'a bayar za'a ninka shi sau adadin matattun dake wurin."** Mutumin da yake bin Mazhabar Hanafiyya sai ya bada ladan kyauta, wanda yake bin Mazhabar Mâlikîyya da Shâfi'îya kuma sai ya albarkaci matattun kuma ya roƙi Allâhu ta'âlâ ya gafarta musu zunubansu.

Don bauta ta zama karɓaɓɓiya (sahîh) niyyoyinta sai sun zamo saboda Allahu ta'âlâ. Ana yin niyya ne da zuciya. Niyyar da aka yi da fatar baki kawai bata karɓuwa. A faɗin wasu malaman ya halatta ayi niyya a lokaci guda daga zuciya da kuma furtawa da laɓɓa. Idan niyyar dake zuciya ta bambanta da abinda baki ya furta, wadda ke zuciya ce karɓaɓɓiya. Face sai idan rantsuwa za'a yi. Ita ce duk abinda baki ya furta shine karɓaɓɓe. Babu wasu bayanai ko wani hadisi wanda ya koyar damu cewa niyya zata yiwu ta hanyar maimaita furuci da baki. Babu ɗaya daga cikin manyan shugabannin addini (Imams) na mazhabobi guda huɗu da ya faɗi haka. Ma'anar niyya ba kawai don zuciya ta tuna bautar

da aka yi niyyar yi bane. Ma'anar ta, ta gaskiya shine son aiwatar da ibada saboda Allâhu ta'âlâ. Niyya tana faruwa ne yayin da mutum yayi niyyar yin bauta. Idan mutun yayi niyyar yin ibada kwana ɗaya kafin yayi aiwatar da ibadar, wannan niyyar ba tayi ba. Za'a kira wannan ƙuduri ko alƙawari ba niyya ba. A mazhabar hannafiyya, lokacin ɗaukar niyyar fara azumi na farawa daga sanda rana ta faɗi zuwa lokacin "dahwa-i kubrâ" na ranar azumin (Lokacin **"dahwa-i kubrâ"** shine awa ɗaya kafin tsakiyar rana).

Wasu lokutan ƙin yin aikin 'mubâh' (wato aikin da Shari'a bata sa ba kuma bata hana ba) don tseratar da wasu daga aikata zunubi, aikine mafi kyau. Amma wannan ƙa'idar bata aiki akan Sunnoni da Mustahabai. A wasu kalmomin, tsallake aiwatar da Sunnoni ko Mustahabai don tseratar da mutane daga zunubi bai halatta ba (jâiz). Misali, bai dace ba a ƙi yin aswaki (miswak) ko sanya rawani ko yawo a gari da kai a waje ko hawa jaki don kada mutane suyi zunɗen/gulmar mutum, (wanda zunubi ne). "Miswâk" wani ɗan itace ne ake karyo shi daga bishiyar "misvak", zaitun ko mulberry. Yana da tsawo kamar na hannun dama kuma yana da kaurin ɗan yatsa. Ya halatta (jâiz) ga mata su tauna cingan maimakon amfani da aswaki (miswâk). Duk wanda bai samu aswaki ya goga babban yatsansa da yatsansa na farko akan haƙoransa. Bishr al-Hafî 'rahimahullâhu ta'âlâ' ada ya kasance yana yawo batare da ya rufe kansa ba.

Mutum yaƙi aikata zunubi yayin da yake da damar aikata shi na faruwa kodai don tsoron Allahu ta'âlâ a cikin zuciyarsa ko saboda tsoron kunyatarwar mutane ko don gudun kafa mummunan misali, wato gudun idan ya aikata wasu zasu aikata suma. Alamar mutum baya aikata zunubi saboda tsoron Allahu ta'âlâ shine mutum baya aikata zunubi yayin da yake shi kaɗai ba wanda ke ganinsa. Ma'anar zamowa mai kunya **(hayâ)** shine mutum ya ringa jin tsoron gulmar mutane, misali, idan mutum ya aikata wancan zunubi, mutane za suyi mummunar magana a kansa. Haddasa mutane su aikata zunubi yafi girman laifi akan mutum ya aikata zunubin shi kaɗai. Zunubin waɗanda aka haddasa suka fara aikata shi za'a ringa rubutawa wanda ya haddasa musu shima har abada. Yazo a cikin hadisi kamar haka, "Idan mutum ya ɓoye zunubansa daga duniya, Allâhu ta'âlâ zai

ɓoye wannan zunuban daga sauran mutane ranar alkiyama". Ma'anar wannan hadisi bata haɗa da mutumin daya ɓoye zunubinsa daga mutane don ya gabatar da kansa a matsayin mutum wara' face wanda ke aikata zunubi a kaɗaice. Wannan zai zamo munafunci.

Bai halatta ba ga mutum yaji kunya idan mutane sun ganshi yana bautar Allahu ta'ala. Abun jin kunya shine bayyana aibuka da zunubai ga mutane. Akan wannan batu kuma, bai halatta ba mutum yaji kunyar yaɗa da'awar musulunci (wa'azi), da ƙarfafawa mutane gwiwar suyi ayyukan alkairi (amr-bi-ma'rûf) da hani gare su da aikata munanan ayyuka (nahy-anil-munkar), [rubuta ko sayar da litattafai dake koyar da musulunci, (litattafan ilm al-hâl)] zamowa limami (Imâm) ko mai kiran sallah (muazzin), karanta (ko rera) Qur'ân al-karim, ko rera begen Annabi alaihis-salam. Ma'anar kunya (Hayâ) a cikin hadisin, **"Kunya na daga cikin imani"** shine ya dace mutum yaji kunyar aikata munanan ayyuka da zunubai a gaban jama'a. Mumini (mu'min) dai a farkon fari ya dace yaji kunyar Allâhu ta'âlâ. Saboda haka ya dace ya aiwatar da ibadunsa akai-akai kuma da tsarkin niyya. "Wani lokaci ɗaya daga cikin malaman garin Bukhâra [Wani gari a tsakar nahiyar Asiya) yaga yayan sarki (Sultan) suna wasan banza akan hanya. Sai ya daki yaran da sandarsa. Sai yaran suka ruga suka kai ƙorafi wurin babansu sarki. Sai sarki ya tura aka kira malamin ya tambaye shi cewar shin bai san duk wanda yayi adawa da sarki gidan kurkuku za'a kai shi ba. Sai malamin ya tambayi Sarki shin bai san cewa duk wanda yayi adawa da Rahmân (Allâhu ta'âlâ) wuta zai shiga ba. Sai Sarki ya tambaye shi a'ina ya samu izinin yin umarni da kyakkyawa ('amr-bi-ma'rûf). Sai malamin ya tambaye shi waye ya naɗa shi Sarki. Sai Sarki yace Halifan musuluncine ya naɗa shi Sarki. Sai malamin yace shi Ubangiji ne ya bashi izinin yayi umarni da kyakkyawa ('amr-bi-ma'rûf). Sai Sarki yace masa to daga yau ya bashi izinin umarni da kyakkyawa ('amr-bi-ma'rûf) a garin Bukhâra. Daga nan sai malamin yace to yayi ritaya daga muƙamin. Sai Sarki yace yayi mamaki da yaƙi karɓar muƙamin, kana yace: "Da fari kace kana umarni da kyakkyawa "'amr-bi-ma'rûf" ba tare da an baka izinin kayi ba. Yanzu kuma da aka baka kaƙi karɓa. Wannan wane irin abu ne?" Sai Malamin ya amsa masa: "Yanzu dai ka bani izinin amma nan gaba idan baka ji daɗin

yadda nake aiki ba zaka ƙwace izinin naka. Amma tunda Ubangiji ne ya bani izinin umarni da kyakkyawa "'amr-bi-ma'rûf" babu wanda ya isa ya ƙwace. Daga nan Sarki yaji daɗin amsar da malamin ya bayar kuma yace duk abinda Malamin yake so za'a aiwatar. Sai malamin yace yana so a dawo masa da samartakarsa. Sai Sarki yace ba zai iya yin wannan ba. Sai malamin yace to yana roƙon Sarki da ya rubutawa Maliku (mâlik) shugaban mala'iku masu tsaron gidan wuta wasiƙa cewa kada ya saka shi a wuta. Sai Sarki yace bazai iya yin wannan ba shima. Sai malamin yace to shi yana da Sarkin da zai iya bada duk abinda yaso wanda kuma bai taɓa cewa "bazai iya ba" akan komai da aka roƙe shi. Sai Sarki ya roƙe shi da ya sanya shi a cikin addu'o'insa kawai ya ƙyale shi ya tafi.

Wannan hadisi ya rawaito cewa: **"Waɗancan da suke aiwatar da Sallah (salât) cikin kyawu da nutsuwa yayin da suke cikin mutane don suyi alfahari sannan kuma suke Sallah yadda suka ga dama idan su kaɗai ne suna taɓa ƙimar Allâhu ta'âlâ,"** sannan kuma **"Abinda nafi tsoro shine zaku zarme cikin ƙaramar shirka (shirk al-asgari), wato, munafunci ko "riyâ"",** da **"Ga waɗancan dake yin Sallah cikin munafunci da 'riyâ' a wannan duniyar, za'a faɗa musu ranar Qiyama: Ku miyagun mutane! Babu lada a gareku a yau. Waɗanda kuka yi Sallah domin su a rayuwar ku ta duniya ku koma ku nemi ladan daga gare su"** sannan **"Allahu ta'âlâ yana cewa: Bani da abokin tarayya "Shârik". Wanda duk ya haɗa ni da abokin tarayya to ya nemi ladan ayyukansa daga wurinsa. Kuyi sallollinku da kyakkyawar niyya! Allâhu ta'âlâ yana karɓar Sallar da aka yi da niyya mai kyau."** Manufar yin bauta shine samun yardar Allâhu ta'âlâ. Dukkan wata bauta da aka yi don samun yardar wani ko burge wani na nufin bautawa mutumin. Kuma an umarce mu da yin bauta domin Allâhu ta'âlâ kaɗai. Hadîth-i-sherîf ya rawaito cewa, **"Allâhu ta'âlâ na farin ciki da duk wanda yayi imani da kaɗaitar zatinsa kuma yayi Sallah (salât) ya bada zakkah (zakât) da kyakkyawar niyya."** Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' yace wa Mu'âz bin Jabal kafin a tura shi ƙasar Yemen a matsayin gwamna: **"Kayi Salloli da kyakkyawar niyya. Dukkan ibadar da akayi da kyakkyawar niyya, koda bata da yawa, zata isar maka ranar Qiyamat',"** da **"Taya murna ga waɗanda suka yi ayyukan**

ibada da kyakkyawar niyya. Sune taurari ababan jagoranci 'Hidâyat'. Suna tarwatsa duhun da fitintinu suka haddasa", da **"Abubuwan duniyar da Shari'a bata halatta su ba la'anannu ne. Waɗanda aka yi saboda Allâhu ta'âlâ kaɗai ne masu daraja."** Ita duniya da abun ke cikin ta na wucin-gadi ne kuma basa jimawa. Koƙarin samunsu ta hanyar da mutum zai rasa imani sakarcine. Dukkan mutane ajizai ne (âjiz). Face idan Allâhu ta'âlâ ya yarda, babu mutumin da zai iya yiwa wani alfarma ko ya cutar dashi. Allâhu ta'âlâ ya isarwa mutane.

Ya dace mutum ya kasance mai jin tsoron **(khauf)** azabar Allâhu ta'âlâ da kuma mai sa ran rahamar sa. Kuma ya kamata sa ran **(raja')** ya kere tsoron (khauf). Duk wanda ya samu ikon zama a tsaka-tsakin sa rai da tsoro zai samu jin daɗi mai yawa a ibadunsa. Wasu malaman sunce ya dace yara sufi jin tsoro fiye da sa ran, su kuma tsofaffi ya dace su fi sa rai fiye da jin tsoron. Marasa lafiya ya dace sufi sa rai da yin fata nagari (raja'). Bai halatta mutum ya kasance yana da ɗaya amma bashi da ɗaya ba, wato, sa rai ba tare da jin tsoro ba ko jin tsoro ba tare da sa rai ba. Na farkon na nufin mutum ya samu tabbaci kenan, na ƙarshen kuma na nufin mutum ya yanke ƙauna kenan. A cikin hadith al-qudsi Allâhu ta'âlâ ya bayyana ga masoyinsa Annabi Muhammad sallallahu alaihi wa sal-lam: **"Zan haɗu da bawa na a yadda yake zaton zai same ni."** Hakama, aya ta hamsin da uku a cikin Sûrat Zumar tana cewa; **"Allah yana yafe zunuban dukkan bayinsa. Shi mai gafara ne da jin ƙai."** Waɗannan hadisai da ayoyi suna sanar damu cewar ya dace sa rai da rahamar Allah ya kere tsoron azabar sa. Ta ɗaya fuskar kuma, hadisan nan da suka ce, **"Wanda yayi kuka saboda tsoron Allahu ta'âlâ bazai shiga wuta ba",** da **"Da kun san abinda na sani, da kunyi fara'a kaɗan fiye da kuka,"** suna sanar damu jin tsoron azaba ya dace ya kere sa rai da rahama.

10 - SON DUNIYA (TÛL-I AMAL)

Na goma a cututtukan zuciya shine son duniya **(tûl-i amal)**. Mutumin dake da wannan cuta a cikin zuciyarsa yana da kwaɗayin yayi tsawon rai don ya cimma jin daɗi, nishaɗi da morewa. Kwaɗayin tsawon rai don aiwatar da ibada ba son

duniya bane. Mutanen da keda son duniya basa iya yin ibadun ma akan lokutansu. Kuma basa tuba (tawba). Zukatansu sun bushe. Basa tuna mutuwa. Wa'azi da shawara basa tasiri akan su. An rawaito a wani hadisi cewa: **“Ku ringa yawan tuna mai katse jin daɗi,”** da **“Da dabbobi sun san abinda kuka sani game da abubuwan da zasu wakana bayan mutuwa, da baku samu dabba guda ɗaya mai kumari ba,”** da **“Duk me yawan tuna mutuwa dare da rana zai zo a cikin shahidai ranar Qiyâmat.”** Mutumin dake da son duniya (tûl-i amal) ko yaushe a cikin tunanin yadda za'a tara abun duniya da samun muƙami yake, kuma cikin ɓata lokaci wurin nemansu yake. Ya manta da lahira ya cinye lokacinsa akan shagala da morewa. Aiki tuƙuru don a samun kuɗin da za'a sayi kayan abincin don iyali na tsawon shekara guda baya zama son duniya. Abinci na tsawon shekara guda ana kiransa da **“hawâyij-i ’asliyya”** kuma yana cikin abubuwan da suke tilas da rayuwa ta dogara da su. Don haka ne ma ba'a sanya shi a cikin nisabin zakkah. Duk wanda iyaka wannan ne dashi baya sahun masu sukuni. Gwauro wanda bashi da kuɗi da yawa ka iya ajiye abincin kwana arba'in. Ajiye abincin da yafi na tsawon waɗannan kwanaki zai haddasa ya rasa tawakkali (tawakkul) ga Allahu ta'âlâ. Waɗannan hadisan sun rawaito kamar haka: **“Mafi alkairin mutane shine wanda yayi tsawon rai kuma ya aikata kyawawan ayyuka,”** da **“Mafi sharrin mutane shine wanda yayi tsawon rai kuma yayi munanan ayyuka,”** da **“Kada kuyi fatan mutuwa. Azabobin cikin ƙabari suna da raɗaɗi. Gudanar da doguwar rayuwa cikin biyayya ga dokokin musulunci babban rabo ne.”** da **“Gashin kan mutum da yake zama fari (furfura) yayin da mai gashin ya tsufa a bisa biyayya ga musulunci, zai zamo haske (nûr) ranar lahira (Qiyâmat).”**

Dalilan dake haddasa son duniya sun haɗar da soyayya da maƙalewa jin daɗin duniya da watsar da tunanin mutuwa da gajeran tunani ta hanyar dogara akan samartaka da lafiya. Ya dace mutum ya kauda waɗannan sababai don gusar da son duniya. Mutuwa zata iya zuwa a kowanne lokaci, lafiya da samartaka kuma basa hana mutuwa. Alƙaluma sun nuna cewa matasa sunfi tsofaffi yawan mutuwa. Abune da yake yawan faruwa mutanen dake fama da rashin lafiya su warke su kuma

masu lafiya kwatsam su mutu ba tare da wani cikakken sanadi ba. Ya dace mutum ya san munanan tasirin dake cikin son duniya da amfanin dake cikin tuna mutuwa. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Ku ringa yawaita tuna mutuwa! Saboda tuna mutuwa yana dakatar da mutum daga aikata zunubi, kuma yana dakatar da mutum daga aikata ayyukan da zasu yiwa mutum illa a rayuwa bayan mutuwa.”** Ɗaya daga cikin Sahabbai, Bara' bin Azîb radiyallâhu ta’âlâ ’anh yace: “Mun ɗauki gawar wani mutumi zuwa maƙabarta. Sai Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya zauna a kusa da kabarin ya fara kuka har sai da hawayen suka zuba akan ƙasa. Sannan yace: **‘Ya ku yan uwana! Dukkan ku, ku yi shiri domin wannan.’** Umar bin Abdulazîz ‘rahimahullâhu ta’âlâ’, da ganin wani malami sai ya nemi ya bashi shawara. Sai malamin yace: “Yanzu kai khalifa ne. Don haka zaka iya bawa mutane umarni amma babu jimawa zaka mutu!” Sai khalifa Umar bin Abdulaziz ya nemi ya ƙara bashi wasu shawarwarin. Sai malamin yace masa: “Duk kakannin ka, tun daga kan mutum na farko Annabi Adamu alaihis-salam sun ɗanɗani mutuwa. Yanzu kuma kaima tazo kanka.” Sai khalifa ya ɗau tsawon lokaci yana zubar da hawaye. Waɗannan hadisan sun rawaito cewa: **“A matsayin mai wa'azi ga mutane mutuwa kaɗai ta isa. Ga mutumin dake neman dukiya kuma imani da ƙaddara (qadar) kaɗai ya isa;”** da **“Mafi hankali a cikin mutane shine wanda yake yawaita tuna mutuwa. Mutumin dake yawaita tuna mutuwa zai rayu cikin daraja a duniya kuma ya samu babban rabo a ranar lahira;”** da **“Ya dace mutum yaji tsoron Allâhu ta'âlâ. Bai dace mutum ya ɓata lokaci wurin taskace abinda za'a tafi a barwa wasu ba. Bai dace mutum ya dage wurin neman abinda ba mai yiwuwa bane ga mutum ya nema. Mutum bai dace ya ɓata lokaci wurin gina ƙarin gidajen da sun wuce buƙatarsa ba,”** da **“Bai dace mutum ya gina gidansa da kayan aikin da aka samu ta hanyar harâm ba. Aikata hakan na nufn rusa aƙidar mutum har ma da rayuwarsa ta duniya.”** Lokacin da Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yaji cewa sahabin nan da yake matuƙar so Usâma bin Zayd ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anhumâ’ ya sayo bawa bisa farashin dinare ɗari kuma zai biya bayan kwana talatin, sai yace, **“Shin hakan bai baku al'ajabi ba? Usama ya zama mai son duniya (tûl-i amal)”.** An halatta

siyan kayan amfanin yau da kullum bisa bashi. A wani hadisin Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace, **“Duk wanda yake so ya shiga aljanna to ya zama bashi da son duniya. Mamaye kansa daga al'amura da harkokin duniya bai dace su mantar dashi mutuwa ba. Kasancewar Allâh yana kallonsa ya dace yasa yaji kunyar aikata abubuwan da basu halatta ba.”** Bai halatta ba ga mutum ya kwaɗaici tsawon rai don ya more jiye-jiyen daɗin da basu halatta ba. Duk da cewa ya halatta mutum yaso duniya "tûl-i amal” don more jiye-jiyen daɗin da suka halatta, duk da haka, ba abun sha'awa bane. Bai dace mutum ya kwaɗaici tsawon rai ba, maimakon haka dacewa yayi ya kwaɗaici rayuwa mai cike da farin ciki da ƙoshin lafiya.

11 - AMFANI DA HANYOYIN DA BASU DACE BA WURIN NEMAN DUNIYA (TAMA')

Na sha ɗaya a cututtukan shine "tama". Yana nufin yunƙurin cimma jin daɗin duniya da hanyoyin da basu halatta ba. Mafi muni a **"tama"** shine sa ran samun wani abu daga mutane. Yin sallar **nafîla** shima "tama" ne idan ya haddasawa mutum fariya da alfahari. Haka ma aiwatar da **"mubâh"** yana zama "tama" idan ya haddasa mutum ya manta da lahira. Kishiyar "tama" shine **"tawfîz"**, wanda ke nufin ƙoƙarin cimma halattattun abubuwa masu amfani da sa ran Allâhu ta'âlâ zai bawa mutum ikon samu.

Shaiɗan yana yaudarar mutane ta hanyar nuna munafunci a matsayin kyakkyawar niyya da "tama" a matsayin "tawfîz". Allâhu ta'âlâ ya wakilta mala'ika domin zuciyar kowanne mutum. Wannan mala'ika na ingiza zuciya ga kyawawan tunaninnika **(ilham).** Shi kuma shaiɗan ta ɗaya ɓarin yana ingizata zuwa ga munanan shawarwari **(waswasa)**. Duk mutumin dake cin abincin halāl zai iya bambance kyawawan tunaninnika daga munanan raɗoɗi. Haka kuma duk mutumin dake cin abincin harâm bazai iya tantance guda biyun ba. Ran mutum zai ringa dasa masa munanan tunaninnika ko shawarwari ko burika cikin zuciyarsa. Waɗancan tunaninnika su ake kira da **"hawâ”**. Munanan shawarwarin da ingizawar ba masu cigaba bane amma 'hawâ' masu cigaba ne, kuma suna ƙaruwa da tafiyar lokaci. Munanan

shawarwari suna ɓacewa idan mutum ya dage da addu'a da ambaton Allâhu ta'âlâ (dhikr). Muradan rai kuwa suna ƙaruwa ne kawai kuma su tafi ta hanyar yaƙi da kai **(mujâhada)**. Shi shaiɗan kamar kare yake. Guduwa yake idan aka kora shi amma daga baya sai ya dawo ta wani ɓarin. Ita kuma rai kamar damisa take. Ana iya dakatar da hare-harenta ne kawai ta hanyar tsagaita ta. Shaiɗanin dake bada munanan shawarwari ga mutane ana kiransa da **"hannas"**. Idan mutum yaƙi bin shawarwarin shaiɗanin, sai ya ƙyale wannan ya sake biyo wa ta wata hanyar. Ita rai a koda yaushe cikin son aikata mugaye da marasa kyan abubuwa take. Domin hana ribatar wani aikin lada mai muhimmanci, shaiɗan yana ingiza mutum zuwa aikata aiki mai rangwamen amfani. Domin kuma ingiza shi zuwa mummunan zunubi, sai ya ingiza shi ya aikata abun mai kyau amma mara muhimmanci. Aikin kirki mara muhimmancin da shaiɗan ya ingiza mutum ya aikata zai zamo mai zaƙin ɗanɗano ga wannan mutumi kuma zai so ya aikata shi cikin gaggawa. Saboda wannan dalilin, Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam' yace **“Gaggawa tana daga aikin shaiɗan. Amma banda biyayya ga abubuwa guda biyar da zasu zo a gaba: gaggauta aurar da ɗiyar mutum, gaggauta biyan bashi, gaggauta binne mamaci, gaggauta ciyar da baƙo, da gaggauta tuba bayan aikata wani zunubi.”** Hadisin da zai zo a gaba wanda an rubuta shi a sashen da yayi ƙarin bayani akan illolin fasawa ko jinkirta Sallolin farilla (namâz) har sai lokacin ta ya fita, na littafin **Ashi’at ul-lama’ât**, yazo kamar haka: **“Yakai Ali! Kada ka jinkirta abubuwa guda uku! Ka gabatar da Sallah a lokacinta na farko! Ka sallaci mamaci da zarar an yiwa gawar suttura! Ka aurar da yarinya ko bazawara da zarar mutumin daya dace yace yana sonsu da aure.”** Jimlar "wanda ya dace" a cikin wannan hadîsi na nufin mutumin da yake yin sallolin farilla biyar, wanda baya aikata zunubai kuma wanda yake samun kuɗi ta hanyar data halatta. Kyawawan abubuwan da mala'ika ke ingiza mutum yayi ana yinsu ne da tsoron Allahu ta'âlâ kuma ba tare da gaggawa ba, ko tunani akan sakamakon. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîsi: **“ilhama da tazo daga mala'ika zata yi daidai da musulunci. Mummuna raɗar (waswasa) dake zuwa daga shaiɗan kuma zata sanya mutum ya bar musulunci.”** Ya kamata mutum ya dage yayi

abinda aka ingiza shi kuma ya yaƙi wa ransa shaiɗan don kada ya fantsama cikin mugayen shawarwari. Mutumin dake bin shawarar ransa yana bin mugayen shawarwarin shaiɗan ma. Maimakon haka, bin kyakkyawan tunani da suka zo daga ingizawar mala'ika yafi sauƙi ga mutanen da basa bin soye-soyen ransu. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîsi: **“Shaiɗan yana bada mugayen shawarwari (waswasa) ga zuciya. Amma yayin da aka ambaci sunan Allâhu ta'âlâ (wato idan aka tuna Allâhu ta'âlâ kuma aka ambaci sunansa) shaiɗan ɗin sai ya gudu. Idan ba haka ba kuma sai ya cigaba da ɓarnar sa.”** [Wannan hadîsi yana nuna mana cewar tilas ne muyi zikri (dhikr).] Abinda yake zuwa zuciya yana zama kodai muguwar shawara daga shaiɗan ko Ingizawar mala'ika. Don gane sifar kowanne sai a duba dacewarsa da musulunci. Idan wannan dabarar baya yi ba, sai mutum ya tuntuɓi malamin addini na ƙwarai, ya tambaye shi ko kyakkyawar tunani ce ko kuma muguwar shawara ce. Bai dace mutum ya tambayi malaman bogi ba masu musayen addininsu da kuɗi ko muƙaman duniya ba. Mutum zai iya tambayar Shaihi na ƙwarai ko wani jagoran lamurran addini (Murshîd al-kâmil) wanda malamansa duk sanannu ne kuma fitattun malaman addinine kuma alaƙar aƙidarsu kamar sarƙace wadda bata tsinke ba har zuwa kan Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam'. Manyan bayin Allâhu ta'âlâ wanda ake kira da **“Qutb al-madâr”**, duk da cewa yan kaɗan ne, zasu cigaba da samuwa har zuwa tashin duniya. Shugaban haskakawa **(Qutb al-irshâd)** wanda yake malamin addinin Muslunci ne ɗan Ahl as-sunnat kuma cikakken jagoran addini ba lallai a same shi a ko'ina. Malaman da suka kai wannan matakin nada wuyar samu, kuma ana samun dogon lokaci tsakaninsu. Bai dace mutum ya ɗauka cewar malaman bogi da ake samu a ko'ina a koda yaushe kamar waɗancan cikakkun jagororin suke. Ya dace mutum yayi taka tsantsan don kada su ɓatar dashi ya rasa farin cikin duniya da lahira. Abubuwan dake zuwa cikin zuciya zasu zamo masu ɗacin ɗanɗano ga rai idan sun dace musulunci ko idan sun mala'ika ne ya ingiza su. Idan ba haka ba, idan rai ta same su masu zaƙin ɗanɗano kuma mutum yaji yana son aiwatar dasu cikin gaggawa, za'a gane cewa sunzo ne daga shaiɗan da muguwar zugar sa.

Shaiɗan yana da hanyoyin zamba da yawa. Guda goma daga ciki shahararrune;

Na farko: Shaiɗan yana cewa ga mutum Allâhu ta'âlâ baya buƙatar ibadunsu. Don haka sai mutum ya tuna âya ta sittin da biyu a Sûrat Baqara a cikin Qur'ân al-karim wadda tace**: ".... Kuma dukkan wanda yayi imani da Allâhu ta'âlâ da ranar lahira kuma yayi aiki nagari, zai samu lada...."** (2-62)

Na biyu: Shaiɗan yana cewa mutum Allâhu ta'âlâ mai jin ƙai ne da falala kuma saboda haka zai gafarta maka kuma ya saka a aljanna. Don haka mutum ya tuna âya ta talatin da uku a Suratul Luƙman a cikin Qur'ân al-karim, wadda tace: **"Kada ku bari mazambaci ya zambaceku akan falalar Allahu ta'âlâ"**, da âya ta sittin da uku a Sûratul Maryam a cikin Qur'ân al-karim wadda tace: **"Waɗanda keda tsoron Allahu ta'âlâ a cikin zukatansu ne kaɗai zamu bari su shiga cikin aljanna".**

Na uku: Shaiɗan yana faɗawa mutum cewar "ibadunka da ayyukanka duk sun ɓaci kuma cike suke da munafunci don haka, ba zaka taɓa zama mai tsoron Allah ba. Allâhu ta'âlâ ya faɗa a Sûratul Mâ'ida a cikin Qur'ân al-karim cewa, **'Allah yana karɓar ibadun mutanen dake da tsoron sa a cikin zukatansu kaɗai.'** Don haka gaba ɗaya ibadunka baza'a karɓa ba kuma aikin banza kake yi kuma kana wahala kamar dabbar data sha duka daga mai ita ba gaira ba dalili." Sai mutum ya bawa shaiɗan amsa da cewar yana yin ibada ne saboda ya tsira daga azabobi kuma don yayi biyayya ga dokokin Allâhu ta'âlâ, kuma aikinsa shine yayi ɗa'a ga abinda aka umarce shi da yi, kuma ko Ibadun karɓaɓɓune ko ba a karɓa ba wannan ya na ga Allâhu ta'âlâ, kuma ya tabbata cewar duk ibadun da akayi bisa lura da dokokinsu (fard) za'a karɓe su. Kin aiwatar da ayyukan farilla babban zunubine. Don haka mutum ya gabatar da ayyukan farilla don gujewa wannan babban zunubi. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîsi: **"Duk mutum mai hankali ba zai kasance cikin bin sonzuciyarsa ba kuma zai gabatar da ibadu. Sakarkaru kuwa zasu miƙa wuya ga son zuciyarsa kuma suyi fatan rahamar Allâhu ta'âlâ."** Abubuwan da suke muhimmai domin lahira tun a wannan taƙaitacciyar duniyar ake shirya musu.

Na huɗu: Shaiɗan yana ƙoƙarin ya dakatar da mutum daga aikata ibadu ta hanyar ce masa gwara yayi amfani da ƙuruciyarsa na yarinta wurin neman kuɗi yanzu, idan yaso daga baya, bayan an samu rayuwar daula sai a gabatar da ibadun. Kamata yayi mutum ya bawa shaiɗan amsa da cewa babu wanda ya san yaushe zai mutu. Allâhu ta'âlâ ya yanke tun fil azal lokacin mutuwar kowa. Akwai yiwuwar lokacin mutuwar mutum yana kusa; saboda haka, tilas mutum ya gabatar da ibadun a yanzu cikin lokutansu. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîsi: **"Halakal-musawwifun"**, wanda ke nufin, waɗanda ke barin aikin yau zuwa gobe, sunyi asara.

Na biyar: Yayin da shaiɗan ya kasa hana mutum ya gabatar da ibadunsa, sai yace masa, "Gaggauta! Kada ka jinkirta sallar!", ko kuma, "Kada kayi latti!" Ta hanyar yin haka, yana ƙoƙarin ya hana shi gabatar da ibadunsa cikin nutsuwa da lura da cikar haƙƙoƙinsu. Kamata yayi mutum ya basa shaiɗan amsa da cewar ai sallolin farilla basu da yawa. Don haka, gwara mutum yayi su ta hanyar lura da cikar sharaɗansu. Yana da kyau mutum ya ƙara da cewa sallolin nafîla yan kaɗan da aka aiwatar ta hanyar data dace sunfi masu yawa da aka aiwatar ta hanyar da bata dace ba.

Na shida: Shaiɗan yana ƙoƙarin yasa mutum ya aikata riyâ ta hanyar raɗa masa cewar gwara ya gabatar da sallollinsa ta hanya mai matuƙar kyan da zata ɗau hankalin kowa. Kyau mutum ya bashi amsa da cewa "babu wanda yake da ikon aikata wani alheri ko akasin haka ga kansa. Tunda kuma hakane, aikata alheri ko illa ga mutane abune da bazai yiwuwu ba. Zai zamo abun ba'a, ayi fatan samun wani abu daga mahalukai wanda basu da wani iko. Allâhu ta'âlâ kaɗai ne zai iya bada alheri ko akasin haka ga mutane. Sabili da haka kuma, kasantuwar Allah yana ganin Sallar mutum ya isar masa."

Na bakwai: Yayin da shaiɗan ya lura ba zai iya dakatar da mutum daga gabatar da ibadunsa ba, sai ya kimsa masa yabon ibadunsa. Shaiɗan zai faɗa masa cewar shi mutum ne mai wayo da azanci har ma ya faɗa masa cewar yayin da babu wanda ya san meke faruwa a zahiri, shi yana can yana ibada. Ya kamata mutum ya amsa da cewa wayon, azancin, da lurar ba suzo daga wurinsa

ba face alfarmar Allâhu ta'âlâ. Da Allâhu ta'âlâ bai yi masa alfarmar su ba, da ba zai yi ibadun ba.

Na takwas: Shaiɗan yana so ya tallata riyâ ne a asirce ta hanyar kimsawa mutum cewar gwara ya gabatar da ibadunsa a sirrance don Allâhu ta'âlâ ya sanya sonsa a zukatan mutane. Mutumin daya samu wannan raɗar yana da kyau ya amsa da cewar, "Ni bawan Allahu ta'âlâ ne kuma shine mamallakina. Zai iya karɓa ko yaƙi karɓar su. Ba abinda ya shafe ni bane don ya saka soyayyata a zuciyar mutane."

Na tara: Shaiɗan yana shawartar mutum da cewar, " Me yasa mutum zai yi Sallah? Ai an rigaya an ƙaddara idan mutum zai zamo mai farin ciki ne **(Sa'id)** wanda za'a kai aljanna ko kuma mara rabo ne **(shaqî)** wanda za'a kai wuta. Don haka, duk wanda aka yanke zai shiga aljanna, za'a yafe masa idan ya aikata zunubai ta hanyar ƙin aiwatar da ibada, kuma duk da haka zai shiga aljanna. Shi kuma mutumin da aka yanke bashi da rabo zai tafi wuta komai yawan ibadar da zai yi. Don haka, kada ka gajiyar da kanka. Ka more!" Wanda shaiɗan ya yiwa wannan raɗar ya dace yace masa: "Ni bawan Allâhu ta'âlâ ne, kuma aikin bawa shine ya aiwatar da umarnin Ubangijinsa." Idan shaiɗan yayi masa martani da cewar, "Idan da akwai tsoron azabar ƙin aiwatar da ibadun, hakan zai sa dole mutum yayi su. Amma babu tsoron azabar saboda ai an yankewa mutum shiga aljanna." Sai mutum yace masa, "Ubangiji na ya san komai kuma yana aikata abinda ya so. Kodai ya bada alkairi ko ya bada sharri ga wanda yaso. Babu wanda yake da ikon tuhumar sa akan haka." Shaiɗan ya bayyana kansa ga Annabi Isa alaihis-salam yace masa: "Kana nufin abubuwan da aka ƙadarta zasu zo su wuce?" Sai Îsa alaihis-salam yace, "Eh, tabbas hakane." Sai shaiɗan yace, "Tunda hakane jeka ka dako tsalle daga kan tsauni idan an ƙadarta cewa babu abinda zai same ka to ba abinda zai faru!" Sai Îsa alaihis-salam ya bashi amsa, "Ya kai la'anannen Allâhu ta'âlâ! Allahu ta'âlâ ne ke jarraba bayinsa. Bawa bashi da ikon jarraba Ubangijin sa." Ya kamata mutum ya faɗawa kansa wannan don kare kansa daga irin waɗannan waswasi na shaiɗan: "Idan an ƙaddara cewa ni ɗan aljanna ne to ya zama tilas na aiwatar da ibadu don na ƙara yawan lada da matsayi. Idan kuma an ƙaddara ni ɗan wuta ne to sai na dage don na kaucewa azabar wuta." Ya dace mutum ya ƙara da

cewa kansa, “yin ibada baya yin wata illa a gareni. Allâhu ta'âlâ mai hikima **(Hakim)** ne. Don haka, bai dace da hikimar sa ba idan ya azabtar da mutumin dake yin ibada domin sa. Duk da cewa yin ibadar bazai ragi wanda aka yanke ɗan aljanna bane, bazai ƙare shi da komai ba. Don haka, ta yaya wanda aka yanke ɗan aljanna ne zai zaɓi yaƙi yin ibadunsa? Duk mutum mai hankali zai zaɓi yayi ibadun da suke da amfani ya kaucewa marasa amfani. Idan an yanke cewa mutum na daga cikin marasa rabo, duk da hakan zan zaɓi na zamo bawa mai biyayya wanda aka tura wuta saboda biyayyarsa fiye da bawan da aka tura wuta saboda rashin biyayyarsa ga Allâhu ta'âlâ. Daɗin daɗawa ma Allâhu ta'âlâ yayi alƙawari cewa zai saka wanda suka yi ibada a cikin aljanna kuma ya azabtar da wanda suka ƙi yi. Kuma Allâhu ta'âlâ tabbas zai cika alƙawarinsa. Don an rawaito daga malamai wanda suka haɗu akan cewa Allâhu ta'âlâ baya karya alƙawarinsa.

Allâhu ta'âlâ ya halicci komai ta hanyar sila. Wannnan itace ’Âdat-i-ilâhiyya' tasa (wato ɗabi’ar Allahu ta gabatar da al-amuransa). Yana dakatar da wannan dokar silar ƙudura kaɗai a lokuta na musamman kamar mu'jiza da karamâ. Ya sanar damu cewa ibadu sune motar hawa zuwa aljanna. A wasu kalaman, ya halicci albarkatun cikin aljanna a matsayin lada ga ibadu. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîsi: **“Babu wanda zai shiga aljanna saboda ibadun daya aiwatar.”** Bai kamata a ɗauki abinda aka bayar a matsayin lada da abinda mutum ya cancanta saboda ƙoƙarin sa ba.

Na goma: Shaiɗan yana faɗawa mutum, “Idan an ƙaddara tun farko cewa mutum zai aikata ibadu, to zaiyi su. Hukuncin Allâhu ta'âlâ baya canzawa. Kuma dole yan Adam su karɓi hukuncin, don haka za suyi ibada ko suƙi yi ne dogaro da abinda hukuncin Allahu ta'âlâ ya ƙaddara.” Waɗannan waswasi na shaiɗan suna kama dana baya. Ta hakan kuma, waɗanda aka ƙaddara zasu shiga aljanna tun fil azal zasu samu ikon yin ibada, kuma zai zama dole ga waɗanda aka yanke tun fil azal cewa su yan wuta ne su kasa aiwatar da ibadu. Kamata yayi mutum ya yiwa shaiɗan martani da cewa: Duk da cewa Allâhu ta'âlâ ne ya halicci komai harma ayyukan mutane na alheri da na sharri, ikon yin gaban kai **(irâda al-juz’iyya)** daya bawa mutane da dabbobi kaɗan ne. Kuma tabbas wannan nau'in ikon yin gaban kai yana ga

yan Adam, sai dai ba zai yiwu ayi bayanin tasirin sa da cewa mutane sun halicci wani abu ba, saboda ikon aiwatar da gaban kai bai wanzu ba ako ina face sai ga bil'adama. Shi ɗin yana wanzuwane a cikin zukatan yan Adam. Kuma halitta tana faruwa ne idan wani abu ya wanzu a bayan duniya. A zahiri, Ikon Allâhu ta'âlâ da ya game komai da komai (wanda a kaiwa laƙabi da **Irâda-i-kulliya**) yana wanzuwa ne a karan kansa. Allâhu ta'âlâ ya taƙaita ikon ɗan Adam a matsayin hanyar gabatar da ikonsa. Allâhu ta'âlâ zai iya halitta koda babu ikon aiwatar da gaban kai ga yan Adam amma kuma al'adar ƙudurarsa ce halittar abubuwa ta hanyar ikon gaban kan yan Adam. Amma kuma ana samun togiya yayin da Allâhu ta'âlâ ya dakatar da wannan al'adar ƙudura tasa saboda Annabawansa 'alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât' da kuma bayinsa na musamman da ake kira da Awliyâ 'qaddasallâhu ta'âlâ asrârahum-ul-'azîz', halitta ta hanyar waɗannan bayi masu albarka abubuwan al-ajabi da basu fita daga dokar silar ƙudurarsa ba. Kuma waɗannan abubuwan al-ajabi su ake kira da mu'ujuzozi.

Taƙaitaccen ikon (gaban kai na yan Adam da ake kira da) irâda-i-juz'iyya bashi kaɗai bane musabbabin dake bada ikon samuwar ayyukansa. A wani zance kuma, ba komai da mutum ke burin samu yake samu ba. Kamar yadda ba Sunnar Allâhu ta'âlâ bace ya samar da aiki kawai don yana so. Saboda wannan dalili, yan Adam ba tursasasu cikin ayyukansu ake ba. Yan Adam na amfani da ikon gamon kansu ne akan abinda suke son yi. Kuma idan Allâhu ta'âlâ ya hukunta faruwar sa, sai ya faru. Shaiɗan yana ƙoƙarin zambatar mutane da cewar, "Mutum yana yin ibada ne idan Allâhu ta'âlâ yaso, kuma baya yinta idan Allâhu ta'âlâ bai so ba. Don haka duk abinda mutum ya aikata an tursasashi ya aikata ne. Bashi da muhimmanci ko mutum yayi aiki ko bai yi ba. Kuma hukuncin 'ƙada da ƙadar' wanda aka ƙaddara tun a farko ne zai yi aiki." Gaskiya ne cewar ayyukan mutane dukkansu na faruwa bisa abinda ƙaddara ta yanke tun a farko, amma kafin su faru, yan Adam na amfani da ikon gabatar da yin gaban kansu. A wasu zantuka, mutumne ke amfani da damar sa ta yin zaɓi ya zaɓi abinda yake son yi ko a'a. Ma'anar hukuncin ƙudura kuma shine Allâhu ta'âlâ a cikin iliminsa da hikimarsa marasa maƙura da iyaka ya rigaya ya san ta yaya mutum zai yi amfani da taƙaitaccen ikon gaban kan nasa kuma sai ya hukunta ƙaddararsa ta tafi akan haka

har ya rubuta su a cikin (wani littafi na musamman da ake kira da) **Lawh-il-mahfûz**. Kuma tunda haka abun yake, babu batun cewa ana tursasa mutum ya aikata wani abu. Idan da ace mutum ya san abinda wani mutum daban zai yi a cikin watarana, kuma ya yanke cewa shi zai aiwatar da ayyukan, kuma ya rubuta duka abinda ya sani akan takarda, bazai yiwu mutumin da zai aiwatar da aikin ba yace tursasashi aka yi ya aiwatar dasu. Ba zai yiwuwu yayi ƙorafi da cewar, "Kasan abinda zan aikata. Kaso na aikata hakan. Har ma ka rubutasu akan takarda. Don haka, kaine ka haddasa dukkan waɗancan ayyuka dana aikata!" Saboda ya aikata duka waɗancan ayyukane bisa ikon aiwatar da gaban kansa, ba wai don ɗaya mutumin ya san cewa zai aikata ko kuma don yana so ya aikata ayyukan ba ko don ya rubutasu akan takarda. Makamancin haka, Ilimi da hukunci da rubutasu da Allâhu ta'âlâ yayi akan Lawh-il-mahfûz baya nufin tilastawa akan bayinsa. Allâhu ta'âlâ ya sani tun can fil azal cewa mutum kaza zai aikata aiki kaza kuma don haka ya hukunta masa aikata waɗannan aiki har ma ya rubutasu a cikin Lawh-il-mahfûz. Iliminsa a farkon fari ya dogara ne akan ayyukan da mutum zai gudanar bisa taƙaitaccen ikon gaban kansa. Saboda haka ayyukan mutumin sun faru bisa sanin Ubangiji, yardarsa da halittarsa. Idan mutum bazai yi amfani da ikon aiwatar da gaban kansa ba, Allâhu ta'âlâ zai sani tun a farkon fari, saboda haka kuma sai yaƙi yin ƙaddara ba kuma bazai yi halittar ba, wanda ke nufin ilimin ya dogara akan sanannun abubuwa. Idan da yan Adam basu da ikon aiwatar da gamon kai kuma da ace ayyukansu an halicce su ne bisa yardar Allâhu ta'âlâ, yo mutum zai iya cewa tursasa yan Adam su aikata abinda suke aikatawa. A faɗin (mazhabobin da sune kaɗai na gaskiya) mazhabar Ahl as-sunnah, ayyukan mutane ana halittarsu ne ta hanyar matakai guda biyu masu ƙetarawa cikin shingen juna: taƙaitaccen ikon gaban kai na yan Adam; da ikon Allâhu ta'âlâ na gabatar da halitta mara iyaka.

[Shi ruhin ɗan Adam **(Qalb)** bada ƙwayoyin halitta aka yishi ba. Shi ɗin kamar kaɗawar lantarkine ko magnaɗisu. Baya wanzuwa a wani wuri. Amma ƙarfinsa da tasirinsa ana samar dasu akan zuciya wadda ke zaune a ɓarin hagun ƙirjin ɗan Adam. Hankali (aql), rai (nafs) da ruhi (rûh), suna, abubuwane mabanbanta kamar Qalb. Waɗannan abubuwa guda uku a jone

suke da ruhi. Gaɓoɓin sadarwar mutum irin su idanu, kunnuwa, hanci, baki da fata, suke naɗar kala, sauti, sansana, ɗanɗano, ƙamshi ko wari, sanyi ko ɗumi, su sadar dasu ga ruhi a taƙin da suka karɓe su. Burika da muradan hankali, rai, ruhi, da shaiɗan suma ana sadar dasu ga ruhi. Shi kuma ruhi sai yayi amfani da ikon aiwatar da gaban kansa yayi zaɓi a tsakaninsu, kuma ya yanke shawara. Kodai tayi watsi kuma ta rusa cike gurbin da aka bayar, ko ya karɓe su kuma ya sadar da karɓar ga ƙwaƙwalwa, ita kuma ƙwaƙwalwa sai ta sadar da dasu ta hanyar jijiyoyin aiki zuwa ga gaɓoɓi. Su kuma gaɓobi sai su motsa su aiwatar da ayyukan da aka yanke za'a aiwatar idan Allâhu ta'âlâ ya yarda kuma ya bada iko ga waɗannan gaɓoɓi. Bisa haka ne ayyukan da ruhi ya zaɓa ko ya yanke suke faruwa.]

12 - GIRMAN KAI (KIBR)

Na sha biyu a cututtukan zuciya shine **girman kai**. Girman kai shine jin cewa mutum yafi sauran mutane. Mutumin dake da wannan cuta yana samun gamsuwa idan yaji cewa yafi sauran mutane. Shima jiji da kai **(Ujb)** jin cewa mutum yafi sauran mutane ne. Sai dai mai jiji da kai baya jin cewa yafi kowa sai dai yana jin yafi kowa iyawa kuma aikinsa yafi na kowa. Girman kai abune da bai halatta ba (harâm). Alamace ta mutum ya manta da mahaliccinsa, Rabb. Masu riƙo da addini da dama na fama da wannan cuta. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Mutumin dake da ƙwayar zarra na girman kai ba zai shiga aljanna ba.”** Kishiyar girman kai shine ƙan-ƙan da kai **(Tawadu')**, wanda ke nufin daidaito da kowa. Mutum mai ƙan-ƙan da kai na ɗaukar kansa daidai da kowa. Baya ɗaukar kansa sama ko ƙasa da kowa. Kan-ƙan da kai nada matuƙar muhimmanci ga mutum. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Masu ƙanƙan dakai sunyi sa'a.”** Mutum mai ƙan-ƙan da kai baya ɗaukar kansa sama da wasu. Kuma shi ba haɗamamme bane kuma ba malalaci bane. Yana neman abinci ta hanyar halāl kuma yana bada sadaka ko kyauta ga mabuƙata. Yana assasa kyakkyawar sanayya da malamai da masana. Kuma yana jin tausayin talakawa. A wannan hadîth-i-sherîf Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace: **“Mutum mai**

ƙan-ƙan da kai wanda ke neman abincinsa bisa hanyar halāl, mai sauƙin mu'amala, mai hankali da mutane, wanda baya cutar da kowa, mutunne mai kyawun gaske," da **"Mutumin da ya ƙasƙantar da kansa saboda Allâhu ta'âlâ, Allâhu ta'âlâ zai ɗaga darajar sa."** An halatta mu'amalantar mutum mai girman kai da girman kai. Allâhu ta'âlâ yana alfahari (Mutakabbir) da halittunsa. Allâhu ta'âlâ yana da alfarma (kibr). Mutum zai samu lada idan ya mu'amalanci mutum mai girman kai da girman kai. Duk wanda ya mu'amalanci mai girman kai da ƙan-ƙan da kai bai yiwa kansa adalci ba. Kuma ya halatta ayi girman kai ga waɗanda suka kauce daga kan turbar gaskiya da wanda suka bi masu dukiya. Nuna musu girman kai ba wai don nuna an fisu bane sai don a farkar dasu zuwa gaskiya. Ana samun lada daga nuna alfahari da izza ga abokin gaba yayin yaƙi. Nau'in izzar ana kiranta da **"huyalâ"**. Mutum dake bada sadaka zai iya jin wani girman kai mai cakuɗe da annashuwa da jin daɗi. Girman kansa ba ga wanda yake bawa sadakar bane face don nuna ko'inkula ga kuɗin. Hakan na nuna cewa mutum ba bawan dukiya bane. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a hadîth-i-sherîf: **"Hannun daya bayar yafi wanda ya karɓa."** Nuna taƙama ga munafukai ko masu riyâ ya halatta. Ya halatta a ƙan-ƙan da kai ga mutanen dake ƙasa da muƙamin mutum ya halatta, sai dai ya dace mutum ya lura kada ya zaƙe. Tsananta ƙan-ƙan da kai ana kiransa da **"tamalluk"**. Tsananta ƙan-ƙan da kai yana halatta ne kaɗai ga malamin mutum ko ga malamin addini. Tsananta ƙan-ƙan da kai (tamalluk) bai halatta ba ga kowa. An rawaito a ciki hadîth-i-sherîf, **"Tsananta ƙan-ƙan da kai baya cikin ɗa'ar musulunci".**

Waƙe:

Ga malami da kuma likita,
Tilas a tsananta ƙan-ƙan da kai
Na farkon don cikin ruhi, na ƙarshen domin jiki,
Yin hakanshi ke magance waɗannan cutuka.

Daga cikin nau'o'in girman kai, mafi muni shine girman kai ga Allâhu ta'âlâ. Lamarudu misaline na wannan nau'in girman kan. Ya shelanta cewar shi Allah ne. Ya cilla annabi cikin wuta saboda Allâhu ta'âlâ ya turo shi yayi masa wa'azi. Fir'auna ma na ɗaya daga waɗannan sakarkaru. Ya shelantar Allantarsa a Masar kuma

yace shine Ubangiji mai ikon Masar. Sai Allâhu ta'âlâ ya tura masa Annabi Musa alaihis-salam yaja hankalinsa amma yaƙi yayi imani, sannan Allâhu ta'âlâ ya nutsar dashi a kogin Nîlu. Mutanen dake da irin wannan ɗabi'a, wanda ba suyi imani da mahalicci ba, ana kiransu da mulhidai. [Mutane masu kalar aƙidar mulhidanci suna bayyana a kusan kowanne ƙarni. Misali, Mao da Stalin sun kashe kuma sun azabtar da miliyoyin mutane kuma sun rusa mutane masu riƙo da addini, Malaman addinin musulunci da litattafai kuma suka haddasa ta'addanci da firgici akan ƙasashensu. Sun tilasta muradunsu ta hanyar ƙarfi, wanda kuma hakan ya basu gamsuwa. Daga nan sai suka fara samun ruɗin cewa suna da fifikon iko irin na mahalicci kuma suka shelantar da haka. Suka hana shigar da litattafan addinin musulunci cikin ƙasashensu kuma suka hana karanta su. Suka kashe duk wani da yayi magana akan addini ko Allâhu ta'âlâ. A ƙarshe kuma basu samu damar kiyaye kansu daga fushin Allâhu ta'âlâ ba, kuma suka ruguje suka lalace. Ana tuna su a matsayin tsinannu kuma la'anannu kamar yan uwansu na cikin tarihi wanda ake tunawa cike da tsana. Wasu daga cikin mutanen da aka yiwa wankin ƙwaƙwalwa kuma aka zubawa gubar mummunar furofagandar mulhidanci ta Mao da Stalin sun samu mulki a ƙasashen Larabawa ta hanyar zamba. Waɗannan mutane sai suka fara kwaikwayon waɗancan shugabannin Gurguzu kuma suka zamo yan kama-karya masu ƙeta, kuma suka soma aiwatar da tsarin gwamnati mai illa ga musulunci. Basu koyi darasi daga tarihi ba, wato, yadda rayukan waɗancan azzaluman suka ƙare cikin babbar masifa. Basu yi tunani game da manya manyan masifun dake jiransu ba a wannan duniyar da azabobin lahira.]

Dayawan mutane suma sunyi izgili ga Annabinmu Rasûlullâh 'sallallâhu alaihi wa sal-lam' da suka ce, “Wannan shine Annabin da Allâhu ta'âlâ ya aiko?” Kafiran Makkah sai suka ce, “Zaifi kyau da Qur'ân al-karim ya sauka ga ɗaya daga cikin shugabannin Makkah.” Wannan ta'ada ta girman kai daga kafirai zuwa ga manyan mutane a musulunci ta wakana a gaba ɗaya tarihin musulunci. Irin wannan hali na mutane masu rauni, wanda basu san yadda aka gina jukunansu ba, shelanta yaƙi ne akan mamallakinsu kuma mahaliccinsu, wanda shine mafi ƙarfin iko ta kowanne fanni. Shaiɗan ma ya taɓa yin girman kai ta hanyar cewa

shi an halicce shi da wuta Adam kuma da taɓo, don haka yafi shi, lokacin da Allâhu ta'âlâ ya umarci mala'iku suyi sujjada ga Adam alaihis-salam saboda haka kuma shaiɗan ya yiwa Allâhu ta'âlâ tawaye. Shi shaiɗan ya ɗauka cewa tunda wuta tana bada haske kuma tana da ɗaukaka to ta kere ruwa da ƙasa daraja. A zahiri kuma asalin daraja na samuwa ne ta hanyar ƙan-ƙan da kai ba girman kai ba. Akwai ƙasa a cikin aljanna kuma zata ringa ƙamshin almiski. Amma kuma babu wuta a cikin aljanna. Wuta hanyar yin azaba ce a jahannam. Wuta tana lalata duk abinda ta taɓa a wannan duniyar amma ita ƙasa tana da amfani wurin gini. Halittu na rayuwa akan ƙasa. Duwatsu masu daraja ana binne su a cikin ƙasa. An gina ɗakin ka'aba da ƙasa. Inda shi kuma hasken wuta ne yake gusar da duhun dare ya kawo haske duniya, ƙasa ce ke haddasa furanni da kayan marmari su tofo kuma su haɓaka. Annabi Muhammad sallallahu alaihi wa sal-lam, mafi girman daraja a dukkan halittu, a cikin ƙasa yake kwance.

Rasûlullâh'sallallâhu alaihi wa sal-lam ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **"Allâhu ta'âlâ ya shelanta mana: Kibrîya (girma), fifiko da Azamat (ɗaukaka) siffofi nane. Idan aka samu wani yace zai yi tarayya dani a siffofin, zan tura su wuta ba tare da nuna musu jin ƙai ba."** da **"Duk wanda keda ƙwayar zarra na girman kai ba zai shiga aljanna ba."** Da aka tambayeshi ko masu saya tsarkakakkun kaya da tsarkakakkun takalma za'a sanya su a cikin wannan rukuni, sai yace, **"Allâhu ta'âlâ kyakyawa ne (Jamîl) kuma yana son mutanen masu kyau (jamâl)"** ko a wasu kalmomin, Allâhu ta'âlâ yana son mutane masu kyau. [Mutane masu tsarkake kansu don kaucewa dauɗa da mummunar fita ko don suyi kyawun gani, kuma kyawawa ne laƙabin "mutane masu kyautayi." Abubuwan da suke tilas don buƙatun rayuwa an saka su a rukunin "na tilas". Amfani da "na tilas" ta hanyar da mutum zaiyi kyawun gani yana nufin zamowa mai kyautayi. Duk wasu sauye-sauye da aka yiwa jiki, kayan sawa, ko a kayan amfanin mutum da manufar ado, ƙyale-ƙyale ko fifiko ana kiransu da "zînat", wanda sune abubuwan da suka kere abinda ake buƙata don suturce jiki, lafiya, mutunci da daraja. Bai halatta ba ga mutum yayi amfani da "zînat" ba a kowanne irin hali. Su kuma mata, bai halatta su sanya "zînat" ba a gaban mazajen da ba

maharramansu[1] ba.] Duk wata magana da aiki na Allâhu ta'âlâ kyakyawa ne. Kuma yana son mutane masu kyawawan ɗabi'u da halaye. Wannan hadisi yana sanar damu cewa masu girman kai, kamar sauran masu zunubi, ba zasu shiga aljanna ba, ba tare da azaba ba. Makomar waɗanda ba zasu shiga aljanna ba itace wuta, tunda babu wata makoma bayan guda biyun. Duk wanda yake da imani koda wuce ɗigon ƙwayar zarra ba ba zai dauwama a cikin wuta ba har abada kuma a ƙarshe zai shiga aljanna. Duk wanda ya aikata babban zunubi kuma ya mutu bai tuba ba, idan bai samu ceto ba, da fari za'a yi masa azaba, sannan sai a sanya shi a aljanna. Idan kuma mutum ya shiga aljanna baza'a taɓa fitar dashi ba. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîfs: **"Duk muminin da bashi da girman kai, kuma ba maci amana ba, kuma wanda bai take haƙƙin wasu ba zai shiga aljanna ba hisabi,"** da **" Muminin da yake take haƙƙin wasu yana da lahani da aibu."** Ya dace mutum ya ranci kuɗi don ya biya buƙatun yau da kullum, amma tilas ne mutum ya biya yana samun dama. Hadisin da yazo a sama yayi gargaɗi akan take haƙƙin mutane. Kuma haƙƙunan sun haɗa da kuɗin da mutum yaci bashi bayan baya da buƙata ko wanda yaƙi biya bayan ya samu dama ko wanda ya karɓa bata halattacciyar hanya da kuɗin da aka yi alƙawarin za'a biya mace (Sadaki) amma ba'a bata ba da wajibcin koyawa mutane ilimin addini wanda mutum bai cika ba. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' kafin yayi wafati ya kira surukinsa Hadrat Alî 'radiyallahu anh' ya faɗa masa, **"Ya Alî! Wani Bayahude (mai suna kaza) yana bina bashin (wasu kuɗi). Ka biya (min)!"** Yaci bashin sha'ir ne daga wurin Bayahuden a baya. Roƙonsa na ƙarshe shine a biya bashin. Hadrat Abdullah bin Salâm 'radiyallahu ta'âlâ anh' wanda ɗaya ne daga cikin shuwagabannin Yahudawa na wancan lokaci, ya yarda da Annabtar Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' bayan yayi magana dashi sau ɗaya kawai. Watarana sai aka ganshi ya ɗauki itace a bayansa. Mutanen gari da suka ganshi a haka sai suka tambayeshi me yasa ya ɗauki itace a bayansa bayan shi mai

---

[1] Domin cikakken ƙarin bayani na wannan kalma, a duba Littafin Endless Bliss, mujalladi na huɗu, babi na takwas.

dukiya ne. Sai yace yana yin hakan ne don ya kare ransa daga girman kai. Idan mai hali ya ɗauki kayansa da kansa don kada ya biya a ɗaukar masa, yin hakan ƙaranta ce **(tazallul)**. Amma idan yayi haka don raya Sunnar Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ kuma don ya karya muradin ransa aikine mai kyau mai samar da lada **(thawâb)**. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Yayin taron Qiyâmat, Allâhu ta'âlâ ba zai yi magana da rukunin mutane guda uku ba kuma zai yi musu azaba mai tsanani; sune: tsoho mai yin zina, shugaba maƙaryaci, da talaka mai girman kai.”** Abu Ubayda bin Jarrâh radiyallâhu ta’âlâ ’anh’, kwamandan sojojin musulmi a Damascus, tare da wasu na kewaye dashi sun je tarbar Khalîfa Hadrat Umar. Hadrat Umar bin Khattab radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ da bawansa sun hawo raƙumi a tsarin ɗana-ɗana. Kuma layin bawan ya zagayo wanda ke nufin Hadrat Umar ya sauka shi ya hau yayin da suka zo shiga Damascus. Kuma sai Umar ya sauka ya bawa bawan ya hau raƙumin. Sai ya riƙewa bawan akala suka cigaba da tafiya. Da suka zo bakin gaɓar kogi, sai ya cire takalminsa ya zira ƙafarsa cikin ruwa. Abû ’Ubayda ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’, kwamandan sojojin musulmi a Damascus, sai yayi kira a gareshi: “Ya Sarkin muminai! Me kake yi haka? Duk mutanen Damascus, musamman rumawa sunzo nan domin su ga Sarkin Muminai. A yanzu haka ma suna kallon ka. Zasu ƙyamaci ɗabi'arka.” Amsar Sarkin muminai mai albarka itace: “Ya Aba Ubayda! Wannan kiran naka zai zamo mai illa ga mutanen da suka taru anan. Wanda suka taru a nan zasu ɗauka cewa mutunci da darajar mutum tana ga abun da ya hawo ko sutturar da ya sako. Ba zasu san cewa asalin ƙima na ga kasancewa musulmi da bautawa Allâhu ta'âlâ ba. A da mun kasance mutane maƙasƙanta masu mugunta. [Mun kasance bayi ga masu sukunin Farisa.] Allâhu ta'âlâ ne ya albarkace mu da ƙimar musulunci. Kuma idan muka nemi wata ƙimar bayan wannan, Allahu ta'âlâ zai mayar damu halin da muke ciki a baya; koma ya mayar damu mafiya ƙanƙanci ga komai.” Fifiko (Izzat) tana ga musulunci. Kuma wanda yabi ɗa'ar musulunci zai zamo mafifici. Duk wanda ya nemi wannan fifiko a cikin wani abu zai zamo maƙasƙanci. Wani ƙarin umarnin musulunci shine ƙan-ƙan da kai. Duk wanda yayi mu'amala cike da ƙan-ƙan da kai zai zama

mafifici akan sauran mutane. Duk kuma wanda yake da girman kai (takabbur) da taƙama zai zamo maƙasƙanci.

Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sallam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **"Ranar tashin Qiyâma, mutanen da suke da girman kai a rayuwarsu ta duniya za'a tashe su daga ƙabari kamar ƙananun tururuwai, maƙasƙanta kuma marasa daraja. Girmansu zai zama kamar na tururuwa amma kuma ƙirarsu ta mutane. Kowa zai kalle su a matsayin maƙasƙantan halittu. Za a wurga su cikin kwazazzabin "Bolis" na wuta, wanda shine kwazazzabi mafi zurfin a cikin wuta kuma mafi raɗaɗin azaba. Wannan kwazazzabi ana kiransa da "Bolis" saboda mutanen da aka cilla ciki zasu rasa dukkan sa ransu na fitowa daga ciki. Zasu ɓace a cikin wuta. Idan suka roƙi ruwa, za'a basu ruwan mugunyar yan wuta."** Abû Hurayra 'radiyallâhu ta'âlâ 'anh', gwamnan garin Madinah ya ɗauko itace akan bayansa. Muhammad bin Ziyâd 'radiyallâhu ta'âlâ 'anh' ya gane shi sai ya cewa mutanen dake wurin, "Ku bada hanya ga gwamna". Kanƙan da kansa ya sanya yan samarin wurin cikin matuƙar mamaki. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîfs: **"Akwai wani mai girman kai a cikin al'ummar ɗaya daga cikin annabawan da suka zo a baya. Sai ya ringa kewayawa da wandonsa yana jan ƙasa. Kuma halin girman kansa sai ya fusata Allâhu ta'âlâ, don haka sai ƙasa ta haɗiye shi."** da **"Hawan jaki, saka tufafin da aka yi da ulu da tatsar nonon tunkiya ayyukane da mai yinsu ke nuna bashi da girman kai."**

Dalillai bakwai ne ke haddasa girman kai: Ilimi ko ilimin addini, aiwatar da ayyukan alheri ko ibadu, nasaba, kyawun halitta, ƙarfi, dukiya ko muƙami. Samuwar waɗannan siffofi ga jahilai na haddasa musu girman kai.

Duk da cewa ilimi yana haifar da girman kai, ilimin ne dai maganinsa. Abune mai wahala samo maganin ilimin dake haifar da girman kai. Ilimi abu ne mai darajar gaske. Mutumin da yake da ilimi yana ɗaukar kansa mafifici kuma mai ƙima. Idan haka ta faru, za'a iya cewa iliminsa ba ilimin gaske bane jahilci ne. Ilimin gaske yana lurar da mutum ga kasawarsa da aibukansa har ma fifiko da darajar Allâhu ta'âlâ. Yana ƙarawa mutum tsoron Allahu ta'âlâ da ƙan-ƙan da kai ga halittunsa da sawa ya girmama

haƙƙoƙin wasu. Koyo da koyar da wannan ilimin wajibi ne kuma ana kiransa da **"Ilm al-nafi"**. Yana saka mutum yayi ibada don Allahu ta'âlâ. Maganin ilimin dake haddasa girman kai ana samun sa ta hanyar sanin waɗannan abubuwa guda biyu; Na farko shine a san cewa fifikon ilimi baya cika. Ma'ana, yana dogara da tsarkin niyyar mutumin da yake da ilimin. Bai dace mutum ya nemi ilimi don ya zama shugaban addini ba (Imâm ko mufti) ko don a samu shahara. Na biyu shine a san mutum ya dace ya nemi ilimi ne da manufar aiki dashi kuma da nufin koyar da sauran mutane kuma zai aiwatar dasu duka saboda da Allahu ta'âlâ. Ilimin da ba'a aiki dashi **('amal)** ko tsarkake niyya **(ikhlas)** yana da illa. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîfs: **"Mutumin da ya nemi ilimi ba don Allahu ta'âlâ ba za'a tursasashi ya zauna akan wutar jahannama."** Neman ilimin don samun dukiya, muƙami ko shahara ya faɗa cikin wannan rukuni. Neman ilimi don samun abun duniya ko kuma neman ilimin addini don mutum ya ƙara yawan dukiyarsa kamar cin kashi ne da cokalin zinare. Mutumin da yayi haka ya zama mai ci da addini. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **"Waɗanda suka tara Ilimin addini don su tara abun duniya baza suji ƙamshin aljanna ba."** Ya halatta kuma ya wajaba ma a nemi ilimin kimiyya don a samu abubuwan more rayuwa. Wani hadîth-i-sherîf ya ƙara yin bayani aka nau'in malamai guda biyu: **"Za'a samu rukunin malamai guda biyu a al'ummata. Na farko zasu zama masu amfani ga al'umma da iliminsu. Ba zasu saka rai da samun kowacce fa'ida daga maluntarsu ba. Kifayen cikin ruwa, dabbobin bayan ƙasa da tsuntsayen dake sararin samaniya zasu ringa yi musu addu'a. Amma rukunin da iliminsu ba zai amfani al'umma ba kuma suke amfani dashi don samun abun duniya za'a tilasta su saka rigar da aka yi wuta."** Qur'ân al-karim ya koyar damu cewa duka halittun dake sama dana bayan ƙasa suna tasbihi ga Allâhu ta'âlâ. Malaman da aka ambata a cikin Hadisin da yace, **"Malamai magada annabawa,"** sune waɗanda suka bi misalan Manzon Allâh sallallahu alaihi wa sal-lam'. Malamin da ya gabatar da addininsa bisa biyayya da dokokin musulunci kamar maɓuɓɓugar haske ne dake mamaye muhallinsa. Waɗannan Hadisan an sansu sosai: **"Ranar tashin Qiyâma, za'a cilla malamin addini cikin wuta. Yan wuta da suka**

san shi zasu taru a wurin sa su tambayeshi me yasa ake azabtar dashi a haka bayan a duniya shi mutum ne da yake koyar da umarnin Allahu ta'âlâ ga mutane. Sai ya basu amsa: Eh! Na aikata zunuban da nake ce muku kada ku aikata, kuma naƙi aikata abinda nace muku ku aikata. Shi yasa ake azabtar dani yanzu,” da **“Yayin da aka ɗaukeni zuwa sama lokacin daren mi'iraji, naga wasu mutane. Ana azabtar dasu ta hanyar datse laɓɓansu da almakashin da aka yi da wuta. Sai na tambayi Jibrîl game dasu. Sai yace masu wa'azi ne wanda suke sa mutane suyi abinda su baza suyi ba,”** da **“Zabaniyawan gidan wuta zasu azabtar da mahaddatan (Hafîzai) litattafan da aka saukar dake aikata zunubi kafin su azabtar da masu bautar gumaka. Saboda zunubin da aka aikata da gangan yafi muni akan zunubin da aka aikata cikin jahilci.”** Sahabban Annabi manyan malamai ne; don haka, suna jin tsoron ƙananan zunubai kamar yadda suke tsoron manyan zunubai. Mahaddata (Hâfizai) da aka ambata a cikin hadisin zasu iya kasancewa mahaddatan attaura saboda musulmi mai aikata zunubi bazai fi kafiri shan azaba ba. Ko kuma dai saboda su mahaddatane wanda, duk da cewa sun zo a cikin wannan al'umma, suka yi ko'inkula da harâm kuma suka yi wasarere daga kaucewa zunubai, saboda haka kuma suka zamo kafirai. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Malamai amintattun wakilan annabawa ne matuƙar basu cakuɗa da jami'an gwamnati kuma ba suyi yunƙurin taskace dukiya ba. Idan kuma suka fara karɓar abun duniya da cakuɗa da jami'an gwamnati, sun ci amanar annabawa.”** Ana sa ran amintaccen mutum zai bada kariya ga kayayyakin da aka bashi amana. Makamancin haka, ya dace malaman addini su bada kariya ga ilimin addini daga lalacewa. Wani lokaci, Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yakai ziyara ɗakin ka'aba. Sai aka tambaye shi waye mafi sharrin mutane. Sai ya bada amsa, **“Kada ku tambayi mafiya sharri! Ku tambayi masu alkairi. Amma lalatattun malamai sune mafiya sharrin mutane.”** Saboda suna aikata zunubi da gangan. Annabi Îsa alaihis-salam ya taɓa cewa, “Lalatattun malamai kamar dutsen daya tokare hanyar ruwa ne. Wanda ruwa baza su iya ratsawa ta dutsen ba. Saboda haka sai ya hana ruwan gudu.” Lalataccen malamin addini kamar masaƙi ne. Ta waje za'a ga kyawun

fasaharsa amma ta ciki a ƙunshe yake da najasa. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Ranar taron Qiyâma, mafi raɗaɗin a azabobi ita ce wadda za'a yiwa malaman addinin da basu amfanu da iliminsu ba,”** Saboda wannan dalili, munafukai, wato kafiran da suka wayance su musulmi ne, za'a saka su a kwazazzabo mafi zurfi a cikin wuta. Saboda sun zauna a kafirci bisa ganganci da taurin kai. Mutumin da ya nemi ilimi zai samu kodai tsira har abada ko mafi girman taɓewa da halaka. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Wasu mutane da za'a azabtar a cikin wuta zasu riƙa mugun ɗoyi. Sauran dake kusa dasu kuma zasu fi azabtuwa daga ɗoyin fiye da wuta. Da aka tambayi dalilin da yasa suke ɗoyin, zasu ce su malaman addinine wanda ba suyi aiwatar da addininsu ba bisa koyarwar ilimin da suke dashi.”** Abûddardâ ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ yace, “Idan mutum mai riƙe da kowane irin muƙamin addini bai gudanar da addininsa bisa koyarwar iliminsa ba, ba za'a kira shi da malami ba (âlim).” Saboda shaiɗan ya san duk wani fagen ilimin addini, amma baya amfani da wannan ilimin nasa. Mu ƙaddara cewa an bar mutum shi kaɗai a cikin hamada kuma yana da takubba gona da sauran makamai a wurinsa. Mu ƙaddara kuma cewar jarumi ne sosai wanda ya san yadda ake amfani da makaman. Idan bai yi amfani da makaman ba akan zakin da ya kawo masa hari, menene amfanin makaman? Basu da amfani, ko? Ta wannan azancin, sanin amsoshin tambayoyi dubu ɗari game da addini bashi da amfani ga mutum matuƙar ba zai yi amfani da ilimin ba. Haka ma, idan mutum mara lafiya ya san yadda za'a magance cutar da take damunsa amma yaƙi amfani da iliminsa don ya samu maganin, bai amfana daga ilimin ba.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yana faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Gab da tashin alƙiyama, yawancin masu ibada zasu zama jahilai akan addininsu haka yawancin mutanen dake riƙe da muƙaman addini zasu zama masu aikata zunubai (fasiƙai).”** Fasiƙin malamin da hadisin ke nufi zai ringa cakuɗa da jami'an gwamnati don ya samu dukiya. A faɗin Sufyân-i-Sawrî radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ akwai wani lungu na musamman acikin jahannama da aka yi shi da wuta. Wannan lungu anyi shi musamman don munafukan da suka haddace Qur'ân al-karim

masu cuɗanya da jami'an gwamnati. Sufyân ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ ya kuma faɗi: “Nayi matuƙar nisa a ilimin bada fatawa akan Qur'ân al-karim. Har ina iya bayanin aya guda ɗaya ta hanyoyin daban-daban guda talatin da uku. Sai watarana na halarci walimar da sarki mai ci a lokacin (Sultan) ya shirya, can wurin na rasa duk abinda na sani saboda tasirin abincin da naci a wurin walimar. Muhammad bin Salama ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ yana faɗa cewa yanayin mahaddacin Qur'ân al-karim wanda ke jira a bakin ƙofar jami'an gwamnati don ya samu abun duniya yafi na ƙudan dake hawa kan ƙazanta muni.

Hadisin **“Mutumin da Allahu ta'ala ya bawa ilimi amma sai yaƙi koyar dashi ga mutane za'a yi masa azaba mai raɗaɗi ranar lahira da sasarin wuta rataye a wuyan sa,”** an yi jawabi dashi a baya. Masu ilimin addini wanda suka ƙi koyar da ilimin ga wanda suka dace su ake nufi a wannan hadisi. Ayat ta biyar a Sûrat Nisâ', **“Kada ku bada abinda kuka mallaka ga mutanen banza”** ta haramta koyar da ilimi ga mutanen banza da maƙasƙantan munafukai.

A wannan hadisin, **“Musulunci zai yaɗu ko'ina. Musulmai yan kasuwa zasu yi tafiyar su cikin yanci a jiragen ruwa bisa manyan tekuna zuwa wasu ƙasashen don kasuwanci. Mayaƙan musulmi mahaya dokuna zasu je wasu ƙasashen. Daga bayan, wasu mahaddata Qur'ân zasu bayyana kuma suyi alfahari ta hanyar cewa, 'shin akwai wanda zai iya rera fiye da yadda nake yi?' ko 'Akwai wanda ya fini ilimi?' Dukkan su zasu zama itatuwan gidan wuta,”** ya bayyana cewa rera karatun al-Qur'ani da suke yi da munafunci da alfahari wuta zai kaisu.

A wani hadisin kuma: **“Duk wanda yace shi malami ne to jahiline.”** Mutanen dake nuna kansu a wanda suka san komai ta hanyar amsa kowace tambaya ko fassara komai da suka gani suna fayyace jahilcinsu ne. Mutumin da zai ce bai san amsar ba sai kuma yaje wurin malami ya koya sannan ya bada amsar babban malamine. Lokacin da suka tambayi Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ wanne ne mafi darajar wuri a bayan kasa, sai yace, **“Ban sani ba. Idan Ubangijina ya sanar dani, zan faɗa muku”**. Sannan sai ya tambayi mala'ika Jibrîl kuma ya samu makamanciyar amsar daya bayar. Sannan mala'ika Jibrîl ya

tambayi Allâhu ta'âlâ kuma ya samu amsar wadda itace: **“Masallatai (masjids)”**. Lokacin da aka saukar da ayâ ta ɗari da casa'in da takwas a Sûrat A'râf a cikin Qur'ân al-karim, wadda tace: **“Ka zamo mai yafiya da umarni da kyakkyawa,”** sai Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya tambayi Jibrîl kan yayi bayanin ma'anarta. Sai mala'ika Jibrîl yace masa: “Bari na koyo daga Ubangina (Allâhu ta'âlâ)” ya tafi. Lokacin da ya dawo sai yace Allâhu ta'âlâ yayi umarni, **“Ka kusanci waɗanda suka yi nesa da kai! Ka bayar ga wanda baya baka! Ka yafewa wanda suka zalunceka!”** Lokacin da aka tambayi Sha’bî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ sai yace bai san amsar ba. Sai suka yi masa raddi da cewar kamar Mufti a ƙasar Iraqi bai kamata ace yace bai sani ba. Sai ya basu amsa: “me yasa za'a zarge ni da abinda ban sani ba, akan batun da mafi matsayi a mala'iku kansa yace bai sani ba?” Imâm Abû Yûsuf ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ ya bada amsa da cewar bai sani ba. Da suka yi masa raddi kan ya kasa bada amsar tambayar su duk da albashin da ake biyansa daga Bayt-ul-mâl, sai yace: “Ana biya ne don abinda na sani. Bayt-ul-mâl ba zata yi ƙasa a guiwa ba wurin ƙin biyana idan ban sani ba.” Assasa abota da jahilan mutane wanda basa biyewa son ransu yafi abota da masu ilimin da suke biyewa son ransu. Mutum mai addini ya zamo mai girman kai saboda yana riƙe da wani muƙamin addini alamace ta jahilci saboda samun ilimi yana sawa mutum ya zama mai ƙan-ƙan da kai da kamala kuma ya bashi kariya daga girman kai da alfahari.

Bai halatta ba mutun ya zama mai girman kai ko taƙama. Alfahari **(kibr)** sifa ce ta Allahu ta'âlâ. Zamowa mai alfahari **(Kibrîya)** ko sifanta dashi ya dace da Allâhu ta'âlâ. Yayin da mutum ya riƙi ra'ayin cewa ransa maƙasƙancine darajar sa zata ƙaru a wurin Allâhu ta'âlâ. A ɗaya gefen kuma, mutumin da yake ɗaukar kansa isasshe da mafifici bazai samu wata daraja ba wurin Allâhu ta'âlâ. Duk malamin da bai san illolin girman kai da alfahari ba bai dace a kira shi da malami ƙwarai ba. Samun ƙarin ilimi yana ƙarawa mutum tsoron Allahu ta'âlâ kuma mutum bazai ringa aikata zunubai ba. Don wannan dalili, duka annabawa suna da ƙan-ƙan da kai. Suna matuƙar tsoron Allahu ta'âlâ. Basu da munanan halaye kamar girman kai da jiji da kai (Ujb). Bai dace mutum yayi girman kai ga fajirai da fasiƙai ba. Amma, ya zama dole a mu'amalanci masu girman kai da girman kai. Idan mutum

mai ilimine, idan yaga jahili yana aikata zunubi yana da kyau ya faɗawa kansa: "wancan mutumin yana aikata zunubi ne saboda bai sani ba. Amma ni ina aikata zunubi duk da na sani." Idan kuma yaga mai ilmi ya dace yace: "Wannan mutumin ya fini ilimi. Kuma yana biyan Ilimin bashinsa; yana aiwatar da lamurransa na addini da ikhlâsi; wanda ni kuma bana yi". Idan yaga dattijo kuma yana da kyau yace: "Akwai yiwuwar wannan mutumin ya fini yawan ibadu;" idan kuma yaga bai kaishi shekaru ba yana da kyau yayi tunanin: "Yara sun fini ƙarancin zunubai". Idan yaga sa'ansa kuma ya kamata ya cewa kansa, "Na san zunubai na, ba sha'aninnikan sa ba. Ana sukar zunubai ne kuma idan sun fito fili." Idan yaga mai riƙo da bidi'a ko kafiri kuma ya dace yace, "Aƙidar mutum tana iya canzawa har zuwa ranar da zai mutu. Ni ban ma san yadda zan ƙare ba." Don haka hatta irin waɗancan mutanen bai dace su sa musulmi yayi alfahari ba. Duk da haka bai dace su bamu sha'awa ba. Zancen gaskiya ma, mutanen dake ƙoƙarin tallata bidi'a da ɓata nada matuƙar illa ga Sunnar Annabi sallallahu alaihi wa sal-lam'. Sun dage sai sun gusar da hasken Sunnah, don kafa bidi'o'i da ɓata, don cutar da malaman Ahl as-sunnah rahimahumullâhu ta'âlâ', don hargitsa ma'anonin âyoyin ƙur'ani karim da hadîsai don su rusa musulunci ta ciki.

[Litattafan da ƙungiyar mu take wallafawa duka an fassara sune daga litattafan malaman Ahl as-sunnah. Waɗannan littattafai basa ƙunshe da tunani da ra'ayoyinmu. A gaba ɗaya litattafanmu, muna ƙoƙarin muyi bayani ga matasa akan darajar malaman Ahl as-sunnah. Muna faɗa musu cewa ta hanyar da kaɗai za'a samu farin ciki a lahira **(âkhirât)** shine hanyar da malaman Ahl as-sunnah suka koyar. Muna ƙoƙarin gabatar da wannan hanya ta farin ciki da tsira ga mutane kuma bamu saka ran samun wani amfani na duniya daga aiwatar da wannan aiki daga wurin kowa ba. Waɗanda suka kauce daga kan turbar gaskiya, ko "la-madhhabiyya" ko duka sauran nau'ikan maƙiya musulunci ba zasu so yunƙurin mu na raba waɗannan litattafai ba kuma saboda haka zasu ƙirƙiri munanan ƙarairayi da ɓata suna game da litattafanmu. Kuma tunda basu da isasshen ilimin addinin musulunci, ba zasu iya ƙalubalantar mu a wannan fagen ba. Kamar yadda ba zasu iya cewa muna samun riba ne daga sayar da litattafan ba, don ba haka bane. Kowa kuma ya san haka.

Yawancin lokuta, muna tura waɗannan litattafan kyauta ga duk wanda ke buƙatarsu. Mun ji cewa wasu mutane na faɗar wai waɗannan litattafai sun ƙunshi ilimin da ba sahihi ba amma mun ƙalubalan cesu da su nuna mana inda rashin sahihancin yake, “amma sai suce mana, ai munji ne daga wurin wasu.” Alhamdulillah, matasa masu hankali basu yarda da wannan ƙesu da su nuna mana inda, kuma yawan mutanen dake karanta littattafan mu ƙaruwa suke kullum.]

Bai dace mutum ya tausayawa waɗannan maɓarnatan mutane masu ƙoƙarin raba kan musulmi ba. Ya dace mutum yayi dogon tunani akan yadda rayuwarsa zata ƙare da yadda Allâhu ta’âlâ ya hukunta akan ƙarshen mutum. Mutum ba zai iya sani ba, yayin da ake raye a nan, ko waye zai samu babban matsayi a lahira ba. Yawancin waɗanda suka yi riƙo da muƙaman addini sun mutu a cikin kafirci. Haka kuma da yawan kafirai sun mutu da imani. Duba da gaba ɗaya abinda muka ce a nan, duk mutumin da yake cewa kafiri zai shiga wuta shi kuma zai shiga aljanna yana nuni da cewar shi yana da ilimin gaibu ne **(ilm-ul-ghayb)**, wanda kuma hakan zai iya kafirta shi. Don haka, bai halatta ba ayi alfahari ga kowanne mutum.

Mutum zai iya cewa kamar haka: tilas ne a ja hankalin mutane, wato, kafirai da mutanen da suka kauce daga kan turbar gaskiya da ƙoƙarin kautar dasu daga aikata ayyukan da basu halatta ba, amma a zahiri mutum ba zai iya jan hankalinsu ba idan yana jin bai kaisu ba. Bayan haka, yadda Ubangijin mu yake aiwatar da ƙudurarsa shine mutum yana mutuwa a yanayin daya rayu. A wasu lokutan kishiyar hakan na faruwa amma hakan nada wuyar samu. Daɗin daɗawa, Allâhu ta’âlâ ya yabi muminai kuma yace sun fifici akan kafirai. Zamu so mu bada amsa ga wannan jawabi kamar haka: ya zama tilas mu ƙyamaci kafirai saboda Allâhu ta'âlâ ya umarce mu da **“Ku ƙyama ce su”**, ba don mun fisu ba. Misalin da zai zo a gaba zai fayyace abun sosai.

Yayin da Sarki (Sultan) ke tura ƙaramin ɗansa tare da hadiminsa zuwa ga wani wuri nai nisa, ya bawa hadimin nasa umarnin ya daki ɗan idan bai nutsu ba. Daga baya, da ɗan yayi fitina sai hadimin ya dake shi kamar yadda sarkin ya bashi umarni. Amma yayin da yake dukan yaron, hadimin yasan shi ba sama da

yaron yake ba. Don haka, ba zai yiwu yayi masa alfahari ba. Kamar hakane, mumini ya ƙyamaci kafiri yayi kama da wannan misalin. Allâhu ta'âlâ ya sanar damu cewa muminai suna da fifiko akan kafirai amma ba wai don su a karan kansu mafifita bane sai saboda sunyi riƙo da mafificin imani. Masu imani zasu zamo mafifita. Fifiko mara iyaka kuma zai bayanna kansa a jan numfashin ƙarshe.

Kasancewar ibada mai daraja ya dogara akan wasu sharaɗai. Musulmi baya ɓata lokacinsa akan abubuwan da basu shafe shiba (mâ-lâ-ya'nî). Khalifa na farko Hadrat Abû Bakr 'radiyallâhu ta'âlâ 'anh' yace zasu iya ƙyale abubuwan da suka halatta (halâl) guda saba'in don kada su aikata harâm guda ɗaya. Saboda haka bai dace ga kowanne mutum ya dogara akan ibadunsa ba har ma ya zamo mai alfahari. Karɓar ibada yana dogara ne akan kyawun niyya. Ana yinta ne saboda Allâhu ta'âlâ kaɗai. Kuma tsarkake niyya ba abune mai sauƙi ba. Tsarkake rai (nafs) ana iya cimmasa ne ta hanyar taƙwâ, wadda ke nufin kamewa daga aikata harâm. Abune mai wahalar gaske ga mutum wanda bashi da tsarkakken rai (nafs) ya iya yin bauta saboda Allâhu ta'âlâ kaɗai.

Alfahari da nasaba ko dangin mutum alama ce ta jahilci da sakarci. Kabil ɗan Annabi Adam alaihis-salam ne. Kan'an ko Yâm ɗan Annabi Nuhu (Nuh) alaihis-salam ne. Kasantuwar babannin su Annabawa bai tseratar dasu daga kafirci ba. Waɗanda ke alfahari da nasabar su ya kamata suyi la'akari da yanayin da kakannin su ke ciki a yanzu. Shin yanzu basu zamo turɓaya ba? Shin ya kamata ayi taƙama da turɓaya? Bai dace mutum yayi taƙama da tsoron Allan su ba, maimakon haka, kamata yayi shima ya zamo mai tsoron Allah kamar su.

Yawancin mata na alfahari da kyawunsu. Sai dai kyawu baya dauwama. Yana gushewa cikin sauri. Baya zama mallakin mutum na dindindin. Mace tayi taƙama da abinda aka bata na wucin-gadi zai zamo sakarci. Kyawun jiki, mai haɗe da kyawun zuciya, wato, kyawun ruhi, yana da matuƙar amfani. Tsarkin zuciya na bayyana ne a fili daga yadda mutum ke riƙo da Sunnar Annabin mu sallallâhu 'alaihi wa sal-lam'. Idan zuciya, ruhi da darajar yan Adam ba'a riƙe su da muhimmanci ba, mutane zasu zama basu da bambanci da dabbobi. Zasu zama ƙasa da dabbobi ma. Zasu zama

kamar inji wanda aka cika shi da dauɗa kuma mai buƙatar wanki da gyara. Zasu yi kama da gajiyayyen inji wanda ko yaushe yake buƙatar ɗurin mai, wanki da gyara. Shin wannan abune da mutun zai yi alfahari dashi? Gwara dai mutum ya zama mai ƙanƙantar da kansa.

Mutum yayi alfahari da samartakar sa da ƙarfin jikinsa ma zai zama jahilci. A dunƙule, dabbobi sunfi mutane ƙarfin tsoka da gaɓɓan sadarwa a jikin su. Kenan sai dabbobi suyi alfahari ga mutane, ko kada suyi? ƙari akan haka, waye zai yi ikirarin cewa zai zauna a matashi kuma mai ƙarfi, ko ba zai yi lalura ba, ko ba zai taɓa samun haɗari ba? Shin akwai wani mutum a tarihin ɗan Adam da bai rasa samartakar sa da ƙarfin sa ko ma numfashin sa ba? Don haka, zai yi ma'ana idan ga kowanne mutum yayi alfahari da ko taƙama da wani abu na wucin-gadi wanda har dabbobi ma suna da shi?

Kuma ba zai dace da yan Adam ba suyi alfahari ko taƙama bisa dukiyoyinsu, yaya, matsayi da muƙami saboda waɗannan ba mafifitan sifofi bane gadaddu a garesu. Sun kasance samammu kuma na wucin-gadi wanda zasu tafi su barsu cikin sauri. Bayan haka, hatta mutanen banza da ƙasƙantattu ka iya samun su. Haƙiƙanin gaskiya ma anfi samun su a wurin waɗancan mutane. Kuma idan waɗannan ne ke haddasa fifiko, mutanen da basu dasu ko wanda suke dasu amma daga baya suka rasa su zai zama dole su zamto ƙasƙantattu. Idan samun dukiya ne ƙima ɓarawo ma zai zama yana da ƙima kenan saboda yana da mallakin kayan sata koda na taƙaitaccen lokacine.

Kiyayya **(hiqd)** bai dace ta haddasa taƙama ba ita ma. ma'anar kalmar ƙiyayya a nahawu na nufin tsana ko gaba, ko zunzurutun ƙiyayya da zuciya. Mutumin dake fama da wannan lalataccen ƙawa-zuci zai zama mai fushi ga wani wanda ke kai ɗaya ko sama da shi. Tunda ba yadda ya iya da hakan, zai zamo mai alfahari ga wancan mutum. Irin wannan mutumi ba zai iya ƙan-ƙan da kansa ga waɗanda suka cancanci ƙan-ƙan da kai, kuma ba zai iya karɓar kalamansu na alheri ba ko shawara. Zai ringa ƙoƙarin nunawa kowa cewar shi yafi wancan mutum. Kuma koda ya cutar da wani cikin kuskure, ba zai bada haƙuri ba.

Hassada **(hasad)** ma tana haddasa alfahari. Mutumin da yake da wannan hali nada muradin duk alherin da wani ya samu su bar shi su dawo wurin sa. Baya son mutane su same su. Kuma yaƙi sauraron maganganun gaskiya daga waɗanda yake wa hassadar. Baya son ya tambayi wani abu ko kuma ya nemi sanin komai daga gare su. Duk da cewa ya san fifikonsu, yana yi musu taƙama.

Riyâ ita ma tana haddasa alfahari. Mutumin dake da wannan ɗabi'ar yana yiwa baƙin fuska taƙama a gaban abokansa. Amma idan shi kaɗai ne tare da su, baya yi masa taƙama. Ya kamata malaman addini su sanya tufafi wanda zasu zama ƙimarsu kuma suyi mu'amala ta girmamawa don kare kansu daga mutane masu alfahari. Bisa wannan dalili, babban malamin addinin musulunci, Imâm al-a'zam Abû Hanîfa 'rahimahullâhu ta'âlâ' yace ya dace malamai su sanya rawani mafi girma da manyan hannuwa a jikin rigunansu. Masu wa'azi zasu samu ladan ibada idan suka kyautata shigarsu da sabbi kuma tsaftatattun kaya. Saboda idan ba'a girmama su, maganganunsu ba zasu yi tasiri ba akan mutane ba saboda jahilan mutane suna kimanta mutane da suturarsu da fitar su. Basa gane darajar ilimi ko kyawawan halaye.

Mafi yawancin mutane basu san suna da ɗabi'ar alfahari ba. Don haka, tilas ne ga mutum ya san alamomin alfahari. Idan mutum mai taƙama ya shiga wuri, yana son kowa ya miƙe tsaye. Amma a wannan banda malamin da yaje wurin don yin wa'azi kuma ya san mutanen suna girmamashi. Idan yaso mutanen wurin su miƙe, hakan ba zai zamo taƙama ba. A dunƙule, idan mutum yana so ya zauna mutane kuma su tashi, wannan shine taƙama. Hadrat Alî 'radiyallâhu ta'âlâ 'anh ya faɗa, "Duk wanda yake so yaga ya ɗan wuta yake ya kalli mutumin da yake zaune amma yake son wasu su mike." Sahabbai (Ashâb-i-kirâm) 'ridwânullâhi ta'âlâ 'alaihim ajma'în' sun so Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' fiye da kowa a duniya amma basa miƙewa idan ya same su a wuri saboda sun san cewa Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ba zai so su miƙe saboda shi ba. Amma, yayin da malamin addinin Muslunci (âlim) ya samu dandazon musulmi, ya dace su miƙe don nuna girmamawa ga iliminsa. Yahyâ bin Qattân 'rahimahullâhu ta'âlâ' ya idar da Sallar la'asar (asar) kenan yana zaune ya juya bayan sa ga mimbarin masallacin sanda wasu

daga cikin shahararrun malaman lokacinsa suka iso. Ɗaya daga cikin su shine Imâm Ahmad bin Hanbal ‘rahimahullâhu ta’âlâ’. Sun yi masa tambayoyi akan ilimin hadisi. Ya basu amsar duka tambayoyinsu. Kuma dukkansu suna tsaye yayin da shi yake zaune. Bai ce wanin su ya zauna ba, kuma babu ɗaya daga cikin su da yayi yunƙurin ya zauna. Haka tattaunawarsu ta cigaba har zuwa faɗuwar rana. Al'adar ita ce matashin da yake malami zai zauna a kujerar da tafi ta tsohon da yake jahili matsayi. Sannan bai kamata ɗalibi ya fara magana kafin malaminsa yayi ba, kuma bai dace ya zauna akan kujerarsa ba idan baya nan, kuma bai dace ya shiga gabansa ba yayin tafiya akan hanya. Idan mutum yana so mutane su ringa miƙe masa amma ya san wannan muradin nasa bai dace ba kuma don haka yake son ya dena, to wannan muradin nasa ya zama tsarin halittarsa ne a haka, ko kuma muguwar zuga ce daga shaiɗan. Ta wannan fuskokin, ba zunubi bane tunda ikon denawar baya hannunsa. Hakan kuma yana faruwa ne bada son ransa ba.

Wata alamar ta alfahari itace ƙin yin tafiya a cikin kaɗaici da kuma mutum ya zama mai son mutane su ringa take masa baya, ko tsananin son hawa doki da tafiya tare da muridai a gefen dokin. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yana tafiya zashi maƙabartar Baƙi'a (Baki) dake garin Madina. Sai wasu mutane suka ganshi kuma suka fara take masa baya. Sai Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya dakata da tafiya ya umarce su da su shiga gabansa shi ya biyo bayansu. Da aka tambayeshi dalilin yin haka sai yace, **“Naji ƙarar takun su a bayana. Sai na roƙi su koma gaba don kada naji ƙwayar zarra na girman kai a cikin zuciyata.”** A bayyane yake cewar ba zai taɓa zama mai girman kai ba amma wannan wata hanya ce ta koyar da Sahabbai. An karɓo daga Abuddardâ, ‘rahimahullâhu ta’âlâ’, cewa yayin da yawan mutanen da suke take masa baya ya ƙaru, nisan dake tsakanin mutum mai taƙama da Allahu ta'ala ma ƙaruwa yake.

Ayyukan da zamu lissafo ma alamomin alfahari ne: mutum yaƙi ziyartar yan uwa da abokan arziƙi; mutum yaji baya son wani ya zauna a gefensa; ƙin zama tare marasa lafiya; ƙin yin aikin gida, wato ƙin yin aikace-aikacen gida; raina da kuma son jin ƙin saka sutturar da mutum ya taɓa sawa, ko gaba ɗaya yadda mutum yayi

aiki. Shima alfahari ne idan mutum yaƙi amsar gayyatar talaka amma ya amsa ta mai kuɗi. Ayyukan da zan lissafo munafunci ne idan mutum yayi su a gaban mutane kuma alfahari ne idan mutum yayi su a yayin kaɗaici ko a gaban mutane: ƙin biyan buƙatun yan uwa da dangi, ƙin karɓar gargaɗi mai amfani da yin musu da wanda suka bawa mutum shawarar, da ƙin godewa waɗanda suka fayyacewa mutum aibukan sa.

Akwai buƙatar mutum ya san asalin sa kafin ya zama mai ƙan-ƙan da kai, wato, inda yazo da inda zashi. Kafin yanzu dai babu shi. Daga baya kuma sai ya zamo ɗan mitsitsin jinjiri wanda bai iya motsi. Yanzu kuma ya zamo mutum wanda koyaushe cikin tsoron cuta ko mutuwa yake. A ƙarshe kuma zai mutu, ya ruɓe ya zama ƙasa. Zai zamo abincin tsutsotsi da ƙwari. Wahalhalunsa sunfi kama da na fursuna, misali, wanda ke jiran hukuncin kisa ta hanyar rataya, wato, a cikin kurkukun duniya. A kowane lokaci cikin jiran hukunci yake. Kuma zai mutu. Gangar jikinsa zata zama mushe da abincin ƙwari. Zai sha azaba a cikin ƙabarinsa. Bayan gama komai kuma za'a tashe shi daga mutuwa ya fuskanci masifun ranar al-Qiyama. Wanne daga cikin biyun nan zaifi dacewa ga mutumin dake raye cikin tsoron azabar wuta: ƙan-ƙan da kai ko alfahari? Allâhu ta'âlâ, wanda shine mahalicci, mai tayarwa, mai kiyaye yan Adam, mafi ƙarfin iko, wanda bashi da abokin tarayya, kuma wanda shi kaɗai ne Sarki mafifici yana cewa, **“Bana son mutane masu alfahari,”** da **“Ina son mutane masu ƙan-ƙan da kansu.”** Don haka, wanne ne yafi dacewa ga bil'adama masu rauni? Shin mutum mai hankali daya san girman Allâhu ta'âlâ zai zamo mai alfahari? Dole ne mutane su ringa nuna rauninsu da ƙasƙancin su a wurin Allâhu ta'âlâ. Saboda a koda yaushe kuma kowanne yanayi da lokaci dole su nuna raunin su da ƙan-ƙan da kansu gare shi. Abû Sulaimân Dârânî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ yace, “Idan gaba ɗaya mutane zasu yi ƙoƙarin rage ni don su nuna ni maƙasƙancine, ba zasu iya ba, saboda na san na kai matakin ƙasƙancin da ba wani ƙasa da wanda nake.” Amma shin mutum zai ita cewa shi ƙasa da kowa yake, ƙasa da hatta shaiɗan da Fir'auna, guda biyu da suka kasance [tare da wasu azzaluman maƙiya musulunci da mutuntaka irin su Stalin, Mao da ire-irensu] mafi girman kafirai da aka taɓa yi. Mutanen dake da'awar allanta, kuma suke kashe miliyoyin mutane don manufar tursasa su bin

son zuciyarsu sune mafiya ƙasƙancin kafirai. Sun takali fushin Allâhu ta'âlâ kuma ya sanya sun zarme zuwa mafi munin kafirci. “Amma ni; yayi mini rahamar sa, ya bani imani da shiriya. Zai iya yin kishiyar haka idan yaso. Amma Al-hamd-u-lillâh bai yi hakan ba. Sai dai na aikata zunubai masu yawa kuma na tafka laifukan da ba wanda yayi kamar su. Kuma ban san a yaya zan mutu ba.” Ya dace mutum ya ringa faɗawa kansa wannan kuma ya zama mai ƙan-ƙan da kai.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa kamar haka a cikin hadisi: **“Allahu ta'âlâ ya umarce ni na zamo mutum mai ƙan-ƙan da kai. Kada ɗaya daga cikin ku yayi halayyar alfahari ga kowa!”** An faɗin wannan hadisi ya kamata mu zamo masu ƙan-ƙan da kai har ga abokan zaman mu wanda ba musulmai ba (zimmi) da waɗanda suka kawowa ƙasarmu ziyara bisa izini, da yan kasuwa masu safara da yawan buɗe da ido. Kuma tunda tilas ne ƙan-ƙan da kai ga kowa, dole a fassara wannan hadisin da cewa bai halatta a cutar da waɗanda ba musulmi ba ta kowace siga.

[Wannan hadisin da bayaninsa da malaman Ahl as-sunnat suka yi ya nuna cewa bai halatta ga musulmai wanda ke rayuwa a ƙasashen da bana musulmai ba (dar-ul-harb) su kai hari ko take haƙƙin, taɓa dukiyoyi da mutuncin yan waccan ƙasa ba. Sata, zanga-zanga, cutar da wasu, karya dokokin ƙasar, cin mutuncin gwamnati, karya dokar haraji, ƙin biyan kuɗin kan hanya, da duk makamantan ɗabi'u wanda basu dace da kima da ɗa'ar musulunci ba basu halatta ba. A ƙasashen da bana musulmai ba, ƙin karya dokar addinin kiristanci baya nufin yadda da su a matsayin majiɓinta lamari (ulul-amr). Dokokin (wasu) da suka haɗa da saɓawa Allâhu ta'âlâ ba dole bane sai an yaƙe su. Dokoki irin waɗannan ko'inkula ake dasu idan gwamnatin ƙasar kafirai ta saka su. Tawaye ga tabbatacciyar gwamanti da adawa da dokokin haddasa fitina zai yi, (wato faɗa, tashin-tashina da fusatarwa), wanda kuma harâm ne. Wannan batu anyi bayanin sa a cikin litattafan (dake koyar da addini a aikace, da kimiyyar al'umma, tattalin arziƙi, cinikayya, dokoki da ilimin sharia) Fiƙhu (fiqh), a cikin sassan da aka ware don bayan tursasawa da takurawa, da kuma cikin wasiƙa ta hamsin da biyar a mujalladi na uku na

Maktûbât, na Muhammad Ma'thûm 'rahmatullâhi 'alayh'. Idan mutum, ko yana rayuwa a ƙasar musulmai ko ta kafirai (dâr-ul-harb) yayi wani aiki da ya karya wannan doka ta Annabi sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ta hanyar yin wani aiki da ya karya dokar ƙasar da yake ciki, to ba zunubi kaɗai ya aikata ba harda wakiltar musulunci ta mummunar hanyar dake nuna addinin a matsayin dabar zalunci da nuna Musulmai a matsayin zugar jahilai marasa kan gado, wanda kuma hakan babbar cin amanar addinin musulunci ce.

"Jihâd" yana nufin umarni da kyakkyawa **(amr-i-ma'rûf')** da hani da mummuna **(nahy-i-'an-il-munkar')**. Na farkon na nufin da'awar addinin musulunci ga kafirai don ceto su daga duhun kafirci, na biyun ƙarshen kuma na nufin koyawa musulmi al'adun musulunci don kare su daga aikata abubuwan da basu halatta ba. Akwai hanyoyi uku na aiwatar da waɗannan jihadai guda biyu. Na farko shine aiwatarwa da jiki, ko kuma, aiwatar da jihadi ta hanyar amfani da nau'ikan makamai; irin wannan jihadi ana gudanar dashi akan azzaluman dauloli da sarakuna da manufar kawar da kausasan dokokinsu daga kan raunanan mutane wanda suka faɗa duhun jahilci sakamakon rashin sanin musulunci ko makauniyar biyayya ga wasu ko rayuwa ƙarƙashin zalunci, matsi, muzgunawa da take haƙƙi ko ɓata. Ana amfani da makaman fasahar zamani don yaƙi da waɗannan azzaluman dauloli da sarakuna, don rusa ikonsu, kuma don ceto musakan bayi da talakawa daga kurkukun zaluncinsu. Sannan sai a tallata musulunci ga waɗannan mutane kuma a buɗe musu ƙofar shiga addinin musulunci da tare da ganin damar su, idan kuma basu yarda ba, sai a ƙyale suyi addininsu daidai da musulmi a ƙarƙashin daular musulunci, wadda ke samar da yanci, daidaito da adalci ga kowa. Daulolin musulunci ne kaɗai ke aiwatar da irin wannan nau'i na jihâdi ko sojojinsu. Bai halatta ba ga kowanne musulmi ya hari ko yayi wa wani kafiri ƙwace ba tare da yarjewar doka, izini da sanin daular musulunci ba. Addinin musulunci yana hukunci mai tsauri ga musulman da suke kashe yan wata daular da take da yarjejeniyar zaman lumana da su. Kamar yadda za'a gani a anan gaba, a cikin addinin musulunci, yaƙi baya nufin rusa wasu ƙasashen ko kashe wasu mutanen. Ainihin abinda yake nufi shine yunƙurin da'awar musulunci ga wasu mutanen ko zasu

yarda su zamo musulmai kuma su ceci kansu daga babbar masifa. Annabin mu sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’, Sahabbai alaihim-ur-ridwân’, da daulolin musulunci na ƙwarai, kamar daular Uthmaniyya (Ottomans), duk sunyi irin wannan nau'in jihadi. Basa taɓa harar marasa ƙarfi da mutanen da ba zasu iya kare kansu ba. Sun yaƙi maƙiya musulunci, azzaluman kafirai, dauloli da karkatattu da watsatstsu masu ɗauke da sunayen musulmi amma suke hana addinin zuwa ga mutane da yin da'awar saƙonsa gare su. Sun yaƙe su, sun rusa ikon daulolinsu kuma sun yanta mutanen da suka bautar cikin daulolin su wanda suka rayu cikin ƙunci da azaba. Sun koyar dasu musulunci kuma sun basu damar su karɓi addinin bisa zaɓi da gaban kansu, kuma sun taimaka musu wurin samun babban farin ciki.

Aikin Sojojin musulunci ko daular musulunci na biyu shine bada kariya ga Musulunci da Musulmai da aiwatar da jihadi akan kafirai da karkatattu yan-ta-ware masu kai hari ga ƙasashen musulmi don rusa Musulunci da Musulmai. Allâhu ta'âlâ yayi umarni a cikin Sûrat anfâl cewa ya dace daular musulunci ta gudanar da binciken kimiyya yayin da ake cikin lumana, don koyo da ƙera sabbin makaman da ake ƙerawa a ƙasashen kafirai. Jami'an daular da suka yi ko'inkula da wannan aiki na samar da sabbin makamai sunyi tawaye ga Shari'ar Musulunci kuma suke da alhakin mutuwar miliyoyin musulmi da wulaƙanta musulunci saboda kasawar su wurin maida martanin hare-haren maƙiyansu.

Hanya ta biyu ta yin Jihâdi a musulunci shine amfani da dukkan nau'ikan hanyoyin sadarwa don yaɗa musulunci da shelantar dashi ga mutane. Irin wannan jihâdi malaman addinine kaɗai ke aiwatar dashi da taimako kuma ƙarƙashin lurar daulolin musulunci. A lokacinmu, maƙiya musulunci, wato, yan mishan, yan gurguzu da mutanen da basa bin kowacce mazhaba (la-mazhabiyya) suna kaiwa musulunci ta hanyar amfani da duk wata hanyar sadarwa. Suna ƙoƙarin su zambaci mutane da jahilan musulmai ta hanyar ƙirƙirar ƙarairayi da ɓatanci don a rusa Musulunci. Babu jimawa, a shekarar 1992, mun ji yadda kiristoci suka shirya tambayoyi guda goma sha ɗaya suka raba ga dukkan ƙasashen musulmi. Kuma malaman ƙasar Bangaladesh suka rubuta amsoshin tambayoyin kuma suka kunyata malaman

kiristocin, masu bita-da-ƙulli a bayan fage. Shagon sayar da litattafai na **"Hakikat book-store"** dake birnin Istanbul ya haɗa waɗannan amsoshi yayi musu taken **“Al-Akazib-ul-jadidatul-hiristyaniyya"** ga littafin **Assirat-ul-mustakim** kuma yanzu yana kan rarrabasu ko'ina a cikin duniya. Kuma dai akwai wata ƙungiya, **Qâdiyânîs** (Ahmadiyyas) **Bahâîs** mabiyan **Mawdûdî**, mutanen **Tabligh al-Jamâ’at**, wanda ake kira da **Salafiyya**, da **kuma wanda basa bin kowacce mazhaba** (la-madhhabiyya) da **wahhabîs** sun karkace daga turbar gaskiya ta hanyar sanya lalatattun ma'anoni wanda ba daidai ga Qur'ân al-karim da Hadîth-i-sherîf. Wasu daga cikin waɗannan wawaye sun ɗauki bidi'ar tasu da nisa har sun zurma cikin kafirci. Duk suna yaɗa da'awar karkatacciyar shubuharsu ta hanyar wallafa littatafai, mujallu, ƙananan litattafai da hanyar rediyo. Suna kashe miliyoyin kuɗaɗe don wannan manufar. A ɓangari ɗaya suna rusa musulunci ta ciki ta hanyar ɓatar da musulmi "Ahl as-sunnah", ta ɗaya ɓangaren kuma suna da'awa ga dukkan mutane game da wani abu da sunan addini wanda ba musulunci bane. Bisa wannan farfagandar daban-daban, mutanen dake son zama musulmai na ruɗewa kuma suna haƙura da musulunta ko su shiga turbar ɓata da sunan sun shiga musulunci.

A yau, malaman Ahl as-sunnah ne ke aiwatar da mafi girman jihâdi akan furofagandar rusa addini na maƙiyan musulunci ta ciki da waje ta hanyar yaɗa koyarwar Ahl as-sunnah, wato turbar Annabin mu Muhammad sallallahu alaihi wa sal-lam da Sahabbansa ta hanyar amfani da dukkanin hanyoyin sadarwa zuwa ga mutanen duniya.

Hanya ta uku ta yin Jihâdi shine ta hanyar addu'a. Farillan ainahi ne (fard al-ayn) ko kuma dai ya tabbata akan kowanne musulmi ya aiwatar da wannan jihâdi. Kin aiwatar da wannan jihadin babban zunubi ne. Ana aiwatar da wannan jihâdin ne ta hanyar yin addu'a ga masu aiwatar da nau'ikan jihâdi na farko dana biyu. Kuma dukkan addu'o'in da aka yi da tsarkin niyya za'a karɓe su.

Babu tantama Allâhu ta'âlâ zai taimakawa waɗanda suka yi amanna da taimakonsa kuma suka yi biyayya ga dokokin musulunci da aiwatar da jihadan da aka ambata a sama. Allâhu

ta'âlâ ba zai karɓi addu'o'in waɗanda basu shirya kansu ga jihadi ba da waɗanda basu shirya sabbin makaman yaƙi kafin lokacin ba da waɗanda basu assasa yan uwantaka mai ƙarfi da soyayya a tsakanin junansu, amma suka ɗauka cewar zasu yi jihadi ne kaɗai ta hanyar yin addu'a. Akwai sharuɗɗan da za'a cika don karɓuwar addu'a. Waɗannan sharuɗɗa sun tabbatar da dole sai munyi riƙo da sababan da zasu samar da abinda muke roƙa. Kuma kamar yadda muka ambata a sama, domin cimma nasarar jihadi, dole sai mun bi dokokin musulunci. Musulunci ne ya umarce mu da muyi shirin jihadi. Nau'in jihâdi na farko na buƙatar mallakar sabbin makaman yaƙi na zamani da horo kan yadda ake amfani dasu. Daɗin daɗawa, akwai buƙatar ɗa'a da biyayya ga shugabanni da kwamandojin dake lura tare da kaucewa ƙungiyoyin yan-ta-ware. Idan masu gudanarwar suna da gidauniya (waqf), dukkan Musulmi da yake da iko ya dace ya taimaka. Taimakawa malaman Ahl as-sunnah ko gidauniyoyin dake taimakon waɗannan malamai yana cikin jihâdi ta hanyar dukiya. Allâhu ta'âlâ yayi alƙawurra lambunan aljanna ga waɗanda suka aiwatar da jihadi da jikinsu da kuɗinsu. Alî Muhammad Belhî yayi bayani mai tsawo akan jihâdi a cikin littafinsa Muftî-i-mujâhid wanda aka rubuta da yaren Farisa aka wallafa a 1411 A.H.]

Hadisi yazo kamar haka: **"Sun yi dace mutanen da suka samu albarka, suka ƙan-ƙan da kawunansu, wanda suka san aibukansu, suka nemi abinci ta hanyar halâl, kuma suka kashe kuɗinsu ta manufofi masu amfani, wanda suka haɗa iliminsu na Fiqhu da ilimin tasawwuf, wato, hikima, wanda suke lura da iyakar dake tsakanin halâl da harâm, wanda suke da jin ƙan talakawa, wanda suka yi kyawawan halaye don su farantawa Allâhu ta'âlâ, wanda suka samu kyawawan halaye da ɗabi'u, wanda basa cutar da kowa, kuma waɗanda al'adunsu suka yi daidai da ƙa'idojin su, wanda suka bada abinda yayi saura na dukiyoyin su kuma suke kame daga yawan maganganun su."**

Akasine amfani da tawali'u da manufofi kamar tsokana, munafunci, riyâ, ko don neman kuɗi, babban muƙami ko tsaro. Ganin bayan akasin tawali'u na buƙatar kawar da abinda ke haddasa su. Duk wanda ya kauda waɗannan abubuwa dake haifar

da wannan mummunan hali ya cimma tawali'u (ƙan-ƙan da kai) na gaskiya.

MUHIMMANCIN ILIMI DA MALAMAI

Littafin nan **Riyâd-un-nâsikhîn** wanda aka rubuta a yaren Farisa [Wannan littafin an rubuta shi a yaren Farisa kuma Muhammad Rabhami ne ya rubuta shi a 835 bayan Hijra. An sake wallafashi a 1313 bayan Hijira a Bombay. An sake buga shi a karo na biyu ɗaukar nauyin Hakîkat Kitâbevi dake Istanbul a shekarar 1994.] ya kawo wannan daga shafi na 356: Hadisin da aka rubuta a littafin **Mirsad-ul-ibad minal-mabda-i ilal-ma'ad** [Marubucin wannan littafin Najmaddîn Abû Bakr Râzî ya rasu a shekarar 654 bayan hijira.] ya kawo cewar, **"Mutumin daya koyi ilimin addini da niyyar samun girmamawar malamai ko da niyyar yin muhawara da jahilai da zamowa shahararre ko ƙamshin aljanna ba zai ji ba."** An gano daga wannan hadisi cewa mutumin da ya koyi ilimin addini don neman dukiya ko matsayi ko gamsar da kwaɗaye-kwaɗayen sa kuma baya amfani da ilimin, ba malamin addinin musulunci bane (âlim). Wani hadisin ya kawo cewar: **"Mutumin daya koyi ilimi don neman duniya zai tara duniyar amma abinda zai samu ranar lahira shine wuta."** Irin wannan ilimin ba zai amfani kowa ba. Ya zama tilas a kaucewa irin wannan ilimin. Saboda wannan dalilin wannan hadisin yace: **"Ya Ubangiji na! Ka kare ni daga ilimin da bashi da amfani."** Ilimin da dole musulmi ya koye shi shine **"Ilimin Addinin Musulunci"**. Ilimin addinin musulunci ya rabu rabo biyu, **"Ilimin Addini"** da **"Ilimin Kimiyya"**. Shima ilimi mara amfani ya rabu gida biyu. Na farko shine ilimin addinin da mutanen da aka ambata suka koya, wanda aka ce zasu shiga wuta. Na biyu shine ilimin kimiyya wanda bashi da alaƙa da ilimin addini. [Rumawan tsohon zamani da suka azabtar da yahudawa ta hanyar cilla su ga zakuna, hare-haren jahilan kiristoci akan musulmi a Falasɗinu a ƙarnukan tsakiya, kisan ƙare da dangi da Hitler ya aiwatar a Turai dana yan gurguzun kasar Rasha da ƙasar Sin (Cana) a yankin Asiya, da hare-haren Birtaniya akan mutane na zambatar da mutane ta hanyar haɗa su faɗa da junansu, duk an cimma gaci ne ta hanyar Ilimi na biyu, wato ilimin Kimiyya.] Allahu ta'âlâ yace waɗannan mugayen

mutanen maƙiyan mutane ne amma suna da gogewa ta musamman a fagen ilimin kimiyya suna kama da jakuna. Takamaimai ma cewe yayi: **“Kamar jakunan da aka ɗorawa Attaura da Injila suke.”** Waɗannan mugayen mutanen wanda suke da mallakin ilimin kimiyya wanda kuma basu san ilimin addinin musulunci ba basa kan turbar gaskiya. Allâhu ta'âlâ baya farin ciki dasu. Littafin **Kunûz-ud-deqâiq** ya sanya hadisin, **"Mafi alkairan cikinku sune wanda suka koya suka koyar da Qur'ân al-karim." Mishkât** ya kawo hadisi wanda yace: **“Tilas kowanne namiji da mace su koyi ilimin addini.”** Ilimin da wannan hadisi ke nufi shine ilimin da Allahu ta'âlâ ke so kuma ya halatta. Koyar da ilimi ga mutane wanda bazasu iya lura dashi ba cikin kulawa ba kamar saka sarƙoƙin zinare ne a wuyan alade. [Wannan hadisi an kawo shi a ranar June 12, 1995 wallafawar gidan jaridar Turkiye. **“Ilimin addini na ƙwarai zai yi wahala gab da tashin ƙiyâma. Jahilai masu riƙo da addini zasu riƙa bada fatawa bisa la'akari da ra'ayinsu kuma su haddasa mutane su kauce daga hanya madaidaiciya.”**] A wani hadisin, Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace, **“Lokaci zai zi da mutane zasu gudu daga masu addini kamar yadda zasu gudarwa matacce jaki.”** Yanayin su ya nuna mana cewa yanayin yan Adam zasu gurɓata, su zama marasa kyau. Saboda Allâhu ta'âlâ yana girmama ilimi. Amma waɗancan sakarkarun masu bautar duniya wanda basu je makanta a lokacin yarinta, haka ma bayan sun girma basu samu albarkar koyo daga malamin addini na gaske ba. Don haka, cikin rashin sani haɗarin da suke ciki, basa neman ilimin da ya kamata su nema kuma basa karatu da koyo daga littafin malamin ƙwarai. Babbar damuwarsu itace su tara kuɗi da dukiyoyi kuma su samu matsayi. Babu ruwansu da harâm ko halâl. Basa bambance daidai da ba daidai ba. Basa ganin daraja da amfanin ilimi da malaman addini. Rubuce-rubucen malaman ƙwarai basu da muhimmanci a wurinsu. A wurinsu litattafai da wa'azizzikan malaman addini na ƙwarai daidai suke da mutumin da yake sayar da turare a kasuwar da ake sayar da dabbobi ko da mutumin dake sayar da madubi ga makafi. Ko kamar karanta Surât **Tâhâ** dake cikin Qur'ân ga Abû Lahab ko kamar cika aljihun mai karakaina akan titi da duwatsu masu daraja ko bada kyautar kwalli ga makaho; sai dai mutum mai hankali sam ba zai yi wannan. Allâhu ta'âlâ ya bayyana irin

waɗannan mutane kamar haka: **“Kamar dabbobi suke. A haƙiƙa ma basu kai dabbobi ba.”** An faɗa kamar haka a cikin hadisin da Anas bin Mâlik ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh' ya rawaito: **“Allahu ta'ala zai kunyata mutum a cikin jama'a idan ya zagi malami ba tare da ƙwaƙwƙwaran dalili ba. Mutumin da yake girmama malamai zai samu daraja da matsayi kamar na annabawa a wurin Allâhu ta'âlâ.”** Wani hadîth-i-sherîf ya kawo cewa: **“Idan mutumin dake magana da malami ya ɗaga muryarsa saman ta malamin Allâhu ta'âlâ zai kunyata shi duniya da lahira. Amma idan yayi nadama ya tuba za'a yafe masa.”** A bayyane yake daga yadda muke tafiya cewar tilas a girmama malaman ƙwarai.

Waƙe:

An halicceka daga ɗigon ruwa, kar ka manta!
Kar ka taɓa daidaita kanka da malamai!
Ka saurari umarnin Mustafa!
Girmama malamai girmamani ne!

A san cewa malamai da ilimi kaɗai zasu iya tseratar da yan Adam daga karkacewa zuwa turbobin ɓata. Idan babu jagora (rahbar) mutum ba zai taɓa gano turbar gaskiya ba. Bisa wannan dalili ya zama tilas a nemi Ahl as-sunnah na ƙwarai sannan a karanta littattafan addinin da suka rubuta. An rubuta a cikin Sûrat **"Kahf"** a cikin Qur'ân al-karim cewa duk da cewa Annabi Musa alaihis-salam ya kai mafi girman matakin ilimin da takai yayi magana da Allâhu ta'âlâ kuma ya samu soyayyar Allâhu ta'âlâ, duk da haka sai da yabi sahun Yusha' alaihis-salam wanda ɗalibin Hizr alaihis-salam ne, don ya koyi ilimi daga wurinsa. Kuma Annabi Musa alaihis-salam duk da kasancewar ƙwararre a azanci, yaje domin ya koyi ilimi a wurin Hizr alaihis-salam. An rawaito wannan a cikin littafin tafsiri rubutawar Bukhâri 'rahimahullâhu ta'âla'. Ya kai ɗan uwa na! Shin ka samu wani abu da yafi ilimi da malamai daraja da kake gudanar da rayuwar ka nesa dasu. Shin baka san cewa addinin mu ya umarce mu da girmama Ilimi da malamai da abotakar waɗanda da suke kan turbar Allâhu ta'âlâ ba. Bisa wannan dalili, kada ka ɓata rayuwar ka abubuwa marasa muhimmanci. Hadisi yazo cewa: **“Matakin matsayi guda ɗaya ne ya bambanta Annabi da malamin da yake da ilimin ƙwarai kuma yayi aiki bisa koyarwar ilimin. Wannan mataki kuma shine**

annabta.” Ya dace mutum ya dage ya koyi ilimi don ya cimma wannan rabo.

Waƙe:

Ya! Mai farin ciki wanda ke koyon ilimi!
Kada ka ɓata koda minti ɗaya na rayuwar ka!
Fahimci muhimmancin wannan shawara!
Mai nadama zai zamo, wanda bai fahimta ba!

Labari: Imâm Abû Yûsuf Qâdî yana da ɗa ɗan shekara sha biyar. Yaso wannan ɗa nasa ƙwarai da gaske. Watarana kwatsam sai ɗan ya mutu. Sai yace wa ɗaliban sa su yiwa yaron suttura (kamar yadda musulunci ya koyar ba tare dashi ba) saboda baya son ya rasa darasi a wurin malamin sa. Bayan mutuwar Imâm, wasu mutanen sun ganshi a cikin mafarki. Yana tsaye kusa da wani ƙaton gida a aljanna. Tsananin tsawon gidan yasa za'a ɗauka ya kai ga al'arshi (Arsh). Da suka tambayi gidan wanene, sai yace gidansa ne. Sai suka tambayi ta yaya ya samu gidan. Sai yace ya samu gidan ne saboda soyayyarsa ha ilimi da sonsa ga koyo da koyar dashi. Ya kai ɗan uwa! Don zama abun so a duniya da lahira, ka koyi ilimi!

Waƙe:

Don samun farin ciki a koda yaushe
Don samun girmamawa a ko'ina
Gwada samun ilimi
Yi sabo da ɗaukar kambun ilimi!

Labari: Marubucin littafin **Riyâd-un-nâsikhîn** Mawlânâ Muhammad Rabhamî yace malaminsa Allâma Muhammad Jalâl Kayini babban ɗan Summa Hirawî ya kasance malami mai taƙawa. Da yazo gargarar mutuwa, mahaifinsa na gefen gadonsa. Bayan mutuwarsa, sai ya rufe fuskarsa ya tafi makaranta ya fara koyar da hadisi na ɗan lokaci. Bayan koyarwar, sai ya koma ya fara shirye-shiryen binne shi. Sai wata murya ta keto daga tsaunikan kewaye da garin tana cewa: “Lokacin mutuwar ɗana yazo. Kuma tunda wannan hukuncin na Allâhu ta'âlâ na karɓa na amince.” Bana tunanin wani abu daban. Hasan bin Atiyya ‘rahimahullâhu ta’âlâ yace, **“Duk wanda mutuwar malamin addinin musulunci bata sashi baƙin ciki ba munafuki ne. Babu wata masifa ga yan Adam da takai mutuwar malamin addinin musulunci. Idan**

malamin addinin musulunci ya mutu, sararin samaniya da abubuwan dake ciki suna kuka tsawon kwanaki saba'in.” Idan malamin ƙwarai ya mutu, an samu gulando a cikin addinin kuma gulandon zai cigaba har ƙarshen duniya. An rawaito wannan a wani hadisin: **“Shi mutum kodai malami ne ko ɗalibi a hanyar neman ilimi ko kuma mai son biyun ne. Mutanen da waɗannan rukunan guda uku ba kamar ƙudaje suke a cikin garken dawakai.”** Mutum ya dage kar ya faɗa cikin rukuni na huɗu!

Waƙe:

Ilimi ne ya ceto yan Adam daga wuta
Ilimi dukiyace da babu mai ƙwace ta daga gare ka.
Kada ka roƙi komai bayan ilimi
Ilimine hanyar dake samar da farin ciki duniya da lahira!

An rubuta a cikin fatawoyin Baldaji cewar Imâm-i Sadr-us-shahîd [Sadr-us-shahîd Husamaddin ’Umar wanda yayi shahada a shekarar 536 a Semerkand] yace: **“Auren mutum (nikâh)[1] zai warware idan yayi izgili ga malamin ƙwarai (âlim).”** Duk wanda ya kira malami (âlim) da sunaye kamar, wawa, jahilî, alade, ko jaki za'a yi masa hukuncin bulala. Idan kuma ya faɗi haka da manufar ɓatanci ya zama kafiri kuma aurensa ya warware. Imâm-i Muhammad yana cewa furta kalma dake haddasa kafirci (kufr) za'a saka ta a matsayi guda, wato mutum zai zama kafiri kuma za'a warware aurensa. Duk wanda ya zagi ilimi ko malamai zai zama kafiri. Allâhu ta'âlâ ya bamu ilimi mai amfani ya kare mu daga ilimi mara amfani.

13 - TSAURARA TAWALI'U (TAZALLUL)

Tsananin tawali'u shi ake kira da ƙasƙanci **(tazallul)**, ko zama gama-gari ko danƙwafe kai. Kasƙanci bai halatta ba a musulunci (harâm). Kuma kamar yadda yake ga sauran abubuwan da basu halatta ba, aikata shi bisa lalura **(dharurat)**, ya halatta (jaiz). Waɗannan wasu misalai ne na larura: don mutum ya bada kariya ga addinin sa, dukiyar sa, ƙimar sa, rayuwarsa, ko ceton kai daga

---

[1] Aure kamar yadda musulunci ya sharɗanta.

hannun azzalumi. Neman mafita mai sauƙi ya halatta yayin lalura ko tsanani.

Tsananin tawali'u na ɗaya daga cikin munanan halaye. Waɗannan na daga cikin misalan tsananin tawali'u. Mai wankin takalma ne ya ziyarci malami (âlim), sai malamin ya miƙe ya tarbe shi, yace masa ya zauna akan kujerarsa, kuma da yazo tafiya sai ya jera dashi zuwa bakin ƙofa ya ɗauko takalmansa ya saka masa su a gaban sa. Maimakon haka, da ace malamin ya miƙe ya tarbe shi sai kuma ya koma ya zauna, sannan ya nuna masa inda zai zauna yayi hira dashi game da sana'arsa da yanayin gari, sannan ya tambaye shi dalilin ziyarar tasa, sannan ya amsa masa tambayoyinsa cike da fara'a, sannan ya amshi gayyatarsa kuma ya taimake shi ya warware wata matsala, to da ya nuna tawali'u. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **"Mutumin da ya ceci ɗan uwansa Musulmi daga wata wahala zai samu lada (a ranar lahira) mai yawan kamar yayi Hajji da umara (hajj da umra)."** Hadrat Hasan 'radiyallâhu ta'âlâ 'anh' ya tambayi Thâbit Benâni 'rahimahullâhu ta'âlâ' yayi masa wani abu. Sai yace yana ittikafi ne a cikin masallaci (i'tikâf) don haka zai yi wani lokacin. Sai Hadrat Hasan 'radiyallâhu ta'âlâ 'anh' yace: "Shin baka san cewa barin wurin da kake da manufar taimakawa ɗan uwanka musulmi yafi lada fiye da Hajji da Umara na nafîla ba?" Wannan hadisin sai ya zamo dalilin da ake yanke cewa yana da matuƙar lada ga masu mulki su taimaki mabuƙata da malamai su taimaki ɗalibansu ta hanyar amfani da ikonsu da dukiyarsu. Duk wanda yayi roƙo bayan cewa yana da abinda zai tallafi kansa (nafaqa) na tsawon kwana ɗaya ya tsaurara tawali'u wanda ke nufin ya aikata harâm. Idan mutumin dake da abinda zai tallafi kansa (nafaqa) na tsawon kwana ɗaya ya karɓi gidauniya daga hannun mutane domin wasu wanda basu da abinda zasu tallafi kansu na tsawon kwana ɗaya, hakan ba tsaurara tawali'u bane. Bayar da ƙaramar kyauta don sarai da samun babbar kyauta tsaurara tawali'u ne. Ayoyi a cikin Qur'ân al-karim sun haramta irin wannan kyautar. Aiki ne mai kyau mutum ya mayar da mafificiyar kyauta a matsayin martani ga kyautar daya karɓa amma bai halatta ba mutum ya bayar da kyautar cike da sa ran za'a maido masa da wadda tafi ta. Halartar walima ba tare da an gayyaci mutum ba shima tsaurara tawali'u

ne. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace a cikin hadisi: **"Kin karɓar gayyata zunubi ne. Halartar walima idan ba'a gayyaci mutum ba kuma sata ce.”** Halattar gayyata bikin aure wajibine (wâjib) idan babu abubuwa ko ayyukan da basu halatta ba (harâm) a wurin. Halartar duka sauran gayyatocin Sunnah ce. Bai halatta ba amsa gayyatar da aka yi don nuna alfahari ko riyâ ko munafunci. Assasa abota da ma'aikatan gwamnati, masu kuɗi da alƙalai da fatan samun wani amfanin duniya daga wurinsu tsaurara tawali'u ne. Wanda babu shi sakamakon larura an rigaya na tattauna shi a sama. Gaisuwa ta hanyar ranƙwafawa ko tsugunawa yayin haɗuwa da wani mutum tsaurara tawali'u ne kuma zunubine babba. Durƙusawa da nufin bauta yana haddasa kafirci. Yana nufin kwaikwayon gaisuwar yahudawa. [Faƙiri na nufin mabuƙaci. A musulunci, mutumin dake da isasshen kuɗin da zai sayi kayan buƙatun yau da gobe amma bashi da kuɗin da zai sayi tunkiya ya yanka faƙirine. Irin talaucin da Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya roƙi Allahu ta'âlâ kuma ya yabi kasancewa a cikin sa, daban yake da talaucin abun hannu; yana nufin 'sanin cewa mutum yana buƙatar Allâhu ta'âlâ a cikin komai da yake yi'. Abdullah ad-Dahlawî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ a cikin littafinsa **Durr-ul-ma’ârif**, yace, “A sufanci, faƙiri (faqir) yana nufin mutumin da bashi da muradi, ko, a wasu kalmomin, mutumin da bashi da muradin da ya wuce ya farantawa Allâhu ta'âlâ.” Mutumin da yayi daidai da wannan fasalin zai rungumi haƙuri da ƙana'a idan babu abinda za'a tallafi kai dashi **(nafaqa)** don gamsar da buƙatun yau da kullum. Zai zamo mai ƙana'a da ayyuka da hukuncin Allâhu ta'âlâ kuma yayi aiki don ya samu abinda zai tallafi kansa don biyayya ga dokokin Allâhu ta'âlâ. Idan yana aiki, ba zai dena ibadun farilla ba (fard), kuma ba zai aikata abubuwan da basu halatta ba. Zai yi biyayya ga dokokin musulunci yayin da yake samu yana kashewa. Amfanin talauci zai zamo daidai dana dukiya ga irin wannan mutum kuma zai zamo hanyar samun farin ciki gare shi duniya da lahira. Mutumin da yake bin son ransa (nafs) wanda bashi da haƙuri da ƙana'a ba zai gamsu da hukunci da ƙaddarar Allâhu ta'âlâ ba. Yayin da yake faƙiri, sai ya yi ƙorafi da cewar ya bashi kaɗan. Yayin da yake da wadata, ba zai yi ƙana’a ba, sai dai ya cigaba da neman ƙari. Zai ringa kashe kuɗinsa

akan abubuwan da basu halatta ba. Talaucinsa ko wadatarsa zasu zamo tushen masifa a gare shi duniya da lahira.]

Yin kowacce irin sana'a ko kasuwanci, aiki bisa halattaccen albashi, misali, aiki a matsayin makiyayi, mai lura da lambu, mai fasa dutse ko mai haɗa tukwane ko aikin gine-gine, ba tsaurara tawali'u bane. Annabawa alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât' da waliyyai (Awliyâ) duk sunyi irin waɗannan aiyuka. Aikin don tallafar kai, mata da yaya farillane (fard). Ya halatta (mubâh) ayi aiki kowane iri don a samu ƙarin kuɗi (fiye dana buƙata) da niyyar taimakawa wasu. Annabi Idris 'alaihis-salâm' tela ne. Annabi Dawud alaihis-salâm' maƙeri ne. Annabi Ibrahim alaihis-salâm' manomi ne kuma ɗan kasuwa mai sayar da sutturu. Annabi Adam alaihis-salam shi ya fara saƙa. [Maƙiya addini na rubuta cewa mutanen da suka fara rayuwa sun rayu a cikin koguna da rufe al'aurarsu da ganyayyakin bishiya. Amma basu da wani tushe da zasu kafa hujjar hakan.] Annabi Îsa, Annabi Nuhu, da Annabi Sâlih alaihis-salâm' duk sunyi aikin haɗa takalma, kafinta, haɗa jakunkuna ko akwati. Yawancin annabawa alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât' makiyaya ne. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **"Yiwo cefanen da ɗaukar su zuwa gida alama ce ta mutum bashi da alfahari."** Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya saya ya sayar da abubuwa da yawa. Yafi saye (fiye da sayarwa). Yayi aiki ga wasu kuma yasa wasu sunyi masa aiki. Ya shiga harkokin kasuwanci kamar shiga kamfaninnika ko makamantansu a lokacinsa da kuma assasa kasuwancin haɗin gwiwa. Ya wakilci wasu da suka bashi wakilci kuma ya sanya wasu su wakilce shi a abubuwa da dama ta hanyar basu wakilci (wakâlat). Ya bayar kuma ya karɓi kyaututtuka. Ya ranci kuɗi ko sauran abubuwa. Ya kafa gidauniyoyi **(waqf)**. Amma bai taɓa furta kalma mai kaushi ga kowa ba, ko yayi fushi da kowa ba, yayin gudanar da al'amuran duniya. Kuma duk da cewa yana cika ƙa'idar rantsuwarsa, akwai lokutan da baya yin haka sai ya biya kaffara. Yayi wasannin barkwanci amma barkwancinsa a koda yaushe akan gaskiya suke kuma don haka suke da amfani kuma samar da sakamako mai amfani. Zai zamo girman kai kaucewa ko jin haushin waɗancan halaye. Mutane da yawa na kuskure a wannan fagen saboda suna kasa bambance tawali'u da

tsaurara shi. Rai tana zambatar mutane da yawa akan bambancin tazallul da tawâdu'.

14 - JIJI DA KAI ('UJB)

A cikin waɗannan munana halaye, na sha huɗu shine jiji da kai. Jiji da kai na nufin mutum ya riƙa son ibadar sa da ayyukan alherin sa da kuma yin alfahari dasu. Mutum ya gane muhimmancin ibadu da ayyukan alherin daya aikata da damuwa da tsoron ko ba zasu karɓu ba, hakan baya zama jiji da kai. Haka ma baya zama jiji da kai idan mutum yayi murna da sanin cewa waɗannan ayyukan ibada albarka ce daga Allâhu ta'âlâ. Amma yana zama jiji da kai ida mutum yayi murna cike da nuna kai don nuni dacewa yayi ibadu da yawa, ba tare tunanin irin jinƙai da Allahu ta'âlâ ya yiwa mutum ba. Kishiyar jiji da kai ita ce **'minnat'**, wanda shine gano cewar mutum bai samu ni'imar da aikinsa da guminsa ba face sun kasance kawai ni'imace daga Allâhu ta'âlâ. Yin tunani ta wannan salon wajibi ne **(fard)** idan akwai haɗarin jiji da kai, ya halatta kuma **(mustahab)** idan babu. Mafi girman sababin dake kai mutane zuwa ga jiji da kai jahilcine da gafala (ghaflat). Kuma tunda jiji da kai mummunan hali ne, dole ne mu kawar da shi. Domin kawar da jiji da kai, ya dace mutum yayi tunani akan dukkan nau'in ayyukan da sinadaran da aka bashi, misali, tunani, hankali, da ilimi, da aka bashi don yayi amfani dasu wurin aikata ayyukan alheri da ibadu dasu. Dukiya da matsayi duk an bamu su ne bisa hukunci da yardar Allâhu ta'âlâ wanda yake arawa bayinsa bisa hukuncinsa. Ni'ima na nufin abubuwan da suke da amfani ga mutane. Mutane na jin daɗi idan suka mallakesu. Duka nau'ikan ni'ima Allâhu ta'âlâ ne ke bayar dasu. Babu wani bayan shi dake halitta kuma ya saukar da su. Da Sahabbai radiyallâhu ta'âlâ 'alaihim ajma'în' suka ga yawan sojojin dake faɗa domin Musulunci a yaƙin hunayn sai wasu daga ciki suka ce ba zasu ƙara rashin nasara a yaƙi ba. Sai Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' yayi fushi matuƙa da yaji abinda suka ce. A farkon yaƙin taimakon Allahu ta'âlâ bai zowa sojojin musulunci ba hakan kuma yasa suka fara rashin nasara a yaƙin. Amma daga baya sai Allâhu ta'âlâ yaji tausayin su ya basu nasara. Annabi Dawud alaihis-salâm' yana addu'a kamar haka, "Ya

Ubangiji na! Babu daren da wasu daga cikin yaran mu basa roƙon ka kuma babu ranar da wasu daga cikin yaran mu basa azumi domin ka.” Sai Allahu ta'âlâ ya bashi amsa: **“Da ace bamu hukunta kuma mun basu ƙarfi da dama ba, ba zasu samu yin haka ba.”** Wannan furuci na Annabi Dawud alaihis-salâm’ ya fusata Allâhu ta'âlâ kuma hakan yasa ya wahala daga abubuwa da yawa dake rubuce a cikin litattafan tarihi. Mun rigaya mun faɗi abubuwan dake haddasa girman kai (kibr). Kuma sune dai ke haifar da jiji da kai (ujb). Godewa ni’imar Ubangiji ita ma babbar ni’ima ce.

Jiji da kai na ɗauke da dubunnan wahalhalu da illoli. Na farko yana haddasa girman kai kuma yana haddasa mutum ya manta da zunuban sa. Zunubi yana sa zuciya tayi duhu. Duk wanda ke tuna zunuban sa ba zai ga ibadun sa a matsayin isassu ba kuma zai yi tunanin samun ikon yin ibada albarkace daga Allahu ta'âlâ. Waɗanda keda jiji da kai na mantawa da azabar Allâhu ta'âlâ, kuma basa tambayar kowa shawara kuma saboda haka sun rasa damar samun taimako daga wurin mutane.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Abubuwa uku na jan mutum zuwa bala'o'i: rowa (Buhl) son rai (Hawâ) da jiji da kai (U'jb).**” Mutumin dake da rowa ’buhl’, wato, marowaci baya samun yin ayyukan da suke tilas ayi su saboda Allahu ta'âlâ ko ayyukan daya zama dole ayi su ga mutane. Mutumin dake bin son ransa (Hawâ) da wanda keda jiji da kai, wato wanda ransa yake burge shi, tabbas zasu faɗa cikin wani rikici da bala'i. Imâm-i Muhammad al-Ghazâlî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ yace, “Dukkan sharruka sun samo asali daga tushe guda uku; hassada, munafunci da son rai. Kayi ƙoƙari ka share su daga zuciyar ka!” Mutumin da yake da son rai ko yaushe yana cewa ni, ni! A ko yaushe yana so yazo a jagaban kowanne taro. A koda yaushe yana son mutane su karɓi maganarsa.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Ina jin tsoron, zamowa marasa zunubi ka iya yaudararku zuwa ga zunubi mai girma, wato: jiji da kai (u'jb)!”** Mai aikata zunubi zai ƙan-ƙan da kansa yaji alhaki don haka ya roƙi tuba. Amma mutum mai jiji da kai zai yi alfahari da iliminsa

ko ayyuka kuma zai yi alfahari da taƙama don haka zai yi wahala ya tuba. Allâhu ta'âlâ zai yi alfarma ga gajiyayyiyar muryar masu zunubi akan muryar masu ibadun dake cike da alfahari. Mafi munin jiji da kai shine kurakurai da muradun zuciyar (Hawâ) mutum su ringa burge shi. Mutumin daya lalata kansa da wannan zai bi muradan ransa a koda yaushe; a wasu kalmomin ya zamo bawa ga ransa kuma ba zai taɓa karɓar shawara ba saboda yana tunanin sauran mutane duk tawagar jahilai ne. Amma a zahiri shine jahilin. Yan bidi'a (ahl-al-bid'at) sune wanda basa bin kowacce mazhaba, misali yan "lâ-madhhabîyya," na cikin wannan rukuni. Sun maƙalewa lalatattun aƙidunsu da ibadunsu ta hanyar ɗaukar kansu mabiya turbar gaskiya. Abune mai wahala a samu maganin kalar wannan jiji da kan. An tambayi Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' akan yayi bayanin ma'anar aya ta ɗari da biyar a cikin Sûrat Mâ'ida, wadda tace: **"Ya ku muminai! Ku bawa kanku kariya: idan kuka bi shiriya, babu wata cutarwa da zata zo gare ku daga waɗanda suka bauɗe. ....."** (5-105) Sai Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam ya bada amsa, **"Ku sanarwa mutane dokokin musulunci kuma kuyi musu bayanin hanin musulunci! Idan mutum ya nuna jiji da kai yaƙi sauraron ku, sai ku gyara aibukanku."** Malaman da suke haɗa maganin cutar jiji da kai sune malaman Ahl as-sunnah. Tunda waɗannan masu cuta basu san cututtukan nasu ba kuma suna ɗaukar kansu masu lafiya, ba zasu karɓi shawara da ilimin waɗannan likitoci ba, wato, malaman addini, kuma saboda haka waɗannan cututtuka ke cigaba. Amma a zahiri, waɗannan malamai na bayar da magungunan da suka tattara daga wurin Annabi Muhammad sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ba tare da canja komai ba. Jahilai da wawayen mutane ne ke ɗaukar waɗannan malaman na haɗa magungunan ne da ka. Suna burge kansu saboda sun ɗauka sune a kan turbar gaskiya.

15 - HASSADA (HASAD)

Mummunan hali na goma sha biyar shine hassada **(hasad)**. 'Hasad' na nufin hassada. Mutumin daya kamu da wannan cutar baya ƙaunar mutane su riƙi ni'imomin (nimat) da Allâhu ta'âlâ yayi musu ko kuma yana son mutane suyi asarar waɗannan

ni'imomi. Mutum yaso kada mutane su samu abinda yake da illa baya zama hassada amma ana kiransa da gîrah **(ghayrat)**. Idan mutum yaso masu ilimin addinin dake amfani da ilimin don neman duniya su rasa ilimin nasu shima ana kiransa da gîrah (ghayrat). Idan yaso lalacewa ta afkawa masu dukiyar dake amfani da dukiyoyinsu wurin yaɗa ɓarna da 'bid'ât' baya zama hassada, sunan hakan gîrar addini (ghayrat). Mutumin dake da hassada a zuciyarsa idan baya son halin ko kuma baya son zama dashi baya samun zunubi. Abubuwan dake zuwar wa zuciya kamar tunani ko tuna-baya basa zama zunubai saboda turke waɗannan abubuwa baya cikin ikon mutum. Sai dai idan mutum baya jin damuwa game da ko yayi nadamar kasancewa mahassadi ko kuma yaji yana son kasancewa haka zai zama zunubi kuma bai halatta ba. Kuma idan hassadar mutum ta bayyana a cikin kalamansa da ayyukansa zai zama zunubi mafi girma. Annabinmu sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Yan Adam ba zasu iya yantar da kansu daga abubuwa uku ba: munana zato ('su-i zan'), mugun fata ('Tayara') da Hassada ('hasad'). Idan mutum yayi munana zato akan wani mutumin (sû-i-zân), kada yayi aiki bisa wannan mugun zaton. Mutum yayi abubuwan da yake ganin bayyanannu ne ta hanyar dogara da Allâhu ta'âlâ (tawakkul), sannan, idan mutum yaji hassada ga wani, kada ya cutar dashi."** "Tayara" na nufin imani da mugun fata. "Sû-i-zân" na nufin mutum ya ringa kallon wani mutum a matsayin mugu. Zamu iya gani daga wannan hadisi cewar ba harâmun samun hassada a cikin zuciya amma bai halatta ba mutum yaji daɗin kasancewar ta a cikin zuciyarsa ko yaso ta cigaba da kasancewa. Wannan jawabin yazo a cikin **Hadîqa**: "Tunanin da yazo daga cikin ruhi ya dace da ɗaya daga cikin waɗannan rukunai guda biyar: Na farko shine nau'in da bashi da ikon zama; don haka nan da nan ake guje masa kuma ana kiransa da 'hajis'. Na biyu yana zama a cikin zuciya na ɗan lokaci kuma ana kiransa da "hatir". Na uku shine nau'in wanda ke saka tantama a zuciya, misali, ayi ko kada ayi; ana kiransa da 'hadith-un-nafs'. Na huɗu shine wanda zuciya tafi son tayi kuma ana kiransa da "hemm". Na biyar ya saɓa dana huɗu kaɗai yayin da son ya ƙarfafa kuma zuciyar ta yanke aiwatar dashi cike da yarda; ana kiransa da "Azm" da "Jazm". Ukun farko mala'iku basa rubuta su. Na huɗu kuma, misali, "hemm" ana

rubutashi a matsayin lada idan mutum yayi ayyuka masu kyau. Haka ma za'a rubuta shi a matsayin lada idan yana ɗaya daga cikin ayyukan sharri amma mutum bai aikata shi ba. Na biyar kuma, "Azm" idan ɗaya daga cikin ayyukan da basu halatta bane kuma mutum ya aikata shi, to za'a rubutawa mutum zunubi guda ɗaya." Idan mutum bai aikata shi sai a yafe masa. Annabin mu sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa kamar haka a cikin hadîth-i-sherîf: **"Munanan tunanin da suka zowa zuciya za'a yafe su har sai idan sun haɓaka sun zamo aiki ko an furta su ga mutane."** Yayin da tunaninnika masu haddasa kafirci ko bidi'a ko lalataccen tunani suka zowa zuciya, idan mutum yayi fushi saboda su kuma yayi watsi kai tsaye, wannan taƙaitaccen yanayin daya shiga baya zama kafirci. Sai dai idan mutum ya tsara zama kafiri bayan wasu shekaru, koda ya kafa sharaɗi akan wani abu daban, ya zama kafiri daga lokacin daya yanke shawarar. Haka ma macen da ta yanke shawarar auren kafiri bayan wasu shekaru, ta zama kafira daga lokacin data yanke shawarar.

[Zunubin aikata wani aiki da bai halatta ba (harâm) yafi zunubin tunanin aikata shi girma. **"Harâm"** na nufin duk abinda Allâhu ta'âlâ ya haramta. Aikata zunubi na nufin yin wani abu da zai jawo hukunci. Yana nufin harâm. **"Thawâb"** na nufin ladan da za'a bayar a lahira sakamakon kyawawan ayyuka, misali, ibadu da ayyukan alherin da aka aikata a duniya. Allâhu ta'âlâ yayi mana alƙawari cewar zai bada lada a lahira ga waɗanda suka yi aiki nagari da ibadu a duniya. Ba wâjibi bane a bada lada bisa kyawawan ayyukan da mutum ya aikata ko ibadu amma Allâhu ta'âlâ cikin rahama da alfarmar sa marasa iyaka yayi alƙawarin yin haka. Kuma Allâhu ta'âlâ baya taɓa karya alƙawarinsa.]

Rasûlullâh 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **"Idan mutum yayi tunanin aikata zunubi a cikin zuciyarsa amma bai aikata ba saboda tsoron Allâhu ta'âlâ, baza'a rubutashi a matsayin zunubi ba; amma za'a rubuta masa zunubi ɗaya idan ya aikata."**

Bai halatta ba mutum yayi niyyar zamowa kafiri ko ɗan bidi'a (ahl-i-bid'at). Saboda waɗannan niyyoyin ainihin su sharrine. Sai dai tunanin aikata zunubi sharrine saboda yana haddasa mutum ya aikata zunubin. Tunanin karan kansa ba sharri bane amma

aikatar dashi, shine sharri. Idan ba'a aikata zunubin da aka ƙissima ba, ya zama ba harâm ba kuma ba zunubi ba. Wannan ɗagewa ni'imar Allâhu ta'âlâ ga al'ummar Annabi Muhammad sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’.

Muradin samun ni'imomi irin wanda wasu mutane ke dasu baya zama hassada idan muradin bai lalace ya zama mugun fatan mutanen su rasa ni'imominsu ba. Wannan matsakaicin ƙawa-zuci shi ake kira da kishi **(ghipta)**, wanda kuma hali ne mai kyau. Ya zama tilas (wajîb) a yi kishin mutanen kirki wanda suka rayu bisa ɗa'a ga dokokin musulunci, misali, wanda suka yi ayyukan farilla (fard) suka kauce daga aikata harâm. Kishin mutum mai abun duniya abune da ba'a sonsa (makruh tanzihi) a addini.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Allâhu ta’âlâ yana gîrah (ghayrat) ga muminai suma muminai suja gîrah ga sauran muminai.”** Allâhu ta’âlâ yace: **“Ya yan Adam! Na halicce ku domin kaina kuma na halicci komai domin biyan buƙatar ku amma abubuwan dana halitta domin ku kada su mantar daku dalilin da yasa aka halicce ku.”** A cikin hadisi al-Qudsî, Allahu ta'âlâ ya shelanta: “**Na halicce ku domin kaina. Kada ku himmatu akan wasu abubuwan daban! Kuma kada ku damu, ni zan azurta ku!”** Da Annabi Yusuf ya tambayi wani mutum da zaije wurin Sarkin Masar na lokacin cewa ya kaiwa Sarki batunsa, hakan ya haddasa kishi (gîrah) ga Allâhu ta’âlâ (kan me yasa za'a tambayi wani bashi ba?), hakan kuma ya haddasa Annabi Yusuf alaihis-salam ya zauna a gidan kurkuku tsawon shekaru masu yawa. Haka ma da Annabi Ibrahim alaihis-salam yayi murnar haihuwar ɗan sa Isma'il hakan ya haddasa kishi (ghayrat) ga Allâhu ta'âlâ hakan kuma yasa ya umarci Ibrâhim alaihis-salam ya sadaukar da ɗan sa Isma'il. Da yawa daga bayin da Allâhu ta'âlâ da yake so, misali, Waliyyai (Awliyâ) an musu horo da wannan kishi (Ghayrat) na Allâhu ta'âlâ. Ghayrat (kishi) na nufin mutum yaƙi yarjewa ya raba haƙƙin sa akan wani mutum ko wani abu da wasu. Ma'anar ghayrat (kishin) Allâhu ta'âlâ itace yaƙi yarjewa mutum ya aikata zunubai. Maƙasudin halittar mutum ba wai don ya rayu yadda yaso bane, sai don ya zama bawan Allahu ta'âlâ na ƙwarai, wanda ke nufin biyayya ga dokokin sa da hane-hanen sa. Yancin yin abinda aka so na Allâhu

ta'âlâ ne shi kaɗai. Amma su yan Adam biyayya ga son zuciyarsu ko aikata zunubai na nufin take haƙƙin Allahu ta'âlâ, wato kamar, neman kaso ne daga haƙƙin Allahu ta'âlâ. Ya dace mumini yayi kishin (ghayrat) kansa don gudun aikata zunubai. Jin ƙawa-zuci mai ƙarfi da cike da hayaniya da bugun zuciya mai cike da tsananin raɗaɗi yayin da aka aikata zunubai alama ce ta kishi (ghayrat). Zuciyar mumini gidane mallakin Allâhu ta'âlâ kuma wurin zaman kyawawan halaye. Karɓar mugaye da munanan tunaninnika zuwa cikin zuciyar mutum kamar azabtar da kyawawan masu zaune a cikinta ne ta hanyar tursasasu suyi maƙotaka da munanan yan kutse. Wannan matsin lamba yana sanya zuciya ta ringa bugu cike da fushi; daga haka ne ghayrat take afkuwa. Shugaban musulmin Madinah, Sa'd bin 'Ubada 'radiyallâhu ta'âlâ 'anh', ya tambayi Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam': "Yâ Rasûlallah! Da zan samu matata tana zina da wani mutum shin zan iya kashe ta ba tare da shedun gani da ido guda huɗu sun tabbatar ba?" Sai Rasûlullâh yace: **"A'a, ba zaka iya ba."** Da Sa'ad ya kasa haƙuri sai yace: "Ai kuwa ba zan iya jurewa har sai shedun gani da ido guda huɗu sun tabbatar ba. A take a wurin zan kashe ta," sai ma'aikin Allâh sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' yace: **"Kuji abinda shugabanku yace! Shi mutum ne mai kishi (ghayur). Amma na fishi kishi. Allâhu ta'âlâ kuma ya fini kishi."** (kalmar 'Ghayur' siffatau ce ta sunan 'ghayrat'.) Ma'aikin Allâh sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' yana nufin: "Wannan ba shine nau'in kishin da aka halatta ba. Kuma duk da cewa na fishi kishi, ba zan karya dokar musulunci ba. Allâhu ta'âlâ kuma shine mafi kishi; amma baya jinkiri wurin hukunta masu aikata zina," don haka sai ya fayyace rashin dacewar yanke hukuncin (Ubadah akan matarsa) duk da cewa ta cancanci hukuncin. Duk musulmin daya kama wani musulmin yana aikata zunubi tilas ya nemi a hukunta shi (taz'ir) cikin sauri. Bai halatta ba a gare shi ya ƙaddamar da hukuncin da kansa ba. Wannan haƙƙin gwamnatin (musulunci) ne, wato, haƙƙin alƙalin (musulunci) ne ya ƙaddamar da hukuncin. Da mutum zai ga wani mutum yana aikata zina sai kawai ya kashe shi nan take, tilas ya gabatar da shedun gani da ido guda huɗu yayin gudanar da shari'ar. Rantsuwar sa kaɗai ba zata isa ba. Idan kuma ya kasa gabatar da shaidun, alƙalin zai yanke masa hukuncin kisan kai.

Bai halatta ba ga mace ta nuna kishi (ghayrat) ga kishiyar ta ba. Wani dare Rasûlullah, ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya bar ɗakin Hadrat Â'isha 'radiyallâhu ta'âlâ anhâ.' Sai matar Manzon Allâh mai albarka, Hadrat Â'isha, ta ɗauka ya tafi ɗakin ɗaya daga cikin sauran matan sa ne kuma taji kishi game da ita. Da Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya komo cikin ɗakin nata sai ya lura da jimamin da take ciki sai ya tambaye ta, **“Shin kin ji kishi ne?”** Sai tace: “Shin halitta mai rauni irina ba zata yi kishin mutum kamar ka ba wanda ya kasance mafi ƙima a dukkan halittu kuma mafi jin ƙai a dukkan halitta?” Sai ya amsa mata, **“Haƙiƙa kin faɗa cikin zigar (waswasa) shaiɗan.”** Sai ta tambaya ko akwai shaiɗan a kusa da ita. Sai ya amsa mata, **“Eh akwai.”** Sai ta ƙara tambaya ko shin akwai Shaiɗan a kusa da Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’. Sai ya amsa mata: **“eh akwai sai dai Allâhu ta'âlâ yana bani kariya daga zigoginsa.”** Yana nufin shaiɗaninsa ya zama musulmi kuma yana yi masa ziga mai kyau ne kaɗai. A wani hadisin kuma Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace: **“Allâhu ta’âlâ ya bani ni'imomi guda biyu wanda bai bawa kowa ba; shaiɗanina ya kasance kafiri a baya amma sai Allâhu ta'âlâ ya musuluntar dashi sannan kuma Allâhu ta'âlâ ya bani mataye dake taimakona wurin yaɗa musulunci!”** Shaiɗan ɗin Annabi Adam alaihis-salam kafiri ne kuma shi ya zambaci matar sa Hadrat Hauwa inda yayi musu rantsuwa a cikin aljanna har ya sanya tasa Annabi Adam alaihis-salam ya tafka wannan sanannen kuskuren.

Kishin mutane ga Allahu ta'âlâ yana bayanna ne ta hanyar kau da kansu daga aikata ayyukan da basu halatta ba.

Kishiyar hassada kuma ita ce nasiha **(nasîhat)**. Nasiha kuma itace son mutumin da ya samu wasu ni'imomi (na duniya ko lahira) ya riƙe su hannu bibbiyu ko ya samu yayi wasu ayyukan alherin ga addini ko duniya ta hanyar su. Wâjibi ga dukkan musulmi yayi nasiha ga sauran musulmai. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace, **“Duk mutumin da ya taimaka wani mutum ya aikata wani aikin alkairi zai samu lada daidai dana wanda ya aikata aikin,”** da kuma **“Duk musulmin daya roƙi ni'imomi ga kansa amma bai roƙa ga sauran musulmai ba imaninsa bai cika ba,”** da kuma **“Nasiha ita ce asalin addini”.** Ma'anar yin nasiha don Allahu ta'âlâ shine don a sanarwa da

mutane cewa babu wani abun bauta da gaskiya sai Allah, kuma shi kaɗai ya kaɗaita da siffofi cikakkuda kyawu, kuma bashi da makusa ko aibu ko kowace irin sifa da bata cancanta dashi ba, haka kuma tilas ne ga kowa ya bauta masa da niyya mai tsarki, kuma ya dace kowa ya so waliyyansa, kuma ya dace kowa yaƙi maƙiyansa, kuma ya dace kowa yaƙi masu karya dokokin sa, kuma ya dace kowa ya lura da ni'imominsa sannan yayi godiya a gare shi, kuma ya dace kowa yaji tausayi da jinƙai ga halittunsa kuma babu wanda ya isa ya furta cewa yana da sifar da bashi da ita. Yin nasiha game da Qur'ân al-karim shine kira ga kowa yayi imani da ayoyin cikinsa; kuma kowa yayi biyayya ga dokokin dake rubuce a cikinsa; kuma ba wanda zai yi yunƙurin fassara shi ta taƙaitacciyar fahimtar sa; kuma kowa ya karanta ko ya rera karatunsa ta hanya mafi kyawun da zai iya yi kuma kowa ya san kuma ya sanar da cewa bai halatta a taɓa shi ba sai a alwala (wudu). Yin nasiha akan Annabi Muhammad alaihis-salam shine sanar da mutane cewar tilas ne ga kowa yayi imani da dukkan koyarwar sa; kuma tilas ne ga kowa ya girmama shi da sunan sa; kuma tilas ne ga kowa yayi aiki kuma ya yaɗa Sunnarsa; kuma tilas ne ga kowa yayi koyi da kyawawan halayensa da ɗabi'unsa, kuma ya zama lallai ga kowa yaso ahalinsa (Ahl-i-bayt) da Sahabbansa (Sahâba)[1] da al'ummar sa (Ummat). Yin nasiha game da gwamnatin wata ƙasa shine a sanarwa mutane cewar lallai ne a taimakawa jami'an gwamnatin da suke girmama Allâhu ta'âlâ da kare addinin sa da bada yanci ga mutane suyi addininsu. Shine yi musu nasiha akan gaskiya ko turbar daidai kuma a faɗa musu cewa tilas su aiwatar da haƙƙoƙin musulmai. Shine sanarwa mutane kada suyi tawaye akan gwamnati kuma kada su karya dokokinta. Shine yiwa gwamanti addu'a don su yiwa addinin musulunci da jama'a hidima. Shine yi musu addu'a a bayan idon su da taimaka musu ta hanyar bada kuɗi ko ƙarfin jiki ko da addu'a yayin da suke aiwatar jihâdi akan kafirai. Shine biyan haraji da bada Zakka. Banda kaiwa kowa hari da bindigu. Shine kuma jagoranta da shugabantar mutane ga turbar gaskiya da adalci a tattausan salo ba tare da yin tawaye a gare su ba koda sun

[1] A duba littafinnan mai suna Sahâba 'The Blessed' za a iya samun sa a maɗaba'ar Hakîkat Kitâbevi, da ke garin Fatih-Istanbul, Turkiyya.

aiwatar da zalunci da rashin adalci. Banda zama yan barandarsu da kuma kaucewa sanyasu su kauce daga turbar gaskiya. Shine sanarwa da kowa cewar tilas a kauda kai daga yiwa gwamnati tawaye. Shine a sanar da kowa cewar tilas ne ga kowa yayi biyayya ga koyarwar ƙa'idodin addini (Fiqh); da littattafan ilm al-hal da litattafan ɗa'a wanda malaman Ahl as-sunnah suka rubuta. Yin nasiha ga mutane shine a faɗa musu su aiwatar da ayyukan da suke da amfani a duniya da lahira kuma bai dace su cutar da kowa ba kuma ya dace su koyawa sauran mutane abinda basu sani ba kuma su kauda idon su daga kurakuransa idan ya zama lallai suyi hakan. Shin sanar dasu cewa su aiwatar da ayyukan farilla kuma kada aikata ayyukan da basu halatta ba kuma suyi wa'azi akan haka cikin tattausar hanya. Tilas ne a faɗa musu cewa ya zama lallai su tausayawa yara kuma su girmama dattijai kuma su mu'amalanci mutane ta yadda suke son su mu'amalance su kuma kada su yiwa kowa abinda ba zasu so ayi musu ba. A ƙarshe, nasiha ga mutane ita ce a sanar musu cewa su taimaki sauran mutane da kuɗinsu ko da ƙarfin su.

Annabin mu sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Wanda basa taimakon musulmai da wanda basa aiki don walwalar musulmai basa daga cikinsu. Wanda basa yin nasiha saboda Allâhu ta'âlâ game da Qur'ân da Rasûlullâh, zuwa ga shuwagabanni da dukkan musulmai basa daga cikinsu.”**

Hassada tana rage ladan ibada. Annabin mu sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Ku gujewa hassada. Ku san cewa hassada tana rusa kyawawan ayyuka (thawâb) kamar yadda wuta ke rusa itace.”** Mutum mai hassada zai ci nama kuma yayi gulmar wanda yake wa hassadar. Zai hare shi da kuma dukiyarsa. Sai dai za'a kwashe ladansa **(thawâb)** daga gare shi a bawa wanda ya kewa hassadar, a matsayin diyyar hassadar da yayi masa, a ranar lahira. Idan mutum mai hassada yaga ni'imomin Allahu ta'âlâ a tattare da mutumin da yake yiwa hassadar, sai ya shiga halin ƙunci har ma ya kasa barci. Mutanen dake aikata ayyukan alheri zasu samu lada ninki goma. Sai dai hassada tana rusa tara daga ciki ta bar guda ɗaya kawai. Babu wani zunubi da yake cinye lada baki ɗaya sai kafirci. Aikata

ayyukan sharri ta hanyar imani da cewa ba manyan zunubai bane ko ta hanyar ko'inkula ga musulunci ko aikata ayyukan da basu halatta ba da sauran ayyukan dake haddasa kafirci da ridda (irtidad) suna rusa gaba ɗaya ladan kyawawan aikin da aka bawa mutum. Annabin mu sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf cewa: **“Ku (musulmai) kun harbu da cututtuka masu tsanani guda biyu daga al'ummomin da suka gabata (al'ummar sauran annabawa) kuma sune: hassada da aski. Da nace aski bana nufin sun aske gashin kawunansu, ina nufin sun aske addininsu daga tushensa kuma su shafe shi baki ɗaya. Na rantse muku duk wanda bai yi imani ba ba zai shiga aljanna ba. Kuma sai kun so juna ne sannan kuka yi imani. Domin ku so juna kuma sai ku yawaita yin sallama ga junanku.”**

[Wannan hadisi ya bayyana muhimmancin yin sallama da umarnin aiwatar da ita. Yayin da musulmai biyu suka haɗu da juna, Sunnah ce ɗayansu yace **“Salâmun alaikum”** kuma wajibine ɗayan ya amsa da **“Wa alaikum salâm”**. Bai halatta ba musulmai su gaishe da juna ko su kwaikwayi furuci ko nuni da hannu koda jiki wanda kafirai ke gaishe da junansu. Yayin da musulmai biyu suka ga junansu daga nesa ta yadda ba zasu iya jin maganar juna ba, ya halatta su furta gaisuwar da aka ambata a sama ga junansu ko su yiwa junansu sallama ta hanyar ɗaga hannuwan su na dama zuwa dai-dai tsayin girar su. Yayin musayar gaisuwa, da kafirai, ya halatta ayi amfani da kalmomin da suke amfani dasu don kaucewa fitina. Saboda tayar da fitina bai halatta ba a musulunci. Haka kuma kaucewa tayar da fitina ta hanyar biyayya ga umarnin da aka ambata a sama game da batun musayar gaisuwa da kafirai yana da lada sosai (thawâb).]

An faɗa a cikin hadisi cewa: **“Musulmi yana alkairai a tattare dashi sai dai idan yayi hassada duka alkairan sai su barshi.”** Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin wani hadisin cewa: **“Wanda suke hassada, wanda ke annamimanci (namima) da duba (kahanat) basa tare dani.”** Annamimanci (namîma) shine ɗaukar maganar mutum a kaiwa wani mutumin don tayar da fitina da husuma a tsakanin musulmai. Duba (kahanat) kuma na nufin yunƙurin sanin gaibu. [Masu ƙoƙarin gano gaibu da abubuwan da zasu faru ana kiransu da yan duba

(kahin). Ya zama tilas muƙi imani dasu.] Ya bayyana a cikin wannan hadisi cewar masu hassada ba zasu samu ceton **(shafa'at)** Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ba. Ba zasu samu damar roƙon ceton bama.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Nau'o'in mutane shida za'a yi musu tambayoyi shida, a azabtar dasu a cikin taron ranar al-Qiyama, sannan a jefa su cikin wuta, kuma sune: Shugabanni (za'a yi musu tambaya) akan zalunci (zulm); Larabawa akan wariyar launin fata; shuwagabannin ƙananan ƙauyuka akan girman kai (kibr); yan kasuwa akan cin amana ko alfahari; yan ƙauye akan jahilci; da malamai (alîms) akan hassada.”** Ya zama tilas ga yan kasuwa su koyi ma'anonin kalmomi irinsu ƙarya, ribâ, alfahari, da ware kuɗin mutane da haramtattun hanyoyin kasuwanci da koyon yadda ake kare kai daga waɗannan haramtattun ayyuka. Yan ƙauye da dukkan sauran musulmai dole su koyi ilimin aƙidar Ahl as-sunnah da ilimin dake koyar da yadda ake aiwatar da abubuwan da suke na dole a addini (ilm al-hâl). Wannan hadisin ya sanar damu cewa akwai hassada a cikin mutanen dake riƙe da muƙaman addinin a cikin al'umma. Littafin **Tafsîr-i-kebîr** ya bada wannan bayani da zamu kawo: Hassada tana da sassa guda goma kuma guda tara tana ga malaman addini. Gwagwarmayar duniya tana da sassa guda goma kuma tara tana ga mutanen kirki. Wulaƙanta (zillat) tana da sa sassa guda goma kuma tara tana ga Yahudawa. Tawali'u (tawazu') yana da sassa goma kuma tara yana ga Nasara (wanda suka yi imani da asalin addinin Annabi Îsa alaihis-salam). Sha'awa (shahwat) tana da sassa goma kuma tara tana ga mata ɗaya kuma na ga maza. Ilimi (ilm) yana da sassa goma kuma kaso ɗaya yana Iraqi. Imani (îmâni) yana da sassa goma kuma kaso tara yana Yemen. Hankali (aql) yana da sassa goma kuma kaso tara yana ga maza. Albarka (barakat) tana da kaso goma kuma kaso tara yana Damascus.” Abinda Hadrat Fakhr-ud-dîn Râzî ya rubuta kenan a cikin littafin tafsirin sa (Tafsîr) wanda yayi la'akari ne da bayanan dake zamaninsa. Kafin Rasûlullâh sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya mutunta duniya da bayyanarsa, al'adar Yahudawa ce furta wannan addu'ar kafin fita yaƙi: “Ya Ubangiji! Don darajar Annabinka wanda kayi alƙawarin turowa kuma kake matuƙar so,.....” Ana amsa addu'o'in su kuma

Allâhu ta'âlâ sai ya taimake su. Kuma lokacin da Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya fara gayyatar mutane zuwa musulunci sun san cewa shine Annabin da akayi alƙawarin za'a turo amma saboda hassadar su sai suka ƙi imani dashi. Hassadar su ta jasu da dukkan dangin su zuwa masifu da bala'o'i da azabu marasa iyaka.

Allâhu ta'âlâ ya umarce mu da mu kare kanmu daga sharrin (sharr) shaiɗan haka ma daga sharrin mahassada.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Ku nemi biyan buƙatun ku daga masu kuɗi (ahl-i-ni'mat) a sirrance saboda mutane zasu yi hassada ga masu ni'imomi (ni'mat).”** Idan mutane suka lura cewa ana lura da buƙatun mutum za suyi masa hassada. Mutumin da yake da sirri, to yana da zaɓi guda biyu; ko ya rufe ko ya bayyana shi. Yawancin lokuta, mutumin daya bayanna sirrinsa sai yayi nadamar yin haka. Mutum yana da iko akan maganar sa har sai idan ta fito daga bakinsa. Yana da zaɓin ya faɗa ko kada ya faɗa amma daga lokacin da maganar ta fita daga bakinsa bashi da sauran iko da ita, sai ma ita tayi iko dashi. Yawancin mutane basu da tsauri akan sirrikansu kamar yadda suke dashi akan dukiyoyinsu. Masu iya magana sun ce: “Ka bar zinarenka (Zahab), da imaninka (Zihâb) da mazhabarka (Madhab) a sirri.” [Anan wurin "Zahab" na nufin zinare; "Zihâb" na nufin imani; "Mazhab" kuma na nufin mazhabar mutum a gudanar da al'amuran yau da kullum.]

Hassadar mutum bata canza hukuncin Allâhu ta'âlâ. Mutum mai hassada yana da damu da gajiyar da kansa babu gaira babu dalili kuma zunuban da zai tara zasu zama ƙarin asara a gare shi. Hadrat Muawiya ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ ya yiwa ɗansa nasiha da cewa, “Ka gujewa hassada da gaske! Illar da zaka jawowa kanka idan kayi hassada zata fi tasiri cikin sauri fiye da wadda zaka kallafawa maƙiyinka.” Sufyân al-Sawrî, ‘rahmatullâhi ta’âlâ ’alaih' yace wanda basa hassada zasu samu wankakken sashen tunani. Babu wani mahassadi da ya taɓa cimma muradansa, sai tsabagen rashin girma da zai janyo wa kansa. Hassada tana gigita jijiyoyi kuma ta taƙaita tsawon ran mutum. Asma’î ‘rahimahullâhu ta’âlâ yace: “Na haɗu da wani baƙauye ɗan shekara ɗari da ashirin, sai na tambayeshi sirrin tsawon rai. Sai yace bai taɓa yiwa wani

hassada ba.” Abu-l-lays Semerqandî ‘rahmatullâhi ta’âlâ ’alaih’ ya lura da cewa: “Akwai mutum uku wanda addu'o'insu ba zasu taɓa karɓuwa ba. Mutum da yake rayuwa bisa cin harâm; mai yi da mutane; da mahassadi.”

Mutumin da ake yiwa hassada ba zai samu wata asara ba duniya da lahira. Sai dai ma ya amfana daga gare ta. Mai hassada zai rayu cikin wahala. Yayin da yaga mutumin da yake wa hassadar baya cin baya sai ma ƙara gaba yake yi zai shiga yanayin rikici. Mahassadi, idan yana so ya tsira daga hassada, sai ya tura kyaututtuka, nasihohi da yabo ga mutumin da yake yiwa hassadar. Ya dace ya ƙanƙantar da kansa kuma yayi addu'a don ni'imominsa su ƙaru.

Yasashshe a wuri mai ban tausayi
Nayi kai-kawo, ina kuka babu tsayawa
Sau ɗaya tak zuciyata da ɗanɗani so
Ta zub da jini, kuma na ƙone ta ba tsayawa

An bada so, cikin gwanintar ƙudura
Sama da ƙasa, sun jiƙe da ainihin sa
Ko za'a samu wani, mara wayo akai
Yi kuka, yaku idanuwa, kaico, wayyo Allah!

16 - KIYAYYA (HIQD)

Kiyayya ita ce cutar zuciya ta sha-shida. "Hiqd' na nufin tsanar wani mutum, riƙo da ƙiyayyarsa, da ɗaukar gaba a zuciya domin sa. Riƙo da irin wannan nau'in ƙiyayyar ga wanda ya yiwa mutum nasiha bai halatta ba. Dacewa yayi a karɓi nasihar maimakon a tsane shi. Kuma tunda wanda yayi nasihar ya gabatar da umarnin Allâhu ta'âlâ kamata yayi aso shi a girmama shi. Kiyayya ga azzalumai da mugayen shuwagabanni halâl ne. Idan wanda ya bayar da bashi ya mutu magadansa za'a biya bashin; idan kuma wanda yaci bashin yaƙi biya, za'a saka shi ya biya ranar lahira. Yafi alkairi a yafewa azzalumi (zalim). An yiwa fuskar Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ rauni kuma ɗaya daga cikin haƙoransa masu albarka ya karye lokacin yaƙi a tsaunin Uhud. Sahabbai ridwânullâhi ta’âlâ ’alaihim ajma’în da suka lura da yanayin fushi da yake ciki sai suka tambayi Rasûlullâh

sallallâhu ʼalaihi wa sal-lam kan ya roƙi la'ana akan mushrikai don Allâhu ta'âlâ yayi musu azaba. Sai ya basu amsa: **"Ba'a turo ni nayi la'anta ba (la'anat). An turo ni don na roƙi abubuwa masu muhimmanci da amfani da tausayawa da jin ƙai ga kowace halitta."** Sai ya cigaba **"Ya Ubangijina! Ka bawa waɗannan mutane hikimar gane tafarkin shiriya 'hidayat'. Haƙiƙa ba zasu iya gane gaskiya ba kuma basu sani ba."** Ya yafewa maƙiyansa kuma bai roƙi azaba ta sauka a kansu ba.

Rasûlullah 'sallallâhu ʼalaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Bada sadaƙa baya rage yawan dukiyar mutum. Cire sadaqa baya rage yawan dukiya. Allah zai ɗaukaka matsayin masu yafiya zuwa matakin girmamawa 'aziz'. Waɗanda suka yafe saboda Allah zasu samu ɗaukaka daga gare shi."** Gulâbâdî yayi bayanin cewa bayar da sadaqar da aka ambata a cikin hadisin na nufin zakkah ne. Mutane masu ƙan-ƙan da kai zasu samu lada mafi yawa daga ibadunsu da ayyukan alherinsu kuma za'a yafe zunubansu cikin sauri. Muradu irin dabbobi a taskace suke a cikin halittar yan Adam. Suna da son dukiya da kuɗi. Don haka ne ma fushi, fansa da alfahari suka fara kutsa bayyana kansu. Hadisin ya kawo magungunan waɗannan munanan halaye kamar bada sadaƙa da zakkah. Ita kuma yafiya an saka tane saboda tana yaye munanan tasirin fushi da fansa. Yafiyar da hadisin ya ambata bata dogara akan kowanne sharaɗi. Ita kanta itace sharaɗin kanta; kawai a aiwatar da ita. Saboda yafewa nada alkairi koda mutum bai samu diyyar komai ba. Har gwara ma ace mutum ya yafe duk da cewa yana da ikon da zai karɓi diyya. Amma kuma yafiya yayin da mutum keda ikon karɓar diyya abune mai wahalar gaske. Yafewa azzalumi shine mafi girman hikima, juriya, jin ƙai da jarumta. Bada kyaututtuka ga mutumin da bai taɓa kyautatawa mutum shine mafi girman kyautayi (ihsan). Shi kuma bada kyauta ga mutumin daya aikatawa mutum sharri shine mafi girman mutumtaka. Waɗannan halaye suna mayar da maƙiyi ya koma aboki. Annabi Îsa alaihis-salam yace: "Na faɗa cewar duk wanda ya karya haƙorin wani shima a karya nasa kuma duk wanda ya cirewa wani hanci ko kunne shima a cire nasa. Amma yanzu ina sanar daku a karon farko cewa, kada ku rama sharri da sharri, sannan a karo na biyu, idan wani ya mare ku a kuncinku na dama, ku juya masa na hagun." Shaikh ibn-ul Arabî 'rahimahullâhu

ta'âlâ' [Muhyiddin ibni Arabî ya rasu a 638 Hijrî, 1240 A.D. a birnin Damascus.], yace, "Rama sharri da alheri na nufin mutum yana godiya (shukran) ga ni'imomi da aka yi masa." Mutum yabi haƙƙinsa daidai da abinda aka ɗaukar masa shine ramuwa (intisar). Amma yafiya ita ce mafi girman adalci (adâlat), ita kuma ramuwa itace mafi ƙanƙantar adalci. Mafi girman matsayin da mutumin kirki (Sâlih) zai cimma shine matsayin adalci. Yafewa mugu ko azzalumi ka iya nuna rauni ('ajiz) ga azzaluman har ma ya janyo ƙarin zalunci. Amma ramuwa akan azzalumai da mugaye yana rage yawan zalunci da takurarsu ko ya kawo ƙarshenta baki ɗaya. Don haka a wannan yanayin, ramawa maimakon yafewa shine yafi alkairi da lada. Karɓar abinda ya wuce abinda aka ɗaukarwa mutum yayin ramuwa zaluncine (jawr). An kuma rawaito cewa waɗanda suka yi zalunci za'a yi musu azaba. Mutumin daya yafewa azzalumi zai samu soyayyar Allâhu ta'âlâ. Karɓar daidai da abinda aka ɗaukar wa mutum yayin ramuwa adalcine. Ya dace a aiwatar da adalci ga muminai. Amma yafiya yayin da mutum keda ikon ramuwa itace ɗabi' mafi kyawu. Lokacin da Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' yaga wani mutum yana la'antar azzalumi sai yace masa, **"Ka aikata ramuwa (intisar)."** Da ace ya yafe masa da hakan yafi. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf, wanda aka saka a ƙarshen juzu'in farko na littafin **Berîqa**: **"Wanda keda abubuwa uku zai shiga aljanna ta kowacce ƙofa yake so: wanda ya mayarwa da mutane haƙƙoƙinsu daya take a baya, wanda ya karanta Surât Ikhlâs sau goma sha ɗaya bayan kowacce Sallah, da wanda ya yafewa wanda ya kashe shi kafin ya mutu."** [An ambaci sunan Zulkarnayn a cikin Qur'ân al-karim. Kuma kodai shi Annabi ne ko waliyyi.] Malaman da suka ce ba Annabi bane sunce yana da halaye guda huɗu da ake bawa Annabawa. Waɗannan halaye sune: yafiya yayin da yake da ikon ɗaukar fansa, yana cika duka abinda yayi alƙawari, yana faɗar gaskiya a koda yaushe, kuma baya tanadar abinda zai tallafi kansa dashi ba kafin ranar amfaninsa. Yawan ladan da mutum da zai samu saboda yafiya zai zamo daidai da yawan zaluncin daya fuskanta.

Sharruka guda goma sha ɗaya na samuwa daga ƙiyayya (hiqd); murna yayin da masifa ta afkawa wasu (shamatat); Hijira/rabuwa (hijr); kallon mutane da raini (istisghâr); ƙarya; yi

da mutane; tona asirin mutane; tsokanar mutane; bawa mutane wahala; ƙin biyan haƙƙoƙin mutane da kaucewa yafiya.

Duk wanda yake da ƙiyayya (hiqd) za'a same shi da waɗannan zunuban: cin fuska; ƙarya; shaidar zur; fallasa asirin mutane; tsokana; cin zali; ƙeta da yanke zumunta. Wannan hadisin ya nuna cewa musulunci ya haramta tsafi: **“Akwai fatan cewa duka zunuban waɗanda basu da halaye uku da za'a lissafo za'a yafe su: (mutuwa kafin) harbuwa daga cutar shirka; (ƙin aiwatar da) tsafi; da (rashin) ƙiyayya ga yan uwa musulmai.”**

Yin sihiri na nufin aiwatar da siddabaru (afsún) kuma an haramta hakan a musulunci. Mutumin dake yin sihiri ana kiransa da "jâdu" a yaren farisanci. Idan mutumin dake yin sihiri yayi imani da cewa zai iya yin komai ta hanyar sihiri ya zama kafiri. Mutumin daya musanta samuwar tasirin sihiri shima zai zamo kafiri. Ya dace muyi imani da cewar sihiri, kamar sauran magunguna, ka iya yin aiki, wannan kuma ya danganta daga abinda Allahu ta'âlâ ya hukunta. Babban zunubi ne mutum yayi imani da cewa Allahu ta'âlâ zai halicci dukkan muradansa, duk da dai hakan baya zamowa kafirci. Maganin sihiri an rubuta shi da tsayi a cikin Baturken littafinnan **Se’adet-i Ebediyye.**

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Allahu ta'âlâ, ranar goma sha biyar ga watan 'Sha'ban', yana tausayawa dukkan halittunsa. Sai dai, baya yafewa kafirai masu shirka (mushriks) da yan bidi'a (mushâhin).”** "Mushâhin" na nufin ɗan bidi'a **(Ahl-i-bid'at)** da kuma mutumin da bashi da mazhaba.

[Waɗanda basa cikin mazhabar Ahl as-sunnat wal jamâ'at, ana kiransu da mabiya hanyar ɓata **(Ahl-i-bid'at)**. Duk wanda baya bin ɗaya daga cikin mazhabobi guda huɗu ya sauka daga kan turbar Ahl as-sunnat. Wanda suka sauka daga kan turbar Ahl as-sunnat kuma kodai sun faɗa cikin bidi'a (Ahl bidi'at)[1] ko sun

[1] Annabin mu ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya ambata cewa musulmai za su kasu gida saba’in da uku game da abubuwan da suka shafe aƙida sannan kashi ɗaya ne daga cikin su wato waɗanda ake kira **Alh as-sunnat** ko kuma **Firqa-i-najiyya**, waɗanda za su kasance a hanya madaidaiciya. Duk sauran kashi saba’in da biyu sun bayyana, mafi yawancin su kuma sun sake shafewa

kafirce. Kafirai suna da nau'ika da yawa. Mafiya muni daga cikinsu sune mushrikai (mushriks). Mushriki na nufin mutumin da bai yi imani da Allâhu ta'âlâ ba da ranar lahira ba. Mulhidai, yan ba Allah da yan gurguzu duk mushrikai ne. Mabiya bidi'a kuma (Ahl bidi'at) ba kafirai bane. Amma, malaman addini sun sanar damu cewa yan bidi'a wanda kaucewarsu da karkacewarsu ta zurma su cikin musanta muhimman tubalan musulunci wanda aka faɗa a cikin Qur'âni da Hadisi, zasu zamo kafirai. Anyi amfani da kalmar "mushrik" maimakon "kafir" a cikin Qur'âni da Hadisi. Misali, idan Allâhu ta'âlâ yace a cikin Qur'ân al-karim ba zai gafartawa mushrikai ba yana nufin ba zai yafewa kowanne nau'in kafiri ba. Idan mabiya bidi'a basu karkace da yawa ba suna cikin musulunci kuma **"Ahl al-qibla"**. Amma illar su ga musulunci tafi ta kafirai.

Masu riƙe da muƙaman addini wanda basa bin kowace daga cikin mazhabobi guda huɗu, misali kamar mabiya Mawdudî da Sayyid Qutb sannan kuma da masu kiran kansu da yan salafiyya amma kuma a zahiri suna bin koyarwar Ibn Taimiyyah ne, suna cikin rukunin "ahl al-bid'at" da aka ambata a sama. Ɗaya daga cikin shahararrun malaman addini daga Indiya mai suna Muftî Mahmûd bin Abdulgayyûr Pishâwurî 'rahimahullâhu ta'âlâ', a cikin littafinsa **Hujjat-ul-Islâm** daya wallafa a shekarar 1264 bayan Hijira [1848 A.D] ya gabatar da wannan bafasiyen ƙasidar daga littafin **Tuhfat-ul-'arab-i-wa-l-'ajam**: wâjibi ne ga dukkan musulmi ya rungumi koyarwar mujtahîdai, saboda âyat ta arba'in da uku a cikin Sûrat Nahl da âyat ta bakwai a cikin Sûrat Anbîya' suna cewar: **"...ku tambayi wanda suka sani;"** da âyat ta ɗari a cikin Sûra Tawba tana cewa: **"Rundunar (musulunci), wanda suka sadaukar (da gidajensu), (wato masu hijira), da waɗanda**

---

bayan bayyanar su a halin yau da gobe. Akwai was ƙananan rassa, wanda ake kira Madhhabs acikin abinda ya shafi aƙida, wato Mazhabar Ash'ariyya da kuma Mazhabar Mâturîdiyya; da sauran rassan mazhaba guda huɗu a ibadu na aikace sune; Mazhabar **Hanafî, Shâfi'î, Mâlikî**, da **Hanbalî** dukkan su suna akan tsira ne (Firqa-i-najiyya). Kamar yadda ya zo a sama daga bakin fiyayyen halitta 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam'. A daure a duba sauran littafan da muka wallafa domin cikakken ƙarin bayani akan wannan mas'ala mai muhimmanci. Kyawun odar littafin zai zama kamar haka: Littafin **Imani da Musulunci, The Sunni Path, Endless Bliss (Mujalladi biyar) Documents of the Right Word**, da dai sauran su.

suka taimakesu, (wato mutanen Madinah), da waɗanda suka bisu da kyawawan ayyuka: Allahu ta'âlâ yana farin ciki dasu, (kamar yadda suke yi dashi).” Waɗannan ayoyi nayi mana umarni da mu kwaikwayesu ne. Lokacin da aka naɗa Muâz bin Jabal ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ gwamnan Yemen, sai Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam' ya tambaye shi akan yadda zai gudanar da al'amuran mutane. Sai ya amsa masa da cewar zai yi hukunci (Ijtihâd) kuma yayi tunani bisa fahimtar sa idan bai samu mafita a cikin Qur'ân da hadisai ba. Sai Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yaji daɗin amsar sa ƙwarai da gaske kuma ya yiwa Allâhu ta'âlâ godiya sosai. Jalâluddin-i Suyûtî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ a cikin littafinsa **Jazîl-ul-mawâhib** ya sanar cewa Ahmad Shihâbuddîn Qarâfî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ wanda ɗaya ne daga cikin malaman Mâlikîyya wanda ya rayu a Masar [Ya rasu a shekarar 684 bayan Hijira ko 1285 A.D.] yace, “Anyi ijma'i akan cewa duk mutumin daya musulunta yana da damar kwaikwayon malamin daya zaɓa.” Kamar yadda ya halatta ga musulmi (wanda ba malami ba) yace fatawa kaza ta inganta saboda malami kaza yace haka. Haka ma ya halatta su maimaita hukuncin da malaman Fiqhu suka sanar dasu akan kowacce irin ma'salar Fiqhu, misali, zasu iya cewa, “Mas'ala kaza da kaza ta inganta ko kuma dai yin kaza da kaza ta hanya kaza ya inganta”. Âyat ta hamsin da takwas a Sûrat Nisâ'a cikin Qur'ân tana cewa: **“Idan kuka yi saɓani akan wata mas'alar addini, ku nemi mafita daga Qur'ân da Sunnonin Muhammad alaihis-salam.”** Wannan umarni an yishi ne don malamai mujtahîdai. Ibn Hazm yana cewa: “Bai halatta ba abi ko a kwaikwayi wani mutum mai rai ko matacce. Kowanne mutum ya yiwa kansa Ijtihâdi!” Sai dai maganarsa bata da inganci saboda baya cikin "malaman Ahl as-sunnat". [An rubuta a ƙarshen littafinmu Ashadd-ul-Jihâd cewar Ibn Hazm ɗan bidi'a ne da bashi da mazhaba.] Ya zama tilas (wajîb) ga mutumin dake bada fatawa (mufti) ya zama "mujtahîdi". Kuma bai halatta ba ga ga mufti ya bada fatawa idan bai kasance "mutlaq mujtahid" ba. Amma ya halatta ya isar da fatawoyin da aka yi a baya. Haka ma kuma bai halatta ba a nemi fatawa daga muftin da ba "mutlaq mujtahid" bane. An rubuta wannan a cikin littafin azumi na Kifâya cewar: bai halatta ba ga mutumin da ba "mujtahid" ba yayi wani aiki bisa hadisin da yaji ba. Saboda, hadisin ka iya zama wanda ke buƙatar

bayani ne ko ɗaya daga cikin hadisan nan wanda wasu hadisan ingantattu suka rusa ingancinsa. Amma ya halatta yayi aiki bisa fatawa. [A wasu kalmomin, babu shakka a cikin sahihancin fatawa. Babu tantama akanta kuma ya dace kowa yabi.] Bayani makamancin wannan akan wannan batu na nan a cikin littafin Taqrîr. Fassarar littafin Tuhfat-ul-'arab-i-wa-l-'ajam ta tsaya a anan.]

Ɗaya daga cikin masu haddasa ƙiyayya shine fushi (ghadab). Lokacin da mutum yayi fushi amma bai samu ikon ɗaukar fansa ba, fushinsa yana juyewa ya zama ƙiyayya. Kari a cikin kai-da-komon jini ne ke haifar da fushi. Fushi don saboda Allâhu ta'âlâ aikine mai kyau. Saboda ya fito ne daga kishin addini.

17 - MURNA DON MASIFA TA SAMU WANI (SHAMATAT)

Murna don masifa ta afkawa wani shine "shamatat". Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam ya faɗa a cikin hadisi cewar: **"Kada kuyi "shamatat" ga ɗan uwanku musulmi. Saboda idan kuka yi haka Allahu ta'âlâ zai fidda shi daga cikin masifar kuma ya jarrabeku da ita."** Baya zamowa "shamatat" idan mutum yayi farin ciki da mutuwar wani azzalumi saboda murnar kuɓuta daga takurarsa. Amma farin ciki game da masifu da bala'o'in maimakon mutuwar abokin gabar mutum "shamatat" ne. Zai fi muni ma idan mutum yayi imani da cewa shine ya haddasa masifar data afkawa wancan, misali, ta hanyar ɗaukar cewa addu'ar da mutum yayi ce aka karɓa don haka maƙiyinsa ke cikin masifa. Irin wannan tunanin zai haddasa mutum ya kamu da mugun halin nan na jiji da kai ('ujb). Kamata yayi mutum ya ɗauki masifar data afkawa maƙiyinsa istidrâji ne daga Allah. Don haka, dacewa yayi mutum yayi addu'ar janyewar wannan masifu. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Addu'ar mumini ga ɗan uwansa mumini karɓaɓɓiya ce. Wani mala'ika zai ce: Allâhu ta'âlâ ya baka irin alherin da ka roƙa mai!. Sai sauran mala'iku suce: Amîn! Ita kuma addu'ar mala'iku ba'a ƙin karɓar ta."** Idan maƙiyin mutum azzalumine (zâlim) kuma masifu da bala'o'in da suka afka masa zasu dakatar dashi

daga zaluntar mutane, yin farin ciki saboda masifar ta same shi baya zama "shamatat" kuma ba zunubi bane sai dai zai zama kishin addini. Kishin addini kuma alama ce da ƙarfin imanin mutum. Yana da kyau ayi kishin Allâhu ta'âlâ. Amma abune mara kyau idan aka yi kishin muradai marasa kyau. A zahirin gaskiya ma, yin farin ciki da jin cewa masifa ta afkawa wani azzalumi ba abune mai kyau ba amma tunda zata dakatar dashi daga zaluntar mutane, ya halatta ayi.

18 - RABUWA (HIJR)

"Hijr" na nufin yanke abota (da wani) da yanke alaƙa (da su). Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Bai halatta ba ga mumini ya yanke alaƙa da wani muminin na tsawon kwana uku ba. Bayan kwanaki uku, ya zama tilas (wajîb) yaje ya yi masa sallama. Idan ya amsa zasu samu ladan, idan yaƙi amsawa kuma sai a rubutawa ɗayan zunubin."** Bai dace ba kuma bai halatta ba ga wani mumini ko mumina suyi fushi da wani muminin ba har takai ga yanke alaƙa dashi kuma su dena magana dashi saboda wani ɗan ƙaramin saɓani. Zimmawa (zimmis), misali, Kiristoci da Yahudawa da suke rayuwa a matsayin haifaffun ƙasar musulmai za'a yi musu mu'amalar girmamawa kamar musulmi. Ayyukan da bana addini dana aure ba su ake kira **"mu'amalat"**.

[Bai halatta ba a yanke mu'amala da haifaffun ƙasar musulmai wanda suke ba musulmi ba kan wata harƙallar duniya. Tilas ne a kwantar musu da hankali ta hanyar yi musu mu'amala mai taushi da fuska mai cike da murmushi da kuma kaucewa duk wani yanayi dake ɗauke da ƙaranta ko rashin daraja. Ko a cikin iyakokin ƙasar musulmai ne ko a waje, a ko'ina, kuma koda musulmi ne ko wanda ba musulmi ba, kowaye, ba'a halatta take haƙƙi, dukiya, zaman lafiya ko ƙimar kowanne mutum ba. Kafirin dake rayuwa a ƙasar musulmai ko kafirin ɗan kasuwa wanda ya shiga ƙasar musulmai domin kasuwanci suna da haƙƙi kamar na musulmai bisa doron dokar dake mulkin kowanne fage na rayuwar yau da kullum ɗin da bata shafi ibadun addini da aka umarci musulmai su aiwatar. Suna da yancin gudanar da ibadunsu. Addinin musulunci ne ya basu wannan haƙƙoki da

yanci. Kuma ya kamata musulmi yayi biyayya ga dokokin Allâhu ta'âlâ kuma kada ya aikata ba daidai ba. Bai dace ya karya dokar ƙasar sa ba. Bai dace ya aikata kowanne laifi ba. Bai dace ya tada fitina ba. Ya kamata yayi mu'amala mai kyau a koda yaushe kuma a ko'ina kuma ga kowa ba tare da la'akari da sun kasance musulmi ko kafirai ba. A zancen gaskiya, ya kamata musulmi ya lura da haƙƙoƙin mutane kuma kada ya zalunci kowa. Ta hanyar haɓaka ɗabi'unsa da zamowa wakilin kyawawan halaye da ɗabi'un dake taskace a cikin ɗa'o'in dokar musulunci, ya dace ya haddasa mutanen wasu ƙasashen da addinan su girmama tare da yin sha'awar addinin Musulunci.

Gwara mutum yaje ga mutumin da yake gâba dashi su shirya kafin kwanaki ukun da musulunci ya sharɗanta su cika. An saka kwana ukun ne don gujewa gadar da gaba. Zunubi kuma yana farawa bayan kwanaki ukun kuma zai cigaba da ƙaruwa da tafiyar kwanaki. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Kaje ga mutumin da ya ɓata maka rai ku shirya! Ka yafewa mutumin daya zalunce ka. Ka zamo mutum mai nagari ga wanda yayi maka mummunar mu'amala!"** Akwai lada goma ga mutumin da yace: "Assalâmu 'alaikum" da kuma lada ashirin ga wanda yace: "Assalâmu 'alaikum wa rahmatullah". Da kuma lada talatin ga wanda yace: "Assalâmu 'alaikum wa rahmatullah wa barakâtuh". Akwai makamancin lada ga wanda ya maido da sallama kamar yadda aka yi masa, misali, akwai lada goma ga wanda ya amsa da: "Wa 'alaikum salâm", lada ashirin ga wanda ya amsa da: "Wa 'alaikum salâm wa rahmatullah", da lada talatin ga wanda ya amsa da: "Wa'alaikum salâm wa rahmatullah wa barakatuh". Mutumin da bai je ya shirya da wanda suke gaba har kwanaki uku suka cika ba za'a yi masa azaba a wuta idan ba'a yafe masa ba ko ya samu ceto (shafa'at) ba. Ya halatta, kuma an so, a yi ƙaura ga mai aikata zunubi don a koyar dashi darasi. Hakan wata dabarar ƙauracewa ce da ake sakawa saboda Allâhu ta'âlâ. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi cewar: **"Mafi kyawu da darajar ayyukan alkairi da ibada shine soyayya saboda Allâh (hubb-i fillah) da ƙiyayya saboda Allâh (bugd-i fillâh)."** "Hubb-i fillah" na nufin soyayya saboda Allâhu ta'âlâ, "Bugd-i fillâh" na nufin ƙiyayya saboda Allâh. Allâhu ta'âlâ ya tambayi Annabi Musa alaihis-salam: "Menene ka aikata

saboda ni?” Daya amsa cewar yayi salloli da azumi da zakkah da zikiri (dhikr), wato, ambaton sunayen Allâhu ta'âlâ. Sai Allâhu ta'âlâ yace masa: Sallolin da kayi garkuwane a gare ka (burhân), wato, zasu baka kariya daga munanan ayyuka; azumin da kayi garkuwane a gareka, wato, zai baka kariya daga wuta; zakkar daka bayar zata yi maka inuwa ranar lahira; kuma zikirin da kayi kuma zai zamo maka haske a cikin taron Qiyâma. Yâ Mûsâ! Menene ka aikata saboda ni? Wannan karon sai Annabi Mûsa ya roƙi Allahu ta'âlâ ya sanar dashi ta yaya zai yi wani abu saboda shi. Sai Allâhu ta'âlâ yace masa: “Ya Mûsâ! Shin kaso masoyana kuma kaƙi maƙiyana?” Daga nan sai Mûsâ alaihis-salam ya san cewa mafi girma da darajar ayukkan alkairi da ibadu shine soyayya saboda Allâhu ta'âlâ (hubb-i fillah) da ƙiyayya saboda Allâhu ta'âlâ (Bugd-i fillâh). Ya halatta a tsawaita ƙaura daga mai aikata zunubi. Musulmai sun san cewa mashahurin malamin nan Imâm Ahmad ibn-i Hanbal rahimahullâhu ta’âlâ’ yayi ƙaura daga kawunsa da yayan kawunsa saboda sun karɓi kyauta wacce suke da masaniyar tazo daga hanyar harâm. Kuma dai, Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya ƙauracewa mutum uku da matayensu saboda sun ƙi fita yaƙin Tabuka.

19 - RAGWANTA (JUBN)

"Jubn" na nufin rangwanci. Yawan fushin da ake buƙata a jikin mutum (ghadab) ko ƙarfin hali ana kiransa da jarumta **(shajâ'at)**. Idan yawan fushin da ake buƙata a jikin mutum bai kai yadda ake so ba shi ake kira ragwanta **(jubn)**. Ragwanta mummunan hali ne. Imâm-i Muhammad bin Idris Shâfi’î ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ yana cewa, “Mutumin daya nuna ragwanta a yanayin daya kamata ya nuna jarumta ya zama kamar sakarai. Mutumin da alƙali ya yankewa hukunci zai zama kamar shaiɗani idan bai karɓi hukuncin ba.” Rago bazai samu ikon nuna kishi (ghayrat) akan matarsa ba ko danginsa ba idan buƙatar yin hakan ya tashi. Ba zai iya basu kariya ba kuma don haka zai fuskanci zalunci (zulm) da ƙasƙanci (zillat). Ba zai iya cewa komai ba idan yaga ana aikata ba daidai ba kuma zai zama mai son abun hannun mutane. Ba zai iya riƙe ƙwaƙwaƙwaran aiki ba haka kuma ba zai gane muhimmancin wani aiki da aka sanya shi akai ba. Allâhu

ta'âlâ a cikin Sûra "Tawba" a cikin Qur'ân al-karim ya yabi jarumta (shajâ'at) kuma a Sûra "Nûr" ya umarce mu da kada mu tausaya yayin hukunta mazinata.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi cewa: **“Da ace yata abar sona Fatima zata aikata sata, sai na yanke hannunta.”** Allâhu ta'âlâ ya yabi Sahabban Ma'aikinsa sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ da cewa, a cikin Sûrat Fath: **“Suna da tsauri ga kafirai.”** Ya yabe su saboda sun nuna fushi ga kafirai kuma sun turmuza hancinsu a filin yaƙi. Aya ta saba'in da uku a cikin Sûrat Tawba a cikin Qur'ân al-karim ta kawo cewar: **“Ku zamo masu kaushi ga kafirai!”** Tana nufin kada mu zama ragwaye yayin da kafirai suka kawo hari. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Mafi alkairin al'ummata (musulmai) shine wanda yake da tauri kamar ƙarfe.”** Ya zama tilas mutum ya zama mai kaushi da tauri ga waɗanda ke kawowa addinin musulunci hari ko suka riƙi ƙiyayya ga musulmai. Bai halatta ba a nuna ragwanta ga irin waɗannan mutane ba. Gudu saboda ragwanta baya canza hukuncin Allâhu ta'âlâ. Idan kuma Allâhu ta'âlâ ya hukunta lokacin mutuwar mutum yayi, sai mala'ikan mutuwa (Azrail) ya nemo shi a ko'ina yake. Bai halatta ba mutum ya kai kansa ga haɗari ba. Zunubi ne mutum ya tsaya a wuri mai haɗari shi kadai or yayi tafiya akan hanya mai haɗari shi kaɗai.

20 - TAURIN HALI (TAHAWWUR)

Tsaurara fushi ko kaushin halin da yakai mataki mai haɗari shi ake kira da **"tahawwur"**. Mutum mai tahawwur yana bayyana siffofi masu tsanani, fushi da kaushi. Kishiyar tahawwur shine taushi **(hilm)**. Mutum mai taushi ba zaiyi fushi ba ko murna yayin da yaci karo da abinda ke haifar da fushi (ghadab). Ragon mutum yana cutar da kansa ne kaɗai. Amma mutum mai fushi yana cutar da kansa ne tare da wasu. Fushi na iya kai mutum ga kafirci ma. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Fushi (Ghadab) yana lahani ga imanin mutum.”** Ba'a taɓa ganin Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yayi fushi akan wani al'amarin duniya ba. Yana fushine saboda Allâhu ta'âlâ kaɗai. Mutumin dake cikin fushi zai iya faɗar abinda zai kafirta

shi. Kuma ya kamata mutum mai fushi yayi dogon tunani ya tuna cewa abokin gwaminsa ka iya yi masa martani. Fushi yana sawa zuciya ta rasa lumana, hakan kuma yana haifar da muni da murtukewar fuskar mutum.

Rinjaye ko sarrafa fushi shi aka kira **"kazm"**. Cimma nasarar sarrafa fushi abune mai matuƙar kyawu kuma yana sawa mutum ya samu lada da yawa (thawâbs). Duk wanda yayi rinjaye akan fushinsa za'a yi masa tukwici da gidan aljanna. Allâhu ta'âlâ yana son mutum idan ya sarrafa fushinsa saboda Allâhu ta'âlâ kuma ya yafewa abokin gwaminsa kuma bai rama ba. Wannan hadîth-i-sherîf ya sanar damu akan wannan nau'in mutum, **“Idan mutum yayi rinjaye akan fushinsa saboda Allâhu ta'âlâ, Allâhu ta'âlâ zai cire azabar sa (azab) daga gare shi,”** da **“Allâhu ta'âlâ zai so, kiyaye, kuwa yaji ƙan musulmin da yake halaye guda uku: mutumin da yake godiya idan anyi masa ni'ima; mutumin da yake yafewa azzalumi; mutumin da yake rinjaye akan fushinsa (ghadab).”** Godewa bisa ni'imomi na nufin amfani da ni'imomin bisa dokokin da musulunci ya tanadar. A cikin wannan hadîth-i-sherîf Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace: **“Idan mutum ya bayyana halayya masu taushi duk da cewa yana cikin fushin da zai iya abinda yaso, Allâhu ta'âlâ zai cika zuciyarsa da aminci da imani;"** da **"Duk wanda ya ɓoye ko yayi rinjaye akan fushinsa zaiyi masa haka shima, wato, Allâhu ta'âlâ zai ɓoye aibukansa.”** Imâm al-Ghazâlî ‘rahimahullâhu ta’âlâ yace: “Kasantuwa mai taushi (hilm) yafi daraja akan rinjayar fushi (ghadab)'.” Hadîth-i-sherîf ya nuna darajar taushin hali (hilm), **“Ya Allah! Ka bani ilimi (ilm), kayi mini ado da taushi (hilm), kayi mini ni'ima da taqwâ, kuma ka kyautata mini da lafiya (afiyat).”** Wani mutum ya la'anci Abdullah ibni Abbas radiyallâhu ta’âlâ ’anhumâ’ sai amsa ta hanyar tambayar mutumin ko ta yaya zai iya taimakonsa ko ya magance masa matsalolinsa. Sai mutumin yaji kunya ya sunkuyar da kansa ya bashi haƙuri. Wani mutum shima ya la'anci Zaynal Âbidîn Alî ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anhumâ’ wanda ɗan Hadrat Huseyn ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ ne. Sai ya ɗauki malulluɓinsa ya bashi a matsayin kyauta. Annabi Îsa alaihis-salam yaje wucewa ta wurin wasu Yahudawa. Sai suka fara kiransa da nau'ikan ƙazaman sunaye daban-daban. Saiya mayar musu da magana mai taushi. Da aka tambayeshi me yasa yayi musu kirki duk da mugayen

abubuwan da suka yi masa, sai ya bada amsa, “Mutum na bayarwa mutane abinda yake dashi ne.” Dokar itace mutumin da baya takurawa kowa zai fi samun nutsuwa kuma zai yi murna har ma kowa ya yabe shi. Hadisi yazo: **“Fushi (ghadab) yana faruwa saboda mummunar zigar (waswasa) shaiɗan. An halicci shaiɗan daga wuta. Wuta kuma mutuwa take idan ta haɗu da ruwa. Kuyi alwala don ku rinjayi fushi!”** Saboda wannan hujjar, mutumin dake cikin fushi ya dace ya karanta "A'udhu basmala" da "Qul a'ûdu" [wato surori na biyun ƙarshe a cikin Qur'ân al-karim wanda suka fara "Qul a'udhu".] Hankalin mutumin dake cikin fushi yana tsayawa da aiki kuma zai ƙetara shingen musulunci. Ya dace mutumin dake cikin fushi ya zauna idan a tsaye yake. Hadîth-i-sherîf yazo cewar: **“Duk wanda fushi yayi rinjaye akansa (ghadab) ya kamata ya zauna idan a tsaye yake. Idan fushin ya cigaba ya kamata ya kwanta akan ɗaya daga cikin ɓarin jikinsa.”** Abune mai sauƙi ga mutumin dake a tsaye yayi martanin ɗaukar fansa. Amma zama a ƙasa yana rage fushin. Kwanciya kuma tana rage fushin fiye da haka. Fushi sanadine na alfahari (kibr). Zama a ƙasa yana rage alfahari. Anyi umarni a cikin hadîth-i-sherîf cewa ya dace mutumin dake cikin fushi ya rera (ko karanta) wannan addu'ar, **“Allâhummaghfir li-zanbi wa azhib gayza qalbi wa ajirni minashshaytân.”** Ma'anar wannan addu'a shine kamar haka: "Ya Ubangijina! Ka yafe zunubai na. Ka tseratar dani daga fushin dake cikin zuciyata da mummunar zigar shaiɗan." Idan mutum ba zai iya mu'amalantar mutumin daya sanya shi fushi (ghadab) cikin taushi ba, ya kamata ya bar inda yake kuma kada ya kuma ganinsa.

Bai dace mutum yayi fushi da mutane ba akan al'amuran duniya ko na addini. Wannan sanannen hadisin mai taken, **"La taghdab”** yayi hani da fushi. Yayin da mutum ya faɗa cikin fushi gaba ɗaya jijiyoyin jikinsa zasu rasa sukuni haka kuma wasu sassa a jikinsa suna rasa daidaito su. Likitoci ba zasu iya gano maganin cutar ba. Magani ɗaya tilo na cutar kuma shine hadisin da aka ambata, **"La taghdab"**. Mutumin dake cikin fushi yana cutar da mutanen dake kewaye dashi da kalamansa da halayyarsa. Kuma su kan kamu da cututtukan jijiyoyi. Babu wani zaman lafiya da lumana da za'a samu a gidajensu. Zai ma iya haddasa kisan kai ko rabuwa. Idan babu wanda yake fushi a cikin gida, akwai farin ciki,

kwanciyar hankali, zaman lafiya da murna a can. Saboda ana samun saɓani ko ƙiyayya ma tsakanin miji da mata ko tsakanin ɗa da uwa. Tilas a gane cewa daga waɗannan cewa biyayya ga dokokin Shari'ar Muslunci yana kawo farin ciki, kwanciyar hankali da murna. Hatta kafiran dake bin dokokin Shari'a zasu sami farin ciki a duniya.

Jahilai da wawayen mutane na kallon fushi (Ghadab) da ƙarfin hali (tahawwur) a matsayin jarumta (shajâ'at), ƙima, mazantaka, da kishin ƙasa. Suna yin kwaskwarima da kwalliya ga mummunan halin na fushi (ghadab) da kalmomin da zasu ɓoye asalin illarsa. Suna faɗawa mutane cewa kasancewa mai fushi abune mai kyau kuma suyi ƙoƙarin goyon bayan wannan fahimta da labarai masu alaƙanta yadda manyan mutane suka yi fushi. Salon takunsu yayi daidai da jahilcinsu kuma ya tabbatar da cewa ƙwaƙwalensu basa aiki yadda yakamata. A zahirin gaskiya, mutum mara lafiya yafi saurin yin fushi fiye da mutum mai lafiya, mata sunfi maza saurin fushi, tsofaffi sunfi matasa saurin fushi. Mutanen dake ƙasa da shekaru talatin su ake kira da matasa, mutanen dake tsakanin shekaru talatin da hamsin ana kiransu da dattijai su kuma yan sama da shekaru hamsin ana kiransu da tsofaffi (shaikh) su kuma yan sama da shekaru saba'in ana kiransu da tsofaffi tukuf (pîr-i-fâni).

Tasirin huɗuba mai taushin da zata iya motso fushin dake maƙare a cikin halittar mutum ya dogara ne akan ƙwarewar mai yin huɗubar ba ƙa'idojin musulunci ko litattafan addini ba. Fushi wani ciwo ne da tattausan lafazi, mai laushi da zaƙi ne kaɗai ke iya magance shi. Watarana Hadrat Hasan da Huseyn ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anhumâ’ (jikokin Manzon Allâh sallallâhu ’alaihi wa sallam’ masu albarka) yayin bulaguro a cikin hamada, sai suka ga wani tsoho yana alwala (wudu). Tsohon dai yana yin alwalar ne ba tare da cika sharaɗanta ba. Su kuma suna jin kunyar faɗa masa cewar ba daidai yake yi ba. Sai suka yi dabarar zuwa wurinsa suka ce masa suna jayayyane akan waye a cikinsu yafi iya alwala, don haka suna so tsohon ya zama alƙali. Kowanne a cikinsu sai yayi alwalar ta hanyar cika dukkanin sharaɗanta. Duk abinda suke tsohon yana kallonsu kuma yana kiyaye me suke yi kuma a ƙarshe sai ya faɗa musu, Yaku ysohon dai yana yin alwalar ne ba tare da cika sharaɗanta ba. Su kuma suna ji-salam ya shirya liyafa ga

masu bautar wuta su ɗari biyu (majûsi). Sai suka tambaye shi me za suyi masa su saka masa. Sai Ibrâhîm ‘alaihis-salâm’ ya roƙe su da suyi sujjada (sajda) ga Ubangijinsa (Allâhu ta'âlâ). Sai suka tattauna batun a tsakaninsu sannan suka ce shi ya kasance shahararre wurin jinƙai da taimako don haka ba zasu so su ɓata masa rai ba. Sai suka ce yin sujjada ga Ubangijinsa ba zai canza komai ba sannan suka ƙara da cewa, bayan sunyi sujjadar zasu koma su cigaba da bautawa allolinsu. Amma yayin da suke cikin yin sujjadar sai Annabi Ibrâhîm ‘alaihis-salâm’ ya roƙi Allâhu ta'âlâ da cewar, “Ya Ubangijina! Wannan shine iyakar abinda zan iya. Amma ikon kane ka azurtasu da farin ciki kuma ka nuna musu turbar gaskiya. Ina roƙonka, ka girmama su ta hanyar mayar dasu musulmi!” Sai Allâhu ta'âlâ ya karɓi addu'arsa kuma dukkannin su suka zamo musulmai. Wajibine a yiwa mutumin dake shirin aikata ba daidai ba nasiha yayin da yake shi kaɗai. Idan aka lura mutum na aikata ba daidai ba, za'a yi masa gargaɗi da tattausan lafazi. Yin nasiha ga mutum cikin kaɗaici kafin yayi mummunan aikin shi yafi tasiri.

Wani ƙarin abinda ke haddasa mutum yayi fushi shine idan aka ƙi fuskantarsa. Hanyar data dace a kaucewa saɓanin fahimta itace ta hanyar taƙaitacce, kuma fayyataccen furuci mara rikitarwa. Furuci mai rikitarwa baya bawa mai saurare haushi. Kuma ya kamata a lura da sharaɗai uku yayin umarni da kyakkyawan aiki (amr al-ma'ruf). Na farko shine tsarkake zuciya don sadar da umarnin ko hanin Allâhu ta'âlâ. Na biyu shine gwanancewa akan batun da ake yunƙurin huɗubar akai, tare da sanin tushe da litattafan da aka samo bayanan. Na uku shine haƙuri da jurewa abinda zaije da ya dawo. Lafazi mai taushi na cikin rukunan wa'azi, kausasa lafazi kuma baya daga ciki. Lafazi mai kaushin da zai fusatar zai haddasa fitina ne kawai. Wani dare, a zamanin khalifancin Hadrat ’Umar, shi da Abdullah ibn Mas’ûd ‘radiyallâhu ’anhum’ suna bibiyar hanyoyin Madina don bada tsoro, sai, ɗaya daga cikin ƙofofin dake kusa dasu, suka ji muryar wata mace tana rera waƙa. Da Khalifa ya leƙa ta ƙofar mukullin ƙofar sai ya hango wani tsoho a zaune da kwalbar giya a gabansa kuma da matashiyar mawaƙiya a tsakiyar ɗakin. Da ya kutsa cikin ɗakin sai tsohon yace, “Ya Amîr al-Mu’minîn! Ba zaka saurari abinda zance na tsawon daƙiƙa ɗaya ba kuwa saboda Allâhu

ta'âlâ?” Sai Hadrat Umar ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ yace, “Toh, yi magana!” Sai tsohon yace, “Tabbas na aikata laifi guda ɗaya, amma kai kuma ka karya dokokin Allâhu ta'âlâ guda uku.” Da Hadrat ’Umar ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ yaji haka sai ya tambaye shi wane dokoki uku ya karya? Sai tsohon yace, Allâhu ta'âlâ ya hana leƙa gidajen mutane. Kai kuma ka leƙa gidana ta ramin mukulli. Allâhu ta'âlâ ya hana shiga gidajen mutane ba tare da izininsu ba. Kai kuma ka shigo min gida ba tare da izini ba. A ƙarshe kuma, Allâhu ta'âlâ yayi umarce mu da mu shiga gidaje ta ƙofofin gaba kuma mu yiwa masu gidan sallama. Amma kai kuma ka shigo gidana ta taga ba tare da sallama ba kwata-kwata. Sai Hadrat ’Umar ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ ya bashi amsa cike da adalci da gaskiya da cewar, “Duk abinda ka faɗa haka yake!” Sai ya bashi haƙuri ya fita yana zubar da hawaye.

Ya dace mu kyautata zato ga waɗanda suke yi mana nasiha, haka ma ga sauran musulmi baki ɗaya. Ya kamata mu fassara kalamansu da nasihohinsu da kyakkyawar manufa. Yarda da nagarta da kuma salihanci musulmi yana kawo lada sosai. Rashin yarda bisa mugun fatan cewa musulmi kaza ba nagari bane yana bayyana mummunar ɗabi'ar mutumin da yayi mugun fatan ne ba wanda aka yiwa ba. Ya kamata mu ringa ƙoƙarin fuskantar abinda aka ce, idan kuma muka kasa ganewa sai muyi tambaya akai. Bai kamata mu munana zato akan mutumin daya faɗa mana wata magana ba. Saboda a cikin munanan zigogin da shaiɗan ke sakawa a zuciyar mutum, munana zato (sû-i-zân) akan mutane shine wanda yafi cin nasara. Munanan zato harâm ne. Idan kuma wasu kalaman suka zamo masu munin da baza'a iya fassarasu da kyau ba, ya kamata mu ɗauka cewa suɓutar baki ko zamiyar harshe mutumin daya faɗe su yayi.

Idan mutum ya roƙi wani abu daga mutum mai dukiya kuma bai samu ba, hakan ka iya haifar da fushi (ghadab) ga dukkansu.

Yin tambaya ko magana ga mutumin da yake tsaka da yin wani abu ko yake cikin damuwa ko gajiya ka iya haddasawa yayi fushi. Kukan jarirai ko surutun yara ko dabbobi ka iya haddasawa wasu mutanen fushi. Fushi irin wannan yana da matuƙar cin rai. Fushi mafi muni ma shine wanda, kamar yadda aka saba gani, wanda ake nunawa ga motsin abubuwan da basu da rai. Misalan

wannan fushin zai zama mutane da ake gani suna fusata saboda abinda suke faskarawa da gatari ya zame daga kan saiti ko kuma bai tsage ba da duka ɗaya; har takai su tunzura suyi wurgi dashi kosu ƙonashi. Akwai kuma mutanen dake fushi da kansu, suke la'anar kansu, kuma su zane kansu. Abune mai kyau, wato salone ma na kishin addini ga mutum yayi fushi da kansa saboda ya kasa cimma wasu ibadu, kuma hakan yana kawo lada. Amma yin fushi ga shuwagabannin gwamnati ko ga Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ko ga Allâhu ta'âlâ saboda dokokinsu da hane-hanen su shine mafi munin fushi. Irin wannan fushin na haddasa kafirci. Hadisin nan dake cewa: **“Fushi yana lahani ga imanin mutum,”** ya nuna cewa yin fushi ga Rasûlullâh ko Allâhu ta'âlâ yana haddasa kafirci.

Yin fushi yayin ganin wani ya aikata abinda bai halatta ba aikine mai kyau dake nuna kishin addinin mutum. Amma, kada mutum ya ƙetara shingen musulunci kona hankali idan ya fusata. Kiran wannan mutumi da ƙazaman sunaye, misali, kafiri, munafuki da ire-irensu, bai halatta ba (harâm). Irin wannan kiran sunan yana wajabta azabta ga wanda ke aikata shi. Bai saɓawa musulunci ba ga mutum yayi amfani da kalmomi irin "jahili" da "sakarai"; sai dai yafi kyau a yiwa wanda ke aikata ba daidai ba wa'azi da daɗaɗan kalamai masu zaƙi, don Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadîth-i-sherîf: **“Allâhu ta'âlâ yafi son tattausan lafazi a koda yaushe.”** Ya zama dole ga masu madafun ikon gwamnati ko jami'an yan sanda su dakatar da mutum daga aikata zunubi da ƙarfin tuwo. Amma dukansa fiye da kima ko azabtar dashi zai zama zalunci (zulm), wanda kuma zunubi ne. Idan kuma jami'an doka ko na gwamnati basa nan , mutum mai iko sosai zai iya dakatar dashi. Sai dai, duk wani aikin doka kamar hukuncin kisa da rushe gida haƙƙin gwamnati ne ita kaɗai. Hukuncin daya kere abinda laifi ya cancanta zalunci ne. Haka kuma bai halatta ba ga jami'an gwamnatin da aka bawa amanar umarni da kyakkyawan aiki (amr-i ma'arûf) da hani da mummuna (nahy-i-munkar) su azabtar da mutane.

Kishiyar fushi **(ghadab)** shine taushin hali **(hilm)**. Zamowa mai taushin hali yafi ace mutum yana rinjaye akan fushinsa. Taushin hali na nufin mutum yaƙi yin fushi baki ɗaya. Alamace ta hikima. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin

wannan hadisin: **“Allahu ta'âlâ yana son waɗanda ke aiki da taushi a matsayin martani ga abinda ke haifar da fushi (ghadab),”** da kuma **“Allâhu ta'âlâ yana son mutane masu taushin hali (hilm), kunya (haya') da kamewa (iffat). Kuma baya son masu ƙazamin lafazi (fuhsh) da maroƙa masu roƙon mutane da habaici da zambo.”** "Iffat" na nufin kauda kai daga dukiyoyin mutane. "Fuhsh" na nufin ƙazaman abubuwa marasa kyan gani. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yana yawan maimaita wannan addu'ar: **“Ya Ubangiji! Ina roƙonka sani (ilm), taushin hali (hilm) salihanci (taqwâ) da 'afiyât'.”** Ilimi mai amfani (ilm al-nâfi) ya haɗar da rassan ilimi guda uku: Kalam, Fiqh da Akhlâq. “Âfiyât" a cikin wannan addu'ar na nufin samun wannan abubuwan guda biyar: aƙida da imanin da babu bidi'a a cikin sa; ayyuka da ibadu da babu riyâ a cikinsu; da rai wadda take da yanci daga kowacce irin sha'awa; da zuciya wadda take da yanci daga kowanne irin kwaɗayi da wasuwasi; da gangar jiki wadda take da yanci daga cututtuka. Da Sahabbai suka tambayi Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ akan wace addu'a ce tafi kowacce, sai ya basu amsa: **“Ku roƙi Allâh "âfiyât". Saboda bayan imâni, babu ni'imar da takai girman "âfiyât.”** [Ya kamata mutum ya ringa yawaita **istigfari**[1] don ya samu âfiyât.] Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa cikin hadisi: **“Ka zamo mutum me ilimi (ilm) da mutunci (sakinât). Kayi magana mai taushi yayin koyo ko koyarwa! Kada ka taɓa yin alfahari ko taƙama da ilimin da kake dashi!”** "Sakîna" na nufin nutsuwa da mutunci. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisai kamar haka: **“Wuta ba zata ƙona mutumin da yayi rayuwar data dace da addinin musulunci ba da wanda yake da taushin hali,”** da kuma **“Taushin hali yana kawo ni'imomi. Rauni ko kuma wuce wuri a wajen aiwatar da ayyuka ko harkoki yana haddasa gafala (ghaflat)”** da kuma **“Mutumin da bashi da taushi (rifq) bashi da amfani,”** da kuma **“Taushin hali (rifq) yana ƙawatar da mutum kuma ya kan kawar da rauninsa.”**

---

[1] Addu’ar Istighfari itace: **“Astaghfirullah al ’azim al-lazî lâ ilâha il-lâ huwa-l-hayal-qay-yûm wa atubu ilayh.”**

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin wani hadisin: **“Ana samun ilimi ne ta hanyar koyo, shi kuma taushin hali (hilm) ana samun sa ne ta dagewa da aiki tuƙuru don a same shi. Allâhu ta'âlâ zai bada nasara ga dukkan wanda ya gwada yin abun alkairi da abubuwa masu amfani. Kuma zai bada kariya ga waɗanda ke kaucewa munanan ayyuka.”**

21 - SAƁA ALKAWARI (GHADR)

Ɗaya daga cikin abubuwan dake haifar fushi shine mutum ya saɓa alƙawarin da yayi ko yaƙi cika maganarsa **(ghadr)**. Yayin da mutum yayi alƙawarin wani abu, ana kiran hakan da alƙawari **(wa'd)**, idan mutum biyune suka yiwa juna alƙawari ana kiransa da **"’ahd"**. Alƙawarin da kuma aka yi masa ƙari da rantsuwa ana kiransa da **"mîsâk"**. Idan ɗaya daga cikin mutum biyun da suka yiwa junansu alƙawari, misali, suka cimma wata yarjejeniya (’ahad), ya karya alƙawarin ko yarjejeniyar ba tare da sanar da ɗaya mutumin ba, ya aikata "ghadr". Misali idan shugaban wata ƙasa ya naƙalto cewar dole ya karya yarjejeniyar zaman lafiya da ƙasar kafirai dake maƙoftaka da tasa, wajibine ya sanar dasu. Bai halatta ba kuma a karya yarjejeniyar ba tare da sanar dasu da fari ba. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Wanda ya saɓa alƙawari (ghadr) zai biya shi cikin tsanani ranar al-Qiyama.”** Saɓa alƙawari (ghadr) bai halatta ba. Cika yarjejeniya (’ahd) da akayi da kafirai wajibine.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Mutum mara amana bashi da imani. Mutumin daya saɓa yarjejeniya (’ahd) bashi da addini.”** Wannan hadisin ya nuna cewa waɗanda ke cin amanar wasu basu da cikakken imani haka kuma waɗanda suka ƙi ɗaukar wannan batu da muhimmanci zasu rasa imaninsu.

____

Allahümme inneke Afüvvün, Kerîmün tühıbbül afve fa’fü annî!

22 - CIN AMANA (HIYÂNAT)

Na ashirin da biyu a cututtukan zuciya shine "hiyânat". Aikata "hiyânat" yana haddasa fushi (ghadab). Kuma “Hiyânat"

harâm ce sannan kuma alama ce ta munafunci. Kishiyar "hiyânat" shine riƙon amana (amanat). Ma'anar "hiyânat" shine kamar haka: Mutumin daya nuna kansa ga mutane a matsayin mai riƙon amana sai kuma yayi wani abun daya saɓa da wannan halayya. Mumini shine mutumin da kowa zai iya bawa amanar rayuwarsa da dukiyarsa. Riƙon amana (amanat) da cin amana (hiyânat) basu tsaya akan dukiya kaɗai ba har da furuci (ko rubutu). Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Mutumin da aka nemi shawararsa mai riƙon amana ne."** A zahirin gaskiya, mutane suna yadda da wannan mutum kan cewa zai faɗa musu gaskiya muka ba zai faɗawa kowa ba game da tambayar da aka yi masa. Ya zama tilas (wajîb) a kan wannan mutum ya faɗi gaskiya. Mutum zai iya bada dukiyarsa ajiya ga mutumin daya aminta dashi. Kamar haka ma, mutum zai iya shawartar wani mutumin da yayi amanna da cewar zai faɗa masa gaskiya. Âyat ta ɗari da hamsin da tara a cikin Sûrat "al-i Imrân" a cikin Qur'ân al-karim na cewa: **"Kuyi shawara da mutane kafin aiwatar da abinda kuka tsara yi."** Shawartar mutane kamar wasu katangune dake kare mutum daga nadama. Mutumin da za'a shawarta ya dace ya san yanayin da mutane ke ciki a lokacin da yanayi da sharaɗan da ƙasa ke ciki. Wannan shi ake kira da ilimin siyasa da gudanar mulki. ('ilm al-siyasat). Daɗin daɗawa, ya kamata ya zamo mai hikima da hangen nesa kuma mai cikakkiyar lafiya. Zunubine a gareshi ya faɗi abinda bai sani ba ko ya faɗi abinda ya saɓa da iliminsa. Idan ya faɗi wani abu bisa kuskure, hakan ba zai zama zunubi a gareshi ba. Idan kuma mutum ya nemi shawarar wanda bashi da waɗancan sharuɗɗan da aka ambata, duka su biyun zasu aikata zunubi. Masu bayar da fatawa (fatwa) bisa al'amuran addini da harkokin rayuwa duk da cewa basu cika sharaɗan da aka ambata ba a baya, zasu fuskanci tsinuwar mala'iku. Wani nau'in na cin amana (hiyânat) shine bawa wani umarnin yayi wani abu da mutum ya san mai cutarwa ne.

[An rubuta a cikin shahararren littafin nan na **Hadîqa** cewar Abdullah ibn al-Mas'ûd 'radiyallâhu ta'âlâ 'anh' yace, "Abu na farko da mutum zai rasa daga addinin sa shine riƙon amana. Abu na ƙarshe da mutum zai rasa daga addininsa shine Sallah (salât). Za'a samu wasu mutane wanda zasu riƙa yin Sallah sai dai gaba ɗaya basu da imani." Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya

faɗa a cikin hadisi: **“Duk wanda ya kashe ɗan uwansa baya cikin al'ummata. Kuma haka hukuncin yake koda mutumin daya kashe kafirine.”**]

23 - KARYA ALƘAWARI

Wani dalilin dake haddasa fushi (ghadab) shine karya alƙawari. Mun rigaya munyi bayanin cewa alƙawarin da mutum ɗayane yayi sunansa **"wa'd"**, kuma alƙawarin da mutum biyu suka yiwa junansu sunansa yarjejeniya **"ahd"**. Alƙawarin yin hukunci sunansa **"wa'id"**. Shine alƙawarin da ƙin cika shi yafi dacewa. Bai halatta ba ayi alƙawari da ƙarya. Kin cika alƙawarin ma kuma yana zama ƙarin zunubi. Amma cika alƙawarin kuma zai haddasa a yafe zunubin ƙaryar. Yarjejeniya sayar da wani abu da akayi ba bisa ƙa'idar dokar ba (fâsid bay’) shima irin wannan ne. Soke wannan yarjejeniya da fasa sayarwar tilas ne (wajîb). Idan mutanen da suka ƙulla yarjejeniyar suka soke ta suka tuba suka nemi yafiyar Allahu ta'âlâ zai yafe musu zunubansu. Amma idan suka ƙi soke wannan nau'i na haramtacciyar yarjejeniya zunubin su zai ninku. Wâjibi ne mutum ya cika alƙawarin daya ɗauka.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Alamonin munafunci guda uku ne: ƙarya, saɓa alƙawari, da cin amana (amanât).”** Idan mutum bai samu ikon cika alƙawarin daya ɗauka ba bisa dalilan da suka fi ƙarfinsa, hakan baya zama alamomin munafunci. Ta wata fuskar kuma, cin amanar dukiya ko sirri, munafuncine. Akwai Hadisi a cikin shahararren littafin hadisin nan na Sahîh-i-Bukhârî wanda Amr ibn Âs ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’, ya rawaito cewar Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace: **“Abubuwa huɗu alamomin munafuncine; cin amana; ƙarya; saɓa alƙawari; karya yarjejeniya ba tare da sanar da ɗaya ɓangaren ba (ghadr) da ƙin faɗar gaskiya a gaban kotu.”** Ibn Hajar Makkî ‘rahmatullâhi ta’âlâ ’alayh' ya bada ma’anar munafunci a matsayin "rashin daidaito tsakanin niyya da aikin (ko halayen) mutum". Munafunci a al'amuran aƙida kafirci ne (kufr). Munafunci a cikin magana da aiki ma bai halatta ba. Munafunci akan al'amuran aƙida shine mafi muni fiye da sauran nau'ikan kafirci. Yin alƙawari (wa'd) da niyyar cika alƙawarin nan gaba ya halatta (ja'iz) kuma yana janyo lada ma (thawâb). Cika irin

wannan alƙawarin ba tilas bane (wajîb) amma idan cika shi ana so (mustahab). Ba'a son aƙi cika shi (makruh tanzihi). Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Babu zunubi ga wanda ya kasa cika alƙawarin da yayi niyyar cikawa."** Bisa koyarwar malaman mazhabobin hanafiyya da shafi'iyya rahimahumullâhu ta'âlâ', makruhi ne (makruh) a karya yarjejeniyar da aka ƙulla da juna **('ahd)** ba tare da wani uzuri ba **(udhr)** (wato uzurin da addini ya yadda da shi), kuma ya halatta a karya yarjejeniyar idan akwai gamsasshen uzuri. Duk da haka, idan mutum yayi niyyar karya yarjejeniyar, tilas ne (wajîb) a sanar da ɗaya sashen. A bisa koyarwar malaman mazhabar hanbaliyya rahimahumullâhu ta'âlâ', wajibine a cika alƙawari. Kin cika shi kuma harâm ne. Kuma salihanci ne (taqwâ) ga mutum yayi aiki ta hanyar da duka mazhabobin guda huɗu suka gamsu da ita. Tilas ne (wâjib) ga kowanne musulmi yaso sauran yan uwansa musulmai dake biyayya ga mazhabobin guda huɗu, sanya musu albarka baki ɗaya, da kiyaye duk wani salo na ƙin-jini game da mazhabobin guda huɗu. Sai dai, gaba ɗaya malamai sun haɗu akan cewa yin **"Talfiq"** ga mazhabobin bai halatta ba. Talkfîq na nufin haɗe mazhabobin guri ɗaya sai kuma a ringa zaɓar abubuwa mafi sauƙi da kowacce mazhabar ta koyar yayin aikata wani aiki ko ibada. Duk aikin da aka aikata ta wannan hanyar ya zama aikin banza kamar yadda yake a duka mazhabobin. Sai dai, ibadar da akayi ta hanyar haɗe fatawoyi masu sauƙi na mazhaba guda ɗaya (ruhsat) ya halatta (Sahîh).

[Domin aiwatar da wata ibada ko aiki, ya kamata musulmi yayi niyyar yin biyayya ga ƙa'idojin ɗaya daga cikin mazhabobin guda huɗu sai mutum yayi aikin ko ibadar bisa dokokin. Kowacce daga cikin mazhabobin tana koyar da hanyoyi masu sauƙi, wanda ake kira da **"ruhsat"**, da hanyoyi masu tsauri, wanda ake kira da **"azîmat"**, na aiwatar da wani aiki. Yafi kyau ga mutum mai lafiya da karsashi ya zaɓi hanya mai tsauri (azîmat), saboda yin abu mai tsauri yafi wahala, da rashin daɗi, da gajiyarwa ga rai (nafs). An umarci yin ibadane da manufar ladabtar da haɗi da danƙwafar da rai, wadda take mai adawa ce ga mutumin dake mallakinta da kuma mahaliccinta Allahu ta'âlâ. Dole ya zamo tana ƙarƙashin jajirtacciyar ladabtarwa don kare ta daga zarmewa. Sai dai rusa ta baki ɗaya abune da bazai yiwu ba, saboda tana hidima ga jiki.

Sai dai ta kasance sakaryar hadima mai cike da jahilci. Mutum mai rauni ko mai fama da lalura ko mutumin dake cikin yanayin wahala shi ya dace ya zaɓi hanyoyi masu sauƙi (ruhsat) maimakon yaƙi yin ibadar gaba ɗaya. A zahirin gaskiya ma, idan ya kasance a aikace ba zai yiwu ba a aikata wani aiki ko ibada ba koda anbi hanyoyi masu sauƙi da mazhabar da mutum yake bi ta koyar (ruhsat), ya halatta abi koyarwar ɗaya daga cikin sauran mazhabobin guda uku don a amfana da sauƙinsu da kuma samu yin ibadar.]

24 - MUNANAWA MUTANE ZATO (SÛ-I ZAN)

Ɗaukar cewa baza'a yafe zunuban mutum ba na nufin munana zato **(sû-i-zân)** ga Allâhu ta'âlâ. Sannan ɗaukar cewa dukkan muminai masu aikata zunubi ne na nufin munana zato (sû-i-zân) ga muminai. Munana zato (sû-i-zân) harâm ne. Idan mutum yaji baya son wani mutum sakamakon ganinsa yana aikata wani zunubi ba munana zato bane, hakan anyi fushi saboda Allâhu ta'âlâ kenan **(Bugd-i fillâh)**; hakan yana kawo lada (thawâbs a ranar lahira). Idan musulmi yaga wani musulmin yana aikata abinda ba daidai ba, kamata yayi ya masa kyakkyawar fassara ko ya kyautata masa zato **(husn-i-zân)** kuma yayi ƙoƙarin ceto shi daga aikata wannan aiki nan gaba. Tunani mara kyau da ya zowa zuciya amma bai jima ba ya tafi baya zama munana zato. Kirƙiro tunani a zuciya ta hanya mara kyawu munana zato ne. Âyat ta goma sha biyu a cikin Sûrat "Hujurat" a cikin Qur'ân al-karim tana cewa: **“Yaku wanda suka yi imani! Ku gujewa zargi iyakar gujewa; saboda zargi a wasu lokutan zunubine:...”** Rasûlullah ‘sallallahu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Kada ku munana zato (sû-i-zân). Domin munana zato (sû-i-zân) yana haddasa ɗanyen hukunci. Kada ku saka ido akan sirrikan mutane. Ku kauda ido daga aibukan su. Kada kuyi sa-in-sa dasu. Kada kuyi musu hassada. Kaɗa ku riƙi gaba ga junanku. Kasa kuci naman junanku. Kuso juna kamar yan uwana na jini. Musulmi ɗan uwan musulmi. Don haka ba zai cutar dashi ba; zai taimake shi. Kuma ba zai raina shi ba.”** Bai halatta ba ga musulmi ya kashe ɗan uwansa musulmi. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Musulmi baya harin ɗan uwansa**

musulmi, ko dukiyarsa ko ƙimarsa. Allâhu ta'âlâ baya duba izuwa ƙarfi ko kyawun gangar jikinku. Ba ya kuma duba izuwa ayyukanku. Sai dai yana duba izuwa zuciyoyinku.” Allâhu ta'âlâ yana duba tsarkin niyya da tsoron Allâhu ta'âlâ a cikin zukata. Kuma domin a karɓi ibadun mutum da ayyukansa, wato, a samu lada daga aikatasu, dole a aikatasu bisa la'akari da sharuɗɗansu da kuma kyakkyawar niyya, wato, saboda Allahu ta'âlâ (ikhlâs). Zai zamo ilhâdi (wato cin amanar dake sawa mutum ya fita daga musulunci) idan akace "ibadun da aka aiwatar za'a karɓe su koda wacce irin niyya akayi." Duk mutumin da yace haka zindiƙine. Faɗin cewar: "Allâhu ta'âlâ zai kalli zuciyoyinku. Zai karɓi duk wani aiki da kukayi da kyakkyawar niyya" faɗine na jahilan shaihunnan ɗariƙa (Tarîqat).

[Waɗannan shaihunnai suna faɗar cewa zuciyoyinsu a tsarkake suke amma kuma sai suje su aikata kowanne nau'i na ayukkan da basu halatta ba (harâm). Suna faɗar cewa duk abinda aka yi da kyakkyawar niyya ibada ne kuma za'a karɓe shi. Waɗannan juyayyun fasiƙan bai dace a sosu ko a bisu ba, saboda ainahin manufarsu itace su zambaci musulmi don su tarawa kansu mabiya. Ba munana zato (sû-i-zân) bane idan an kira waɗannan mutanen da fasiƙai.]

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Ku kyauta zato ga Allahu ta'âlâ.”** Aya ta hamsin da uku a cikin Sûrat Zumar a cikin Qur'ân al-karim tana cewa: **“yaku bayina masu zunubai da yawa! Kada ku yanke ƙauna daga rahamar Allah. Allahu ta'âlâ yana yafe zunubai baki ɗaya. Ya kasance mai rahama da jin ƙai marasa iyaka.”** Tabbas Allahu ta'âlâ zai yafe kowanne irin zunubi da kafirci matukar an tuba kuma an cika sharuɗɗan tuba. Idan yaso, zai yafe duka wani nau'in zunubi banda kafirci koda kuwa ba'a tuba ba. A cikin hadisi al-Qudsî, Allahu ta'âlâ ya shelanta: **“Bawana zai sameni a yadda ya ɗaukeni.”** Allâhu ta'âlâ zai yafewa wanda suka tuba cike da fatan zai yafe musu ɗin.

[Sanarwar da Allâhu ta'âlâ yake saukarwa ga Annabawansa salawâtullâhi ta’âlâ wa taslîmâtuhu ’alaihim ajma’în’ shi ake kira da wahayi **(wahy)**. Wahayi ya rabu rabo biyu. Mala'ika Jibrîlu (Jabrail) yana karɓar bayanai daga Allâhu ta'âlâ ya isar dasu kuma

ya karantasu ga annabin da aka turo shi wurinsa. Irin wannan wahayi ana kiransa da **"wahy al-matlu’"**. Irin wannan wahayin na nufin komai daga Allahu ta'âlâ yazo, daga furucin saƙon, yadda furucin yake, ɗan saƙon, saƙon kansa da abinda furucin saƙon ya ƙunsa. Nau'in wahayi na biyu shine "wahy ghayr al-matlu’". Irin wannan nau'in wahayin Allahu ta'âlâ ne yake ya saukar da saƙonsa kai tsaye zuwa ga zuciyar annabin daya turowa. Shi kuma annabin sai ya sanar da mutanensa da furucinsa: kuma waɗannan furuci shi ake kira sa **hadisi al-Qudsî**. Shi Hadisi al-Qudsî saƙon Allahu ta'âlâ ne amma furucin na Annabin sane. Sauran hadisai kuma saƙon na Annabine kamar yadda furucin nasa ne.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin wannan Hadisin: **“Kyautata zato (sû-i-zân) ga Allahu ta'âlâ ibadane.”** da kuma **“Na rantse da sunan Allâhu ta'âlâ, wanda shine Ubangiji guda ɗaya wanda bashi da abokin tarayya cewar zai amsa addu'ar da akayi da zuciyar da take cike da kyautata zato a kansa.”** da kuma **“Ranar al-Qiyama. Allâhu ta'âlâ zai umarci a jefa wani a cikin wuta. Kuma yayin da aka ɗauke shi zuwa wuta, mutumin zai waigo ya faɗawa Allâhu ta'âlâ, 'Ya Ubangiji na! Lokacin da nake duniya, na kyautata zato a kanka koda yaushe!' Sai Allahu ta'âlâ yace, 'Kada ku kaishi wuta. Zan bida shi ta yadda yayi tunanin haka nake'.”**

Idan bamu san mutum mumini ne ko salihine (sâlih) ko kuma fasiƙi (fasiq) ba ne, kamata yayi mu kyautata masa zato. Idan yiwuwar kasancewar mutum Salihi da yiwuwar kasancewarsa fasiƙi suka yi cif-da-cif, wannan rashin tabbacin shi ake kira da shakku **(shakk)**. Rashin daidaito a cikin yiwuwarsa ɗaya daga cikin biyun kuma shine zato **(zan)**, idan kuma yiwuwar kasancewar sa kaɗan ce shine ake kira **"wahm"** (karkatarwa).

25 - SON DUKIYA

Dukiyar da aka tarata ta hanyar da bata halatta ba (harâm) ba zata taɓa zama kadara ga mutum ba. Amfani da wannan haramtacciyar dukiyar bai halatta. Tara dukiyar halâl ta hanyar ajiye abinda yayi saura daga buƙatar mutum ba'a sonsa (makruh) a musulunci. Kin biya mata zakkah kuma zai janyo azaba a lahira (akhirat). Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin

hadisi: **“La'ana ta tabbata akan wanda bautar da kansu ga zinare da azurfa!”** Shi bawa a koda yaushe ƙoƙarin sa ya samu alfarmar ubangidan sa. Neman abun duniya kuma yafi muni akan yunƙurin gamsar da sha'awoyin rai. Idan tsabagen neman dukiya ko kuɗi yasa mutum ya manta da dokokin Allâhu ta'âlâ, ana kiran hakan da "son abun duniya". Shaiɗan zai karɓi ikon sarrafa zuciyar mutum kuma zai manta da batun yin zikiri (ambaton Allahu ta'âlâ) **(dhikr)**. Dabara mai wuyar ganewa da shaiɗan zai yi amfani da ita akan mutum shine ya bashi ƙarfin gwiwar aikata ayyuka masu kyau don ya ringa jin kansa a matsayin salihin mutum. Mutumin daya faɗa cikin wannan tuggun kuma ya zama bawa ga kansa. Hadisi yazo kamar haka: **“A zamanin baya, duk al'ummomin da aka turo musu annabi ana jarrabarsu da wasu fitintinu. Kuma taskace dukiya da kudi itace kalar fitinar da za'a jarrabi al'ummata da ita.”** Zasu ringa neman dukiya da ƙawar duniya sai sun manta da lahira.

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Da Allâhu ta'âlâ ya halicci yan Adam, ya hukunta tsawon ransu, da lokutan da zasu mutu, da arziƙinsu (rizqs).”** Arziƙin mutum baya canzawa, baya daɗuwa baya raguwa kuma ba zai tarad da mutum ba kafin lokacinsa yayi. Kuma kamar yadda mutane ke neman arziƙin su, hakan arziƙin su yake neman su. Akwai ɗimbun talakawan dake rayuwa cikin farin ciki da yafi na masu dukiya. Allâhu ta'âlâ yana turo arziƙi daga tushen da ba'a zata ba ga waɗanda suke jin tsoron sa kuma suka rungumi addinin sa da iyakar zuciyar su. An rawaito a cikin Hadisi al-Qudsî cewa Allâhu ta'âlâ yace, **“Yake duniya! Ki zamo kuyanga ga wanda ya bauta min! Ki zama mai wahalarwa ga wanda ya bauta miki!”** kuma Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Ya Ubangijina! Ka bada dukiya mai amfani ga wanda suke sona. Kuma ka bada yayaye masu yawa da dukiya mara adadi ga wanda suke ƙina.”** Wani Bayahude ne ya mutu ya bar yayaye guda biyu da makeken gida. Yayan nan sai suka kasa cimma yarjejeniya akan yadda za'a raba wannan gida. Sai suka ji murya ta keto daga cikin bango tana cewa: “Kada ku zama maƙiyan juna saboda ni. Ni Sarki ne. Nayi rayuwa mai tsawo. Na zauna a ƙabari tsawon shekaru ɗari da talatin. Bayan wani lokaci, sai suka gina tukwane daga ƙasar da suka ɗiba daga ƙabarina. Sunyi amfani da

waɗannan tukwane tsawon shekaru arba'in a gidaje. Sai aka rusa ni aka watsar akan hanya. Bayan wani lokaci, sai suka yi amfani dani wurin haɗa tubalan da ake amfani dasu wurin gina katanga. Kada kuyi faɗa da juna. Kuma zaku zama kamar ni.”

Hasan Chalabi rahimahullâhu ta’âlâ’ a cikin gabatarwar littafin **Mawâqif** yana cewa: Hadrat Hasan da Hadrat Husayn ‘radiyallâhu ’anhumâ’ su kamu da rashin lafiya. Sai Hadrat Alî da Hadrat Fatima da yarinyar dake taya su aikin gida ‘radiyallâhu ’alaihim ajma’în’ suka yi bakancen yin azumi na tsawon kwanaki uku matuƙar yaran suka samu sauƙi. Da yaran suka samu sauƙi, su ukun sai suka ware rana uku don yin azumi. Gashi kuma basu da abinda za suyi buɗa baki a ranar farko. Don haka sai suka ranto mudu[1] uku na sha'ir daga wurin wani Bayahude. Sai Hadrat Fâtima ‘radiyallâhu ’anhâ’ ta niƙa mudu ɗaya na sha'ir zuwa gari ta gasa lomar biredi guda biyar. Sai wani mabaraci yazo ya roƙi a bashi abinda zai ci. Sai suka bashi gaba ɗaya biredin da suke da, suka kwanta cikin jin yunwa. Gashi kuma sunyi niyyar yin azumi washegari. Sai Hadrat Fâtima ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anhâ’ ta kuma gasa lomar biredi guda biyar da mudu na biyu na sha'ir. Da lokacin buɗa baki yayi, sai ga wani maraya yazo ya roƙi abinda zai ci. Sai suka bashi gaba ɗaya suka kuma kwanciya da yunwa. Gashi kuma sunyi niyyar yin azumi a rana ta ukun. Sai ta kuma gasa lomar biredi guda biyar daga sauran mudu ɗaya na sha'ir ɗin da yayi saura. Da lokacin buɗa baki yayi, sai wani bawa yazo ya roƙi a bashi abinci. Sai suka bashi biredin baki ɗaya. Sai Allâhu ta’âlâ ya saukar da ayâ mai girma ga Annabin sa sallallâhu ’alaihi wa sallam’, yana yaba musu bisa "nazr" (bakancen da suka yi) da "isar[1]" (bayar da abun hannun su ga mabuƙaci duk da cewa suna buƙatar sa) da suka nuna. Tanadar iyakar abinda ake buƙata na abinda

[1] Mazhabar Hanafiyya sun kwatanta mudun kimanin litoci 12.6. A duba babi na uku a mujalladi na biyar na littagfin Endless Blisss domin karin bayani akan wannan.

[1] Nazr na nufin ɗaukar alwashi, ‘Îsâr’ na nufin bayar da wani abu ga ɗan uwanka musulmi duk da cewa kaima kana buƙatar wannan abun. ‘Îsâr’ yana alaƙantuwa ne da kayan buƙatuwa/masarufi, ba na yin ibada ba, misali, mutumin da ya mallaki ruwan wanke jikinsa kaɗai, wanda sai dai shi kaɗai yayi amfani da shi, ba zai ba wani ba. Domin ƙarin bayani akan ‘nazr’, a duba babi na biyar a mujalladi na biyar na littafin **Endless Bliss.**

za'a tallafi kai (arziƙi na dukiya ko kuɗi) da kuma rabar da sauran shi ake kira da **'zuhd'**.

[Adalcine **(adâlat)** ga mutum ya biya bashin da ake binsa; kyautatawa ne **(ihsân)** ga mutum ya biya fiye da abinda ake binsa; ana kiransa **"isar"** kuma idan mutum ya bada gaba ɗaya dukiyarsa ga wani.]

Mutumin da yake da "zuhd" ana kiransa da "zâhid". Kuma raka'a biyu ta Sallar nafila da malamin addini mai zuhdu yayi tafi lada akan duka sallolin da mutumin da bashi da zuhdu yayi a baki ɗayan rayuwarsa. Wasu daga cikin Sahabbai radiyallâhu ta'âlâ 'anhum ajma'în' sun faɗawa tabi'ai (tabi'în): Kuna yin ibada fiye da Sahabban Manzon Allâh sallallâhu ta'âlâ 'alaihi wa sal-lam'. Amma kuma tasu tafi albarka saboda sun fiku zuhdu." Son duniya yana ƙarawa mutum kusanci da haramtattun hanyoyin gansar da sha'awoyi da tare da son bin ransa da kuma samun kuɗin da dole sai dashi za'a cimmusu. Son duniya na nufin cimma mafarkan bogi, kuma waɗannan sinadaran rayuwa sunfi haifar da illa maimakon amfani. Sun kasance taƙaitattu na wucin-gadi. Amma kuma samun su nada matuƙar wahala. Haka kuma a cikinsu akwai wasu marasa amfani da lalatattun ayyuka da ake kira **la'b** da **lahw**.

['Dharurat' shine wani abu dake ceton mutum daga mutuwa ko daga rasa ɗaya daga cikin sassan jikin sa ko daga tsananin zugi. 'Ihtiyâj' shine wani abu da mutum yake buƙata don gina ruhinsa ko jikinsa ko don ya samu karsashin bayar da sadaƙa, don aiwatar da wani aiki nagari, don aiwatar da aikin hajji (hajj), don bayar da zakkah (zakât), don aiwatar da (sadaukarwar da ake yi a matsayin ibada wadda ake kira da) (qurbân), da kuma don biyan bashin da ake bin mutum. "Zînat" (kayan ado) na nufin duk abinda yayi saura bayan mutum ya cire "Ihtiyâj" wanda kuma mutum ke jin daɗin cewa mallakinsa ne. Amfani da wani abu wanda yayi saura bayan cire "Ihtiyâj" don fankama ko riyâ zai zama haramtaccen aiki idan ya zarce "Zînat". Wâjibi ne (fard) mutum ya nemi arziƙi har zuwa matakin da zai samu "dharurat". Neman arziƙi zuwa matakin da mutum zai samu "Ihtiyâj" Sunnah ne. Wannan kuma shi ake kira da hakuri da kaɗan (qana'at). Neman arziƙi har zuwa matakin da mutum zai samu "zînat" (kayan ado) zaɓine ga mutum

(mubâh). Neman arziƙi har zuwa matakin da mutum zai samu "Ihtiyâj" da "zînat" ibada ne (ibadat) sai dai kada a karya dokokin musulunci yayin samunsu. Samun dukiya don kaiwa matakin "Ihtiyâj" da "zînat" ta hanyar data dace da Shari'a zai zama ibada amma fita daga shingen Shari'a don a samu dukiya zuwa wannan matakan guda biyu da aka ambata bai halatta ba. Kuma abubuwan da aka tara ta wannan hanyar zasu zama na duniya kawai (dunya) banda lahira. "Shari'at" na nufin umarninnika da hane-hanen Allâhu ta'âlâ.]

Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Abubuwan da suke domin duniya la'anannu ne. Abubuwan da suke domin Allâhu ta'âlâ da abubuwan suke karɓaɓɓu a wurin Allâhu ta'âlâ babu la'ana akansu.”** Abubuwan da suke domin duniya (dunyâ) basu da daraja a wurin Allâhu ta'âlâ. Arziƙin (rizq) da aka samu kuma akayi amfani dashi bisa lura da dokokin musulunci (Shari'ât) ba zasu zama na duniya ba (dunyâ): maimakon haka, zasu zamo ni'imomin rayuwa (ni'imat). Mafi girman ni'ima daga ni'imomin duniya shine mutum ya samu mata saliha. Mutumin da yake da imani (iman) kuma yake biyayya ga dokokin musulunci shine salihin mutum. Salihar mace tana kare mijinta daga aikata haramtattun ayyuka kuma tana taimaka masa don ya aiwatar da ibadu da ayyukan alheri. Macen da ba sâliha ba tana da cutarwa kuma ta kasance domin duniya (dunyâ). Hadisi yazo kamar haka: **“Daga cikin ni'imomin duniya, mataye na da turare na su aka saka nafi so.”** Kuma dai an faɗa a cikin wani hadisin: **“Da abubuwan duniya nada daraja a wurin Allâhu ta'âlâ, da bazai bada ko ɗigon ruwa ga kafiri ba.”** Yana bada abubuwan duniya masu yawa ga kafirai kuma sa'anan ya jasu ga halaka. An faɗa a cikin wasu hadisan: **“Darajar mumini a wurin Allâhu ta'âlâ na raguwa daidai da yawan abun duniyar daya mallaka,”** da kuma hadisin, **“Yayin da son duniya ya ƙaru haka ma illarsa ga lahira ke ƙaruwa. Yayin da son lahira ya ƙaru, illar duniya ga lahirar sai ya ragu.”** Hadrat Alî ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ ya faɗa cewar wannan duniyar da muke ciki da lahira sunyi hannun riga kamar Gabas da Yamma. Mutumin da ya kusanci ɗaya zai yi nesa da ɗaya. A cikin wani hadisin kuma, Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa': **“Bibiyar abun duniya kamar gudune akan ruwa. Shin zai yi ƙafar mutum taƙi jiƙewa?**

Abubuwan da suke zamowa tasgaro masu kawo tsaiko ga biyayya ga dokokin Allâhu ta'âlâ su ake kira da "dunyâ".” Da kuma hadisin: **“Idan Allahu ta'âlâ yana son mutum, sai yasa ya zamo mai zuhudu (zâhid) a duniya da râghib a lahira. Kuma sai ya sanar dashi aibukan sa.”** Da kuma hadisin: **“Allâhu ta'âlâ yana son mutumin da yake mai zuhudu (zâhid) a duniya. Mutane suna son mutum mai zuhudu (zâhid) a cikin abinda mutane suke dashi.”** Da kuma hadisin: **“Yana da matukar wahala ga mutumin dake neman duniya ya cika burinsa. Yafi sauƙi ga mai neman lahira ya cika burinsa.”** Da kuma hadisin **“Tsananin son duniya shine shugaban aibuka.”** Yana haifar da duka nau'ikan ɓata da kurakurai. Mutumin dake bin duniya, zai fara da afkawa cikin abubuwan da ake kokwanto akai, sannan cikin abubuwan da ba'a so (makruhs), sannan cikin abubuwan da basu halatta ba, daga nan kuma zai iya afkawa cikin kafirci. Dalilin da yasa mutanen da suka zo a baya ba suyi imani da annabawan su alaihim-us-salawâtu wa-t-taslîmât’ ba shine tsananin son duniyar su. Son duniya kamar barasa yake. Da zarar mutum ya sha ya bugu, zai dawo hayyacin sa ne kaɗai sa'ilin da mutuwa tazo masa. Mûsâ alaihis-salam yana kan hanyarsa ta zuwa dutsen Ɗur (Tûr) ne sa'ilin da yaga wani mutum yana kuka cikin zafin rai. Sai ya cewa Allâhu ta'âlâ, "Ya Ubangijina! Wannan bawannaka yana kuka sosai saboda kai." Sai Allâhu ta'âlâ ya shelanta: "Bazan yafe masa ba koda zaiyi kukan jini matuƙar yana da tsananin son duniya.” Hadisai sun zo kamar haka: **“Mutumin daya samu abubuwan duniya ta hanyar halâl zai jawabi game da ita ranar lahira. Wanda ya samu ta hanyar harâm kuma za'a yi masa azaba.”** Da kuma hadisin: **“Idan Allâhu ta'âlâ baya son bawa, sai ya sanya shi ya kashe kuɗin sa akan haramtattun hanyoyi (harâm).”** Gina gida don fankama da riyâ na daga cikin wannan halayen. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Idan mutum ya gina gida da kuɗi masu tsarki na halâl, zai samu lada tsawon lokacin da mutane zasu amfana daga wannan gini.”** Ya halatta a gina dogon gini don kariya daga ko domin tsaftatacciyar iska. Gina dogayen benaye domin fankama da riyâ bai halatta ba (harâm). Imâm al-a’zam Abû Hanîfa ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ yana cewa: "Ya dace malaman addini da wakilai su sanya sutturu masu kyau kuma suyi rayuwa cikin gine-ginen gwamnati

don kare kansu daga ƙiyayyar jahilai da kuma don su ingiza nuna kwarjini da ikonsu a zukatan abokan gaba."

26 - JINKIRI WURIN AIKATA AIYUKA NAGARI (TASWÎF)

Taswîf shine jinkirta aiyuka masu kyau. Ana kiransa da "musâra'at" idan aka hanzarta wurin aikata ibada da aiyukan alheri. An faɗa a cikin hadisi: **"Ku tuba kafin ku mutu. Ku hanzarta wurin aikata aiyukan alheri kafin wani sha'ani ya taso ya hana ku aiwatar dasu. Ku yawaita tuna Allâhu ta'âlâ. Ku hanzarta wurin bada zakkah da sadaqa. Zaku samu arziƙi da taimako daga Ubangijin ku idan kuka aiwatar dasu."** Da kuma hadisin: **"Ku san darajar abubuwa biyar kafin abubuwa biyar suzo: ku darajta rayuwa kafin mutuwa tazo; ku darajta lafiya kafin cuta tazo; ku darajta neman lahira a cikin duniya; ku darajta samartaka kafin tsufa yazo; kuma ku darajta dukiya kafin talauci yazo."** Mutumin da baya bada zakkah **(zakât)** kuma baya bada dukiyarsa ga turbar Allâhu ta'âlâ zai yi nadama idan ya rasa dukiyarsa. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Mutumin dake jinkirta ibada (taswîf) zai halaka."**

[Imâm ar-Rabbânî 'rahmatullâhi 'alayh' ya shiga banɗaki watarana sai, bayan ɗan wani lokaci, ya ƙwanƙwasa ƙofar banɗaki don ya kira mai masa hidima. Sai hadimin ya runtumo da gudu a tunaninsa babban malamin ya manta da ruwa ne ko tsumman da yake tsarki (taharat) dashi a cikin banɗaki. Sai Imâm ar-Rabbânî ya buɗe ƙofar kaɗan ya zuro wa hadimin rigar sa tare da umarnin: "Ka kai wannan riga ga wane ɗan wane a matsayin kyauta." Sai hadimin ya tambaya cikin kaɗuwa: "Ya shugabana! Shin ba zai kyautu ka bada wannan umarni bayan ka fito daga banɗakin ba? Mai yasa ka bawa kanka wannan wahala?" Sai Imâm ya bashi amsa, "akwai yiwuwar shaiɗan zai yi mini muguwar ziga don na fasa aiwatar da kyakkyawan aikin."]

27 - TAUSAYAWA FASIKAI

Mutumin dake aikata haramtattun ayyuka (harâm) a bayyane shine fasiƙi (fasiq), zunubin daya aikata kuma don haka ana kiransa da "fisq". Mafi munin "fisq" shine aikata zalunci

(zulm). Saboda an aikata shi a fili kuma ya shafi haƙƙoƙin mutane. Âyat ta hamsin da bakwai data ɗari da arba'in a cikin Sûrat Al-î-imrân a cikin Qur'ân al-karim suna cewa: **“..... Allâhu ta'âlâ baya son masu aikata zalunci (zâlimun).”** Hadisi yazo kamar haka: **“Yin addu'a don azzalumi yayi tsawon rai na nufin fatan rashin biyayya ga Allahu ta'âlâ.”** Lokacin da aka tambayi Sufyân-i-Sawrî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ “Azzalumi ne (zâlim) ke gab da mutuwa saboda ƙishirwa a cikin hamada. Shin ya kamata mu bashi ruwa?” Sai ya bada amsa: “A'a, kada ku bashi.” Idan azzalumi ya samu gidan da yake rayuwa a ciki ta hanyar ƙwace ne, bai halatta ba shiga gidan. Nuna ƙanƙan da kai ga fasiƙi, koda ya kasance ba azzalumi ba, yana cajin biyu-bisa-uku na imanin mutum. Wannan jawabin zai iya zama ma'auni don gane girman Wannan zai iya zamowa kyakkyawan ma'aunin gane girman ta'asar dake cikin nuna ƙanƙan da kai ga azzalumin mutum (zâlim). Bai halatta ba a sumbaci hannun azzalumi ko a tsuguna masa. Waɗannan ayyukan halâl (jâiz) idan mutumin da za'a yiwa adaline (adil). Abû ’Ubayda bin Jarrâh ya sumbaci hannun Hadrat ’Umar ‘radiyallâhu ’anhumâ’. Ziyara da zama a gidan mutumin da yake samun mafi yawan dukiyarsa ta haramtacciyar hanya bai halatta ba. Kambama irin wannan nau'in mutum da kalamai masu ko da wani aikin daban bai halatta ba. Yana halatta ayi hakane kaɗai don tseratar da kai daga zaluncin wannan mutum. Yayin da mutum yake gabansa tilas ne kada mutum yayi ƙarya da kambama shi. Idan mutum ya lura cewa zai iya ɗaukar nasiha, mutum zai iya yi masa nasiha. Idan azzalumi ya ziyarci mutum, ya halatta ka miƙe ka tarbe shi. Amma zai fi kyau kaƙi miƙewa don nuna munin zaluncin nasa da kuma izzar musulunci. Idan mutum ya samu dama, zai iya yi masa nasiha. Yafi kyau da nesanta kai daga azzalumai da mugaye a koda yaushe. An faɗa a cikin hadisi: **“Kada kace 'yallaɓai' yayin magana da munafuki.”** Aikine irin na kafirai nuna girmamawa ga kafiri ko ga azzalumi, gaishe su cikin girmamawa, ko yin magana a kansu da kalaman girmamawa. Nuna girmamawa ga kafiri ko furta kalamai irin, "shugabana", ko gaishe shi cikin girmamawa yana haddasa kafirci.

Duk wanda yayi tawaye ga Allâhu ta'âlâ ana kiransa da fasiƙi **(fasiq)**. Wanda suke haddasa wasu suyi tawaye ana kiransu da fajirai **(fajirs)**. Fasiƙin da aka sani yana aikata haramtattun ayyuka

(harâm) bai dace aso shi ba. Son masu yaɗa bidi'a da wanda suka yi ƙaurin suna akan zaluntar mutane zunubine. An faɗa a cikin hadisi cewa: **“Idan mutane nada ikon dakatar da ɓarnar (fisq) fasiƙi, kuma aka rasa mai dakatar dashi, Allahu ta'âlâ zai yi musu azaba dukkansu a duniya da lahira.”** ’Umar bin ’Abdul’Azîz ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ yace, “Allâhu ta’âlâ baya azabtar da mutane idan wani yayi haramtaccen aiki, amma idan wasu daga cikinsu suka aikata harâm a bayyane, kuma mutane na kallon su basu tsawatar musu ba, sa'anan zai azabtar dasu baki ɗaya.” Allâhu ta'âlâ ya saukarwa da Annabi Yûsha’ ‘alaihis-salât-u-wa-s-salâm’: “Zan yi azaba ga salihan mutane guda dubu arba'in daga cikin al'ummarka tare da fasiƙai dubu sittin!” Sai Yusha'u ya tambaya, “Ya Rabbi! Fasiƙai sun cancanci azaba amma menene dalilin azabar da salihan?” Sai Allâhu ta'âlâ ya amsa masa “Sun ƙi taya ni fushi a kansu. Sun gwammace suci abinci tare dasu.” Idan umarni da kyakkyawan aiki (amr-i ma'arûf) ga mutumin daya kauce hanya da kuma azzalumai zai haddasa fitina ko illa ga mutum, da iyalansa da al'ummar musulmi baki ɗaya, to kada ayi. A waɗannan lokutan, ƙin abun a zuci ya wadatar. Haka ma idan fasiƙai ne, wato, aƙi ɓarnar da suke aikatawa a zuci. Tilas ne ayi musu nasiha da tattausan lafazi mai cike da lausasan kalmomi masu zaƙi.

Idan mutum yana yin ibada kuma sannan yana aikata zunubai a bayyane (Fisq), za'a kalleshi da abinda yafi aikatawa. Idan kuma ibadarsa da zunubansa suka yi daidai daga cikin abinda ya bayyana na ayyukansa, ya dace a mu'amalance shi da tausayin daya cancanta sakamakon ibadunsa, haka ma ya dace ya fuskanci fushin da ɓarnar sa ta janyo masa. Haƙƙin hukuma ne ta dakatar da masu yaɗa barna (fisq).

[Mutumin dake biyayya ga Shari'a kuma ya manna zuciyarsa ga murshid da manufar domin samu yardar Allâhu ta'âlâ salihin mutum ne. Mutumin daya samu yardar Allâhu ta'âlâ sannan ya samu soyayyar sa ana kiransa da **'Walî'**. Shi kuma Walîyyin dake nusar da mutane don su samu soyayyar Allâhu ta'âlâ ana kiransa da **murshid**. Musulunci ya ginu akan muhimman abubuwa guda uku: Ilimi **(sani)**; aiki **('amal)**; da tsarkin niyya **(ikhlâsi)**. Ilimi a musulunci ya haɗar da muhimman rukunai guda biyu: ilimin

addini da ilimin kimiyya. Ilimin addini ba ɗan itace bane dake faɗowa daga saman bishiya zuwa kan mutum na. Ana koyonsa ne ta kalamai, ayyuka, halaye ko rubuce-rubuce mai nusarwa na ƙwarai (murshid). Yayin da al-Qiyama ta matso, za'a rasa mai nusarwa na ƙwarai, kuma adadin jahilai, maƙaryata, fasiƙai masu ikirarin addini dake riƙe da madafun iko zai ƙaru. Ba zasu nemi soyayyar Allâhu ta'âlâ ba; maimakon haka, zasu nemi kuɗi, matsayi, muƙami da shahara. Zasu kusanci masu kuɗi da masu riƙe da madafan iko. Ya kamata mutum ya karanta littattafan sanannun "malaman Ahl as-sunnat" don kada mutum ya faɗa cikin ɓarnar mugayen yayin neman cimma farin ciki mara tuƙewa.]

28 - ADAWA DA MALAMAI

Izgili ga ilimin addinin musulunci ko malaman musulunci yana haddasa kafirci. Duk wanda yake zagi ga ko ɓatanci ga malamin addinin musulunci zai zama kafiri kuma yayi ridda. Idan malamin fasiƙi ne ko ɗan bidi'a tilas aƙi shi. Amma zunubi ne aƙi shi saboda abubuwan duniya. Haka ma idan aka ƙi salihan mutane. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisai kamar haka: **“Abubuwa uku suna ƙarawa imani ɗanɗano: son Allâhu ta'âlâ da Annabinsa fiye da komai; son musulmi saboda Allâhu ta'âlâ duk da cewa babu lallai yaso mutum; da ƙin maƙiya Allahu ta'âlâ.”** Da kuma hadisin: **“Mafi darajar ibadu shine soyayya saboda Allâhu ta'âlâ (Hubb-i fillah) da ƙiyayya saboda Allâhu ta'âlâ (Bugd-i fillâh).”** Tilas a so muminin da yafi yawan yin ibada fiye da muminin dake tsagaita ibada (ibadat). Tilas aƙi nuna fifikon tsana ga kafirai masu tawaye da yaɗa ɓarna (fuhsh) da kafirci. Daga cikin wanda dole a nuna musu fifikon tsana saboda Allâhu ta'âlâ, ran mutum zai zamo na farko. A so su na nufin a hau turbar su da kwaikwayon hanyoyinsu. Alamar imani itace soyayya saboda Allâhu ta'âlâ **(Hubb-i fillah)** da ƙiyayya saboda Allâh **(bugd-i fillâh)**. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yana faɗa a cikin wannan hadisan: **“Allahu ta'âlâ yana da wasu bayi. Su ba annabawa bane. Amma Annabawa da Shahidai za suyi kishi a garesu ranar tashin al-Qiyama. Kuma sune muminan wanda suka rayu nesa da juna**

amma suka so juna saboda Allâhu ta'âlâ duk da cewar basu san juna ba," da kuma **"A ranar lahira kowa zai kasance tare da wanda yake so a duniya."** Idan mutane basu bi turbar wanda suka ce suna so ba, soyayyarsu bata zama ta gaskiya ba. Ya kamata mutum ya abokanci salihan mutanen da yake da ƙwarin gwiwa akan imanin su da kamalar su. Yahudawa da Kiristoci suna iƙirarin cewa suna son Annabawan su. Amma tunda basa bin turbar da suka ɗora su akai, maimakon haka, suke biyayya ga ɓatattun hanyoyin da hukumomin addinin yahudanci da malamansu suka ƙirƙira (hahams) ba zasu kasance tare da Annabawan su ba a lahira. Mafi munin abun ma shine duk wuta zasu tafi. Littafin **'Could not Answer'** wallafawar Hakikat Kitabevi yayi zuzzurfan bayani game da Yahudawa da Kiristoci. Zukata masu girman daraja na karkata zuwa ga mutanen dake son su sama zuwa tsarkin ruhinsu. Akasin haka kuma ruhina masu ƙaramar daraja suna karkata zuwa wanda ke sonsu ƙasa tare dasu. Mutum zai iya gane ransa zai tafi bayan mutuwarsa ta hanyar kallon abokan sa na duniya a yau. Mutum yana son wani mutum ne ko dai saboda halinsa ko kawai saboda hankalin sa ya nutsu akan ya so shi ko saboda kirkin da mutumin yayi masa ko kuma kawai saboda Allâhu ta'âlâ yake sonsa. Ruhinan masoyan da suke son juna a duniya suna jan hankalin juna. Kamar haka ma, zasu ja hankalin juna a ranar lahira. Anas bin Malik 'radiyallâhu 'anh' ya faɗa cewar babu labarin daya sanya musulmai farin ciki fiye da yadda labarin dake cikin hadisin da aka kawo a sama. Masu son kafirai zasu kasance tare dasu. Saboda mutum baya iya komai face yabi turbar mutumin da yake so. Mafi ƙarfi a alamomin dake nuna cewa mutum yana son wani mutum shine yaso abinda yake so kuma yaƙi abinda yake ƙi.

29 - FITINA (FITNA)

Misalin fitina shine haddasa wahala da tashin hankali ga mutane, misali, kamar yin wata doka da zata bada sojoji su karɓi mulki. An faɗa a cikin hadisi cewa: **"Fitina bacci take. Allâhu ta'âlâ kuma ya la'anci mai tayar da ita."** Assasa tawaye ga dokokin ƙasa da tada ƙayar baya ga gwamnati yana zama tayar da fitina, wanda kuma harâm ne. Zunubin tada fitina yafi zunubin

kisan kai. Musulunci ya haramta bore koda ga azzalumar gwamnati mai aiwatar da mugayen dokoki da ƙaddamar da azzaluman matakai. Da kuma bore ga azzalumar gwamnati zai tashi, duk wani aiki don goyon baya da tallafawa masu boren bai halatta ba. Saboda illar tawaye, da kuma zunubin dake tare dashi, yafi girman illa da zunubin mugunta.

Wani ƙarin misalin fitina shine (limamin sallar farilla a cikin jama'a ya ringa) karanta surorin da tsayinsu ya wuce wanda Sunnah ta koyar a karanta don haka kuma ya ringa tsawaita Sallar. Idan baki ɗaya masu binsa sallar sun bashi yarjewar ya tsawaita Sallar, hakan baya zama fitina; zai ma kasance halâl. Masu wa'azi da masu muƙaman addini su ringa magana ko rubutun da ya kere matakin fahimtar masu sauraro ko karanta su shima yana zama fitina. Kamata yayi muyi magana da mutane a matakin da zasu iya fahimta. Babu yanda ya dace ya umarci mutane da yin ibadar da ba zasu iya ba. Maimakon haka, dacewa yayi ayi musu nasihar su aiwatar da ibadun da zasu iya koda nasihar ta dogara da hujja ko Fiqhu mai rauni. Ya kuma kamata mu lura don kada mu haddasa fitina yayin umarni da kyakkyawan aiki (amr-i bil ma'arûf). Ba'a umarce mu da sanya kawunanmu a cikin haɗari ba don aiwatar da umarni da kyakkyawa. Kada mu kuskura mu tayar da fitina a ciki addini ko mu haddasa fitina a cikin sauran lamurran duniya ta hanyar illata mutane. Umarnin da kyakkyawan aikin da zai janyo maka asarar wani abun duniya kamar dukiya ko kuɗi ya halatta; a zahiri ma, hakan jihâdi ne. Sai dai, ya dace a haƙura idan mutum bashi da haƙurin jure hakan. A lokacin fitina, anyi nasiha ga mutum ya zauna a gida kuma ya gujewa haɗuwa da wasu. Haƙuri shine kaɗai mafita idan mutum ya tsinci kansa a kowacce nau'in fitina (wadda babu yadda mutum zai iya akai).

Imâm ar-Rabbânî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ yana cewa a cikin wasiƙa ta sittin da takwas (68th) ta juzu'i na biyu na littafinsa Maktûbât: Yakai ɗana! Kamar dai yadda aka saba na sake yo rubutu, muna rayuwa a lokacin da ya kamata mu tuba (tawba) mu nemi gafarar Ubangijin mu, Allâh. A lokacin irin wannan, da dukkan fitintinu ke ƙaruwa, dacewa yayi mu rufe kawunanmu a gidajen mu kuma mu kaucewa duk wani nau'i na tarayya. A

yanzu, fitina kamar maimakon ruwan sama take, kuma gaba ɗaya ya wanke ƙasa gaba ɗaya. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi kamar haka: **“Fitintinu zasu yaɗu a ko'ina kafin tashin al-Qiyama. Kuma zaluncin fitintinu zai mayar da hasken rana ya koma duhun dare. A wannan lokaci, mutum zai bar gidansa da safe a matsayin mumini amma ya dawo gidansa da yammaci ya zama kafiri. Mutumin daya dawo gida a matsayin mumini kuma sai ya farka da safe ya zama kafiri. A wannan lokaci, zama yafi tsayuwa. Mai tafiya yafi mai gudu. Ku karya kibiyoyin ku, ku karya bakankunan ku kuma sara takubban ku a jikin duwatsu idan lokacin yazo. Idan wani yazo gidanku a wannan lokaci, ku zama kamar nagarin a cikin yayan Annabi Adam su biyu.”** Da jin dukkan wannan, sai sahabbai radiyallâhu ta’âlâ ’anhum ajma’în, suka tambayi Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ akan yaya musulman lokacin ya dace su rayu. Sai ya amsa musu: **“Ku zamo kamar kayan ɗakunan gidajenku!”** A wani ƙaulin kuma aka ce: **“Yayin lokutan fitintinu, kada ku fita daga gidajen ku!”** [Wannan hadisin akwai shi a cikin Abu Dawûd da Tirmuzî, biyu daga cikin sanannun litattafan hadisi.] Akwai yiwuwar mutum yaji labarin irin azabobi da takurawar da kafiran "Dâr-ul-harb" ke Ingizawa akan musulmin dake rayuwa a ƙasashen musulmi, misali, kamar garin Negrekût. Suna cin mutuncin musulmai. Kuma wanna mummunar ta'adi zata ƙaru a ƙarshen zamani **(âkhir zaman)**. [Fassara daga wasiƙa ta 68th tazo ƙarshe anan]

Bayanan da zamu kawo yanzu a rubuce suke a cikin gutsurarriyar fitarwar littafin **Tadhkira-i-Qurtubî**: Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace, **“kada ku tada fitina! Tayar da fitina da furuci kamar tayar da fitina da takobi ne. Fitintinun da fajirai da azzalumai suka tayar ta hanyar yida mutane, ƙarya, da cin mutuncin mutane sunfi illa fiye da fitinar da aka tayar da takobi.”** Kusan gaba ɗaya malamai sun haɗu akan ƙaulin cewa hatta waɗanda yanayi ya tursasa cikin wannan al'amarin ba tare da son ransu ba don su tseratar da rayukansu da dukiyoyinsu, bai kamata su yiwa gwamnati tawaye da dokar ƙasa ba. Saboda hadisai sun umarce mu da yin haƙuri da azzaluman gwamnatoci. Imâm al-Muhammad ash-Shaybânî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ ya sanar damu cewa Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yayi

wannan addu'ar (du'a), **“Allâhumma innî as’aluka fi’lal khayrât wa tarkalmunkarât wa hubbalmasâkin wa izâ aradta fitnatan fî kawmî fa-tawaffanî gayra maftûn.”** Ma'anar wannan addu'ar itace: “Ya Allah! Ina roƙon kayi mini ni'imar aiwatar da ayyukan alkairi, da kaucewa daga ayyukan sharri, da son miskinai! Idan ka ƙaddara faruwar fitina a cikin al'ummata kuma, ka ɗauki raina kafin na shiga ciki ayi dani!” Kamar yadda imâm al-Qurtubî ‘rahimahullâhu ta’âlâ' ya fayyace, wannan hadisin ya nuna cewa tilas ne a kaucewa fitina a matakin da gwara mutum ya mutu akan ya shiga ayi fitinar dashi.

Wannan hadisin da zamu kawo an saka shi a littafin **Mishkât** inda yace; **“Kubi musulmai da shugabansu yayin da fitina take wakana. Idan kuma babu wanda yake kan turbar gaskiya, kada ku haɗe da mutanen da aka jasu cikin fitina da tawayen. Kuma kada ku shiga cikin fitinar har ku mutu!”** Da kuma hadisin, **“Kubi umarnin gwamnati a lokacin fitina. Koda tayi muku rashin adalci, kai koda ta ƙwace muku dukiyoyinku, duk da haka ku yiwa umarnin gwamnati biyayya!”** Da kuma hadisin, **“Kuyi riƙo da musulunci da kyau a lokacin fitina. Ku tseratar da kawunanku! Kada kuyi yunƙurin koyawa wasu me yakamata suyi! Kada ku fita daga cikin gidajenku. Ku riƙe harsunan ku!”** Da kuma hadisin, **“Mutane da yawa zasu mutu a lokacin fitina. Waɗanda basu shiga cikin fitinar ba za'a tseratar dasu!”** Da hadisin, **“Wanda basu haɗe da mutanen da suka haddasa fitina ba zasu samu farin ciki. Haka ma wanda suka haƙura suka jure fitinar da ba yadda suka iya da ita.”** Da kuma hadisin, **“Allâhu ta'âlâ, a ranar al-Qiyama, zai tambayi wani mutum me yasa bai dakatar da wani mai aikata zunubi ba daya ganshi yana aikatawa. Mutumin zai amsa da cewa yaji tsoron haɗarin da mai aikata zunubin zai haddasa masa, sannan zai ce a lokacin ya dogara da sifar Allahu ta'âlâ ta "mai gafara" don ya yafe masa ƙin tsawatar da mutumin.”** Wannan hadisin ya nuna cewa idan abokin-gwami yana da matuƙar ƙarfin iko, ƙin aikata umarni da kyakkyawan aiki (amr-i bil ma'arûf) da hani da mummuna (nahyi-anil-munkar) ya halatta.

A rubuce yake a cikin bayanin littafin **Shir’at-ul-Islâm** cewa aiwatar da umarni da kyakkyawan aiki (amr-bil ma'arûf) da hani

da mummuna (nahyi-anil-munkar) 'fard al-kifaya'[1] ne. Wato dai Sunnane yiwa musulmai nasiha akan su ringa riƙo da Sunnah , su kuma ringa ƙoƙarin janye hankulan su daga aikata ayyukan da ba'a so (makruh). Ya kamata a yiwa mutumin dake aikata abinda bai halatta ba wa'azi da cewar aikida yake aikatawa bashi da tushe sannan kuma ya dena aikata shi. Amfani da ƙarfi wurin wa'azi bai halatta ba. Sai dai, idan mutum ya tsara aikata wani zunubi, ya dace a dakatar dashi da ƙarfin tuwo. Magana ta fatar baki ko saka ƙarfi, shi dai wa'azi ana so ayi shi ta hanyar da ba zata haifar da fitina ko illa ba. Kuma ya kamata kafin a aiwatar a fara sani ko yin haka zai yi amfani. "Zann-ghâlib", wato ƙaƙƙarfan zato, daidai yake da masaniya. Idan babu soyayya domin Allâhu ta'âlâ da ƙiyayya domin Allâhu ta'âlâ, ibadu zasu tashi a banza. Idan aka yi ko'inkula da umarni da kyakkyawan aiki (amr-bil ma'arûf) ba tare da wani ƙwaƙwƙwaran uzuri (udhr) na aikata hakan ba, baza'a karɓi addu'a ba, ni'imomi zasu gushe, kuma ayyukan jihadi da sauran ibadu masu wahala zasu zama duk anyi asarar su ne. Zunubin da aka aikata cikin sirri zai yiwa wanda ya aikata shi illa shi kaɗai. Amma idan aka aikata shi a bayyane, zai yi illa ga kowa. Bai dace mutuncin mutum ya zube a idonmu ba saboda ɓatanci daga wani mutum daban a kansa. Wannan ɓatanci da yayi a kansa shine yida mutane (ghibat) kuma saurararsa zai zama harâm. Kafin a yanke cewa mutum fasiƙine sai mutum biyu adalai[1] sun bada shedar cewa sun ganshi da idanuwan su yayin da yake aikata zunubin. Idan mutum yaga wani yana aikata zunubi amma bai hana shi ba duk da yana da ikon yin hakan, ana kiransa da miƙa wuya **"mudâhana"**. An rawaito a cikin hadisi cewar mutanen da suke miƙa wuya game da addininsu za'a tashe su

---

[1] Duk wani aiki, fahimta ko ibada wanda aka bayyana acikin Qur'anil Karim ana kiransa da Fard (ko kuma Farâid idan jam'i ne). Idan wannan umarnin yazama dola akan kowane musulmi, to ana kiransa da **Fard-i-'ayn**. Amma idan yayin da musulmi ɗaya ya aikata wannan ibadar ya ɗauke ma sauran musulmai, to shi ake kira **Fard-i-kifâya**. Domin sanin ma'anar kalmomin musulunci kamar su Fard, Wajib da Sunnah, a duba sauran wallafe-wallefen mu kamar su **Endless Bliss, The Sunnî Path** da dai sauran su.

[1] ' Âdil (mutum adali) ana nufin musulmi ahl-sunnah wanda baya aikata munanan zunubai kuma wanda hatta ƙananan zunubai ma baya yawan aikata su.

ranar lahira kamar birai da aladu. Mutum mai umarni da kyakkyawan aiki (amr-bil ma'arûf) zai zamo mujiya a cikin abokan sa. Masu ko'inkula kuma ga addininsu zasu zamo yan lele a wurin abokan su. Yin umarni da kyakkyawan aiki (amr-bil ma'arûf) ga jami'an azzalumar gwamnati shine mafifici a nau'ikan jihâdi. Idan ya kasance kuma babu ƙwarin gwiwar kira ga jami'an azzalumar gwamnati, ƙin abun a zuci zai cike gurbin wannan jihâdi. Umarni da kyakkyawan aiki (amr-bil ma'arûf) ya dace gwamnati ta aiwatar dashi da ƙarfi, su kuma malamai da nasiha, su kuma sauran musulmai ta hanyar ƙin abun a zuciyarsu. Kuma ya dace ayi umarni da kyakkyawan aiki (amr-bil ma'arûf) kaɗai don farantawa Allâhu ta'âlâ, sannan kuma ya dace mutum ya san batun da zaiyi umarnin a kansa don bayar da tushen hujjojin da zai kafa, duka bisa lura da gudun tayar da fitina. Umarni da kyakkyawan aiki ba dole bane ga mutumin daya san cewa nasiharsa zata tashi a banza ko zata haifar da fitina. Zancen gaskiya ma shine harâm ne a wasu lokutan. A wannan lokutan kuma, ya zama tilas mutane su zauna a gida don gudun faruwar fitinar. Idan fitina ta tashi ko gwamnati ta tayar da fitina ta hanyar takura, ƙasar ko garin daya hargu da wannan fitina ya dace a fita daga ciki. Idan mutum yana da zaɓin yin hijira zuwa ga wata ƙasar daban, kuma sai gwamanti ta tursasashi ya aikata wani zunubi, hakan ba gamsasshen uzuri bane ya aikata shi. Abinda ya dace shine yayi hijira. Idan kuma yin hijira ba zai yiwuwu ba, ya kamata mutum ya ɗauke sahu daga mutane kuma ya ɓuya daga kowa. Idan mutum ya lura cewa aiwatar da umarni da kyakkyawan aiki (amr-bil ma'arûf) ba zai haifar da wani mummunan tasiri ba kuma ba zai haifar da fitina ba, yinsa baya zama tilas (wajîb), sai dai zai zamo abinda aka so mutum yayi (mustahab). Idan mutum yasan cewa nasiharsa zata yi aiki sai dai zata haifar da fitina, to ba lallai bane yayi wannan nasihar. Idan fitinar ƙarama ce kamar wani mutum ne kawai zai ci duka, yin nasihar zai zamo abinda aka so (mustahab). Amma idan yin nasihar zai haddasa gagarumar fitina mai haɗari, yin nasihar ya zama harâm. Yin umarni da kyakkyawan aiki (amr-bil ma'arûf) ta amfani tattausar hanya tilas ne (wajîb). Yin hakan ta kakkausar hanya zai haifar da fitina. Bai dace ace musulmai da kafirai da suke yan ƙasa ɗaya a ƙarƙashin gwamnatin musulunci anyi musu barazana da bindigu ba, haka

kuma bai dace ace an takure su ko azabtar dasu ba. [Fassara daga littafin **Shir'atul Islam** ta tsaya daga nan.]

30 - MUDÂHANA DA MUDÂRÂ

Kin dakatar da mutumin da yake aikata abinda bai halatta ba bayan mutum yana da iko da ƙarfin yin hakan rashin kishin addinine. Kin shiga tsakanin mutum da zunubi yayin da yake aikata shi na faruwa ne kodai saboda ana girmama mai aikata zunubin ko saboda ana girmama na kewaye dashi ko kuma saboda mutum yana da raunin kishin addini. Tilas ne a dakatar da mutum yayin da yake aikata abinda bai halatta be matuƙar babu illa ko tashin fitina a cikin yin hakan, wato, idan babu haɗarin cutar da addinin mutum ko harkokin sa na rayuwa ko cutar da wasu mutane. Kin dakatar dashi ko yin shiru bai halatta ba. Rashin kishin addini, (mudâhana), na nuna cewa mutumin ya bada damar a karya dokokin Allâhu ta'âlâ. Yawancin lokuta, shiru haline mai kyau. Sai dai, idan akwai buƙatar rarrabe daidai daga abinda ba daidai ba ko mai kyau daga mummuna, bai kamata mutum yayi shiru ba. Lokacin da aka tambayi Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam': Ya Rasûlullah! Mutanen da suka gabata an jarrabesu da girgizar ƙasa. An binne su a cikin ƙa daidai ba ko mai kyau daga mummuna, bai kamata mutum yayi shiru ba. **"Eh, suma salihan mutane tare aka rusa su. Saboda sun yi shiru yayin da wasu ke tawaye ga Allâhu ta'âlâ kuma basu nesanta kansu daga garesu ba."** Wannan hadisi yace kamar haka: **"Wasu daga cikin al'ummata (musulmi) za'a tashe su a birrai da aladu. Sune mutane dake cuɗanya da waɗanda suka yi tawaye ga Allâhu ta'âlâ kuma suka ci suka sha tare dasu."** Da kuma hadisin, **"Lokacin da Allâhu ta'âlâ yake bada ilimi ga malami, yana karɓar alƙawari daga gareshi kamar yadda ya karɓa daga Annabawa."** Shi (malami) yana alƙawarine cewar ba zai gushe daga faɗar abinda ya san shine daidai ba a lokacin da ya dace. Wannan hadisin da âyat da zasu zo sun nuna cewa miƙa wuya game da addini, wato, aikata **mudâhana** bai halatta ba (harâm): **"Idan mutum bai faɗi abinda Allâhu ta'âlâ ya sanar dashi na ilimi ba a lokacin da ake buƙata yayi magana, za'a ɗaura kwalar wuya wadda aka yi da wuta a kan wuyansa ranar al-Qiyama."** Aya ta

talatin da shida a cikin Sûrat Nisâ'a a cikin Qur'ân al-karim tana cewa; "Da waɗanda aka yiwa ni'ima da kadarar ilimi da shiriya zasu ɓoye ni'imar tasu, akwai fatan su afka cikin tsinuwa daga wurin Allâhu ta'âlâ da kuma wurin wanda su dama tsinannu ne." Kishiyar mudâhana shine**'ghayrat'**, ko **'salabat'**. Ayâ ta hamsin da huɗu a cikin Sûrat Mâ'ida a cikin Qur'ân al-karim tana cewa; **".... Mutanen dake jihadi bisa turbar Allâhu ta'âlâ, kuma basa jin tsoron gulmammaki irin wanda ke neman aibu. ..."** Wannan âyat tana sanar damu cewa tilas ga wanda suke da kishin addini (ghayrat) da "salabat" suyi jihâdi ta hanyar amfani da dukiyarsu, rayuwarsu, lafazinsu da alƙaluman su saboda Allâhu ta'âlâ. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a wani hadisin: **"Ku faɗi gaskiya koda tana da tsananin ɗaci."** Wani mutum mai zuhdu (zâhid) yaga wata tawaga suna wasa da abun kiɗa a gaban Khalifar daular Umayyad na huɗu Marwan bin Hakam, sai ya karya abun kiɗan. Daga nan sai Marwân ya bada umarnin a rufe shi a cikin zakuna. A cikin zakunan, sai mutum ya miƙe yana Sallar farilla. Sai zakuna suka zo kusa dashi suka fara lasar jikinsa. Da ganin haka sai masu gadi suka ɗauke shi suka kai shi wurin Marwân. Da Khalifa ya tambaye shi ko bai ji tsoron zakunan ba, sai ya amsa da cewar, "A'a, tsoronsu bai zo mini ba. Na shafe tsawon daren ina tunani." Sai Khalifaya tambaye shi, "Akan me kayi tunani?" Sai ya amsa, "Yayin da zakunan suka lashi jikina, nayi tunani ko yawun bakinsu najasa ne ('najs' mai karya Sallar mutum); nayi tunani akan ko Allahu ta'âlâ zai karɓi Sallah ta." [An kashe Marwân bin Hakam a 65 Hijri "683 A.D."]

Idan mutum bashi da ikon aiwatar da umarni da kyakkyawan aiki (amr-bil ma'arûf) da hani da mummuna (nahy-anil-munkar) saboda tsoron cewa za'a iya cutar dashi ko waninsa, yin shiru don gudun tada rigima a wanna halin shi ake kira da **'mudârâ'**, wanda hakan ya halatta, har ma yana da darajar da zai samar wa da mutum ladan da yakai ladan sadaƙa, matuƙar zuciyar sa tana da son ta dakatar da aikata zunubin. Ya dace ayi **'mudârâ'** cikin lallaɓawa da fuska mai cike da murmushi. Ana iya amfani da Mudârâ ma a matsayin dabarar koyarwa. Imâm Ghazâlî 'rahimahullâhu ta'âlâ ya faɗa; "Akwai rukuni uku na yan Adam. Rukunin kamar abinci suke. Tilas ne ga kowa a koda yaushe. Rukuni na biyu kamar magani suke. Ana buƙatarsu idan buƙatar

hakan ta tashi. Rukuni na uku kamar cututtuka suke. Ba'a buƙatarsu amma suna damun mutane. Irin waɗannan mutane ya dace ayi musu **ʼmudârâʼ** domin tsaro". Mudârâ halattacciyar dabara ce. Zance na haƙiƙa ma shine, mustahabbi ce a wasu lokutan. Gudanar da al'amuran gida ba tare da yin mudârâ ga mata ka iya sawa mutum ya kasa samun zaman lafiya a cikin aurensa. Wani yazo ziyartar Rasûlullah 'sallallâhu ʼalaihi wa sal-lamʼ. Sai yace, **"Ku barshi ya shigo. Shi maƙasƙancine."** Da maziyarcin ya shiga, sai yayi masa magana da tattausan lafazi mai daɗi. Bayan ya tafi, sai Sahabbai suka tambayi me yasa yayi masa magana mai daɗi. Sai yace, **"Mutumin da zai kasance a wuri mafi muni ranar lahira (akhirat) shine wanda za'a bashi kuɗi ko kyaututtuka don mutane su sauƙi daga illolinsa a duniya."** An faɗa a cikin hadisi: **"Duk da cewa ya halatta a faɗi gaskiya akan mutanen dake aikata zunubi a bayan idonsu kuma ba tare da jin kunya ba, daidaine idan aka yi musu ʼmudârâʼ don samun kariya daga sharrinsu. Sai dai, bai kamata asa mudârâ ta zamo kamar mudâhana ba."** Mudârâ ta haɗar da ajiye wani amfanin duniya don bada kariya ga addinin mutum da mutuncin sa daga haɗari. Mudâhana kuma na nufin nuna ko'inkula ga ƙima da mutuncin addinin mutum don samun abun duniya. Yayin amfani da **ʼmudârâʼ** akan azzalumi, bai dace a cakuɗa ta da kambamawa da bambaɗanci ga zaluncin nasa ba.

31 - TAURIN KAI (INÂD) DA GIRMAN KAI (MUKABARA)

"Inâd" da **"Mukâbara"** shine ƙin karɓar gaskiya idan mutum ya jita. Abu Jahl da Abu Talîb sun yi taurin kai wurin karɓar annabtar Rasûlullah 'sallallâhu ʼalaihi wa sal-lamʼ. Sun musanta ta. Taurin kai (inâd) yana samuwa ne daga munafunci, ƙiyayya (hiqd), hassada, ko tama', Rasûlullah 'sallallâhu ʼalaihi wa sal-lamʼ yace, **"Mutumin da Allâhu ta'âlâ yafi ƙi shine wanda yake da taurin kai wurin karɓar gaskiya."** An faɗa a cikin wani hadisin: **"Mumini ya kasance kamili kuma mai taushi."** Kamilin mutum yana nuni da hanya mafi sauƙin bi a lamurran duniya. Zai zamo kamar ƙwaƙwƙwaran dutse akan batutuwan da suka shafi addini. Hasalima dutse ka iya zaizayewa da lokaci amma imanin mumini ba zai taɓa zaizayewa ba.

32 - MUNAFUNCI (NIFAQ)

Munafunci **(nifâq)** shine mutum ya kasance abinda ke zuciyarsa ba shine abinda ke a fili ba. Idan mutumin dake da kafirci a cikin zuciyarsa yace shi muminine da furucinsa, abinda yayi shi ake kira da munafuncin addini. Idan mutum akwai ƙiyayya a zuciyarsa yace shi abokine da halayensa, abinda yayi shi ake kira munafuncin duniya. Mafi munin munafunci shine munafuncin addini. Abdullahi bin Salûl shine shuban munafukan Madinah. Lokacin da suka ga nasarar musulmai a yaƙin Badr sai suka furta cewa su musulmai ne. Amma basu yi imani har zuci ba. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya furta wannan la'anar: **“Waɗanda ke abota da nuna soyayya ga musulmai a iya bakinsu kaɗai: Allâhu ta'âlâ da Mala'ikunsa su la'ance su!”** Wani hadisin ya kawo cewa: **“Alamomin munafuki guda uku ne: yin ƙarya, saɓa alƙawari, cin amana.”** Irin wannan mutumin shine munafuki koda yace shi musulmi kuma yana Sallah.

33 - KASA ZURFAFA TUNANI

Ya kamata mutum yayi tunani akan zunubansa kuma ya tuba daga garesu sannan yayi tunani akan ibadunsa kuma yayi godiya domin su. Ya kamata kuma yayi tunani mai zurfi game da tsananin kyawu da fasahohi masu ɗaukar hankali da tsaruka da alaƙoƙinsu da juna akan jikinsa dama sauran halittu domin ya fuskanci girman ƙudurar Allâhu ta'âlâ. Matattarar dukan halittu da sauran abubuwa masu rai shine abinda ake kira da duniya **(âlam)**.

[**“Âlam”** ya haɗa ɓangarori guda uku: **’âlam-i-ajsâd,** wato, duniyar gangar jiki! **’alam-i-arwâh,** wato, duniyar ruhi; da **’alam-i-mithâl,** wato, duniyar dake tsakanin duniyar ruhi da duniyar gangar jiki. **“Âlam-i-mithâl”** ba duniyar wanzuwa bace. Duniyar bayyana ce. Duk wani abu daya wanzu a sauran duniyoyin guda biyu yana bayyana a "alam-i-mithal[1]". Âlam-i-arwah (duniyar ruhi) ta haɗa da abubuwa masu rai dake gabanin al-arshi (wato

---

[1] A duba babi na shida a mujalladi na uku na Littafin **Endless Bliss** akan ƙarin bayanai akan waɗannan duniyoyi guda uku sannan da kuma babi na talatin da shida na mujalladi na ɗaya akan ’âlam-i-mithâl.

sama ta tara). Basu kasance wanzajju a jiki ba. Duniyar su ana kiranta da **'âlam-i-amr'**. Âlam-ajsâd itace duniyar masu gangar jiki. Ana kiranta da suna **'alâm-i-khla'**. Tana da sassa guda biyu. Mutum ana kiransa da **'alam-i-saghir'**. Duk wani abu da ba mutum ba, kuma ana kiransa da **'alam-i-kabir'**. Duk abinda ya wanzu a cikin 'alam-i-kabir' yana da wakilci ko kamanceceniya da mutum (âlam-i-saghir). Ruhin mutum shine ƙofa zuwa ga duniyar ruhika. Wannan ƙofar a toshe take, kuma a rufe take a cikin zuciyoyin kafirai. Saboda wannan dalilin, kafirai basu da masaniya akan duniyar ruhika. Hanyar daya kaɗai mutum zai iya bi, haka kuma shawarar da mutum ita kaɗai zai iya karɓa domin busawa ruhinsa rai, domin buɗe ƙofar ruhinsa ta buɗe zuwa ga duniyar ruhika shine ta hanyar imani da zamowa musulmi. Ya dace mumini ya dage ya shiga duniyar ruhika ta hanyar wannan ƙofar ruhi daga nan kuma ya samu cigaba zuwa har abada. Gane ilimin Sufanci **(Tasawwuf)**, wanda ɗaya ne daga cikin muhimman rassan koyarwar musulunci guda takwas, yana bada horo a wannan fagen. Kwararru a wannan fagen ana kiran su da waliyyan **(wali)** Allâh da kuma mai nusarwa **(murshid)**. Mafi shahara a dukkan "murshid" shine Imâm ar-Rabbânî Ahmad Fârûqî 'rahimahullâhu ta'âlâ'. Ya rasu a India a 1034 Hijiri, 1624 A.D.

Ba zai yiwuwu ba ga mutum mai hankali wanda yayi nazari a kimiyyar likitanci da kimiyya da fasaha ya kalli gwanintar fasaha da daidaito a cikin halittu kuma ya gane me ya kalla sannan ya fuskanci alaƙoƙinsu, kuma yaƙi imani da girma, ilimi da ikon Allâhu ta'âlâ. Mutumin da bai yi imani ba bayan nazari da fahimtar duka wannan tilas zai kasance mai taɓin kai, jahili kuma mai gardama, sakarai mai bibiyar sha'awoyin gaɓɓan sadarwarsa, ko kuma mutumin da rai ta bautar, ko azzalumin mugu me cimma jin daɗi daga azabtar da mutane. Idan mutum ya nazarci tarihin rayuwar kafirai, zai bayyana a gare shi cewar sun faɗa cikin ɗaya daga cikin waɗannan rukunan.]

Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Kuyi imâni da Allahu ta'âlâ ta hanyar tunani me zurfi akan tsarin dake cikin ƙirƙirarrun halittu."** Zai ƙarfafa imanin mutum idan ya karanci ilimin taurari sa'annan ya fuskanci jerin tsarukan motsin duniya, wata, rana da sauran sassan sararin samaniya, a

cikin juyawar jikinsu, zagaye-zagayensu, da kuma lissafi mai ɗaukar hankali dake cikin nisan su da juna. Akwai amfani da dama a cikin halittar tsaunika, ƙarafa, koguna, tekuna, dabbobi, tsirrai dama ƙwayoyin halitta. Babu ɗaya daga cikin su da aka halitta da manufa mara amfani. Gajimare, ruwan sama, walƙiya, tsawa, ruwan ƙarƙashin ƙasa, kayan aikin makamashi da iska, a taƙaice, duk abubuwan da aka halitta suna aiwatar da ayyuka da hidindimu. Mutum, kawo i warhaka, ya samu ikon gane kaɗan kawai daga cikin miliyoyin ayyukan da waɗannan abubuwa marasa adadi ke aiwatarwa. Shin zai yiwu ga hankali, wanda ya kasa gane halittu, ya gane mahalicci? Malaman Musulunci wanda suka nazarci girman Sa da siffofin Sa suyi ta'ajibi sun kuma ce ba zai yiwu a gane shi ba. Ɗaya daga cikin wanda suka yi imani da Annabi Mûsa alaihis-salam' yayi addu'a tsawon shekaru talatin. Inuwar wani gajimare ce ta bashi kariya daga rana. Watarana sai gajimaren bai fito ba, don haka sai dai ya tsaya a cikin rana. Da ya tambayi mahaifiyar sa me yasa haka ta faru, sai tace akwai yiwuwar zunubi ya aikata. Da yace mata bai aikata kowanne irin zunubi ba, sai mahaifiyar sa ta tamabaya, “Shin baka kalli sararin samaniya ko furanni? Daka gansu shin kayi tunanin girman mahalicci?” Sai yace, “Na kallesu, amma banyi wannan dogon tunanin akansu ba.” Daga nan sai tace, “shin akwai wani zunubin da yafi wannan? Maza ka tuba yanzu.” Mutum mai hankali bai dace ya manta da aikinsa na zurfafa tunani ba. Shin akwai wanda yake tabbacin cewa ba zai mutu ba gobe? Allâhu ta'âlâ bai ƙirƙiri komai ba sai da amfaninsa. Amfaninnikan da mutum ya iya ganewa a yanzu basu kai wanda bai gane ba yawa. Za'a iya zurfafa tunani ta hanyoyi guda huɗu, bisa koyarwar malaman musulunci. Tunani akan kyawawan fasahohin Allâhu ta'âlâ wanda suka yi tasiri akan yan Adam yana haddasawa mutum yayi imani da shi kuma yaso shi. Tunani akan ladan da Allah yayi alƙawari don ibadu yana haddasawa mutum ya aiwatar da ibadun. Tunani akan azabobi dan Allahu ta'âlâ ya sanar suna haddasawa mutum yaji tsoron sa sa'annan ya kautar da mutum daga aikata ba daidai ba. Tunani akan zamowa bawan son zuciyar mutum da aikata zunubai da rayuwa a cikin gafala mara tuƙewa duk da ni'imomin da Allâhu ta'âlâ ya yiwa mutum suna haddasawa mutum yaji kunyar Allâhu ta'âlâ. Allâhu ta'âlâ yana son mutumin da yake

nazarin halittu cikin duniya dana wajenta kuma suke ɗaukar darasi daga gare su. An faɗa kamar haka a cikin hadisi: **“Babu wata ibada da takai darajar zuzzurfan tunani.”** Wani hadisin ma ya kawo: **“Zuzzurfan tunani na ɗan lokaci yafi ibadar shekaru sittin amfani.”** Littafin **Kimyâ-i-sa’âdat**, a yaren Farisanci, na Ghazâlî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ yana ɗauke da tattaunawa mai tsawo akan zurfafa tunani (tafakkur).

34 - LA'ANTAR MUSULMAI

Hadisai guda biyu sun zo kamar haka: **“Kada ku la'anci kanku ko yayayenku. Ku gamsu da abinda Allahu ta'âlâ ya ƙaddarta. Ku roƙeshi koya ƙaro ni'imominsa.” “Allâhu ta'âlâ baya juyar da la'anar iyaye akan yayansu ko la'anar wanda aka zalunta akan azzalumin.”** Mutumin da yayi addu'ar wani musulmi ya zamo kafiri ya zama kafiri. Fatan wani azzalumi ya mutu a cikin kafirci don ya ɗanɗani azabar wuta baya haddasa kafirci. Qur'ân al-karim ya sanar damu cewa Annabi Mûsa alaihis-salam yayi makamanciyar la'antar. Imâm a’zâm Abû Hanîfa ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ ya faɗa cewar zai haifar da kafirci idan mutum yayi fatan wani mutum ya zamo kafiri. Ya harâmta a furta la'ana akan kowa, bacin wanda ya zalunci mutum. Ya halatta mutum ya la'anci wanda ya zalunce shi cike da nutsuwa da hankaltar daidaiton yawan zaluncin daya tafka masa. Ya dace duk wani abu daya halatta ya daidaita da uzurin daya sanya ya zamo halattacce. Idan mutum yana da haƙurin ƙin la'antar wanda ya zalunce shi, hakan yafi; yafewa kuma shine mafi alkairi. Bai halatta ba ga mutum yace “Allâhu ta'âlâ ya baka tsawon rai” ga kowanne kafiri ko ga mutumin da ba musulmi ba amma haifaffen ƙasar musulmai. Ya halatta ayi ta wannan addu'ar da waɗannan niyyoyin da zamu kawo, misali, domin ya zamo musulmi ko domin ya biya haraji don musulmai suka ƙara ƙarfi. Mutumin daya gaishe da kafiri, (ta hanyar cewar salâmun ’alaikum’ kuma) cike da girmamawa, ya zama kafiri. Furta kowanne irin furuci dake nufin girmamawa ga kafiri yana haddasa kafirci. Misali, cewa "shugabana" ga kafiri na haddasa kafirci.

Mala'iku a cikin ƙabari don su maka tambaya
Zasu tambaya "shin kayi sallah yadda ya dace?

Ka ɗauka daga ka mutu ka tsira?
Ka lura da kyau, azaba na nan na jiranka!”

35 - SANYA SUNAYEN BANZA GA MUSULMAI

Sanya sunayen banza ga musulmai ko ambaton musulmi da sunan banza da wasu suka saka masa bai halatta ba. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Mutumin da yake da suna mara kyau ya canza shi zuwa suna mai kyau.”** Misali, sunan "Asiya" ya dace a cike gurbinsa da "Jamîla". Ya halatta a sanya sunaye masu daɗi ga musulmai. Bai dace a sanyawa yara sunayen kambamawa irinsu Rashîd da Amîn. Sunaye irinsu Muhyiddîn ko Nuruddîn zasu zamo almara da bidi'a. Abune da ba'a so (makruh) a kira fasiƙai, jahilai da mulhidai da sunaye irin waɗannan, wanda suke nufin kambamawa da ziga. Kamar yadda ba za'a yi amfani dasu a rabe-raben ma'anonin su ba. Wasu (malaman addinin) sun fayyace fuskantar su game da cikar daidaiton sanya waɗannan sunayen ga yayan mutum don su samu albarkacin muhimman abubuwan dake cikin ma'anonin sunayen. Ya halatta kuma yana da amfani ayi amfani da waɗannan sunayen don malaman da suka yi shahara a salihanci.

[Shahararren malami Ibn al-Âbidîn ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ ya faɗa a cikin babi na biyar na littafinsa Radd-ul-Muhtâr cewa mafi kyawun sunaye ga yayan musulmi sune Abdullah, sai Abdulrahman, sai Muhammad, sai Ahmad sai kuma Ibrahim a bisa wannan jerin. Kuma ya halatta a sanya sunayen Allâhu ta'âlâ irin su Alî, Rashîd, Azîz. Sai dai sunayen wannan matakin za'a ambacesu ne da girmamawar data dace. Mutumin daya nuna rashin girmamawa da gangan yayi furta waɗannan sunaye ya zama kafiri. Misali, cewa "Abdulkoydur" maimakon Abdulqâdir, ko "Hasso" maimakon Hasan, ko "Ibo" maimakon Ibrâhîm na nufin wulaƙanta sunayen. Duk dacewa furta hakan ba zai janyo kafirci ba idan mutum bada gangan yayi ba, yafi kyau a kaucewa faɗar irin waɗannan kalmomin wanda suke kai mutum kafirci. Idan yaro ya mutum babu jimawa bayan an haifeshi, bai dace a binne shi babu suna ba. Kuma duk da cewa sunan 'Abdunnabî ya halatta, yafi kyau kada a saka shi. Hadrat Sayyid Abdulhakîm Arwâsî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ yayi wa'azi tsawon shekaru ashirin

da biyar bayan sallar maraice kowacce Talata, Alhamis, da Juma'a a masallacin Bayazid dake Istanbul har zuwa lokacin daya rasu a shekarar 1362 Hijri qamari, [1943 A.D.] Yayin ɗaya daga cikin waɗannan wa'zizzika yace: "Yaro yana da haƙƙoƙi uku akan iyayensa: sanya masa sunan musulmi idan aka haife shi; koya masa karatu da rubutu, ilimi ('ilm), da sana'a yayin da yakai shekarun balaga." Wasu mutane marasa kan gado a Turai da Amurka an rainesu a cikin hanya mara ladabi da addini kuma an basu wasu diplomomi da taken malunta na bogi sannan an tura su ƙasashen musulmi. Waɗannan jahilan kafirai ana naɗa su manyan makarantun Sakandire da jami'o'i a matsayin malamai da farfesoshi. Suna sanya yayan musulmi a tarkon tuggunsu kuma su maida su marasa addini da marasa mazhaba. Waɗannan yaran da suka tasirantu dasu sai zamo yan cin amanar ƙasa da makasa cikin sauƙi. Waɗannan iyayen dake tura yayayensu zuwa ga waɗannan makarantu na jefa su cikin wuta da hannayensu.]

36 - KIN KARƁAR UZURI

Kin karɓar uzurin da musulmi ya kawo abune da ba'a so (makruh[1]). Yazo a cikin hadisi: **"Zunubine ga mutum yaƙi karɓar uzurin da ɗan uwansa musulmi ya nuna."** Karɓar uzuri da kawar da kai daga aibuka siffofine na Allahu ta'âlâ. Allâhu ta'âlâ zai yi fushi da mutumin da baya daidaita kansa don dacewa da wannan siffofi, kuma zai yi masa azaba. Akwai hanyoyi uku da ake nuna uzuri. Na farko shine nuna nadama, ta cewar, "Me yasa nayi abu kaza?" ko mutum ya wanke kansa da cewar, "Nayi abu kaza da kaza saboda dalili kaza." Hanya ta biyu itace bada haƙuri, ta cewar, "Ina ma ban aikata abu kaza ba," ko, "Eh, nayi abu kaza, amma ba zan sake yi ba." Hanya ta uku itace mutum yaƙi karɓar abinda ya aikata. Cewa, "nayi amma bazan sake ba," zai zamo tuba. Mumini yana jiran a kawo masa uzuri domin ya yafe abinda aka yi masa. Munafukai suna son a fallasa aibukan wasu. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin wannan hadisin: **"Ku zama masu kamun kai. Kada ku aikata munanan abubuwa. Kusa matanku su zama masu kamun kai."** Da kuma

---

[1] Wata ɗabi'a da Annabi 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya hana.

hadisin, **“Idan kuka zama masu kamun kai, matayenku ma zasu zama masu kamun kai. Idan kuka zamo masu kirki ga iyayenku, yayayenku ma zasu zamo masu kirki a gareku. Mutumin da baya karɓar uzurin ɗan uwansa musulmi ba zai sha ruwan al-kawthara ba ranar lahira (akhirat).”** Wannan hadisin ya shafu mutumin da bai san cewa ɗan uwansa ya aikata mummunan aiki ba kuma bai san cewa uzurin daya bashi ƙarya bane. Idan yaƙi karɓar uzurin, ya munana zato (sû-i-zân) ga wani musulmin. Karɓar uzurin kuma duk da cewa mutum ya san ƙarya yake na nufin yafe masa. Yafiya a irin waɗannan lokutan ba tilas bace (wajîb); amma da za'a yi anso hakan (mustahab), (wanda yafi kawo lada "thawâb").

37 - FASSARA QUR'ÂNIL KARÎM BA DAIDAI BA

"Tafsîr" na nufin furtawa da ganowa. Matakine na sanarwa da yin bayani. **Ta'wil** na nufin 'datsewa' ko 'bita'. "Tafsîr" na nufin bayar da ma'ana. "Ta'wil" na nufin hanyar "yin zaɓi daga ma'anoni daban-daban." Bai halatta ba ga mutum ya faɗi ra'ayinsa a matsayin tafsiri. Riwâyat (kawo rahoto, watsawa, rawaitowa) shine tushen da tafsiri ya gini akai, yayinda dirâyât (abinda mutum ya gane) kuma itace mafi girma a masu tasirantar Ta'wîl. Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ ya faɗa a cikin hadisi: **“Mutumin da yayi bayanin Qur'ân al-karim da ra'ayin kansa yana kan ɓata koda bayanin nasa daidai ne.”** Zai zamo ɓata a sakko da zancen Allâhu ta'âlâ ƙasa zuwa ga ma'ana mai cike da rashin iyawa da aka gina ba tare da kaiwa mataki babba na cancanta ba kamar cikakken ilimin rahotannin da suka zo daga Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ da Sahâbbansa radiyallâhu ’anhum’ da sauran tafsirai daban-daban da malamai suka aiwatar, ba tare da ƙwarewa a usûl na kimiyyar Tafsîri ba, da kuma ƙwarewa akan salon larabcin ƙureishî, da ƙwarewa ta musamman a fannin salon adabi kamar Ilimin salon shirya kalma ko furuci a cikin rubutu da magana masu alaƙa da fi'ili ko maganganu masu harshen damo, da sanin kimiyyar makamar rarrabewa tsakanin taƙaitacce amma gamsasshen bayani (mujmal) da cikakken bayani mai ɗauke da komai (mufassal) har ma da rarrabewa tsakanin ma'anoni na-duka da ƙayyadaddun

ma'anoni, lura da musabbabai da lokutan da aka saukar da kowacce âyat mai girma, da binciken ƙwaƙwaf game da ayoyin da suke nusarwa (nasikh) da kuma ayoyin da suka nusar (mansukh). **"Tafsîr"** na nufin iya ganewa daga zancen Allahu ta'âlâ me Allâhu ta'âlâ yake nufi da zancen. Kuma koda fassarar da mutum yayi bisa ra'ayinsa tayi daidai, tunda ba'a bi hanyoyin tafsiri na asali ba, kuskure ne. Idan kuma fassarar mutum bata yi daidai bama hakan na haddasa kafirci. Haka ma zunubi ne sanya hadisi a cikin magana ba tare da sanin ingantaccen bane ko mai rauni, koda kuwa mutum ingantaccen ya sako. Bai halatta ba ga mutumin dake wannan matakin ilimi ya karanta hadisi. Saka hadisi a cikin magana ta hanyar ɗakko shi daga cikin litattafan hadisi ana buƙatar ya karbi shaidar horo ta "ijazat" daga wani malamin hadisi. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' ya faɗa a cikin hadisi: **"Duk mutumin da ya ƙirƙiri magana yace ni na faɗa za'a yi masa azaba a wuta."** Ya halatta ga wanda basu da shaidar horon Tafsîri daga malamai suyi magana ko rubutu akan ayoyi Qur'ân al-karim ta hanyar duban litattafan da malaman tafsiri suka rubuta. Mutanen da suke cancantar da aka ambata a sama zasu iya yin bayanin Qur'ân al-karim ko kawo rahoton hadisai koda basu shaidar horon. Bai halatta ba a caji kuɗi wurin bayar da shaidar horon "ijazat". Kuma haram ne a bada shaidar horon ga mutumin da bai cika sharaɗan cancanta ba.

An faɗa a cikin hadisi: **"Idan mutanen da basu cika sharaɗan cancanta ba suka yi yunƙurin fassara Qur'ân al-karim, za'a azabtar dasu a wuta." "Wanda suka ce wani abu a matsayin hadisi ba tare da sanin sa ba, za'a yi musu azaba a wuta,"** da kuma hadisin, **"wanda suka faɗi ra'ayinsu da sunan fassara Qur'ân al-karim, za'a yi musu azaba a wuta."** Zancen gaskiya kuma, kawai wasu ƙungiyoyin yan bidi'a da suke lanƙwasa ma'anar Qur'ân al-karim da hadisai don suyi daidai da bidi'o'insu. [Yan shi'a (shi'is), Wahabiyawa (wahhabis) karkatattu masu kiran kansu Tablîgh-i-jamâ'at, da mabiya Mawdûdî da Sayyid Qutb kaɗan ne daga cikin waɗannan ƙungiyoyi. Yûsuf an-Nabhânî 'rahimahullâhu ta'âlâ' yayi bayani mai tsawo akan waɗannan tafsiran masu ɓatarwa a cikin littafinsa **Shawâhid-ul-haqq**. Haka ma mutanen dake yunƙurin karkatar da ma'anonin ayoyi da gangan ƙarƙashin ƙarin gishirin da suke yi a wurin fassara na cewa

Qur'ân al-karim ya haɗa da wani ma’anar ainihi na ciki da kuma saka zamba game da ma'anoni; har ma da waɗanda ke canje-canjen abubuwa da sunan Tafsîri a cikin al'ummata daban-daban da saboda son duniya cikin ma'anonin tatsuniyoyin su.

Ɗaya daga cikin malaman Daular Uthmaniyya (ottoman) Nuh bin Mustafa Konawi ‘rahimahullâhu ta’âlâ’, wanda ya rasu a 1070 hijri, 1660 A.D. a birnin Cairo, Egypt, ya faɗi waɗannan jawaban a cikin fassarar littafin **Milal wa Nihal**, wanda Muhammad Shihristânî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ ya rubuta: Mutanen dake cewa suna cikin ƙungiyar "**Ismâ’îliyya"** ana kiransu da hakane saboda sunce su mabiya Isma'il rahimahullâhu ta’âlâ’, ne, ɗan Ja’far as-Sadiq, ‘rahimahullâhu ta’âlâ’. Ana kuma kiransu da yan ƙungiyar **"Bâtiniyya"**, saboda sun ce Qur'ân al-karim yana da ma'anar ciki (batin) da kuma ma'anar zahiri. Sun ce ma'anonin zahiri sune wanda malaman Fiqhu suka yita maimaitawa har kowa ya karɓe su, ita kuma ma'anar baɗini kamar kogi mara iyaka take. Sun yi imani da ƙirƙire-ƙirƙirensu da sunan ma'anonin ciki maimakon subi ma'anonin zahiri na Qur'ân al-karim. Zancen gaskiya kuma shine, Manzon Allah ‘sallallâhu ta’âlâ ’alaihi wa sal-lam’ ma'anonin zahiri ya koyar. Barin ma'anonin zahirin a gefe abi na baɗinin da suka ƙera na haddasa kafirci. Karairayinsu na nufin rusa musulunci ne daga ciki. Masu bautar wuta (majûsi), musamman shugabansu Hamdan Qurmut, don dakatar da yaɗuwar addinin musulunci, sune suka ƙere wannan zambar kuma suka assasa ƙasar Qarâmuta. Ya kashe mutanen da suka yi haramar aikin hajji (hajj) zuwa ɗakin ka'aba, kuma ya ɗauke dutsen "Hajar al-aswad" daga Ka'aba zuwa Basra. Su suka ƙirƙiri kalamai irin su: "aljanna na nufin bibiyar jin daɗin duniya wuta kuma na nufin biyayya ga dokokin musulunci." Sun ambaci hane-hanen musulunci da kamar wani abun nishaɗantarwa . Sun yiwa abubuwan da musulunci ya kira munanan halaye da rashin mutunci lulluɓi da sunan sababbin ɗabi'u masu kyau, sun ɓatar da yara matasa zuwa ga halaka. Illar da ƙasarsu ta yiwa musulunci ba zata gyaru ba. A ƙarshe suka jawowa kansu fushin Allâhu ta'âlâ, kuma suka girbi abinda suka shuka a 372 hijrî (983 A.D.), duk suka halaka kowa ya huta.]

Ya dace ayi Tafsîri bisa lura da ƙa'idojin watsawa (naql). Domin aiwatar Tafsîri, ya kamata mutum ya zamo mai zurfin sani a cikin waɗannan rassan ilimomin addinin musulunci guda goma sha biyar; Lughat (Ilimin nazarin kalmomi); Nahw da Sarf (Ilimin ƙa'idojin harshe da ƙa'idojin gina kalma); Ishtiqaq (Ilimin asali da tushen kalmomi); Ma'ani (Ilimin ma'anoni da nazarinsu); Bayân (Ilimin bayani da salon amfani da kalmomi); Badi (Ilimin kalmomi da furucin da suka bijirewa tsayayyiyar ma'ana); Qira'at (Ilimin rera karatun al-Qur'ani); Usul-i-dîn (Ilimin dabarun nazarin addini); Fiqh (ilimin ibada da ayyuka); Asbâb-i-nuzûl (Ilimin abubuwan da suka faru da sanadiyyar saukar ayoyi); Nâsikh da Mansûkh (Ilimin ayoyin da suka shafe wasu da ayoyin da aka shafe ɗin); Usûl-i-fiqh (Ilimin dabarun nazarin ilmin Fiqhu); Hadîth (Ilimin hadisi); da ilm-i-qalb (ilimin ruhi). Bai halatta ba ga mutumin da bashi da ilimi mai zurfi a waɗannan rassan ilmi yayi yunƙurin fassara Qur'ân al-karim. Ilimin Qalbi ko "Mawâhiba" shine ilimin da Allâhu ta'âlâ yake turowa salihan malamai wanda suka yi biyayya ga musulunci a kowace daƙiƙa, ba tare da ɗan saƙo ba. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam ya faɗa a cikin hadisi: "Idan mutum yayi aiki da abinda ya sani, Allahu ta'âlâ zai sanar dashi abinda bai sani ba." Tafsîri ba gonar mutumin da bashi da ilimi a rassan ilimomi goma sha biyar da aka ambata bane. Yunƙurin yin bayanin ayoyi ba tare da ilimi a waɗancan ilimomi ba zai sanya a ringa faɗar ra'ayin kai a matsayin Tafsîri, wanda kuma aikine dake janyo mutum ya shiga wuta. Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam ya faɗa a cikin hadisi; "Idan mutum ya shafe kwanaki arba'in cikin biyayya da ɗa'a ga dokokin musulunci da niyya mai tsarki, Allâhu ta'âlâ zai cika zuciyarsa da hikima kuma maganganun sa zasu zamo masu cike da hikima." Fassara ayoyi masu ruɗarwa (mutashabîh) daidai yake da mutum ya faɗi ra'ayinsa da sunan Tafsîri. Kuma shine nau'in Tafsîrin da yan bidi'a ke faɗin sun san yadda ake yi

Qur'ân al-karim yana ɗauke da nau'ikan ilmi guda uku. Ilimi na farko shine wanda Allâhu ta'âlâ bai bawa kowa a cikin bayinsa ba. Haƙiƙanin ainihin zatinsa (Dhât) da siffofinsa, da Ilimin gaibu (ghayb) zasu zamo misalan irin wannan ilimi. Ilimi na biyu shine ilimin daya bawa Annabawansa alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât' a sirrance. Annabawa alaihim-us-salawât-u-wa-t-

taslîmât’ zasu iya sanar da wannan ilimi ga wanda Allâhu ta'âlâ ya zaɓa. Ilimi na uku kuma ya koyar da Annabawansa alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât’ kuma ya umarce su dasu sanarwa da gaba ɗaya al'ummarsu. Ilimi na ukun kuma ya rabu gida biyu. Na farko ana samunsa ta hanyar sauraro kaɗai. Ilimin tashin al-Qiyama yana ɗaya daga cikinsu. Ilimi na biyu ana samunsa ta hanyar kiyayewa, nazari, karantawa da gane ma'anarsa. Ilimin da ya shafi imâni da kuma addinin musulunci yana cikin wannan rukunin. Hatta mujtahîdai basu gane asalin koyarwar Shari'a ba wadda ba'a fayyace ta ba ɓaro-ɓaro a cikin nassi (Nass), kuma sunyi saɓani da juna akan ma'anonin su, wanda ya haifar da mazhabobi daban-daban a ɓarin aiwatarwa. Ma'anonin da mutane masu zurfin ilimi a rassan da aka ambata suka fitar daga ayoyi shi ake kira da Ta'wîl, ba Tafsîri ba, saboda waɗannan ma'anonin na ɗauke da ma'anar da mai Tafsîrin ya zaɓa;. a wasu kalmomin, mai Tafsîrin yana zaɓar ma'ana daga cikin ma'anonin daya fitar. Idan kuma ma'anar bata yi daidai da ma'anar zahiri da kuma bayyanannun ma'anonin ayoyin Qur'ân al-karim da Hadîths ko ijma'in malamai (ijma), to bata inganta ba. Littafin Berîqa, yayi bayanin cewa yin rawa bai halatta ba, ya kawo cewar: "Ba'a umarce mu da aiwatar da addinin mu bisa koyarwar litattafan Tafsîri ba. An umarce mu da daidaita kanmu ga litattafan Fiqhu ne."

38 - NACEWA AKAN AIKATA AYUKKAN DA BASU HALATTA BA (HARÂM)

Yin zunubi da gangan shine nacewa cikin aikata zunubi, koda kuwa zunubin ba mai yawa bane. Aikata zunubi da gangan na nufin zunubin da aka aikata shi da gangan, yarda da amincewa. Daga sa'ilin da mutum ya yanke shawarar aikata wani zunubi, to tuni ma ya nace cikin aikata shi. Sai dai, zunubin da ba'a aikata ba koda kuwa mutum ya yanke shawarar cigaba da aikata shi baya cikin wannan rukuni. Idan mutum ya yanke shawarar aikata wani zunubi kuma ya aikata shi sai kuma daga baya, ya tuba, baya cikin wannan rukunin. Idan ya kuma aikatashi sannan ya kuma tuna, bayan cikin wannan rukunin dai har ila yau. Haka kuma koda mutum zai aikata zunubin a lokuta daban-daban a rana ɗaya amma kuma yana tuba bayan kowanne lokaci da aka aikata

zunubin. Amma, tuban sai ya kasance anyi shi da zuciya mai cike da nadama da takaici kuma mai aikata zunubin sai ya dakata kuma yayi ƙudurin ba zai sake aikatawa ba. Tuba na fatar baki ba tare cika waɗancan sharuɗɗan guda uku ba zai zamo ƙarya. Nacewa wurin aikata ƙananan zunubai babban zunubi ne. Yafi girman laifi akan mutum yayi babban zunubi sau ɗaya. Idan mai aikata zunubin ya tuba, za'a yafe babban zunubin. Ɗaukar ƙaramin zunubi a matsayin marar muhimmanci babban zunubi ne. Mutum ya bayyana cewa yana aikata ƙananan zunubai babban zunubi ne. Yana zamowa babban zunubi a kalli mutumin dake aikata ƙananan zunubai a matsayin mai ilimi ('alim) kuma salihin mutum. Kamata yayi mutum ya riƙa karkarwa cike da tsoron Allâhu ta'âlâ da azabarsa koda kuwa zunubin da yake aikatawa ƙaramin ne. Babban zunubine ga mutum ya kasance baya jin kunyar Allâhu ta'âlâ kuma yayi tunanin ba zai yi azaba ba.

39 - YI DA MUTANE (GHIYBAT)

Ghiybat na nufin yi da mumini ko (ɗan ƙasar musulmai wanda ba musulmi da ake kira da) zimmi ta hanyar faɗar (ɗaya daga cikin) aibukansa don a ɓata masa suna. Ghiybât harâm ce. Baya zama ghiybât idan mutumin da aka faɗawa aibun bai san mai aibun ba. Idan kuma mutumin da aka yi dashi zai ji haushi bayan jin cewa an yi dashi, hakan zai zami ghiybât. Idan aka yi maganar mutum a bayan idonsa, idan abinda aka faɗa game da gangar jikinsa, danginsa, jininsa, halayensa, sana'ar sa, maganar sa, aƙidar sa, rayuwarsa, sutturar sa, ko dabbobin sa, an yisu ta salon da zai ji zafi idan yaji, sun zamo ghiybât. Yi da mutane a ɓoye, da kuma ta hanyar nuni, ƙifce da yafice ko rubutu, zunubinsa daidai yake da idan furtawa aka yi. Mafi lalacewar ghiybât itace, alal misali, Salihin mutum yace, "Alhamdulillah, mu ba irinsa bane" yayin da aka ambaci laifuka ko aibukan wani musulmi a bayan idonsa. [Hafîz shine mutumin daya haddace Qur'ân al-karim baki ɗaya]. Wani ƙarin ghiybât ɗin da ba'a shine, misali, "Alhamdulillah, Allah bai sanya mun zamo marasa kunya kamar sa ba," yayin wata tattaunawa wadda ta shafi wani mutumin. Haka ma yi da mutane ta hanyar shubuha, misali, "Shi ɗin mutumin kirki ne sai dai...." Âyat ta goma sha biyu a cikin

Sûrat Hujurat tana cewa: **".....Kada kuyi ɓatanci ga juna a bayan idonsu. ...."** Ghiybât na nufin yi da mutum, wadda kuma an kwatanta muninsa dana cin naman mushen mutum. An faɗa a cikin hadisi: **"Ranar al-Qiyama, za'a buɗe littafin ladan mutum. Kuma zai ce Ya Ubangijina! Yayin da nake duniya nayi ibada kaza da kaza sai dai ba'a rubuta su a cikin fejin ba. Sai a bashi amsa kamar haka: An goge su daga littafinka kuma an mayar dasu littafin mutanen da ka yi da."** Wani hadisi ya kawo: **"Ranar al-Qiyama, za'a buɗe littafin dake ɗauke da ayyukan alkairin mutum (hassanat). A ciki zai ga ibadun da bai taɓa yi ba. Kuma zasu gaya masa cewa waɗannan ladan mutanen da suka yi da kai ne."** Abû Hurayra ‘radiyallâhu ta’âlâ ’anh’ ya rawaito wani abu daya faru: Muna zaune tare da Rasûlullah ‘sallallâhu ta’âlâ ’alaihi wa sal-lam’. Ɗaya daga cikin mu sai ya miƙe ya tafi. Sai wani yayi magana akan me yasa ya tafi. Sa'ilin nan sai Rasûlullah ‘sallallâhu ta’âlâ ’alaihi wa sal-lam’ yace; **"Ka yi da abokinka. Ka ci naman sa."** Âisha ‘radiyallâhu ’anhâ’ ta rawaito wani abu daya faru: Watarana, a gaban Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ sai nayi magana game da wata mata inda nace ita ɗin doguwa ce. Sai Manzon Allah yace: "Tofar da abinda yake cikin bakin ki!" Sai na tofar. Sai wani nama ya faɗo daga cikin bakina. Allâhu ta'âlâ yana da ikon bayyanar da siffofi su fito fili. Ghiybât na nufin faɗar aibun ko laifin musulmi ko zimmi a bayan idon su kuma ta hanyar da zata sanya suji haushi idan suka samu labari. Allâhu ta'âlâ ya turo wannan wahayin ga Annabi Musa alaihis-salam, "Magulmacin da ya tuba shine na ƙarshe a shiga a aljanna, shi kuma magulmacin da bai tuba ba shine na farko a shiga wuta." Ibrâhîm Adham ‘rahimahullâhu ta’âlâ’, (bawa masoyin Allâhu ta'âlâ) an gaiyace shi zuwa walima. Lokacin cin dinar sai aka soki wani wanda bai ƙaraso ba saboda rashin saurinsa. Sa'ilin nan sai Ibrâhîm Adham ‘rahimahullâhu ta’âlâ’, yace, "An aikata Ghiybât a wannan wuri," kuma ya tashi ya tafi nan take. An faɗa a cikin hadisi: **"Idan mutumin da aka faɗi aibunsa a bayan idonsa yana da aibun, an ci naman sa. Idan kuma bashi da aibun, an yi masa ƙazafi (buhtân)."** Yana zamowa ghiybât a soki mutum a bayan idonsa saboda aibukan sa wurin gudanar da addini kamar nuna ko'inkula ga sallolin farilla (namâz), shan giya, sata, yaɗa jita-jita; da kuma nakar rayuwa kamar kurumta da harara-gefe. Sukar mutum

saboda ko'inkula ga addini ghiybât ne idan anyi da niyyar ɓata masa suna, amma baya zamowa ghiybât idan anyi don amfanin mutumin. Yazo a wani ƙauli cewar baya zamowa ghiybât shima idan sukar ta samo asali daga jin ƙan wanda yayi sukar. Haka ma baya zama ghiybât idan aka ce, alal misali, "Akwai ɓarawo ko mai nuna ko'inkula da addini a cikin wannan ƙauye." Saboda ta wannan fuskar, ba'a ƙayyade da wa ake ba.

Mu ƙaddara cewa mutum yana aiwatar da sallolin sa na farilla, kuma yana azumi sai dai yana cutar da mutane. Misali, ya ƙware wurin iya duka, ƙwace ko sata; ko yana iya cutar da mutane da bakinsa ta hanyar zambo, ƙazafi, cin naman mutane, yaɗa gulma. Fallasa asirin zunubai, bidi'o'i da haramtattun ayyukan da ake aikatawa a bayyane baya zama ghiybât. Haka kuma ba zunubi bane kai rahoton masu aikata waɗannan ayyuka ga hukumomi da manufar taimakonsu daga aikata mugun aiki. Idan mutum ya aikata zunubi a ɓoye ba tare da sani mahaifinsa ba, mutumin da ya san cewa ya aikata aikin ya dace ya kaiwa mahaifin nasa rahoto da baki ko a rubuce idan ya san cewa uban zai dakatar da ɗan daga aikatawa idan ya sani. Bai halatta ba a sanarwa da mahaifin ba idan mutum bashi da tabbacin zai dakatar da ɗan daga aikin. Saboda idan aka sanar dashi ta haka gaba zata ƙullu a tsakaninsu. Idan mutum yana cutar da mutane da ayyukansa, sanarwa mutane game dashi baya zama ghiybât saboda niyyar itace kare mutane daga illarsa. Haka ma baya zamowa ghiybât idan mutum ya sanarwa mutane illolinsa don jin tausayinsa. Sai dai fallasa halayensa da niyyar a yi masa kallon mugu yana zama ghiybât. Ta hanyoyi shida ne kaɗai idan aka sanarwa da mutane illolin mutum a bayan idonsa baya zama ghiybât. Idan mutum ya faɗa saboda yana jin tausayin sa. Idan mutum ya faɗa saboda mutane su dakatar dashi. Idan mutum ya faɗa don ya samu fatawa (fatwa) akan lamarin. Idan mutum ya faɗa ya kiyaye mutane daga sharrinsa. Idan kuma laifin ya zamo sunan da mutane ke kiransa dashi, ya zama dole mutum ya ambaci sunan don ya bayyana shi. Idan ya faɗi zaluncin sa, fasiƙancin sa (fisq) ko bidi'ar sa wadda kowa ya sani. Amma faɗawa wasu don ci masa mutunci yana zama ghiybât. Yiwa mutum gargaɗi game da aibun abinda yaje saye baya nufin ɓatanci ga mai sayarwar. Kuma ba ghiybât bane shima, a sanarwa mutum aibuka da nakasar yarinyar da yake

shirin aura; hakan nasiha ce. Ya wajaba a sanarwa mutum abinda bai sani ba. Idan mutum yana aikata mugunta ko bidi'a, yana zama ghiybât a sanarwa da mutane sauran aibukansa idan basu bayyana ba. An faɗa a cikin hadisi: **"Ba ghiybât bane a sanarwa da (mutane) game da (aibukan) mutumin da yaye 'jilbâb' ɗin kunya."** Jilbâb na nufin lulluɓi mai faɗi da mata ke sakawa don rufe kansu. A muhallin maganar kuma, 'yaye jilbâb' ɗin don kunya' na nufin "aikata zunubi a bayyane." Hadisin yayi nuni da cewa irin waɗannan nau'in mutane basu da kunya ko hankali. A ƙaulin Imâm Ghazâlî da wasu malaman addinin musulunci ‘rahimahumullâhu ta’âlâ’, "Cewar yana zama ghiybât a tona aibukan mutumin dake aikata zunubi a ɓoye, baya nufin sai idan mutumin ya riƙi nufin ɓatanci ne." Don haka, ghiybât ɓarna ce da ya zama tilas a kauce daga gare ta.

Akwai dalilai dake haddasawa mutum ya aikata Ghiybât. Za muyi bayanin guda goma sha ɗaya daga ciki a wannan taƙin: zunzurutun ƙiyayya ga mutumin; son yin daidai da ra'ayin mutane; yanayin ɗaukar hankalin dake cikin zargin mutumin da kowa ya tsana; jin son wanke kai daga wani zunubi; hassada; ƙawa-zucin barkwanci; wayo; da tsokana; don nuna mamakin kai da kai, nadama, baƙin ciki ko adawa ga aikata zunubi ga mutumin da ba'a yi tunanin zai aikata ba.

Ghiybât tana haddasa ragi a cikin ladan mutum da ƙari a cikin zunuban mutum ta hanyar zubawa mutum zunuban wanda yayi ghiybât ga. Tunani akan wannan koda yaushe na sanyawa mutum ya kauce daga aikata ghiybât.

Ghiybât ta rabu gida uku: A misalin na farko me aikata Ghiybât yana musa ya aikata ta hanyar cewa shi kawai ya faɗi gaskiya ne akan wancan. Wannan musun yana haddasa kafirci (kufr), saboda tana nufin halatta abinda musulunci yace harâm ne. A misalin nau'i biyu niyyar itace a sanarwa mutumin da aka yiwa ghiybât cewar an ci naman sa, wanda kuma hakan harâm ne kuma zunubine babba. Irin wannan ghiybât ɗin ba'a yafewa ta hanyar tuba kaɗai. Tilas mutum ya nemi yafiyar mutumin da yayi wa ghiybât ɗin. A misali na uku, wanda aka yiwa ghiybât ɗin ba zai san anci namansa ba. Irin wannan kuma ana yafe ta idan

mutum ya tuba da kuma sanya albarka ga wanda aka cin naman nasa.

Mutumin daya gano cewar wani mutum yana cin naman mutane a gaban sa ya kamata ya dakatar dashi nan take. An faɗa a cikin hadisi cewar: **"Allâhu ta'âlâ zai taimaki mutum duniya da lahira idan ya taimaki ɗan uwansa musulmi a bayan idonsa"** da hadisin **"Idan aka ci naman ɗan uwan mutum musulmi a gabansa, idan bai goyi bayan ɗan uwansa ba, duk da cewa zai iya da yaso, wannan zunubin ya ishe shi duniya da lahira."** da hadisin **"Idan mutum ya kare ƙimar ɗan uwansa musulmi a duniya, Allâhu ta'âlâ zai turo mala'ika ya kare shi daga azaba wuta."** da hadisin **"Idan mutum ya kare ƙimar ɗan uwansa, Allâhu ta'âlâ zai tseratar dashi daga wuta."** Yayin da aka aikata Ghiybât, mutumin dake wurin zai dakatar da aikin da baki idan baya jin tsoron mai yin ghiybât ɗin. Idan kuma yana jin tsoron sa sai yaƙi abun da zuciyarsa; idan ba haka ba kuwa zai samu kaso daga zunubin cin naman. Idan zai yiwuwu a dakatar da mai aikata Ghiybât ɗin ko a tafi a barshi, ya kamata mutum ya zaɓi ɗaya ya aiwatar. Amfani da yaren nuni, misali, kai ko hannu ko idanu bai isa ba. Tilas ne a faɗa masa ya dena yi da mutane.

Ƙaffarar yi da mutane (kaffarât) shine jin ɓacin rai, tuba, da bada haƙuri ga mutumin da aka yi da. Ba da haƙuri ba tare da jin nadama a zuci ba munafunci ne, wanda kuma wani zunubin ne mai zaman kansa. [An rubuta a cikin littafin Ibn-i Âbidîn', Radd-ul-Muhtâr, mujalladi na biyar, shafi na 263 cewa bai halatta ba yi da mutumin da ya mutu da ɗan ƙasar musulmai wanda ba musulmi ba (zimmî).]

40 - KIN TUBA

Tuba shine jin nadama bayan aikata haramtaccen aiki da kuma jin tsoron Allâhu ta'âlâ da samun ƙuduri mai ƙarfi kan cewa ba za'a sake aikata aikin ba. Tuba saboda tsoron asarar wani abun duniya ba tuba bane. Idan kuma mutum na aikata zunubai da yawa, tuba guda ɗaya ga wasu daga cikin zunuban ya halatta **(sahîh)** yayin da mutum ke cigaba da aikata sauran zunuban. Bayan tuba, idan mutum ya sake aikata zunubin kuma ya sake tuba ya halatta. Maimaita wannan sarƙar ta aikata zunubi a tuba,

a sake aikatawa a tuba, ya halatta. Kafin a yafe babban zunubi tilas sai an tuba. Sallolin farilla guda biyar, sallar juma'a, azumin watan Ramadan, zuwa aikin hajji **(hajj)**, tuba, kaucewa daga manyan zunubai da ire-iren ayyukan ibada na sanyawa a yafe ƙananan zunubai. Tuba daga kafirci da sauran nau'o'in zunubai, idan aka cika sharaɗan su, tabbas za'a karɓe su. Aikin Hajjin da aka je da tsarkakakkiyar niyya kuma ta hanyar kiyaye ƙa'idojin sa ana kiransa da **"Hajj al-mabrur"**. "Hajj al-mabrur" na haddasa dukan zunubai a yafe su, banda zunuban ƙin aikata aikin farilla da zunuban da suka shafi take haƙƙoƙin mutane. Su kuma waɗannan zunuban idan ana so a yafe su, tilas mutum ya rama waɗancan ayyukan farilla da bai aikata ba, kuma ya biya diyyar haƙƙoƙin mutanen da ya takewa haƙƙoƙinsu. "Hajj al-mabrur" bata sanyawa a yafe zunuban da mutum yayi sakamakon ƙin aikata ayukkan farilla, amma yana sawa a yafe ƙin aikata ayukkan farillar akan lokutansu. Bayan aikin hajji, idan bai fara rama ayyukan farillar da bai aikata ba, zunubin ƙin aikata su zai cigaba kuma lokaci na tafiya yana ƙaruwa ninkin ba ninkin. Jinkirtawa ko ɗaga aiwatar da hakan zunubine. Ya kamata kowa ya fuskanci wannan sosai. Hadisin, **"Zunuban mutumin daya aiwatar da "Hajj al-mabrur" za'a yafe su. Zai zama kamar jaririn da aka haifa yanzu,"** bai haɗa da zunuban ƙin aikata ayyukan farilla ba da take haƙƙoƙin mutane. Addu'ar da Rasûlullah 'sallallâhu 'alaihi wa sal-lam' yayi a (wuri mai tsarki da ake kira da) Muzdalifa lokacin daren Arfa (ana i gobe Idin layya) don nemarwa alhazai gafara ita ma bata shafi zunuban ƙin aikata aikin farilla ba da take haƙƙoƙin mutane. Wasu malaman kuma sun ce har da zunuban ƙin aikata farilla da take haƙƙin mutane a ciki. Amma maganarsu na nufin masu zunubin da suka tuba amma ba zasu iya biyan bashin farilla da ake binsu ba kuma ba zasu iya bin diyyar haƙƙoƙin mutanen da suka take ba. Ayâ ta ɗari da goma sha huɗu a cikin Sûrat Hûd a cikin Qur'ân al-karim tana cewa: **"....domin ayyuka masu kyau (hasanât) ku cire ayyuka marasa kyau:...."** (11-114) Malamai sun yi bayanin wannan âyat a matsayin: "Idan aka rama ayyukan farillar da ba'a aikata ba, za'a gafarta zunubin." Idan mutum yaji cewa wani yaci namansa, kuma yaji haushi saboda haka, zunubin mutum zai ƙaru. Aiki mai kyawu shike haddasa gafara ga zunubin

cin naman mutane, shine a nemi gafarar mutumin da aka ci naman nasa.

Farilla ga mutum ya tuba nan take bayan aikata wani zunubi. Zai zamo wani babban zunubin idan mutum ya jinkirta tuba, kuma a sannan ya zama tilas ya haɗa tuban jinkirta tuba. Ana gafarta zunubin ƙin aiwatar da ayyukan farilla ne kaɗai idan an rama ayyukan. Samun gafara daga kowanne irin zunubi na buƙatar tuban da aka yi da zuciya mai cike da nadama, sannan ayi istigfari[1] da baki, sannan diyyar jiki (idan hakan ta taso). Furta **"Sübhânallahi ve bi-hamdihi sübhânallahil'azîm"** sau ɗari, bada sadaƙa da azumin kwana ɗaya zasu bada babbar gudummawa.

Âyat ta talatin da ɗaya a cikin Sûrat Nûr a cikin Qur'ân al-karim tana cewa; **"...Ya ku muminai! Ku juyo gaba ɗayan ku zuwa ga Allâhu ta'âlâ (Ku tuba). ..."** (14-31). Da kuma âyat ta takwas a cikin Sûrat Tahrîm wadda ke cewa: **"Ku juya zuwa ga Allâhu ta'âlâ da sahihin tuba (tawba-i-nasûkh)..."** (66-8) Kalmar "nasûkh" a cikin wannan âyat an fassara ta a hanyoyi daban-daban guda ashirin da uku. Fassarar da aka fi sani itace jin nadama da furta tuba da baki da ƙudurin ba za'a sake aikatawa ba. Aya ta ɗari biyu da ashirin da biyu a cikin Sûrat Baqara tana cewa: **".... Don Allâhu ta'âlâ yana son masu yawaita tuba gareshi. ....." (2-222)**

Hadisi yazo kamar haka: **"Mafi alkairin cikinku shine wanda ya tuba 'tawba' bayan ya aikata zunubi."** Mafi girma a zunubai sune kafirci, munafunci, da fita daga musulunci ko ridda (irtidâd).

[Mutumin da bai taɓa zama musulmi ba ko kuma yaƙi shiga musulunci shi ake kira da kafiri **(kâfir)**. Kafirin da yake wayancewa shi musulmi ne kuma shi ake kira da munafuki **(munâfiƙ)** da **(zindiƙ)**. Mutumin da ya zama kafiri kuma ada can baya ya kasance musulmi shi ake kira da wanda yayi ridda (irtidad). Mutumin da yayi ridda ana kiransa da murtaddi **(murtad)**. Kuma da waɗannan rukunan mutane guda uku zasu yi imani har zuciyarsu, tabbas zasu zamo musulmai.

[1] Addu'ar da aka bada itace: **"Astaghfirullah al'azîm allazî lâ ilâha illâ anta Huwa-l Hayy-al Qayyûm wa atûbu ilayh."**

An kiyaye waɗannan bayanan da zasu zo a cikin litattafan **Berîqa** da **Hadîqa**, a cikin babin dake magana akan masifun da magana ke janyo wa, har ma da littafin **Majmâ’ul-anhur**: "Idan wani musulmi, namiji ko mace, yayi wani furuci ko ya aikata wani aiki (cikin sani ba tare da takura ba) wanda suka san cewa malaman musulunci sun haɗu wajen wassafa shi a matsayin ɗaya daga cikin furuci ko ayyukan da zasu haddasa mutum ya zamo kafiri, zasu rasa imanin su kuma, su zamo murtaddai **(murtad)**, koda anyi furucin ko aikin bisa nufin barkwanci ko ba tare da tunanin ma'anar sa ba. Irin wannan nau'in kafircin shi ake kira da **"kufr-i-inâdî"**. Yana haddasawa mutum yayi ridda, cikin sani, koda kuwa mutum bai san cewa furucin ko aikin yana haifar da kafirci ba. A wannan taƙin kuma yanayin kafircin ya koma abinda ake kira **"kufr-i-jahlî"**. Don farilla ne ga kowanne musulmi ya koyi waɗancan masaniyoyin musulunci wanda aka yi umarnin a sani. Aƙi sanin su, don haka, babban zunubine, maimakon uzuri. Mutanen da suka rasa imaninsu ta hanyar kufr-i-inâdî ko kufr-i-jahlî zasu rasa aurensu "nikâh" (gabatar da aure a cikin shari'ar musulunci). Abin da mutum, wanda ya rasa aurensa ta wannan hanya, zai yi shine, ya samu wakilin baka daga wurin matarsa da farko, sai ya sabunta aurensa ta hanyar matakin da ake kira **'tajdîd-i-nikâh'**, wanda ake gudanar dashi a gaban shaidu guda biyu (musulmai mazaje) ko a cikin jama'a a cikin masallaci. **Hulla**[1] ba tilas bace yayin tajdid (sabunta aure) wadda tilas musulmi yayi fiye da sau biyu. Idan musulmi yayi furuci wanda ya haddasa kâfirci bisa kuskure ko ta hanyar da za'a iya fassarawa ko bisa takurawa, ba zai zamo murtaddi ba kuma aurensa na nan lafiya ƙalau. Idan mutum yayi furuci game da wani batu wanda malamai sunyi saɓani a kan yadda za'a saka shi a jerin ayyukan dake haddasa ridda, ba zai zamo murtaddi ba, duk da haka ya dace ya tuba, yayi istigfari, kuma ya jaddada aurensa saboda tsaro. Musulmi mai zuwa masallaci ba za'a saka ran zai yi ridda ta hanyar kufr-i-inâdî ko kufr-i-jahlî. Sai dai, tunda yiwuwar aikata komai halayyar mutum ce, kuma musulmi zai iya tsintar kansa a kowanne irin lokaci a cikin duhun ridda, (mutanen dake da

[1] A duba babi na goma sha biyu a mujalladi na biyar na littafin Endless Bliss domin bayanan aure a musulunci.

alhakin gabatar da al'amuran ibada wanda ake kira) limamai a cikin masallatai suna karanta wata addu'a, suna kuma sanya mutane, (yayin da suka taru) su ringa haɗa baki suna maimaitawa idan sun faɗa, domin su gabatar da dokokin da suka yi umarni a cikin hadisi: **"Ku jaddada imaninku ta hanyar cewa, 'Lâ ilâha il-l-Allah'."** Addu'ar tazo kamar haka: **"Allâhumma innî urîdu an ujaddid-al-îmâna wa-n-nikâhu tajdîdan biqawli lâ ilâha il-l-Allah Muhammadun rasûlullah."**

Duk wani imani wanda bai daidaita da imanin da "malaman Ahl as-sunnat" suka koyar ba sunan sa karkacewa **(bidi'at ko dalâlât)** daga turbar gaskiya. Riƙo da bidi'a shine mafi girman zunubi bayan kafirci. Aikin da yake ruɓanya wannan babban zunubi ninki da yawa shine yaɗa bidi'a da jiƙa musulmi da ita. Abinda ya dace gwamnati tayi akan irin wannan ɓarna shine ta sanya hukunci mai tsanani akan yan bidi'ar da aka kama su cikin aikata su, su kuma malamai su samar da shawarar bada kariya, su kuma mutane suyi watsi dasu sannan su kaucewa karanta wallafe-wallafen su. Ya kamata mutum ya zamo koda yaushe a cikin lura don kada ya cutu daga ƙarairayinsu, ƙazafinsu da takalar faɗan dake cikin maganganun su. A yanzu, maras mazhaba "lâ-madhhabiyya", mabiya Mawdûdî, Sayyid Qutb, da sauran jahilan karkatattu da ake kira Tablîgh al-jamâ'at, da kuma a ƙarshe, jagororin Sufanci na bogi da shaihunnan ƙarya wanda ke wayancewa ƙarƙashin siffofi da yawa suna amfani da duka nau'o'in hanyoyi don yaɗa lalatattun kuma karkatattun aƙidun su. Suna shirya duk wani nau'i na yaudara wanda hankali ba zai ɗauka ba da tarkuna don su zambaci musulmi kuma su rusa Ahl as-sunnat da taimakon son ransu dana shaiɗan. Suna gudanar da yaƙin cacar-baki akan "Ahl as-sunnat" ta hanyar kashe dukiyoyinsu har i zuwa ga miliyoyin dala. Ya dace matasa su koyi musulunci da turbar gaskiya (haqq) daga litattafan malaman "Ahl as-sunnat". Mutanen da basu koya ba zasu samu kansu a cikin ambaliyar bidi'a da baɗala, su ƙare duniya a cikin masifu kuma su halaka a lahira. Shugaban nin masu riƙo da bidi'a suna fassara Qur'ân al-karim ba daidai ba, su sanya ma'anonin da suka lanƙwasa da gangan a matsayin goyon baya ga karkatattun aƙidun su da sunan "fayyace gaskiya bisa la'akari da ayoyin Qur'ân al-karim da Hadîth." Shugabannin ƙungiyoyin bidi'a suna

bada lalatattun ma'anoni ga Qur'ân al-karim wanda suke bana daidai ba. Ta hanyar amfani da waɗannan ma'anonin da suka bayar cike da rashin adalci sai suke ɗaukar cewa suna tabbatar da karkatattun aƙidunsu ne ta hanyar ayoyin Qur'ân da Hadîth. Waɗanda suka san gaskiya (haqq) ne kaɗai zasu iya kare kansu daga waɗannan mutane. Kuma abune da ba zai yiwu ba ga waɗanda basu san gaskiya ba su kauce daga faɗawa tarkuna da ambaliyar tekun karkata da bidi'a. Waɗannan mutanen masu karkatacciyar aƙida zasu zamo kafirai idan karkataccen imaninsu yaci karo da buɗaɗɗun aƙidun da Qur'ân da Hadith suka koyarwar wanda suka zo daga sanarwar mujtahîdan da yawancin musulmai suka sani. Irin wannan kafircin shi ake kira da **"ilhâd"**, su kuma wanda suka afka cikinsa ana kiransu da **"mulhid"**. Littafan dake koyar da batutuwan aƙida sun kawo cewar mulhidai ana ɗaukarsu a matsayin mushrikai marasa saukakken littafi.

Allâhu ta'âlâ zai karɓi tuban masu riƙo da bidi'a. Domin su tuba kuma, ya kamata a taƙaice wannan mutane su koyi (aƙidun musulunci na gaskiya wanda ake kira da) Ahl as-sunnat, su gyara yanayin aƙidunsu, sannan suyi watsi da tsofaffin bidi'o'insu suyi tuban gaskiya.

Mutumin da yayi imani da muhimmancin ayukkan farilla, (wanda kamar yadda muka yi bayani a cikin wannan littafi a baya, anan kiransu da "fard", ko "fara’id"), amma baya aiwatar dasu saboda sangarci, ba zai zamo murtaddi ba kuma ba zai rasa imaninsa ba. Sai dai, duk musulmin da ba ya aiwatar da ayyukan farilla yana aikata manyan zunubai guda bisa wannan ko'inkula. Zunubi na farko shine na cinye lokacin da aka bawa wannan Sallar farilla ba tare da yin ibadar ba, wato, jinkirta Sallar farilla. Idan ana so a gafarta wannan zunubi, ya zama tilas mutum ya tuba, wato, yayi nadama da ƙudurin ba zai sake ba. Zunubi na biyu shine na ƙin aiwatar da aikin farillar. Idan ana so a samu gafarar wannan zunubi tilas yayi ƙara'i "qada", wato, ya gaggauta rama sallar farillar. Idan ba haka ba, duk wani jinkiri (mara dalili) zai ƙara wani babban zunubin ne akan alhakin mutum.

[Sayyid Abdulhakîm Effendi ‘rahimahullâhu ta’âlâ’, babban malamin addinin musulunci; mujaddid (mai dawowa da musulunci asalin tsarkinsa) a cikin ƙarni (musulunci) na sha huɗu;

gwani a fagen ilimomin batini (ruhi da qalbi) na musulunci dama ilimomin zahiri (gangar jiki); farfesa a (jami'ar musulunci da ake kira da) Madrasa-t-ul-mutakhassisîn, kuma shugaban tsangayar Tasawwuf, ya jaddada waɗannan jawaban da zasu zo a cikin lakcocinsa har ma a cikin wa'azizzikan sa da huɗubobin sa a cikin masallatan (birnin Istanbul): "Babban zunubi ne aƙi aiwatar da ibadar farilla ba tare da wani uzuri ba a cikin lokacinta." An rubuta a cikin litattafan addinin musulunci cewar babban zunubine aƙi gaggauta aiwatar da ƙara'in sallar da aka jinkirta yinta. Wannan masaniya mun ambaceta a sakin layin daya wuce. **Da zarar lokacin da musulunci ya ɗibarwa ibadar ya fita, kuma ba'a aiwatar da ibadar ba, duk wata daƙiƙar lokaci da zai isa ayi wannan ibada amma ba'a yita ba zai ruɓanya zunubin sau ɗaya kuma zai ƙara akan zunuban mutum. Don haka, kamar yadda lokaci ke tafiya ba tare da an kula ba, haka yawan zunubin zaita ninkawa, har sai yakai yawan marar adadi wanda ba'a yi tunani ba.** Bisa haka, zunubin ƙin aikata ƙara'in Sallar yana ƙaruwa da ruɓi da yawa. Misali, a batun Sallolin farilla biyar da ake yi kullum, zunubin Sallar da ba'a yiba yana ƙaruwa da ruɓi biyar a rana ɗaya. Ya dace mutum ya gane cewa zurfin matsalar mutumin da yaƙi yin sallolin farilla guda biyar na kullum tsawon watanni ko shekaru. Ya dace mutum ya nemi duk wata hanya da zai ceto kansa daga wannan zunubi mai ban tsoro. Ya dace duk mutum mai imanin ƙwarai da sanin ya kamata yayi ƙara'in (qada) sallolin daya jinkirta dare da rana don ya ceto kansa daga azabar wuta saboda yaƙi yin Sallolin farilla guda biyar. An sanar damu cewar za'a yiwa mutum azaba a wuta na tsawon shekaru dubu saba'in a matsayin hukuncin kowacce Sallah guda ɗaya da ba'a yiba sakamakon lalaci kuma ba tare da wani uzuri ba. Idan mutum yayi tunanin yawan azabar da mutum zai sha a cikin wuta idan yaƙi yin Sallolin da ba zasu ƙirgu ba kamar yadda aka yi bayani a sama, bacci gagararsa zai yi, zai dena cin abinci da shan ruwa, kuma ya shiga tsananin damuwa. Kuma tabbas haka yake cewar duk wanda bai ɗauki sallolin farilla guda biyar a matsayin wajibi zai zamo murtaddin kafiri. Kuma murtaddin kafiri za'ayi masa azaba a wuta har abada. Duk da haka, irin wannan mutum bai yi imani da wutar bama ko azaba ko muhimmancin Sallar farilla. Yana rayuwa a duniya kamar dabba. Baya tunanin komai baya jin daɗin

kansa da tattara kuɗin da ake samun jin daɗin dasu. Burinsa a rayuwa itace ya samu kuɗi kota halin ƙaƙa ba tare da la'akari da waye zai cutu ba. Da ace samun jin daɗin sa zai dogara akan sadaukar da dukkan mutane, ba abinda ya shafe shi, shi dai kawai ya samu. Bashi da imani ko hikima. Irin wannan mutumin bashi da jin ƙai. Yafi mugayen dabbobi haɗari. Maganarsa akan tausayin, jin ƙai da kyautayi kamar rubutune akan iska. Tarkuna ne ya ɗana ga wasu don ya gamsar da sha'awarsa da abubuwan more rayuwarsa.

Yin ƙara'in sallolin da mutum yaƙi yi tsawon shekaru ya zama kamar abinda ba zai yiwu ba. Babu wata albarka (barakat) da tayi saura a duniya saboda ɗan Adam ya juya bayansa ga Shari'a. A wasu kalmomin, sun dena bin dokokin kuma sun faɗa cikin aikata harâm. Sun kauce daga hanyar da musulunci ya koyar wadda ke jagora zuwa ga kyawu da aminci. Arziƙi (rizq) ya zama ƙalilan. Âyat ta ɗari da ashirin da huɗu a cikin Sûrat Tâhâ tana cewa: **"Amma duk wanda ya juya baya daga gare ni (saƙo na), haƙiƙa a gare shi rayuwace tsukakkiya, ..."** (20-124) Maganar zahiri itace, an samu ragi a cikin nau'ikan arziƙi da dama kamar arziƙin imani, arziƙin lafiya, arziƙin abinci, arziƙin kyautayi, da kuma arziƙin jin ƙai. Wannan ƙaulin da yake cewa, **"Hudâ (Allâhu ta'âlâ) baya taɓa azabtar da bawansa. Abinda kowa ke fama shine sakamakon laifuffuka,"** an ciro shi ne daga âyat ta talatin da uku a cikin Sûrat Nahl[1]. A tsaka da wannan duhun kafirci da fatara da matsi sakamakon dunƙulallen rashin hankalin mu ga Allahu ta'âlâ, ga Manzon sa sallallâhu ta'âlâ 'alaihi wa sal-lam', kuma ga musulunci, yanzu iyalai da wahala suke iya samun abinda da zasu ci su rayu duk da gaba ɗaya yan dangin suna aikin dare da rana. Har sai idan mutane sun yi imani da Allâhu ta'âlâ, sun daidaita kansu ga addinin musulunci, wanda Allâhu ta'âlâ ya umarta ga mutum, kuma suka rungumi kyawawan halaye wanda Annabin sa ya zamo misali ga, ba za'a samu damar dakatar da wannan ambaliya ba. A ƙarƙashin sharuɗɗan da aka ambata a sama masu wahala, domin rama ƙara'in (qada) sallolin da ba'a yi ba tsawon

---

[1] Daga ƙarshen sauran ayar Allah yace: **"... Kuma Allah bai zalunce suba, kuma amma kansu suka kasance suna zalunta."** (16:33).

shekaru, ya dace mutum ya dage da yin Sallolin ƙara'in maimakon Sallolin nafila da ake yi a lokacin kowacce sallar farilla banda sallar asuba. Domin yin haka, mutum sai ya ɗaura niyyar aiwatar da Sallah ta farkon da yaƙi yi a cikin lokacinta a baya. Ta hanyar bin wannan dabara, kullu yaumin, mutum zai samu ikon rama sallolin ƙara'i na kwana ɗaya kuma yayi nafilolin sa. Wannan batu an tattauna da tsawo a ƙarshen wannan littafin. Kuma dai a duba babi na huɗu na littafin "Endless Bliss".

Karnika da yawa da suka shuɗe lokacin da aka rubuta litattafan fiqhu, musulmai suna da imani mai ƙarfi da tsoron Allâhu ta'âlâ da tsoron azabar wuta a cikin zukatansu. Babu wanda zaiyi tunanin ƙin aiwatar da Sallar farilla a cikin lokutanta. Abune da kai ba zai ɗauka ba ace za'a iya samun mutumin da zai ƙi sallar farilla da gangan. A wancan lokuta, salloli kaɗan ne kaɗai ake rasa wa saboda babban uzuri. Kuma hakan yana zamowa tushen damuwa mai tsanani ga wanda ya rasa wannan Sallah. Waɗannan na daga cikin dalilan rasa sallar farilla: Kasa farkawa daga bacci; mantuwa; kasa samun damar aiwatar da sallar koda a zaune ne yayi yaƙi ko doguwar tafiya. Rasa Sallah saboda waɗannan dalilan ba zunubi bane. Sai dai, da zarar uzurin ya kau, ya zama tilas a gaggauta aiwatar da Sallar da aka rasa. Ya halatta a jinkirta aiwatar da Sallar ƙara'i (qada) yayin neman isassun kuɗin tallafar buƙatun iyali. Ba tilas bane ayi ƙara'in sallar da aka rasa bisa gamsasshen uzuri a maimakon nafilolin **"muakkad-sunnat".** Kaulin da yace, "Yafi kyau kada a aiwatar da (sallolin farilla da aka rasa) maimakon nafilolin da suke sunnat muakkad[1]," a cikin litattafan fiqhu, na nufin, "sallolin farilla da aka rasa bisa (dalilan da musulunci ya gamsu dasu wanda kuma ya kira da "udhr") uzuri." Idan sallah (wadda take farilla) aka rasa ta ba tare da uzuri ba, tilas a gaggauta rama Sallar. Irin wannan sallar, yafi kyau ayi ƙara'inta maimakon a aiwatar da nafila. Idan kuma akwai uzurin rasa ta, za'a iya yin nafilar da fari, daga baya

[1] Salloli waɗanda Annabi 'sallallâhu 'alaihi wa sallam' yayi a matsayin ƙari a kowacce sallar farilla guda biyar ana kiran su da sunnat. Malaman musulunci sun kasa sunnar gida biyu: 'Sunnat Muakkad' wadda ke nufin sunnah wadda take kusa da zama farilla da kuma 'sunnat ghyr-i-muakkad' wanda ake nufin sunnah wadda bata zamo dole ba.

ayi ƙara'in Sallar. Imâm-i-Rabbânî ‘quddisa sirruh’ ya faɗa a cikin wasiƙa ta ɗari da ashirin da uku: "Idan ibadar nafila (nafila) ta hana yin ibadar farilla (fard), ta zamo ba ibada ba; ta zama abun kashe lokaci mai illa (mâ-lâ-ya'nî)."]

[Babban malamin addinin musulunci Ibni Âbidîn ‘rahmatullâhi ’alayh’ yana cewa, Sunnah ce aiwatar da Sallah raka'a biyu idan mutum ya shiga masallaci. Wannan shi ake kira da **'tahiyyatul-masjîd’**. Yayin da kayi nufin aiwatar da ɗaya daga cikin wannan salloli, babu buƙatar mutum yayi niyyar (niyyat) cewa zai aiwatar da tahiyyatul-masjîd’. Amma ba haka bane ga Sallar da akayi (a cikin lokacinta kuma) da niyyoyi guda biyu, wato, a matsayin farilla da kuma nafilar da ake yi daidai lokacin, idan haka ta faru sallar da take ta farillace kaɗai zata zama ingantacciya (Sahîh). Sallar da take ta farilla (fard). da kuma wadda take sallar nafila (nâfil) salloli ne guda biyu mabanbanta. Tunda duk wata Sallah da akayi (yayin da aka shiga masallaci) tana ɗaukar yanayi da matsayin tahiyyat-ul-masjîd, haka ma tahiyyat-ul-masjîd ɗin ke ɗaukar yanayin duk wata Sallah da akayi maimakon ta. Duk wata Sallah da aka aiwatar zata ɗauki yanayin wata sallar da suke cikin rukuni ɗaya, ba tare da ƙara wata niyyar ba. Sai dai, akwai buƙatar ƙara wata niyyar domin samun lada, saboda duk ibadar da akayi ba niyya, ba za'a samu lada daga gareta ba. "Sallar (salât) wadda take ta Sunnah (sunnat) na nufin wadda aka aiwatar a matsayin ƙari akan sallar (salât) da take ta farilla (farz)”. Saboda Sallar ƙara'i (qada) da aka aiwatar kafin ko bayan sallar farilla tayi daidai da Sallar nafila, Sallar ƙara'i da sallolin da suke na nafila sun faɗa cikin rukuni ɗaya. A faɗin Hadrat Ibni Âbidîn, idan aka aiwatar da sallar ƙara'i, kamar an aiwatar sallar nafilar da ake yi a lokacin ne. Shi yasa, yin sallar ƙara'i maimakon sallar nafila baya nufin mutum ya rasa nafilar. Idan aka yi niyyar yin duka ƙara'in da nafilar, har ladan nafilar shima za'a samu.]

Idan mutumin da yayi niyyar yin sallar ƙara'i domin rama sallolin daya rasa a baya kamar yadda aka fayyace a sama ya fara yi sai kuma matsananciyar rashin lafiya ta kama shi, ya dace yayi wasiyyar **(wasiyyat)** cewar bayan ya mutu za'a aiwatar da sallar

kaffara “salât-kaffârat” dominsa[1]. Ya dace wanda zai gudanar da wasiyyar ya aiwatar da ita. Mai gudanarwar (walî) yakasancewa ko dai mutumin daya naɗa ko ɗaya daga cikin magadansa. Kuma koda mutum zai rasa ɗaya daga cikin farillan Sallar (wajîb as-salât) ko ya aikata wani abu da ba'a so (makruh) yayin da yake aiwatar da Sallar, ya zama tilas (wajîb) a sake Sallar (salât) a cikin lokacinta idan wani abu ya afku da yake karya Sallah yayin aiwatar da ita. Yin ƙara'i (qada) tilas ne (wajîb), misali, tilas ne ayi ƙara'in zakkar da ba'a biya ba, da zakkar fidda kan (“sadaqa-i fitr”) da ba'a yi ba, da yankan layyar (nazr da qurbân) da ba'a yi ba. Mutumin da ya zamo faƙiri a ƙarshen rayuwarsa sai yayi ƙara'i (qada) ta wani mataki da ake kira **“hîla-i shar’iyya”**. Idan kuma bai zamo faƙiri ba, ba'a so (makruh) yayi amfani da da matakin “hîla-i shar’iyya[1]”.

Zunubai da suka afku tsakanin Allâhu ta'âlâ da bawansa, wato, wanda basu shafi take haƙƙoƙin wasu ba, suna buƙatar tuba ne da za'a aiwatar a sirrance kaɗai. Ba tilas bane sai an sanarwa da wani mutum daban, misali, limamin yankin. Sayen yanci daga zunubai daga hannun wani malami al'adar kiristoci ce. Musulunci bai zo da wani abu ba makamancin haka. Misalan zunuban da basu shafi take haƙƙoƙin mutane ba sune: Karanta (ko rera) Qur'ân al-karim a cikin halin janaba; shiga masallaci da janaba; tattauna al'amuran duniya ko ci da sha ko bacci a cikin masallaci; ɗaukar Qur'ân al-karim ba tare da alwala ba (wudû); kunna kayan kiɗa; shan giya; aikata zina; ga mata su fita ba tare da rufe al'aurarsu ba kamar kai, hannuwa, ƙafafuwa da gashin kai (awrat). Zunuban da suka shafi take haƙƙin dabbobi suna da matuƙar wahala ga mutum ya kuɓuta daga garesu. Zunubi ne

[1] A duba babi na ashirin da ɗaya na littafin Endless Bliss domin ƙarin bayanai; da yadda ake ƙara’in sallolin da suke ƙubuce an yi dogon bayani a cikin babi na ashirin da uku a mujalladi na huɗu.

[1] Hîla-i-shar’iyya hanya ce da malaman musulunci suka koyar kuma wadda musulmi zai iya amfani da ita a cikin mawuyacin hali da ruɗani misali, ya iya kuɓutar da kansa daga mawuyacin yanayin da ya tsinci kansa na rashin samun damar gabatar da ibadunsa ko kuma ya hanu daga aikata aikin haram. An yi cikakakken bayanin wannan a shafuka na ɗari uku da ɗaya, ɗari takwas da araba’in da huɗu da kuma ɗari takwas da arba’in da tara acikin Baturken littafin nan **Se’âdeti-ebediyye.**

kashe wata dabba bisa zalunci, da dukanta, da marinta a fuska, da sanya ta tafiya fiye da ƙarfin iyawarta, da jibga mata kaya su wuce hankali, ko ƙin ciyar da abinci ko shayar da ita ruwa yayin data buƙata. Irin waɗannan zunuban na buƙatar gaba ɗaya tuba (tawba) da istigfari da jin baƙin ciki da addu'o'in neman gafara.

Akwai nau'ika guda biyar na take haƙƙoƙin mutane: Malî (mai alaƙa da dukiya ko kuɗi); nafsî (mai alaƙa da nafs [rayuwa]); irzî (mai alaƙa da kima); mahrâmî (mai alaƙa da muharramin mutum) dînî (mai alaƙa da addini). Misalan karya haƙƙin ɗan Adam masu alaƙa da dukiya sune: Sata, ƙwace; sayar da wani abu ta hanyar zamba ko ƙarya; biyan mutane da jabun kuɗi; illata abun amfanin wani mutum; shaidar zur; cin amana; cin hanci. Tuba da neman gafarar mutumin da aka yiwa sun zama tilas a wannan nau'in na take haƙƙi koda ya kasance kobo ɗaya ko ƙwayar hatsi. Take haƙƙi mai alaƙa da dukiya, (idan ba'a biya diyyar su ba) ya dace wanda ya aikata ya biya diyyar ko yayansa ko magadansa. Idan kuma rayuwa ta ƙare kafin a biya diyyar, za'a yi hukuncin lamarin ranar lahira (akhirat) ta hanyar biyan diyyar da ladan ayyukan mutumin, bisa illar da yayi wa mutumin a duniya. Idan mutumin da aka yiwa illar ya mutu, a biya magadansa diyyar. Idan kuma babu magada ko kuma wanda aka yiwa illar ba'a sanshi ba, sai a bada diyyar ga faƙirai a matsayin kyauta kuma ladan kyautar za'a tura shi ga ran wanda aka yiwa illar. Idan kuma babu faƙirai da salihan musulmai, sai a tura diyyar ga hukumomin gidauniya masu yiwa musulmai hidima ko gidauniyoyin salihai (waqf). Ya halatta ma a bada diyyar a matsayin kyauta ga salihai a dangin mutum, wato, ga iyaye ko yayayen da suke talakawa. Abinda aka bayar ga talaka jo faƙiri ya shiga rukunin sadaqa kuma za'a samu ladan sadaqa. Idan kuma duka waɗannan sharuɗɗan babu su, sai mutumin da yake da alhaki ya roƙi Allâhu ta'âlâ ya gafarta zunuban wanda aka yiwa illar. Koda mutumin da aka yiwa illar kafiri ne, tilas ne (a biya shi diyyar, ko) a kyautata masa don ya yafewa mutum. Idan ba haka ba kuwa, babban haɗari zai jirayi mutum a lahira.

Nau'in take haƙƙi na biyu, nafsî, ko kuma dai mai alaƙa da rayuwa, ya haɗar da kisan kai ko nakastawa. Tseratar da kai daga wannan zunubi na buƙatar tuba da kuma mutumin dake da alhaki

ya sallama kansa ga wakilin wanda aka kashe ko aka nakasta. Wakilin (walî) yana da zaɓin ya yafewa mutum, ko ya haƙura bisa wani ihsânin dukiya, ko ya kai shi ƙara gaban kotu ya nemi a hukunta shi. Sai dai, bai halatta ba a gare shi ya rama da kansa. [Musulunci bashi da muhalli ga rigingimu kowanne iri.] Take haƙƙi mai alaƙa da ƙima (irzî), ya haɗar da ayyuka irin su cin naman mutum, ƙazafi, tsokana, da zagi. Samun gafara daga wannan zunubi na buƙatar tuba da sulhu da wanda aka yiwa laifin (ko ta hanyar diyya ko ta bada haƙuri ko ta kyautata masa.) Irin wannan take haƙƙi baya shafewa ta hanyar sulhu da magadan wanda aka yiwa laifin.

Take haƙƙin da ya shafi nuharramai (mahrâmî) ya haɗar da karya alƙawari ko cin amana da aka tafka akan mutum ta hanyar matarsa ko yayansa. Wanda ya aikata tilas ne ya tuba kuma yayi istigfari. Idan babu yiwuwar tashin fitna, ya kamata ya nemi gafarar mutumin da aka take wa haƙƙin. Idan kuma akwai yiwuwar fitna, ya dace ya sanya albarka ga wanda aka cutar ɗin a bayan idonsa ko ya bada sadaqa a madadinsa, maimakon yunƙurin tarar sa gaba da gaba. Take haƙƙin addini shine, alal misali, mutum ya kasa koyar da dangin sa ko ahalin sa haƙƙoƙin addinin su, ko dakatar da su ko wasu mutanen daban daga neman ilimi ko aiwatar da ibada, ko ambaton wasu mutane da kafirai ko fasiƙai. Don samun yafiyar su, ya halatta a basu haƙuri kaɗai maimakon a tuna musu kalar laifin da aka yi musu.

Aiki ne me ladan gaske ga mutum ya yafe bashin da yake bin faƙiri ko talaka.

Yazo a cikin hadisi: **"Mutumin daya tuba ya zamo (mai tsafta) kamar bai taɓa aikata wani zunubi ba."** A wani hadisin kuma, **"Mutumin da yayi istigfari a baki amma bai taɓa jin nadamar zunubin daya aikata ba shine wanda ya cigaba da aikata zunubin. Shi yana zolayar Allâhu ta'âlâ ne."** Yin istigfari na nufin faɗin: **“Astaghfirullah”**. Muhammad ’Uthmân Hindî ‘quddisa sirruh'[1] ya faɗa kamar haka da yaren Farisi a cikin littafinsa **Fawâid-i-’Uthmâniyya:** "Kana so na rubuta maka ƙayyadaddun addu'o'in domin samun lafiya. Domin lafiya (ka

[1] Muhammad ’Uthmân ya rasu a shekarar 1314 hijrî [1896 A.D.]

tuba a koda yaushe kuma) kayi istigfari a kowanne lokaci, [wato kace, **'Astagfirullah al'azim wa atûbu ilayh'**]! Yana da matuƙar tasiri akan ɓacin rai da raɗaɗi. Ayâ ta hamsin da biyu a cikin Sûrat Hûd tana cewa: **"Yi (addu'ar) istighfar! (Idan kayi haka) Zan cece ku."** Istighfar na sanyawa mutum ya cimma kowanne irin burika har ma da lafiya mai kyau.

An faɗa a cikin hadisi: **"Idan bawa ya aikata zunubi kuma ya tuba, Allâhu ta'âlâ zai gafarta masa tun kafin yayi istighfar."** A cikin wani hadisin kuma: **"Ku tuba koda zunubanku sun kai sararin samaniya. Allâhu ta'âlâ zai karɓi tuban ku."** Waɗannan hadisan sun shafi waɗancan zunuban wanda basu shafi take haƙƙoƙin mutane ba. An faɗa a cikin hadisi: Akwai zunubai nau'i uku: **"Nau'i uku na zunubai sune: Zunubin da ba za'a gafarta shi ba a ranar al-Qiyama; zunubin da ba'a tsayar dashi; da kuma zunubin da Allâhu ta'âlâ zai gafarta idan yaso."** Zunubin da ba za'a taɓa gafarta shi ba a ranar al-Qiyama shine shirka (shirk). Shirka a wannan muhallin ita ce duk wani nau'i na kafirci. Zunuban da ba'a tsayar dasu sune wanda suka shafi take haƙƙoƙin mutane. Zunuban da Allâhu ta'âlâ zai gafarta idan yaso sune wanda basu shafi take haƙƙoƙin mutane ba.

SASHE NA BIYU

BABI NA FARO

Ilimin kyawawan halaye a musulunci ana koyonsa a sassa guda uku, wanda za'a iya fuskantar su kaɗai bayan an koyi ilimomin share fage. A cikin wannan littafi namu zamu tattauna akan sassa guda ukun gaba ɗaya a lamarin, amma zamu faɗaɗa sashen farko kaɗai.

GABATARWA

Koyon ilimin kyawawan halaye ya dogara akan sha'awar mutum. Tursasawa bata da wata riba. Duk wani aiki mai bada zaɓi (Ihtiyârî) za'a iya cimma sa ta matakan share fagen neman ilimi guda biyu. Na farko, ya dace a fuskanci ainihin batun. Na biyu, ya kamata a samu masaniyar farko game da me za'a cimma ta hanyar aiwatar dashi. Na ukun ma ba za'a rasa ba, wanda ya zama

dabara mafi shahara don samun bayanan share fage wanda zasu taimaka a koyi wani ilimi. Zamu bi wannan dabara wurin bayanin rassa ukun batun dake cikin gabatarwa, wato dai mu manna karin sassa guda biyu kenan.

MATAKI NA FARKO: Kyawawan halayen musulunci an kasa su gida uku,

1 - Ilimin kyawawan halaye, **(’ilm al-akhlâq)**, yana lura da ɗabi'ar ɗan Adam wadda bata canzawa, wanda hakan kuma yanayi ne mai kyau ko mara kyau, ba tare da dogaro da ko mutum shi kaɗai yake ko yana tare da mutane ba, sai ɗabi'ar kansa kawai. Misali, mutumin da yake da jin kunya, ko mai kyauta, ko mai matuƙar jin nauyi, zai kasance kamar haka ma yayin da yake shi kaɗai da lokacin da yake tare da mutane. Ilimin kyawawan halaye ya koyar damu waɗannan halayen na kai da kai wanda basa canzawa.

2 - Sashe na biyu na kyawawan halaye yana lura da ɗabi'ar mutum ga iyalinsa da ahalinsa. Wannan shi ake kira da gudanar da iyali **(tadbîr al-manzil)**.

3 - Sashe na uku na ilimin kyawawan halaye yana koyawa mutum sanin ya kamata a cikin al'umma, yana shirya tsarikan ɗabi'u, kuma ya koyarwa akan yadda ake zamowa mai amfani ga mutane. Hakan shi ake kira da **siyâsat-i-madîna**, ko **halayen mu'amala**.

Kamar yadda aka bayyana a cikin littafin **Akhlâq-i-Nâsirî**, na Nasîr-ud-dîn Muhammad Tûsî, yayin da mutum ya aikata wani abu, koda ya kasance mai kyau ko mara kyau, yana da dalili. Wannan dalili yana kasancewa ko dai na halitta, ko umarni ko doka. Abinda mutum yayi saboda halittar sa sakamakone na hankalinsa, tunaninsa da gogewarsa. Irin wannan ayyukan basa canzawa da tafiyar lokaci, haka kuma basa dogara da muhallin da yake rayuwa. Dalilina biyu, wato doka ko umarni, wanda ya samo tushe ko dai daga gama-garin tunanin al'ummar wani yaki ko daga ɗaukacin mutanen ƙasa baki ɗaya, wanda kuma shi ake kira da **rusûm** ko **âdat** (wato al'ada); ko kuma yazo daga wata halwar wani mutum mai malunta, sarauta ko gogayya, kamar Annbi, waliyyi, Sarki, ko shugaban mulukiyya. Idan umarni ne daga Allâhu ta'âlâ wanda aka saukarwa da Annabawa 'alaihim-us-

salawât-u-wat-taslîmât' da wanda Awliyâ suka fayyace ko malaman addinin musulunci, zai iya zamowa ɗaya daga cikin waɗannan rukunan: Rukuni na farko ya haɗar da umarninnika wanda kowanne mutum ke kiyayesu. Ana kiransu da **ahkâm** (hukunce-hukunce), ko **ibâdât** (ibadu). Rukuni na biyu ya haɗa da mu'amalolin al'umma da cinikayya kamar irin su, **munakahât**, wato, al'amuran aure, da **mu'amalât**, wato, batutuwan kamar saye da sayarwa. A cikin rukuni na uku akwai hukunce-hukuncen da suka shafi ƙasashe da al'ummomin da masu alaƙa da batutuwan siyasa da haddi (**hudûd**). Ilimin dake lura da waɗannan rukunan hukunce-hukunce da ƙa'idoji shi ake kira da Fiqhu (**fiqh**). Koyo game da Fiqhu, har ma da ƙa'idojin dake jagorantar waɗannan batutuwa da gudanar dasu, suna canzawa da tafiyar lokaci kuma suna dogara da ƙasa ko al'ummar da za'a sanyasu cikin hukunci. Allâhu ta'âlâ shi kaɗai ne mai ikon juya sauyi. Hane-hane da sauye-sauyen da Allâhu ta'âlâ yayi a zamaninnikan baya dake cikin kafatanin tarihi suna cikin waɗannan hukunce-hukunce. Misali, lokacin da Annabi Adam alaihis-salam ya rayu akwai buƙatar gaggautawa taruwar mutane. Bisa hakane ma ya zamo halâl ga mutum ya auri ƙanwarsa. Kuma da wannan tilastawar ta kau bayan mutane sun taru da yawa, haka ma aka shafe hukuncin daya halatta yin hakan.

MATAKI NA BIYU: A wannan matakin zamu yi bayanin amfani da muhallan ilimin kyawawan halaye.

Yayin da mutum ya nazarci muhallin sa, kamar doron ƙasa, sararin samaniya, ko yayi tunani akan daidaito da tsari a cikin duniya, wato, yadda biliyoyin taurari a cikin sarari ke cigaba da motsi a cikin tsarin kewayensu ba tare da sunyi taho mu gama da juna ba tsawon ƙarnika, ko yadda ginin, motsawar da yawan matsin yanayi, yawan zafi ko sanyi, iska da ruwa suka daidata cike da tsari don bada dama ga rayuwa ta bunƙasa a doron ƙasa, ko yayin daya kiyayi tsari mai cike da sammatsi wurin halittar yan Adam, dabbobi, tsirrai, abubuwan masu halitta da ruhi na musamman, ƙwayoyin zarra, ƙwayoyin halitta ko, a taƙaice, halittun da ba zasu ƙirgu ba wanda ake nazarinsu a cikin maudu'an kimiyya da ake koyarwa a makarantun Sakandire da jami'o'i, zai ji gamsuwar yin imani da wanzuwar mahalicci mafi

iko kuma mafi sani, wanda ya halicci dukkan tsarukan gudanarwa da halittu. Mutum mai hikima zai fuskanci kuma ya yabi wannan babban daidaito da tsarin duniya mai cike da sammatsi kuma zai zamo cikin shirin yin imani da wanzuwar Allâhu ta'âlâ kuma ya zamo musulmi. Lokacin da wani Farfesan ilimin Falsafa daga ƙasar Switzerland ya musulunta a shekarar 1966 masu rahoton labarai sun tambaye shi akan musuluntar tasa, sai ya amsa musu: "Ta hanyar nazarin litattafan musulunci na fuskanci turbar gaskiya (Haqq) da girman malaman addinin musulunci. Da ace za'a fayyace musulunci ta daidaitacciyar hanya, duk wani mutum a duniya da yake da hikima zai karɓe shi cike da soyayyar da amincewa."

Yayin da mutum ya zama musulmi ta hanyar nazarin halittu da kansa sannan ya karanci litattafan da malaman addinin musulunci suka rubuta kuma ya koyi tarihin rayuwa da kyawawan ɗabi'u da halayen Muhammad ‘alaihis-salâm’, imanin sa zai ƙara ƙarfi. Daɗin daɗawa, ta hanyar nazarin ilimin kyawawan halaye zai fuskanci kyawawan da munanan hali, da batutuwa masu amfani da masu cutarwa. Ta hanyar aikata ayyukan alkairi, zai zamo cikakken mutum mai daraja a duniya. Al'amuran rayuwarsa zasu zamo cikin tsari kuma zasu kai ga gaci cikin sauƙi. Zai rayu cikin kwanciyar hankali da lumana. Kowa zai ƙaunace shi. Allâhu ta'âlâ zai yi farin ciki dashi. Kuma, zai mu'amalance shi da tausayi kuma ya bashi lada mai yawa a lahira. Zamu ƙara jaddada cewar mutum yana buƙatar abubuwa guda biyu domin cimma farin ciki. Na farko a cikin biyun shine ya mallaki ilimin ƙwarai da imani wanda zai iya cimma ta hanyar koyon ilimin kimiyya da karanta tarihin rayuwa da kyawawan halaye da ɗabi'un Muhammad ‘alaihis-salâm. Na biyun shine ya kamata mutum ya zamo mutum mai taushin hali kuma mai ɗabi'u masu kyau. Za'a iya cimma waɗannan ta hanyar koyon ilimin Fiqhu da kyawawan halaye da kuma sanya su cikin rayuwar yau da kullum. Duk wanda ya cimma waɗannan abubuwa zai samu yarda da soyayyar Allâhu ta'âlâ saboda Allâhu ta'âlâ ya san komai kumasani marar iyaka. Ya bada ilimi mai yawa ga mala'iku da Annabawa. Mala'iku da Annabawa basu da wani abu na jin kunya, aibu ko muni. Maimakon mutane (idan an cire Annabawa) wanda suke da ilimi mara yawa kuma imaninsu anyi masa rini da lalatattun ɗabi'u ko an gauraya shi da

munanan halaye. Bisa wannan dalili, yan suna da nisanci da Allâhu ta'âlâ, mala'iku da Annabawa. Ba zasu samu ƙimar shiga sahunsu a cikar kamala ba. Idan mutum ya kasa cimma imanin ƙwarai sakamakon lalacinsa wurin koyon ilimin kimiyya da lura da halittu, wanda ke nufin zurmawa cikin halin jahilci; idan kuma bai tattare ƙarfin imanin sa ba wurin samun nagartaccen ilimi game da Muhammad ʻalaihis-salâm, zai shiga sahun wanda suka faɗa cikin halaka da wahala marasa tuƙewa. Amma idan kuma ya cimma samun imanin ƙwarai kuma yaƙi yabi ransa kuma yayi biyayya ga hukunce-hukuncen Allâhu ta'âlâ kuma ya kaucewa hane-hanen daya umarta, Allâhu ta'âlâ ba zai hana shi jin ƙai da gafararsa ba. Ba zai hana shi farin ciki ba. Sai dai munanan ayyukan daya aikata kuma zasu iya jinkirta masa samun jin ƙan Allâhu ta'âlâ na ɗan wani lokaci, wanda zai tilasta masa shafe ɗan wani taƙaitaccen lokaci a cikin wuta ya samu ɗanɗanin azaba. Amma daga baya, sakamakon imaninsa zai samu rahamar Allâhu ta'âlâ. Wuta zata tsarkake dauɗar munanan ayyukansa kuma ta tsaftace shi don ya samu cancantar shiga aljanna.

A bayyane yake cewa mafi muhimmanci a dukkan ni'imomi da albarkatu shine samun imanin ƙwarai. Ya kamata kowa ya dage ya tsarkake zuciyarsa daga ɓata da shakku. Idan mutum ya cimma imanin ƙwarai kuma ya samu yana da kyakkyawar ɗabi'a sannan yayi ayyuka masu kyau, zai samu yaƙini mai kamanceceniya dana Annabawa, Waliyyan Allâhu ta'âlâ, da mala'iku. Zai samu kusanci dasu kuma zasu jashi zuwa ga manyan matakan daraja ta salon me kama da ƙarfin maganaɗisu. Zasu jashi ga matakai masu darajar sama kamar yadda ƙarfin maganaɗisun dake fita daga jikin mayen-ƙarfe ke jan ƙaramar allura ko kamar yadda ƙatoton mayen-ƙarfe wanda girmansa yakai girman tsauni ke jan ƙaramar allura. Daga nan, sai ya **tsallake siraɗi** da sauri kamar na ƙiftawa walƙiya kuma ya shiga cikin mutane masu rabo wajen iyo a cikin gidan aljanna, da more ni'imomin da aka ƙirƙira domin sa, da ƙalbinsa da ruhinsa.

Baitoci:

Malaman da suka yi aiki da abinda suka sani, ba zasu
ɗanɗani azaba mai raɗaɗi ba,
Samun ni'imomin aljanna, shine babbar nasara!

Ilimin kyawawan halaye shine reshen dake koyar da tsaftar qalbi (Zuciya) da ta rai (rûh). Daidai yake da kasancewar ilimin likitancin kimiyyar tsaftar gangar jiki. Munanan halaye cututtukan ƙalbi ne da ruhi. Kuma munanan ayukka sune alamomin wannan cututtuka. Ilimin kyawawan halaye yana da girman kima da daraja kuma na tilas. Munanan ayyukan da suka dabaibaye zuciya za'a iya wanko su waje ne kaɗai da wannan ilimi. Shine kaɗai ilimin dake tayar da karsashi haɗi da magance ƙalbi da ruhi da ɗabi'u masu kyau, ya yiwa ƙalbuka da ruhikan ƙawa sa'anan ya tashi ƙarsashin su kuma ya magance su da kyawawan ɗabi'u masu fifikon kyau, kuma ya assasa tsarki madauwami a cikin ƙalbukan da ruhikan ya daidaita su zuwa ga samun fifiko da tatacciyar kamalar da haɓakarta bata yankewa.

[Kalbi da ruhi abubuwa mabanbanta duk da cewar suna matuƙar kamanceceniya. A cikin wannan littafi, ida aka ambaci ruhi kaɗai, to ana nufin duka biyun.]

Shin halin mutum tana canzawa? Shi zai yiwu ga ɗan Adam ya sallama halinsa kuma ya samu wata? Akwai ra'ayoyi mabanbanta amma za'a iya kasafta zuwa rukunai uku:

1 - Hali baya canzawa saboda wani abune da mutum bashi da ikon ya canza.

2 - Hali guda biyu ne: na farko da mutum ake haihuwar sa kuma baza'a iya canza shi ba. Na biyun ya hadar da ɗabi'u wanda za'a iya samu daga baya. Wannan ɗabi'ar da aka samu daga baya za'a iya yi mata kwaskwarima ko a canza.

3 - Hali gaba ɗayan sa ana samun sa ne bayan an haifi mutum kuma al'amuran rayuwa zasu iya canza shi.

Mafi yawan malaman addinin musulunci sun haɗu akan jawabi na uku. Shari'o'in da Annabawa suka kawo sun tabbatar da cewa wannan jawabi na ukun gaskiya ne. Dabarun bayar da horon ɗalibai wanda malaman addinin ke koyarwa da ƙwararru a fagen Tasawwuf duk suna aikine bisa fuskantar jawabi na ukun. Bisa ga wane yanayin daya dace yan Adam suka zo wannan duniya? Wannan wata tambaya ce da har yanzu ba'a amsa ta ba. Ra'ayin mafi yawancin malamai shine yan Adam an haife su da dacewar aikata alkairi da samun cigaba. Daga baya ne suke

ɗaukar munanan halaye sakamakon fantsama cikin sha'awoyin rai, da rashin maida hankali ga koyon kyawawan halaye, da riƙo da muguwar abota. An faɗa a cikin hadisi cewa: **"Duk wani mutum an halicce shi a yanayin daya dace da musulunci. Daga baya, amma, iyayennsu suka mayar dasu Kiristoci, Yahudawa ko marasa addini."**

Baitoci:

Kana ɓata kanka da hannun ka
Duk da cewa mahalicci ya halicce halitta mai kyawu

A faɗin wasu malaman, ruhin mutum ya zo duniya ne a halin rashin tsafta. Ruhin a karan kansa mai tsarki ne sai daga zarar ya haɗu da gangar jiki, buƙatun gangar jikin sai suka ɓata shi. Sai dai, waɗanda Allâhu ta'âlâ yake zaɓa ya tseratar kuma ya ƙaddara su zamo masu kyawu ba zasu zauna a cikin halin rashin tsaftar da aka haife su dashi ba; zasu dawo yanayi mai kyau.

Wasu malaman sun ce ba'a haifi mutum yayin da ruhi yake mai kyau ko mara kyau ba. Ya kasance a tsaka-tsaki. Zai iya juyawa zuwa ko'ina. Mutumin daya koyi halaye masu kyau sai ya cimma farin ciki da kamala. Sai suka ce mutumin da yayi cuɗanya da mutane masu sharri kuma sai ya koyi munanan halaye da munanan abubuwa kuma ya zamo mugun mutum mai cike da sharri.

Galen[1] yace, "Akan batun ruhi, akwai rukunan mutane guda uku. Rukuni na farko sune mutanen kirki, rukuni na biyu sune mutanen banza. Rukuni na uku kuma sune mutanen da a tsarin halittarsu, su bana kirki ba kuma bana banza ba. Daga baya, mutanen cikin rukuni na uku zasu iya haɗewa da kowanne a cikin rukunai masu kishi da juna; rukuni na ɗaya ko na biyu. Mutane kaɗan ne ake halittar su da kyawun hali. Mafi yawancin mutane an halicce su da munanan hali kuma a koda yaushe sunfi yiwuwar aikata sharruka. Yawan mutanen dake zamowa na kirki ko na banza dogaro da kalar mutanen da suka tashi a ciki, yana daidai da wani mataki tsakanin rukuni na farko da rukuni na biyu." A

---

[1] Cikakken sunansa shine Claudius Galen ya rayu a [130-200 A.D.], ɗan ƙasar Girka, masanin ilimin magani tare halayyar dan Adam.

faɗin wannan ƙauli, mutane kaɗan ne zasu iya sauya ɗabi'unsu. [Kasantuwar basu san zuciya ba, masana falsafar Girka suna nazarin ruhi ne kaɗai, kuma wasu musulmi masu rubutun litattafai akan kyawawan halaye sun bi misalansu.]

Bisa faɗin yawancin malamai, ɗabi'un kowa zasu iya sauyawa. Babu wanda halinsa zai zauna a yadda aka halicce shi. Idan kuma halin mutane ba zai sauya ba, kenan addinan da aka saukarwa Annabawa zasu zamo ba zasu amfanar ba kenan. Dabarun horon da ladubban da malamai suka haɗu suka assasa zasu zamo marasa amfani kenan. Dukkan malamai sun koyar da ilimi da tarbiyya ga yayayensu kuma kowa ya san cewa ilimi da tarbiyya suna bada kyawawan sakamako. Saboda wannan dalilan, ya bayyana kamar rana cewar ɗabi'ar mutum tana sauyawa. Sai dai, wasu ɗabi'un sun yi matuƙar zama jiki sosai da takai har sun zamo sinadarai masu muhimmanci ga ruhi, kuma hakan yasa ya zamo aiki mai wahala koma wanda ba zai yiwuwu ba a sauya su. Irin waɗannan ɗabi'u anfi ganin su a tattare da jahilan mutane da mugaye. Sauyasu yana buƙatar riyazât mai ƙarfi da jajirtacciyar mujâhada. **Riyazât** na nufin bore daga sha'awoyin rai masu illatarwa. **Mujâhada** kuma na nufin kafiya akan hali mai kyau da amfani wanda yake mara daɗi ga rai. Jahilai da sakarkarun mutane suna ɗaga batun yiwuwar zamowa jiki da halaye ke samu a matsayin madogara ga gaddamarsu ta ƙin yin bore ga sha'awoyin rai da ƙin kafewa akan halaye masu kyau, hakan yasa suke bada kariya munanan halayensu da ɓatattun hujjoji. Idan muka karɓi jawabinsu muka ƙyale kowa yabi abinda ransa ke so ba tare da hukunta laifuka ba, za'a ingiza al'umma cikin ɓarna. Zance na haƙiƙa kuma shine, Allâhu ta'âlâ cikin tausayawa ga halittunsa na yan Adam, ya turo Annabawa don su bada horo da tarbiyya ga mutane, su koyar dasu kyawawa da munanan halaye. Ya zaɓo Manzonsa wanda yafi so **Muhammad** ‘alaihis-salâm’, a matsayin mafi daraja da ɗaukakar malamai. Ya maye gurbin duka dokokin (Shari'a da addini) baya da nasa (shari'at al-Muhammad). Addininsa ya zamo addinin ƙarshe. Saboda haka, addinin nasa ya haɗe dukkan alkairai da dabarun bada horo. Masu hikima wanda zasu iya bambance mai kyau daga mara kyau sai su karanta littattafan kyawawan halaye wanda aka fitar daga cikin addininsa su koye su. Ya kamata su tsara

harkokinsu bisa lura ko sa cimma kwanciyar hankali, sanyin zuciya, farin ciki da tsira a duniya da lahira kuma su bada gudummawa ga zamowar iyali da rayuwar al'umma cikin tsari. Wannan shine aiki mafi muhimmanci ga ɗan Adam. Ya kamata kowa ya karanta kuma ya koyi wannan littafi, wanda cikin lura muka yi masa take da **Ɗabi'o'in Musulunci** (Ethics of Islam), da taimakon Allâhu ta'âlâ, mun tattara bayanan da zasu taimaka wurin cimma wannan gagarumar manufa.

MATAKI NA UKU: Mun kasafta **"Ɗabi'o'in Musulunci"** (Ethics of Islam) zuwa sassa guda uku. Domin a fuskance su sosai, zamu samar da ƙarin bayanai. Kowane reshe na ilimi da kimiyya yana da rassa masu taimakon sa. Wasu lokutan gaba daya rassan suna yarda akan wasu batutuwan. Kuma a daidai wannan batutuwa, gaba ɗaya rassan wannan kimiyya sun zama ɗaya. Kuma wannan batu guda ɗaya ya zama maudu'in wannan kimiyya. Alal misali, kimiyyar likitanci tana da rassa da yawa amma kowane reshe ya haɗu akan nazarin cututtuka da lafiyar jiki kuma wannan batun shine kimiyyar likitanci. Domin koyon kimiyya ta hanya mai sauƙi, da fari, tilas mu fuskanci maudu'in kimiyyar. Maudu'in ilimin kyawawan halaye shine ruhin mutum. Yana koyar da yadda za'a tsarkake munanan halayen ruhi da yadda za'a cika shi da kyawawa halaye. Da fari, ya kamata muyi nazari game da ruhin sannan kyawawan halaye da munana. Imâm ash-Shâfi'î ya rera waɗannan baitocin:

Na koyi munanan halaye, don kada na zamo mai mugun hali, wanda bai san menene mugun hali ba, zai faɗa cikinsa, don ku sani!

Za muyi bayanin maudu'in a matakai guda uku don a gane zuciya da ruhi sosai, kuma ayi bayanin siffofinta na fili da ɓoye, har ma da abubuwan da zasu haddasa farin cikinta da wanda zasu jata ga halaka.

MATAKI NA FARKO: Menene qalbi (qalb) da ruhi (rûh)? Masana falsafar ƙasar Girka da masu kwaikwayonsu suna kira waɗannan tahalikai guda biyu **nafs-i-nâtiqa**, ko, a gajarce, nafs. [Sai dai, **Imâm ar-Rabbânî** 'rahimahullâhu ta'âlâ', wanda babban malamine mai ƙwarewa ta musamman a ilimin "Tasawwuf" da kyawawan halaye, yace nafsi, ruhi da ƙalbi, abubuwane daban-

daban.] Aya ta tamanin da biyar a cikin Sûrat Isrâ a cikin Qur'ân al-karim tana cewa; **“Suna tambayar game da ruhi ‘rûh’. Ka amsa musu cewa ruhi halittace daga cikin halittun da Allâhu ta'âlâ ya halitta.”** Wannan ayat-i-kerima tayi hani da duk wani yunƙuri na bada ma'anar ruhi. Zance na haƙiƙa ma shine, yawancin malaman (ɗarikar Sufanci da ake kira da) turuq-i-’aliyya da malaman musulunci sun kauce daga tattaunawa game da ruhi. Kuma kamar yadda aka fuskanta daga Qur'ân al-karim, abinda aka yi hani a tattauna shine muhimmin halin ruhin, ba siffofinsa ba ko halayensa. Alal haƙiƙa, yawancin malamai sun yi bayani ga ɗalibansu, har ma ga sauran masu neman sani akan batun, cewar Kalbi da Ruhi ba abubuwan da za'a iya gani ko a taɓa bane, kuma sun kasance **jawhar-i-basît**. Waɗannan cibiyoyi guda biyu sune suke rarumar bayanan da hankalin mutum ke iya ganewa, kuma su lura tare da jujjuya gaba ɗaya madafun iko da abubuwan dake wakana a cikin jiki. Wannan shine bayanin ainahi wanda manyan jagororin sufanci da malaman (wani ilimi da ake kira da) kalâm. [Wanda suke son cikakkun bayanai game da Kalbi da Ruhi su karanta littattafan **Awârif-ul-ma’ârif**, rubutawar Shaikh Shihâbuddîn ’Umar Suhrawardî (539 [1145 A.D.] -632 [1234], Baghdâd), malami a mazhabar Shâfi’îyya, kuma ɗaya daga cikin masu rabon karɓar fayz daga Abdulqâdîr-i-Jeylânî, da **Maktûbât**, na Imâm Rabbânî Ahmad Fârûqî Serhendî (971 [1563 A.D.], Serhend, India-1034 [1624], Serhend) ‘rahimahumullâhu ta’âlâ’.]

Yanzu kuma zamu samar da ƙarin bayanai game da Kalbi da Ruhi, a sakin layi guda shida.

1 - KALBI DA RUHI WANZAZZU NE: Wanzuwar ruhi a bayyane take. Abinda kuma a karan kansa a bayyane yake baya buƙatar wani ƙarin hujja don tabbatar da wanzuwarsa. Abu mafi bayyana kuma mafi hujja ga ɗan Adam shine wanzuwarsa. Ɗan Adam baya manta kansa ko na tsawon daƙiƙa ɗaya. Ruhi baya taɓa manta kansa ko a halin bacci ko a buge. Babu buƙatar wani dalilin tabbatar da cewa ɗan Adam yana gane wanzuwar kansa. Duk da haka ya halatta a tattauna kuma a tabbatar da ko ruhi wani al'amari ne ko a'a, kuma shin ya wanzu a karan kansa ne ko kuma tare da wani abu daban ko wanzuwar wasu abubuwa masu siffofi

iri ɗaya da nasa. Duk da kasancewarsu a fili, ya dace ayi tambihinsu a waɗannan sakin layin guda biyar.

2 - QALBI DA RUHI JAUHARAI NE, wanda ke nufin wanzajju ne. A yaren farisanci ruhi ana kiransa da **"jân"**. Kuma idan wata dabba ta mutu, sai muce "jan" ɗin ya fita. Wato ruhinta ya fita. Duk wani abun halitta yana zamowa ko dai jawhari ne **(jawhar)** ko kuma sifa **('araz)**. Idan abu jawhari ne, baya buƙatar wanzuwar kowane abu a matsayin tushen wanzuwar sa. Yana kasancewa a cikin wanzuwa da kansa. Amma idan abu sifa ne (sifat, 'araz), ba zai iya kasancewa a cikin wanzuwa da kansa ba. Ana buƙatar wani abu daban ya riƙe shi a cikin wanzuwar. Lamari da sauran abubuwa duka jauharai ne. Kalolinsu, sansanarsu da fasalinsu sune sifofinsu. Kala tana wanzuwa akan jauhari. Hasalima kala ba zata iya wanzuwa ba, sai tare da jauhari. Jauhari kuma nau'i biyu ne. Na farko shine mujarrad, wato wanda ba'a iya gani ko a taɓa. Bashi da nauyi, fasali ko kala, kuma ba'a kama shi da gaɓɓan sadarwa (ido, kunne, hanci, taɓi, ɗanɗano). Na biyu shine lamari. Shi mujarrad baya iya kamuwa da gaɓɓan sadarwa kuma baya rabuwa. Hankali da ruhi misalan wannan nau'in ne. Shi kuma lamari, za'a iya kama shi da gaɓɓan sadarwa kuma za'a iya raba shi. Idan lamari ya samu fasali, ana kiransa da jism. Masaniya ce da aka tabbatar ta hanyar al'amura da dama cewar ruhi jauhari ne. Abu mafi sauƙi daya tabbatar da haka shine: siffofi sun wanzu akan jauharai. A wasu kalmomin, jauharai ne ke ɗauke da siffofi. Ruhi yana karɓar duk wani abu da za'a iya ganewa kuma ayi tunani a kansa. Saboda haka, ƙalbi da ruhi jauharai ne, ba siffofi ba. Wannan maganar, amma, ba'a karɓe ta ba bisa hujjar saɓani da wasu misalai suka nuna, kamar wanzuwa siffofi akan wasu siffofin; gudu, sifar motsi ce, kuma motsi ba jauhari bane.

3 - QALBI DA RUHI BASA RARRABUWA: Abinda ba zai yiwu a tsaga shi zuwa sassa ba ana kiransa abinda baya rarrabuwa. Kishiyar abinda baya rarrabuwa shine abinda ke rabuwa. Bisa lura da wannan ma'anar, sinadaran da aka ɗauka a matsayin wanda basa rabuwa, asalinsu za'a iya kasaftasu zuwa kwayoyin zarra. Kasancewar ruhi abinda baya rarrabuwa ya tabbatar da kansa da masaniyar cewa yana rarumar wani abu wanda aka sani a matsayin wanda baya rarrabuwa. Da ace ƙalbi da ruhi suna

rarrabuwa, wato yana yiwuwa a kasafta kowannen su zuwa sassa, wani abu da bazai rabu ba, zai kasa kama su. Saboda idan ruhi, alal misali, ya rabu zuwa sassa, duk abinda yake baya rabuwa wanda ruhin yake ɗauke dashi ya zama zai rabu kenan. Kuma hakan abune da ba zai yiwuwu ba.

4 - QALBI DA RUHI BA JISMAI BANE: Jauharin da yake da siffofi irin su tsawo, zurfi da faɗi shi ake kira **jismi**. An kuma bada ma'anar sa a matsayin wani lamari wanda yake da fasali ko sura. Abubuwa da suka wanzu a cikin jismi ana kiransu da jismâni. Wato tunda akwai siffofi a cikin jismi, sun zamo jismâni.

5 - QALBI DA RUHI SUNA GANEWA KUMA SU CANZA: Sun san kawunansu. Kuma sun san cewa sun san kawunansu. Suna gane kaloli ta hanyar gani da sauti ta hanyar ji. Suna canza tsarin jijiyoyin sadarwa na ƙwaƙwalwa kuma su motsa gaɓɓai, don su sa jiki ya aiwatar da wasu ayyuka. Waɗannan ayyuka na ganin dama ne.

6 - BA'A IYA GANE RUHI DA GAƁƁAN AZANCI DA SADARWA: Abubuwa masu gangar jiki za'a iya gane su. Amma tunda ruhi ba jismi bane, wato mai gangar jiki, baza'a iya ganin shi ba.

MATAKI NA BIYU: Me yake faruwa da ruhi yayin da mutum ya mutu? Idan mutum ya mutum gangar jikin sa ta ruɓe, sai dai ƙalbinsa da ruhinsa ba zasu ruɓe ba. Mutuwa zata raba sune daga gangar jiki. Idan suka bar gangar jiki, sai su koma zuwa mujarrad, wato duniyar da alamtattun abubuwa marasa jiki fasali ko sura (ko kuma ace duniyar ruhuna),. Ba za'a rusa su ba (sai ranar al-Qiyama). Malaman addini, malaman falsafa da masana kimiyya marasa son zuciya sun haɗu akan wannan imanin. Wasu yan tsirarin yan nazarin tsarin halittu ne kaɗai suka bambanta daga wannan ijma'in na masana suka karkace daga turbar gaskiya. Sun misalta yan Adam da ciyawa wadda ke tsiro a hamada. Sun ce yan Adam, kamar ciyawa yake, sun wanzu ne, su girma kuma su ɓace; wato ruhinsu baya kasancewa har abada. Bisa wannan dalili, wannan rukuni na yan nazarin tsarin halitta ana kiransu da "hashâshis". Masana falsafa da malaman addini sun yi raddi ga lalatacciyar falsafarsu da hujjoji da dama.

[Allâhu ta'âlâ ya halicci sinadarai da yawa, an samu gano guda ɗari da biyar kuma kowanne ya keɓantu da siffofi na

musamman. Kowane sinadare ya samo asaline daga kwayar zarra.. Ya mayar da kowacce ƙwayar zarra, kamar ƙaramin injin wuta, ta zamo babban tushen makamashi. Ya halicci ƙwayoyin halitta da sauran sinadarai ta hanyar tattaro ƙwayoyin zarra wuri guda. Daga nan sai ya halicci ƙwayoyin oganik da inoganik, ƙwayoyin halitta, tsokoki daban-daban da tsaruka. Kowanne a cikinsu kuma yana ɗauke da sammatsai, tsarin halitta da zaman lumana a cikin halittarsu wadda zata sanya mutum yayi al'ajabi. Misali, ƙwayoyin halitta, wanda ake iya gane su kaɗai da na'urar mai ƙara girman abu, kamar babbar masana'anta ce mai ɓangarori da yawa. Hankalin mutum ya iya gane wani ɗan ƙaramin sashe injina ne kawai dake cikin wannan gagarumar masana'anta. Gudanarwar miliyoyin ƙwayoyin halittar da suka haɗu wuri guda suka bayar da gangar jikin mutum na buƙatar wanzuwar wasu dubban sharaɗai a ciki da wajen jiki. Idan ɗaya daga cikin waɗannan dubban sharaɗai da tsarukan lumana ya kasa, gaba ɗaya jiki shima sai ya kasa. **Allâhu ta'âlâ**, Maɗaukaki kuma mafi sani, yana gudanar da wannan injin gangar jiki kai tsaye ta hanyar halittar wasu manhajojin tsari da lumana. Kalbi da Ruhi su kuma, sune makamashin wutar lantarkin wannan inji. Idan aka samu wani cikas a cikin janerato, wutar lantarki sai ta ɗauke. Haka ma, idan aka samu cikas a cikin tsari da lumanar da suka wanzu a ciki da wajen jiki, sai ruhi ya fita daga cikin jiki kuma sai mutum ya mutu. Babu wata mota ko inji a duniya da zai iya gudana har abada. Dukkan su suna zaizayewa kuma a ajiye su gefe ɗaya. Wannan itace dokar tsarin halitta. Shima jiki yana zaizayewa da tafiyar lokaci kuma ya lalace. Idan jikin mutum ya ya ruɓe a cikin ƙabari, babu ɗaya daga cikin ƙwayoyin halitta ko sinadarai da yake gushewa. Rugujewar jiki na nufin ƙwayoyin oganik da suka taru wuri guda suka bada jikin mutum su sauya fasali zuwa ga ƙananan ƙwayoyi, kamar iskar fitarwa, ammoniya, ruwa da yantaccen sinadarin nitrojin mai samun tasiri daga doron ƙasa da ƙananan ƙwayoyin halittun anairobik. Wannan sauyin fasali lamarine na gamayyar jiki da sindarai. A yau, an samu yaƙinin cewa jauhari baya ƙin wanzuwa yayin faruwar borin sinadari da jiki. Masanin kimiyyar sinadarai da magunguna (kuma likita) ɗan asalin ƙasar Faransa, me suna Lavoisier, wanda ya rayu a ƙarni na sha shida, ya tabbatar ta hanyar gwaje-gwajen kimiyya

cewar jauhari abune da ba'a lalatashi kuma wanda ba'a halicce shi daga komai yayin borin sinadarai. Yayi hasashen cewa komai zai wakana ta hanyar borin sinadarai kaɗai da dokokin sinadarai kuma son haka yace: **"A halitta babu abinda aka ƙirƙira kuma babu abinda za'a iya lalatawa."** A yau, sababbin bayanan bincike game da fasalin ƙwayar halitta da borin nukiliya sun nuna cewa jauhari yana rikiɗewa zuwa makamashine kuma ya ɓace, wanda kuma hakan ke tabbatar da cewa Lavoisier ba akan daidai yake ba. A yau, masana kimiyya suna gani sosai cewar samun haɓakar cigaba a fagen kimiyya, sababbin bincike, da sababbin dabaru na ƙara ƙarfi ga addinin Musulunci kuma yana raddi ga ƙazafin maƙiya musulunci kuma ya tarwatsa haɗi da kunyata mulhidai masu bautar jauhari. Sai dai wani abun takaici kuma, akwai wasu ɗalibai marasa ilimin addini da suka gama jami'a wanda suke amfani da gigitacciyar fuskantar da suka yiwa ilimin kimiyya a matsayin makami, da sabon salon gurguncewar ilimin kimiyya da yayi ƙamari a duniyar Musulmi, a matsayin fagen assasa gangamin tsana akan musulunci. Waɗannan kafiran tare da jami'an diplomasiyya suna ƙoƙarin ɓatar da matasa masu tasowa ta hanyar faɗar ƙarairayi kamar, "Musulunci ci baya ne. Yana hana cigaba. Kiristoci nata samun cigaba. Suna ƙirƙirar duk wasu salon motocin kimiyya da fasaha. Sababbin ƙere-ƙerensu a fagen likitanci, tsaro, da sadarwa, waɗannan abun ƙyalkyalinsuna daukar hankalin mu. Amma musulmai basu san duka wannan haɓakar cigaba a kimiyya da fasaha ba. Tilas mubi kiristoci." Da wannan, suna ƙarfafar matasa kan su bar kyawawan ɗabi'un su na musulunci da yan uwantakar musulunci subi Turawa da Amurkawa. Suna faɗa musu cewar binsu na nufin cigaba. Sun dage kan sai sun mayar da matasa marasa addini masu adawa da musulunci kamar kawunan su, kuma don haka su jasu zuwa ga masifu. A zahiri, musulunci ya umarce mu da haɓaka cigaba a kimiyya da fasaha. Kiristoci da sauran kafirai suna aiwatar da abinda suka koya daga kakannin su da shugaban su ne. Suna ɗan yin daɗin sauye-sauye ne akan abubuwan da suka koyo daga iyayensu su sake aiwatar dasu. Idan kakannin su basu aiwatar da dukkan waɗannan ba, yan zamanin yanzu basu isa suyi wani abu ba. Wannan maganar mai cewa, **"Takmil al-sana'at sai ta hanyar talâhuq-i afkâr"** an faɗe ta ƙarnukan da suka gabata. Furucin

yana nufin ƙwarewa a fagen kimiyya da fasaha ana samunta ne ta hanyar ƙari, da kuma cuɗanya tunani daban-daban. Tarihi ya nuna cewa Musulmi sune zakaru a fagen dukkan kimiyya da fasahohin ƙere-ƙere. Sune suka laƙanci karanta kimiyya kuma suka inganta fasahar injina zuwa halin da take a ƙarnin daya gabata. Duka wannan an same shi ta hanyar addinin musulunci da kuma ta hanyar gwamnatoci da ƙasashe wanda suka ƙaddamar da hukunce-hukuncen addinin musulunci. Kiristoci sun hango cewa ba zasu iya tarwatsa ƙasashen musulmi ba ta hanyar zubar da jini a yaƙunan ba. Sun cimma manufar su, ta hanyar tuggun siyasa, ƙarairayi, da zamba. Sun assasa gwamnati a ƙarƙashin mutane marasa addini a cikin ƙasashensu. Sai dai basu isa su tarwatsa musulunci ba. Kwashe fasahohin da musulmai suka bari da wasu yan sauye-sauye, waɗannan kafiran da marasa addini suna yunƙurin suce sune suka ƙirƙiro cigaban da aka samu a yanzu. Domin dakatar da musulunci daga fallasa munanan manufofin su, mutanen da ba abinda suka saka a gaba sai sha'woyin su, holewarsu da ƙarin tagomashin su suna ƙoƙarin gurɓata tunanin mutane ta hanyar kiran musulunci tsarin ci baya kuma suna lulluɓe cewar addinin musulunci yayi umarni da kimiyya da fasahohi. Dukkan Yahudawa, Kiristoci, har ma da masu bautar gumaka, mutanen duka duniya sunyi imani da wuta da aljanna, kuma coci-coci da wurin bautar Yahudawa suna ambaliyar mutanen da suka yi imani da Ubangiji. Kuma tunda masu rajin kyawawan halayen basa sukar masu imani da zargin ci baya, zamani a tunanin su tilas ya zamo cike da fasiƙanci da sauran munanan ɗabi'u na ɓata tarbiyya, maimakon kimiyya da fasaha. Turawan Birtaniya sune ja gaba wurin yin wannan ƙazafi da cin mutunci ga addinin musulunci. A daure a duba **"Confessions of a British Spy,"** ɗaya daga cikin litattafan da muka wallafa. Abinda ya dace musulmai suyi a yanzu shine su haɗa kai, su cigaba da jajircewa akan riƙo da addini da karatun kimiyya, wanda musulunci ya umarta, a sake assasa manyan masana'antu kuma a tsiro da tsarukan gudanar mulkin da dabaru, ayiwa kiristoci nisa ta kowacce fuska, sannan a yiwa gaba ɗaya al'umma zuwa ga walwala.

Sinadaran da suka ƙunshi ginin jikin mutum ana samun su a doron ƙasa, ruwa da iska. Abubuwa masu rai suna buƙatar

waɗannan tushe guda uku. Idan jiki ya ruɓe bayan mutuwa, yana rikiɗewa zuwa waɗannan tushen guda uku. Rayuwa bayan mutuwa zata yiwuwu ta hanyar haɗuwar waɗannan rukunin jauharai (wato haɗe-haɗen sinadarai daban daban) guda uku ko haɗuwar wasu sinadarai masu kama da waɗannan rukunan uku.

Babu ɗaya daga cikin Qalbi da Ruhi ko mala'iku da zai iya matsawa ko ya cimma manyan muƙamai. Suna zama a yanayin da aka halicce su. A lokacin kuma da Qalbi da Ruhi suka haɗu a gangar jiki ɗaya, suna samun siffofi da zasu sa ya yiwu ko dai mutum ya cimma wani cigaba ko kuma ya zamo kafiri da mai aikata zunubi, wanda kuma zai sanya mutumin da abun da ya shafa za'a rage masa matsayi zuwa muƙaman ƙasa-ƙasa kuma ya yaje zuwa halaka.

Duk wani jismi dake cikin abubuwan zahiri ana saninsa ne ta siffofin sa na gwajin inganci. Duk wani jismi jerin gwanon wasu sinadarai da ƙwayoyin halitta ne. Sinadaran suna canzawa daga wannan ƙwayar halitta zuwa waccan, hakan kuma yasa jismai suke rasa jerin gwanon kamanceceniyar su kuma su zagwanye su rikiɗe zuwa wasu jisman masu mabanbantan siffofin. Duk da cewa jauhari baya ƙin wanzuwa a cikin waɗannan nau'ikan sauye-sauye, jismai suna sauyawa tare da lokaci. Suna shafewa kuma wasu nau'ikan jisman sai su maye gurbin su. A zamanin da can , ana kiran jauhari da **"hayûla"**. Jismi mai fasali kuma ana kiransa da sura **(Sûrat)**.

Tunda Qalbi da Ruhi ba zai yiwuwu a tarwatsasu filla-filla ba kuma ba haɗin sassa daban-daban bane, hakan yasa basa canjawa, su zagwanye ko su ɓace baki ɗaya. A lamarin na abubuwa masu ƙeƙe da ƙeƙe, jismai suna canza fasalinsu da zubin su. Misali, idan ruwa ya yizafi ƙwarai, sai ya canza zuwa tururi. Yana rikiɗa daga mai ruwa zuwa mai yanayin iskar gas. Yanayin ruwa-ruwa na ruwan sai ya gushe shi kuma yanayin iska-iska na ruwan ya wanzu. A cikin borin sinadarai, jerin gwanon jauhari yana sauyawa. Jerin gwanon da yake tashin jauhari sai ya gushe, yayin da wani jauharin mai sifa ta daban kuma zai wanzu. A batun abubuwa na ƙeƙe da ƙeƙe, jismai suna sauya yanayin su ko fasalin su amma jauharan da suke haɗe jerin gwanon basa canjawa. A borin sinadarai, jismi mai fasali ɗaya gushewa yake kuma jerin

gwanonsa canjawa yake. Don haka, jauhari yana sauyawa amma baya taɓa gushewa. A borin sinadaran nukiliya, sai dai, jauhari yana gushewa ya sauya ya zamo makamashi.

MATAKI NA UKU: Qalbi da Ruhi suna da ƙarfin iko. Wannan ƙarfin iko ba kuma irin na ƙarfin tsirrai da dabbobi bane. Tsirrai da dabbobi suma suna da ruhika wanda suka yi daidai da tsarin halittarsu. Duk da haka Qalbi yana wanzuwa ne kaɗai a cikin yan Adam. Duk wata halitta mai rai tana da ruhin tsiro, wanda yake gudanar da ayyuka irinsu haihuwa, girma, ciyarwa, fitar da fitsari ko bayan gida, ɗaukar ciki da mutuwa. Waɗannan ayyukan ana gudanar da su a cikin yan Adam, dabbobi, har ma da tsirrai. Cikakken bayanan wanna ayyuka da yadda ake gudanar dasu ana koyar dashi a darussan kimiyyar nazarin halittu. Girma a cikin waɗannan abubuwa masu rai ba marar tsayawa bane a tsawon rayuwar su. Yana dakatawa bayan kaiwa wani mataki da aka tsara. Wannan mataki a jikin mutane a tsaka-tsaki shine shekaru ashirin da huɗu. Zamowa mai ƙiba ba girma bane. Cin abinci baya tsayawa tsawon rayuwa, tunda ba za'a iya tafiyar da rayuwa ba tare da sinadaran gina jiki ba.

Kari bisa ruhin tsirrai, mutane da dabbobi har ila yau suna da ruhin dabba. Mazaunin sa shine ƙirji. Wannan ruhin dabba shine tushen motsin ganin dama. A cikin yan Adam, tana aiwatar da hakan ne ƙarƙashin kulawar Qalbi.

Duk da haka yan Adam suna da wani ruhin. Idan muka ce ruhi game da yan Adam, cikin sauƙi muna nufin Qalbi da Ruhi. Wannan ruhin yana aiwatar da ayyuka kamar azancin tattaunawa, tunani, da dariya. Ruhin dabba yana da nau'ikan ƙarfin iko guda biyu. Ikon fuskanta da ikon motsi. Ikon fuskanta shine makamashin da yake gane abubuwa. Wannan ganewa kuma tana bayyana kanta ta hanyoyi guda biyu. Ta farko itace fuskanta ta hanyar gaɓɓan azanci da ake iya gani. Ta biyu itace fuskanta da gaɓban azanci wanda ba'a gani. Akwai gaɓɓan azanci da ake iya gani guda biyar. Na farko dake a gangar jiki shine fata. Ta hanyar fata, ɗumi, sanyi, danshi, bushewa, taushi da tauri ake jin taɓinsu. Idan abu ya taɓa fata, ruhin dabba zai azanto ko mai ɗumi ne. Azancin jin taɓi yafi ƙarfi a cikin tafin hannu. Azanci na biyu shine shinshina, wanda ake yi da hanci. Azanci na uku shine

ɗanɗano, wanda ake ji ta hanyar tsarun jijiyoyin kan harshe. Azanci na huɗu shine ji, wanda ake aiwatarwa ta jijiyoyin dake cikin kunne. Azanci na ƙarshe, wato na biyar, shine gani, wanda ake yi da jijiyoyin dake cikin ido.

Har ila yau dai akwai gaɓɓan azanci guda biyar da ba'a gani:

1 - **Azanci (al-mushtarak):** yana zaune a cikin ɓarin gaba na ƙwaƙwalwa. Azancin waje, daya taho daga gaɓɓan azanci zuwa sassansu na ƙwaƙwalwa, suna taruwa a wannan sashe.

2 - **Hasashe (hayâl):** Mazaunin sa shine gaban sararin farko na ƙwaƙwalwa. Azanci da ake karɓa kuma a ka fahimta ana adana su a cikin hasashe. Idan mutum ya kalli wani abu, wannan abun yana haifar da wani masaniyar-ji a jika a cikin sashen dake tattarare azanci a cikin ƙwaƙwalwa. Idan aka cire abun daga ganin ido, shima wannan masaniyar-ji a jika sai ya fita daga cikin matattarar azanci amma kuma za'a ɗauke taswirarsa a adana ta a cikin hasashe, wurin da zai riƙe taswirar zuwa tsawon lokaci. Idan da babu hasashe, mutane zasu manta juna kuma babu wanda zai iya gane kowa.

3 - **Ilhama (wahîma):** Wannan azancin yana tsinkayen ma'anoni wanda ba za'a iya tsinkayensu da gaɓɓan azanci ba, kuma wanda za'a iya tsamo su daga masaniyar da aka samu ta hanyar tsinkaye. Misali, batutuwa irin ƙiyayya da gaskiya sun kere tsinkayen duk wasu gaɓɓan azanci. Amma duk da haka mutum zai iya jin abotar mutum ko ƙiyayyar sa. Ikon ciki wanda yake taimakawa mutum yaji wannan abota ko ƙiyayya shi ake kira wahîma. Kuma ba don ikon wannan ilhama ba, tunkiya ba zata kaucewa kerkeci ba saboda ba zata ji alamun kawo harin sa ba. Haka ma ba zata iya bada kariya ga ƙananun ya yanta ba.

4 - **Hadda (hâfiza):** Hadda na ajiyar abinda aka gane ta hanyar tsinkaya.

5 - **Mutasarrifa:** Wani sashe ne na zuciya da yake kwatanta masaniyar-ji a jika daya shigo da tsinkaye sannan kuma ya samar da sabon cuɗanyar tunani. Mawaƙa sun more babban kaso na wannan fagen.

Akwai nau'ika biyu na ikon motsi, wanda shine iko na biyu a ruhin dabba: na farkon shine **sha'awa** or kwaɗaitar jima'i. Da

wannan ƙarfin mutane da dabbobi suna kwaɗayin abinda rayukansu ke so dama duk abinda ya ɗauki hankalin yanayin halittarsu. Wannan iko shi ake kira da **behimî**. Na biyu shine fushi **(ghadabî)**. Ta wannan ikon, suna kare kansu daga abubuwan masu haɗari a gare su. Waɗannan nau'ikan iko har ila yau ana kiransu da "ƙarfin dabbobi".

Karfin iko da suke tayar da motsi suna buƙatar ƙarfin fahimta. Sai an fara tsinkayen abubuwa da fari ta hanyar gaɓɓan azanci don su samu su yanke cewar abu mai kyau ne ko mara kyau, kuma su karɓa ko kada su karɓa, gwargwadon abinda suka yanke. Duk wannan matakin na tsinkaye da aiki da lura duk cibiyar gamayyar sadar da saƙo naƙwaƙwalwa ke aiwatar dashi. Zuciyar mutum da ruhi suna wanzuwa ne kaɗai a cikin yan Adam. Wannan ruhi shima yana da iko guda biyu. Kuma ga waɗannan iko guda biyu mutum ya bambanta da dabba. Na farko a ikon shine ikon sani da ganewa **(quwwa-i-'âlima)** ko **(quwwa-i-mudrika)**, kuma na biyun shine ikon sababi dana sakamako **(quwwa-i-'âmila)**. Ikon sani da ganewa ana kiransa da **nutq** ko **'aql**. Wannan iko ya haɗar da rassan iko guda biyu: **Hikmat-i-nazarî** (hikimar nazari) wadda ke lura da aiwatar da gwaje-gwajen fasaha, kimiyya da ilimi; sai na biyun, **hikmat-i-'amalî** (hikimar gudanar da nazarin a aikace), wadda ke lura da gudanarwar kyawawan halaye. Hikimar nazari, wadda ke buƙatar ilimin kimiyya, tana da amfani wurin domin gane zahiri ko ainihi na duniyar abubuwa masu jiki. Ta ɗaya ɓarin kuma, hikimar aiki, wadda ke buƙatar ilimin kyawawan halaye, tana nuna wariya ga kyawawan ɗabi'u da kyawawan ayuka daga munanan ɗabi'u da munanan ayyuka.

Ikon sababi na ruhi yana tasirantar cimma abubuwa masu amfani da muhimmanci. Yana aiki bisa bayanan da aka samu ta ikon sani. Yayinda su kuma makamasan motsi dake cikin ruhin dabba suna karɓar abinda ikon ilhama ya karɓa a matsayin mai kyau da kuma watsi da abinda taƙi karɓa, ikon sababi na ruhin ɗan Adam yana tattare gudanarwar sa ne akan abinda hikima ta yanke. Yana yin abun da hikima ta yanke idan abun mai kyau ne kuma mai amfani, ko kuma taƙi yin abu ko tayi watsi dashi, idan hikima ta yanke abun marar amfani ne ko mai cutarwa ga kai ko

lafiya. Bayan wancan aiki, yana lura da gudanarwar, abubuwan da ke kawo sha'awa da fushi dake tattare a ruhin dabba, ta hanyar Qalbi.

Mutane da dama suna ɗabi'a yawancin lokaci ta hanyar bin son zuciyarsu ko ɗabi'ar dabbanci. A wasu zantukan, yawancin lokuta suna amfani ne da raɗe-raɗin ilhama da hasashen su.

Imâm Muhammad Al-Ghazâlî 'rahmatullâhi 'alayh' da wasu manyan malaman Sufanci sunce, "Waɗannan makamasan na ruhi, a asalin zance, mala'iku ne. A matsayinsa na mai alfarma da tausayi ga bayinsa mutane, Allâhu ta'âlâ ya sanya wasu mala'iku a ƙarƙashin umarnin ruhi. Suna zama a ƙarƙashin umarnin ruhin har zuwa lokacin da ruhi zai fita daga gangar jiki. Hadisai da dama sun nuna haka. Kuma ya an ƙara samun tabbaci daga wasu al'amura, misali, wasu lokuta gama-garin mutane suna nuna wata irin ƙwarewa da gwanancewa da ba'a yi tsammani ba, wadda masu sanin makamar ma da kansu sai sunyi mamaki." Sune makamasan ruhi guda biyu ta wannan hanyar kuma mutum yake cimma gwaninta.

A wuri da yawa cikin Qur'ân, Haqq ta'âlâ ya yabi ilimida karatu;

Karfafawa ga koyo, mafi soyuwar manzanni ya nusar da yalwa!

Kasan wannan! Jahlici makiyin musulunci ne, kuma mafi haɗari,
Don gubar cutarsa tana yaɗo ta kasance masifa mafi abun ƙi!

"Duk inda jahilci yazo, musulunci na barin wurin", manzo ya faɗa,
Wanda yake son musulunci zai so ilimi kuma ya zamo mai koyo kimiyya!

"Aljanna na ƙasan inuwar takubba", ko hadisi bai ce haka ba?
Hasashen bama-bamai da jirage, har ma da taƙaitaccen umarni!

Jahilci ne kaɗai cuta wacce ta hanyar ta musulunci zai kunya!
Yaku jahilai, wannan abun kunya, al'umma ta afka cikin duhu!

Yayi muni halin da ya kawo mu izuwa haka, bamu tsira da aqida ba ko kuma kamewa (rufe tsiraci)!
Yakai, duhun sharri, tayi muni takurarka bisa rayukan musulmi!

Yakai, babban maƙiyi, kashe ka, ya fi dukan waɗannan muhimmanci;
Kai, kaɗai, ka shiga gaban mu ka bawa kafirai fifiko!

Ku farka, yaku, jama'a, ko ku zamo masu illata daga tsananin gushewa!
Bacin illar, ana sukar ku kamar fatar dabbobi zuwa ga arha!

Kaji kunya a gaban Allâh, ka rabu da musulunci, kai karen cikin kwangiri!
Kamar gawa mai cike da tsutsotsi, nutse a ƙasa, me yasa zata tare da kai a cikin haɗari!

Ga wannan kakkaifan batun nawa, sai dai kash,wanda yake jahiline zai yi ko oho;
Don, "Jin kunyar Allah," furucine me buƙatar fahimta don a ganeshi.

KARIN BAYANI NA FARKO AKAN GABATARWA

A wannan sashen za muyi bayanin fifikon yan Adam akan sauran halittu; dukkan jismai iri ɗaya ne bisa la'akari da ginin su, wato, gaba ɗayansu an samar dasu daga jauhari kuma suna da nauyi da zurfi. Yan Adam da dabbobi suma daidai suke da abubuwa marasa rai ta wannan fuskar. Sai dai su jismai sun bambanta da juna bisa siffofin da suka keɓanta dasu.

[Duk wani abu ya samu ne daga ƙwayoyin zarra. Ɗan ƙaramin curin ƙura haɗaka ce ta miliyoyin ƙwayoyin zarra. Wasu tsirarin ƙwayoyin zarra ne ke haɗuwa wuri guda su tashi ƙwayoyin halitta. Jawharai sun rabu gida biyu: zallar jawhari da kuma jawhari mai haɗi. Jawharan da suke da ƙayyadaddun inganci su ake kira da tsagwaron jawhari. Misali, wayar wuta da ruwan sama duka tsagwaron jawharai ne saboda suna riƙe ingancin su a koda

yaushe, kuma a ko'ina suke a doron ƙasa. Karfin zafin tafasarsu da narkewar su sanannu ne kuma basa sauyawa. Jawharan da basu da ƙayyadaddun inganci su ake kira da jawharai masu haɗi. Madara, katako, fetur, ruwan teku duka jawharai ne masu haɗi. Zasu iya mallakar inganci daban-daban dogaro da yanayin da suke ciki. Basu da tsayayyen zafin tafasa da narkewa. Misali, nonon saniya ya bambanta da nono tunkiya, yayin da ruwan Baƙar Teku ya bambanta dana tekun Bahar Rum. Ruwan dake Baƙar teku bai kai na tekun Bahar Rum gishiri ba.

Zallan jauhari shima an rabashi zuwa rukunai guda biyu. Ana kiransu da sinadarai idan ba zasu rabu zuwa sassa daban-daban masu siffofi daban-daban ba. Zinare, farar wuta, aidin da iskar shaƙa dukkansu sinadarai ne. A gaba ɗaya duniya an san sinadarai guda ɗari da biyar zuwan yanzu. Jauharai na tsantsa wanda za'a iya raba su zuwa sassa daban-daban masu siffofi daban-daban ana kiransu da jawharai haɗaɗɗu. Misali, sukari, ruwan sama da barasa duka jauharai ne haɗaɗɗu. Idan aka saka sukari a cikin wuta, zai rikiɗe zuwa gawayi, ruwa da wasu sinadaran. Haka ma, ruwa za'a iya kasafta shi zuwa iskokin gas ɗin haidirojin da iskar shaƙa idan aka cinna masa makamashin lantarki a salon da aka sani. A yau, mun san miliyoyin sinadarai masu haɗaɗɗun jismai. Haɗaɗɗun jismai haɗe-haɗene na ƙwayoyin zarra na sinadarai guda biyu ko sama da haka.

Kowanne jauhari zai iya kasancewa a ɗaya daga cikin waɗannan nau'ikan guda uku sune; daskararre, ruwa-ruwa da kuma nau’in iska. Misali, ruwa yana nau'i daskararre idan ya zama ƙanƙara; yana komawa nau'in ruwa-ruwa idan yana yanayinsa na asali; kuma yana komawa nau'in iska idan ya zama tururi. Nau'in iska na nufin abu ya koma kamar iska kuma bashi da takaimaiman zurfi ko fasali. Sauƙaƙan jismai a cikin sinadarai an raba su zuwa rukuni uku:

1 - Ma'adanai na asali (ana kiransu da ƙarafa)

2 - Wanda ba asalin ƙarfe ba (Akasin ƙarfe)

3 - Rabin ma'adanai (ƙarfe da ya gauraya da wasu abubuwa)

Akwai ma'adanan na asali guda saba'in da takwas. Saba'in da bakwai daga ciki a daskararren nau'i suke a yanayin ƙarfin zafin

ɗaki, idan aka cire ƙarfen makuri, wanda yake a nau'in ruwa-ruwa a ƙarfin zafin ɗaki. Karfin zafin tafasarsa shine 357.3 a darajar ma'aunin salsiyos kuma yana zamowa daskararre a matakin -39.4 a darajar ma'aunin salsiyos. Idan aka dake daskararrun ma'adanai da guduma, suna komawa nau'in taɓaɓɓen ƙarfe. Basa niƙewa. Idan ƙwayoyin zarrar ƙarfe suka cakuɗa da sauran ƙwayoyin zarra, suna ɗaukar cajin lantarki mai fozitif. Ba zasu iya ɗaukar cajin lantarki mai nagetif ba. Don haka, ƙarafa guda biyu ba zai yiwu su cakuɗa da juna ba saboda ƙarafa biyu masu ɗauke da caji iri ɗaya basa jan hankalin juna. Hasalima, sai dai su ƙi juna.

Akwai sinadaran rabin-ma'dani guda sha bakwai. Ɗaya daga nau'in ruwa-ruwa yake; biyar daga cikinsu a nau'in daskarewa suke kuma sha ɗaya daga cikinsu a nau'in iska suke. Idan aka daki ma'adanin da guduma a cikin turmi, zasu niƙe ne maimakon su ɗauki fasalin sirancewa. Zallar gawayi shima akasin karfe ne kuma ana kiransa gawayi a kimiyyar sinadarai ta kemistiri. Yayin da ƙwayoyin zarrar akasin ƙarfe suka ɗauki nau'in haɗewa ta hanyar cakuɗa da wasu, suna ɗaukar cajin lantarkin fozitif da nagetif. Don haka, tsirarun ƙwayoyin zarra masu akasin-ƙarfe zasu iya cakuɗa wuri guda su bada sinadarin molakul.

Haɗaddun jismai an raba su rukunai biyu. Waɗanda ke ɗauke da ƙwayoyin zarrar kabon da haidirojin a tare a cikin halittarsu ana kiransu da ƙwayoyin oganik. Suna iya kamawa da wuta kuma ana samun sune a cikin abubuwa masu rai. Kwanan nan, wasu daga cikin waɗannan anyi binciken su a ɗakin gwaje-gwaje da masana'antu. Sinadarin kitse, sukari, sinadaran eston da kwinain na daga wasu daga misalan jauharan oganik. Abubuwan da basa ɗauke da kabon da haidirojin a lokaci guda (wato sinadarin haidirokabon) a cikin halittarsu ana kiran su da in-oganik. Ana samun sune a cikin doron ƙasa da kuma narkakken nau'in su a cikin teku. Gishirin da ake amfani dashi wurin girki, ruwa, farar ƙasa, sinadarin silika da yashi sune ire-irensu.

Duka waɗannan jisman marasa rai a cuɗansu tare da cakuɗasu ta ƙayyadadden salo don haɗa ginin farko na ƙwayoyin halitta. Kwayoyin halitta abubuwane masu rai. Kwayoyin halittar dabbobi ya bambanta dana tsirrai, kuma ƙwayoyin halittar bil'adama irin na dabbobi ne. Kwayoyin halitta na haɗuwa su

haɗa tsokoki, su kuma tsokoki daban-daban suke haɗuwa su haɗa gaɓɓai. Gaɓɓai daban-daban kuma ke haɗuwa wuri guda su tashi manhajoji. Jerin gwanon ƙwayoyin halitta - tsokoki - gaɓɓai - tsaruka a haɗe wuri guda suke tashin tsirrai, dabbobi da gangar jikin yan Adam.]

Duk abubuwan da suka wanzu a duniyar jikuna an rarraba su zuwa rukunai guda uku: Abubuwa marasa rai, tsirrai, da dabbobi. A cikin dabbobi, yan Adam ne suka fi daraja da ƙima. A cikin kowane nau'in halittu, akwai tsarin fifiko. A wasu zantukan, ana samun ɗaya daga cikin nau'i a halittun ya fifita daga wasu. Halittu mafiya fifiko a cikin rukuni suna da kusanci da halittu mafiya ƙasƙanci a cikin babban rukuni. Alal haƙiƙa ma, yawancin siffofinsu iri ɗaya ne. Misali, murjani yayi kama da dutse, shi kuma dutse abu mara rai ne, amma kuma yana ruɓanya da girma kamar halittu masu rai. Bishiyun kwakwa da wani tsuntsun mai suna kama-ƙuda suna aiki da azanci irin na dabbobi. Wasu bishiyun kwakwar maza ne wasu kuma mata. Bishiyu maza suna duƙawa ga matan. Kuma har sai idan wani abu ya sadu daga namijin bishiyar kwakwar zuwa mace, sannan zata iya samar da kayan marmari. Duk da cewa dukkan tsirrai nada gaɓoɓin haihuwa kuma suna haihuwar, anfi faɗin haka akan bishiyun kwakwa kuma abinda yake wakana a tsakaninsu yana kamanceceniya da wanda yake afkuwa tsakanin dabbobi. Zancen na haƙiƙa kuma, akwai wani sashe mai farin launi a saman bishiyar da yake aiki kamar zuciyar dabba. Idan aka yiwa wannan farin sashe rauni ko a jiƙa shi da ruwa na wani tsawon lokaci, bishiyar kwakwar zata koka. An faɗa a cikin hadisi: **"Ku nuna ladabi ga ƙanwar mahaifinku, bishiyar dabino! Don bishiyar dabino ta farko an halicce ta daga sauran taɓon da aka halicci Annabi Adam alaihis-salâm' dashi."** Akwai yiwuwar wannan yayi nufin nuna masaniyar cewa bishiyar kwakwa mai albarka ita ce mafi matsayi a dukkan tsirrai.

Mafi ƙasƙancin halitta a cikin ƙabilar dabbobi shine wata halitta mai suna 'sponge' (saboda da tayi kama da yadda soso yake). Yana da farin launi kuma yana rayuwa a cikin kogi. Yana motsi cikin tsanaki da kula da kansa. Akwai dubunnan daɗaɗɗun halittu da suke rayuwa a cikin ruwa. Daga cikin kowanne jinsi an

halicci wani jinsin mai fifiko da haɓaka daga cikinsa. Tsarin fifikon nasu anyi bayanin sa a cikin litattafan kimiyyar halittu. Duk wani jinsi ya keɓanta da gaɓɓan cin abinci dana kare kansa daga barazanar wani abu. Misali, wasun su suna da kibau ajikin su don kare kawunansu, wasu suna da haƙora, ƙumba, ƙaho ko fiffike. Wasun su suna dogara da zafin nama wasu kuma suna dogara da wayo, misali, dila. Duk wani jinsi yana samun kariya shi kaɗai ko jinsin gaba ɗaya a dunƙule. Yawancin abubuwan dake ruɗar da hankalin mutum an basu ne a matsayin dabarun kare kai. Misali, ƙudajen zuma kamar injiniyoyi suna saƙa zuma a fasalin oktagon (ƙoko mai fasali kusurwa takwas). Idan kuma suna saƙa zumar a fasalin silinda, za'a samu ƙarin sarari tsakanin kowacce saƙar, wanda kuma sararin zai zamo mara amfani. Amma a fasalin oktagon babu wani sarari mara amfani da zai yi rara. Idan kuma a cikin fasalin murabba'i ne, girmansu da sararin su zai zamo ƙarami. Mutane sun san duk waɗannan ta hanyar karatu da neman ilimi. Ba za'a iya sanin su ba idan ba'a neman ilimi. Waye kuma ya koyar da dukkan wannan ga ƙudan zuma? Allâhu ta'âlâ ne ta hanyar Ilhama, abinda ake ganin "hikimace da Allah ya haliccesu da ita" a yau.

Idan muka nazarci dabbobi bisa la'akari da fifikon dake tsakaninsu, zamu cimma matsayar cewa mafi matsayin rukunin dabbobi, kuma don haka wanda yafi kusanci da mutum, sune dokuna, birrai, giwaye, da kuma, a cikin tsuntsaye, tsuntsun aku. Akwai mutane da yawa wanda fikirar birrai da giwaye ba zata gaza yin gasa da tasu ba. Darwin, masanin kimiyyar ƙwayoyin irin halitta, ya kasafta ahalin dabbobi daban-daban bisa la'akari da fifikonsu ga juna kuma ya lura cewa birai sune mafiya fifikon dukkan iyalan. Babu jimawa da jin wannan batu sai maƙiya addinin musulunci suka fara murza saƙar cewar Darwin ya rubuta wai dabbobine suka haɓaka zuwa manyan jinsunan daga zamani zuwa zamani, har suka rikiɗa suka komo "jinsin ɗan Adam na farko." Wasu masu rikitattar ƙwaƙwalwar, masana kimiyyar zamani na bogi, nan take suka fara amfani da wannan shaci faɗi wurin gamsar da sha'awar su ta son ɓatar da yayan musulmai ta hanyar musanta gaskiyar cewa Annabi Adam alaihis-salam (mutum kuma Annabi na farko) an halicce shi da taɓo. Abun tambayar ma shine, shin Darwin ya ambaci wata ƙa'idar nazari a

cikin littafinsa wadda za'a iya fassarawa da cewar dabbobi ne suka haɓaka zuwa manyan jinsuna. Abinda yace shine: “Akwai matakin tsarukan fifiko a tsakanin jinsunan dabbobi.” Ya rubuta cewar wanda suke a matakin ƙasa na halitta suna zamowa abinci ga wanda suke matakin sama. Wannan batun tuni malaman musulunci sun ambata kuma sun gano shi a baya kuma sun rubuta shi a litattafan su. Misali, Alî bin Amrullah ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ ya rubuta a cikin littafinsa tsarin fifiko dake tsakanin dabbobi. An haifeshi a shekarar 916 A.H., ƙarnuka da dama kafin Darwin, kuma ya mutu a shekarar 979 Hijrî [1570 A.D.]. Ya bayyana a fili cewa Darwin 1224 [1809 A.D] -1299 [1882 A.D]) ya tattaro nazarin sa ne daga litattafan musuluncin daya karanta.

A saman dabbobi za'a samu na can ƙasa a jinsin mutane. Wato mutanen dake rayuwa a cikin hamadu da dazuka irin waɗannan. Mafiya fifikon yan Adam sune masu rayuwa a cikin birane wanda ke tsakanin 23-66 a ma'aunin latitud.

Daɗin daɗawa, akwai bambance bambance tsakanin yan Adam ta fuskar ma'aunin ƙimar dukiyoyin su da kyawawan halayen su, bayan tsarin fifiko halittarsu. Wasu mutanen suna tattare ƙoƙarin su da fikirarsu cikin haɓaka fasaha, ta hanyar ƙirƙirar sabbin kayan aiki da injina. Wasu kuma, bayan fasaha, sun samu cigaba a ilimin manɗiƙi da hankali har ma da kimiyya da fasaha. Mafiya fifikon mutane za'a samu sun cigaba a kimiyya da fasaha har ma a kyawawan halaye da ɗabi'u. Sun cimma matuƙar matakin matsayin da yan Adam zasu iya kaiwa. Wannan matakin shi ake kira da "matakin kusanci da Allâhu ta'âlâ.” Mutanen da suka cimma mafifici mataki suna dagewa don wayar da kan mutane dake matakan ƙasa don su tashe su zuwa matakan sama. Mafifita a waɗannan mutane sune Annabawa 'alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât'. Sun samu daraja da kima ta hanyar karɓar saƙonni da umarni daga Allâhu ta'âlâ ta hanyar ɗan saƙo, Mala'ika Jibrîl alaihis-salam'. Saƙonni da hukunce-hukuncen da suke zuwa ta hanyar mala'ika Jibrîl ana kiransu da wahayi **(wahy)**. Annabawa sun shiriyar da yan Adam cikin turbar cigaba kuma suka ɗaga matakin mutuntakar su ta hanyar sanar dasu wahayin da yazo musu. Wannan turbar cigaba da Annabawa suka nuna ana kiranta da addini **(dîn)**. Manyan matakan matsayin da

mutanen da suka yi riƙo kuma suka samu cigaba a addini zasu iya cimma sun wuce na mala'iku.

Matsayin annabta guda huɗu ne. Matsayi na farko shine Annabi **(nabî)**; matsayi na biyu shine Manzo **(rasûl)**; matsayi na uku shine **Ulul'azm**. Annabawan Allâhu ta'âlâ irin su **Âdam**, **Nûhu**, **Ibrâhîm**, **Mûsa**, **Îsa**, da **Muhammad** alaihim-us-salâm' sune masu wannan matsayi. Matsayi na huɗu, wanda kuma shine mafifici, shine ƙarshen annabta (khâtam-ul-anbiyâ), wannan matsayi na Annabi Muhammad alaihis-salam' ne kaɗai. Ta hanyar yi masa kirari da wannan yabon, **"Ba don kai ba, ba don kai ba, da ban halicci kowa ba"**, Allâhu ta'âlâ ya bada shaida ta kansa wadda ta nuna fifikon mutane akan mala'iku.

Ɗan Adam yana rayuwa a bigiren dake haƙiƙanin tsakiyar gaba ɗaya halittu. Mutanen da suka daidata kansu zuwa ga musulunci suna samun ni'ima kuma su cimma matsayin da yafi na mala'iku, su kuma wanda su ka kauda kai daga musulunci sakamakon fantsama cikin ruɗin rayukan su ko ɓatawar mugayen abokan zama, suna nutsewa ga matakan da suka fi nasu na asali ƙasƙanci. Don, kamar yadda muka yi bayani a cikin wannan littafi a baya, ruhi jawhari ne, yayin da shi kuma jiki tarin sinadarai ne wanda siffofin su basa kama dana juna. Mutum kwatankwacin mala'ikune a ruhi, a jiki kuma yafi kusa da dabba. Mutumin daya ƙarfafi siffofin ruhinsa zai wuce mala'iku a falala. Domin ya yi yaƙi da ruɗin dake jikinsa kuma ya tarwatsa wani ɓarin halittar sa mara daraja, ya kuma sanya wannan tawaga mai tattauran ƙawazuci tayi haƙuri da kaɗaitaccen abokin adawarsu, duk da wahalar wannan gagarumin gumurzu. Mala'iku, maimakon mutane, basu da siffofin dabbobi wanda ke sa su manne da gangar jiki. Kyawun ɗabi'arsu an haliccesu ne tare da yanayin halittarsu ta mala'ika.

Idan mutum ya lalata zaɓinsa yabi gangar jikinsa kuma ya gamsar da ruhinsa, zai samu ci baya ga fiye da ƙasa dana dabbobi a daraja. Allâhu ta'âlâ ya shelanta kamar haka a aya ta ɗari da saba'in da tara cikin Sûrat A'râf da kuma aya ta arba'in da huɗu a cikin Sûrat Furqân: **".... su ba su zama ba face dabbobin gida suke — A'a sune mafi ɓacewa:....."** Alal haƙiƙa, dabbobi basu da hikima. Haka kuma ruhin su ba irin na mala'iku bane. Don haka ba zai zamo zunubi ba a gare su idan sun bi sha'awar su. Amma

tunda mutane an basu hasken hikima, ya zamo abun ƙi a gare su, subi son rayukan su da kaucewa daga turbar gaskiya.

Gauraye suke yayan Adam
Haɗi daga mala'ika dama dabba

Wanda yabi nasa mala'ikan
Zai fi nasa mala'ikan

Waɗanda suka zamo irin dabbobi
Za su zama ƙasƙantattu akan dukkan halittu!

Iska, abinci, ruwa, suttura, wurin kwana, wanda dabbobi ke buƙata su rayu, duk an halicce su don su zamo a shirye domin su.

[A cikin duk waɗannan buƙatun, wanda aka fi buƙata ba tare da jinkiri ba itace iska. Ba zasu rayuwa fiye da wasu mintuna ba tare da ita ba. Take zasu mutu. Da iska wata aba ce da za'a iya samu ta hanyar nema, ba zasu iya rayuwa zuwa tsawon lokacin da zasu same ta ba. Abinda ake buƙatarsa cikin ujila, sai Allâhu ta'âlâ ya halicce shi da tarin yawa a ko'ina don su samu damar cika huhunan su a cikin sauƙi. Saurin buƙatar ruwa bata kai ta iska ba wurin domin tafiyar da rayuwa. Mutane da dabbobi na iya rayuwa ba tare da shi ba, zuwa tsawon lokacin ba zai isa su nema kuma su same shi. Don haka, ya zama tilas a garesu su dage su neme shi. Tunda dabbobi basu da hikima kuma basa haɗa kai da juna, basa shirya abinci ko suttura domin kansu, haka basa dafa abincin su. Sakamakon haka suke cin ciyawa ko mushe. Suna jin ɗumi ne ta hanyar cusa kai a cikin gashin fuka-fukan su, ta ƙasa ko ta gashin jikin su. Hanyar da za su baiwa kansu kariya an halittamu su shi a matsayin gaɓoɓin jikin su. Don haka, basa buƙatar juna.

Yan Adam dole suyi tunani kuma su yi shiri a kan waɗannan gaba ɗayan su. Matuƙar ba suyi girbi sun gasa biredi ba, ba zasu iya magance yunwar su ba. Matuƙar basu murɗa zare, sun yi saƙa, sun ɗinka, ba zasu iya suturta jikkunansu ba. Haka ma sai sun haɓaka tunaninsu, sun koyi ilimin kimiyya sun assasa masana'antu kuma suyi amfani da fasahohi domin su kare kawunan su. Mutum shine taskar dukkan mafifitan siffofin da sauran jinsin dabbobi daban-daban suke dashi. Tilas yayi aiki

tuƙuru kuma yayi amfani da tunanin sa da hikimar sa wurin ɗiba daga waɗannan daskararrun mafifitan siffofi da aka ni'imtashi dasu. Mukullin da zai buɗe masa farin ciki da wanda zai buɗe masa halaka duk an danƙashi a hannun sa. Idan yayi amfani da tunanin sa da hikimar sa wurin neman turbar da zata kaishi ga farin ciki kuma yayi biyayya ga wannan turba, zai kutsa cikin falala da darajojin da aka kimsa a cikin yanayin halittar sa, ya tashi daga wannan taƙi zuwa wancan, ya shiga cikin duniyar mala'iku, har a ƙarshe ya cimma makomar sa, wato, soyayyar Allâhu ta'âlâ. Idan ba haka ba, wato, idan yabi ruɗin ransa, zai tsaya haka nan a yadda aka halicce shi, a cikin maƙasƙancin matsayin dabbobi. Yayin daya kama hanya zuwa ga makoma mara ɓullewa, zai zarme zuwa ga turbar zamewa, wadda a hankali zata jashi daga wannan masifa zuwa waccan, kuma a ƙarshe ya samu kansa a cikin mafi zurfi a lokunan cikin wuta.

Mutum yana da halitta mai ɓangare biyu. Yana buƙatar jagora wanda zai koyar dashi yadda zai gane ƙarfin cikin halittar sa kuma ya dage wurin ƙarfafar sa domin ya miƙe sama yayi nasara. Wasu yaran ana iya koyar dasu cikin sauƙi ta hanyar nasiha, magana mai taushi da kyaututtuka yayin da wasu kuma ana koyar dasu ta kakkausar hanya da ladabtarwa. Dole jagoran ya kasance ƙwararre sosai da zai iya gane yanayin yaron kuma yayi masa abinda ya dace, kodai ta magana mai taushi ko kaushi domin ya raine shi yadda ya dace. Idan babu jagora mai sanin makamar aiki, yaron ba zai iya koyon ilimi da kyawawan halaye ba da zasu sa shi yayi nasara. Jagoran da zai samar da ilimi da kyawawan halaye zai tseratar da yaron daga bala'o'i kuma ya sanya shi ya zamo mai farin ciki.]

Ka saurari wannan, ya kai wanda yayi zurfi a cikin shirme;
So yana da haske da kuma yana da hantsi
Zuciyar da babu so ita ce
Mai tauri kamar dutse da kuma ƙurzunu.

Sha'awoyin rai basu da komai
Mai kamanceceniya da soyayyar zuciya;
Kamar abinci ne babu gishiri,
Babu ɗanɗano, mara kwaɗaitarwa.

Idan so ne, zuciya za tayi ƙuna;
Amma shi rai a wannan magana:
A cikin guguwar hunturu
Mai mirginawa a cikin dauɗa.

Matuƙar zuciya ta ɗanɗani wannan so
Zata kasance mai ƙaunar Ubangijinta ta
Shi gangar jiki keji ne, ita kuma tsuntsu
Mai busa cike da so.

So wani abu ne mai tsarki;
A kira sha'awa haka ne, sosai,
A bisan kai mara gashi kuma makaho
Kamar kambin zinare, mai sheƙi.

KARIN BAYANI NA BIYU AKAN GABATARWA

A wannan sashen, za muyi bayanin abinda ke nufi ga ruhi ya samu cigaba zuwa ga matakan matsayi na can sama ko ya nutse zuwa matakan ƙasƙanci na can ƙasa.

Mun yi bayani a cikin littafin a baya, akan masu haddasa ruhi yayi sama ko yayi ƙasa. A wannan sashen, zamu faɗaɗa kuma mu warware akan wannan batutuwa. Duk wani jauhari yana da wasu siffofi wanda ake samun su a sauran jauharan. Nauyi da zurfi na daga cikin nau'in waɗannan siffofi. Kari akan waɗannan siffofi masu kamanceceniya, duk wani jauhari yana da wasu ƙayyadaddun siffofi daya keɓanta dasu, ta hanyar wanda kuma ake iya bambanceshi daga sauran. Misali, duk wani jauhari yana da matakin shiryuwa, yayin da su kuma masu ruwa-ruwa suka bambanta daga juna ta fuskar ƙarfin zafin tafasarsu da sanyayarsu, daskararrun sinadarai daban-daban na narkewa a matakin ƙarfin zafi daban-daban, kuma tsirkiyoyi suna bambanta akan tsawon kaɗawar su. Kamar haka dai, abubuwa masu rai suna bambanta ta yadda kowanne a cikin su yana da ƙayyadaddun ɗabi'u, siffofi da halaye. Misali, an san "foxglove" (wata irin shuka ce) bisa tasirinta ga zuciya. Ana bambance doki bisa biyayyarsa ga mahayinsa da karsashin sa wajen gudu, wanda sifa ce wadda ta hana ayi amfani dashi a matsayin dabbar ɗiban kaya ta musamman kamar jaki.

Mutane nada kamanceceniya da dabbobi ta fuskoki da dama da kuma kamanceceniya tsirrai da abubuwa marasa rai. Kari akan haka, mutane suna da siffofi da yawa wanda suke bambance su daga gare su. Kimar kasancewar mutum tana zuwa daga waɗannan sifofin. Mafi muhimmanci a waɗannan siffofi shine ikon fuskanta, ganewa ko nuduƙa (nutq). **"Nutq"** na nufin ikon iya magana, sai dai ba zamu tsaya akan ma'anar a cikin wannan maudu'in ba. Mutumin da bashi da harshe ba zai iya magana ba amma duk da haka mutum ne saboda yana iya ganewa da fahimta kuma zai iya tunani. Tsuntsayen aku suna iya magana sai dai ba mutane bane saboda basu da fahimta, ganewa, ikon yin tunani ko hikima. Wannan nuɗuƙar dai ita kaɗai, ita ke taimakawa da baiwar bambance ɗabi'u da ayyuka masu kyau daga kishiyoyin su munana. Allâhu ta'âlâ ya bada wannan baiwa ga mutane don samun ikon gane mahaliccin su. Ita qalbi da ruhi, ta hanyar amfani da wannan iko ta kan iya nazarin sararin samaniya, doron ƙasa, samaniya [har ma da dokokin nazarin kimiyyar "Physics (Fizics) " da "Chemistry (kemistiri)", da sauran ayyuka masu alaƙa da rayuwar ɗan Adam], kuma don haka ya gane wanzuwar Allâhu ta'âlâ da mafifitan siffofin sa. Don haka, ta hanyar bibiyar hukunce-hukunce da kaucewa hane-hanen musulunci, shi mai qalbi da ruhi yana cimma farin ciki a duniya da lahira, kuma ya kare kansa daga bala'o'i. Aya ta hamsin da shida a cikin Sûrat Zâriyat tana cewa: **“Ban halicci mutum da aljan ba sai don su bauta mini.”** Kalmar "bauta" da akayi amfani da ita a cikin ayar ya dace a fuskance ta a "sani". Alal haƙiƙa, an ƙirƙire mu ne don mu san kuma muyi imani da Mahalicci Allâhu ta'âlâ.

Sifa irin ta dabbobi da mutane keda ita, wato, sha'awa da fushi wanda yake sanyawa suyi kama da dabbobi suna yin hakane saboda ruhinsu na dabba. Waɗannan siffofin na dabbobi basu da wata daraja ga ruhin ɗan Adam. Suma dabbobi suna da waɗannan ɗabi’a; a zahiri ma, sunfi yawa a dabbobi fiye da mutane. Misali, shanu da jakuna suna cin abinci da shan ruwa fiye da mutane. Aladu da tsuntsaye suna da fifikon ƙarfin jima'i. Zakuna, ɓaunoni da giwaye suna da fifikon ƙarfi. Kerkecai da damisoshi suna da fifikon jarunta da iya faɗa. Ɓeraye, karnuka da maguna suna iya gani a cikin duhu da jin warin abu daga nesa. Duka waɗannan siffofin ba zasu taɓa zama kima ga yan Adam ba.

Da waɗannan siffofi wani sababin ƙima ne, da dabbobin da aka ambata a sama an sasu sunfi mutane kima da fifiko. Kimar mutane na zuwa ne daga abu guda biyu na ruhinsu, wato, qalbi da ruhi. Qalbi da ruhi, ta hanyar amfani da ikon nuɗuƙa, zasu gane kyawawan halaye da al'adu masu daraja, suyi riƙo dasu sosai ta hanyar amfani da hikima wajen aiwatar da aiki, kuma sannan, su kaucewa munanan halaye da ayyuka.

Imani da Allâhu ta'âlâ da ma'arifat (ilimin kusa) a gareshi wani abune mai sauƙin faɗe ba mai sauƙin aikatawa ba. Za'a iya cimma hakan ta hanyar imani da ma'anar muhimman ƙa'idojin imani guda shida **(âmantu)**. Na biyar a cikin waɗannan ƙa'idoji shine imani da ranar **Qiyama** da tashi bayan mutuwa.

Masu duhun kai suna cewa, “Anyi shela cewar ni'imomin aljanna naman tsuntsayene, kayan marmari, madara, tsantsar zuma, manyan gidaje, budurwayen aljanna da makamantan su wanda ke bada jin daɗi ga gangar jiki. Waɗannan abubuwa suna gamsar da sha'awa da kwaɗayin dabbobi. Tunda farin cikin ruhi ya dogara ga sanin Allâhu ta'âlâ da abubuwan da hikima ta yanke, jin daɗin ruhi zai gushe, sakamakon jibgin nauyin jin daɗin dabbobi. Saboda haka, shin wannan muhawarar (ta hanyar amfani da kalmomi guda don a nuna ta ukun gaskiya ce) ba zata kaimu ga matsayar cewa mutane masu daraja na duniya kamar Annabawa alaihim-us-salawât-ü-wa-t-taslîmât’, waliyyai, da malamai rahimahumullâhu ta’âlâ’, za suyi rayuwa, a lahira, wadda ta dace da masu ƙasƙanci, don su tseratar da kansu daga kalma mai illa ta 'ruhin dabba'? Kuma ma ai domin jiki ya more jin daɗin aljanna sai yasha wahala da fari. Gangar jiki bata buƙatar komai sai idan tana cikin matsuwa. Alal misali, har sai idan anji yunwa ne sannan za'a ga ranar ci da sha. Ba tare da gajiya ko jin bacci ba, mutum ba zai ga ranar hutu da jin daɗin bacci ba. Tunda kuma babu rashin hutu a aljanna, akwai yiwuwar gangar jiki ba zata more waɗannan jin daɗin ba.” Ibn Sina, sanannen masanin falsafar nan da aka tarbiyyantar a cikin al'adar musulmai, a cikin litattafan sa **Shifâ** da **Najât**, ya furta imanin sa da ranar al-Qiyama, sai dai a wani littafin mai take **Muâd** ya janye. Wani malamin kuma, Nasîruddin al-Tûsî, a wasu sassan littafinsa **Tejrîd**, yayi

rubutu akan tashi bayan mutuwa; sai dai a wasu sassan yaci karo da abinda ya rubuta da fari.

Dukkan muminai sun haɗu akan cewa gangar jiki zata tsayu a ranar lahira. Sai dai abinda yake ba daidai ba shine a ɗauka cewar jikine kaɗai zai iya more jin daɗin gidan aljanna. Da zarar ruhi ya fara samun cigaba a duniya, zai cigaba da wannan cigaba hatta bayan ya fita daga jiki har zuwa ranar al-Qiyama. A cikin aljanna, za'a sake gina gangar jiki don ayi rayuwa marar ƙarshe kuma zai zama mai bambanci daga kalar gangar jikin duniya. Rayuwa bayan mutuwa zata fara daga sake haɗuwar ruhi da gangar jiki bayan an sake gina shi don rayuwa marar ƙarshe. Jin daɗi da morewa wanda ruhi zai ɗanɗana zasu sha banban daga waɗanda ake gabatarwa gangar jiki don ya nishaɗantar da kansa a lahira. Mutane masu fifikon samun falala a cigaban ruhi zasu bada muhimmanci ga jin daɗin ruhin. Kuma jiye-jiyen daɗin baza ma a haɗasu dana gangar jiki ba a fifiko. Daga cikin ni'imomin aljanna, jin daɗin ganin Allâhu ta'âlâ zai zamo maƙura kuma mafi zaƙin jin daɗi ga ruhi. A faɗin wasu malaman addinin musulunci, mai yiwuwa ne ga wasu daga cikin zaɓaɓɓu, misali (waɗanda suka cimma matsayi a ruhi har suka samu ikon sanin Allâhu ta'âlâ ta hanya mafi kyau da mutum zai iya sanin sa, wanda kuma saboda haka ake kira da) âriifs, su shiga cikin aljannar ruhi su ɗanɗani wasu daga cikin jiye-jiyen daɗinta yayin da suke raye a doron ƙasa. Ba za'a taɓa samun jin daɗi irin na aljanna ba ga gangar jiki matuƙar muna raye a wannan duniya. Jiye-jiyen daɗin aljanna nada bambanci daga jin daɗin duniya. Su ba irin jiye-jiyen daɗin duniya bane. Allahu ta'âlâ ya halicci wasu jiye-jiyen daɗin a doron ƙasa wanda furuci a kansu kamar na jiye-jiyen daɗin aljanna ne don mu ɗan samu ɗigon ɗanɗano ko masaniya akan jin daɗin aljanna ta hanyar ƙiyastawa. Don haka ya umarce mu da muyi aiki kuma mu dage don mu samu waɗannan jin daɗi. More jin daɗi a cikin aljanna ba lallai yana buƙatar sai mutum yasha wahala da fari bane. Ginin gangar jiki a aljanna ba zai zamo iri ɗaya da ginin gangar a duniya ba. Gangar jikin duniya an halicce tane da ginin daya dace da taƙaitacciyar rayuwa. Bisa kimani zai iya kaiwa tsawon shekaru ɗari. Gangar jikin da zamu samu a cikin aljanna zata zamo mai ginin da zai kai har abada. Kamanceceniyar dake tsakanin jikunan guda biyu kamar wadda ke tsakanin mutum da

taswirar sa a jikin madubi ne. Hankalin mutum ba zai iya hasashen halittun lahira ba. Hankali yana iya fuskantar abubuwan da zai iya tsinkaye ne kaɗai ta hanyar gaɓɓan azanci, kuma zai iya ganin abubuwan da suke iri ɗaya dasu ne kaɗai. Zai zamo bahaguwar ɓacewa idan muka yanke hukunci akan jiye-jiyen daɗin aljanna, wanda bamu sani ba kwata-kwata, ta hanyar kwatanta jin daɗin duniya, wanda sune wanda muka sani a matsayin morewa.

A faɗin wasu manyan shugabannin sufanci (Tasawwuf) da yawancin malaman addinin musulunci 'rahimahumullâhu ta'âlâ', a cikin wannan duniyar tamu akwai wata duniyar ta uku wadda ake kira da duniyar kama **('âlam-i-mithâl)**. Maimakon wannan duniyar ta masu gangar jiki, ita waccan duniyar bada ƙwayoyin halitta aka yita ba. Haka kuma bada sinadarai aka yita ba kamar duniyar ruhi. A wasu kalmomin, ita ɗin ba jauhari bace. Ta kasance wani abu a tsakan-kanin biyun. Halittun dake cikin duniyar suna kama da halittun wannan duniyar ta cewar ginin jikin su an yishi da abubuwa wanda zasu iya rabuwa zuwa ƙananan abubuwa. Abinda yasa suka zamo na daban kuma shine basu da nauyi kuma basa mamaye sarari. Duk abubuwa masu gangar jiki da ma'anoni da suka wanzu a duniyar nan suna da mai kama dasu a waccan duniya. Irin ruwan da yake can shine irin wanda yake nan. Ilimin da yake a wannan duniya madara ce ke wakiltar sa a waccan duniyar. Kyawawan ɗabi'u da ayyuka masu kyau a wannan duniyar suna bayyana a matsayin kankana, furanni da daɗaɗan kayan marmari a waccan duniyar. Munanan halaye da ɗabi'u a wannan duniya suna bayyana a can a matsayin duhu, macizai, kunami da abubuwan dake haifar da haɗari da damuwa ga yan Adam. Mafarkan da mutane ke gani a cikin bacci daga waccan duniyar suke. A faɗin manyan shugabannin sufanci (Tasawwuf) rahimahumullâhu ta'âlâ', ita ma waccan duniyar an raba ta zuwa duniyoyi guda biyu. Idan waɗannan manyan malaman Sufanci suka kutsa cikin wannan duniya ta hanyar hasashe, ana kiranta da duniyar kama wadda ta dogara da hasashe." Idan kuma suka shiga waccan duniya bai yiwu ba ta hanyar hasashe ko ta hanyar sauran gaɓɓan azanci na ciki, wanda ke nufin an hankalto ta ne kawai, ana kiranta da "cikakkiyar duniyar kama". [Batun 'âlam-i-mithâl' anyi cikakken bayaninsa a littafin **Maktûbât**, by Imâm Rabbânî 'quddisa sirruh', a cikin

wasiƙa ta hamsin da takwas ta mujalladi na biyu. A ɗaukar yaren Turkanci yana a cikin babi na talatin da tara na sashe na farko a cikin littafin nan na Yaren Turkanci **Se'âdet-i-ebediyye**. (An fassara wasiƙar zuwa Yaren Turanci ma, kuma tana cikin babi na talatin da tara a farkon juzu'in littafin "Endless Bliss", ɗaya daga cikin wallafe-wallafen Hakîkat Kitabevi, Istanbul, Turkey.)] Wasu daga cikin manyan malaman Sufanci (Tasawwuf) sunce sun kutsa cikin waccan duniyar ta hanyar ƙaddamar da dabarun horon kai da ake kira da riyâzat da mujâhada (wanda muka fayyace a cikin littafin a baya), kuma suka rawaito abinda suka gani a waccan duniya. Malaman addini ma sun tabbatar da wanzuwar wannan duniya ta uku kuma sun shelantar da wasu daga cikin sirrikanta. Abdullah ibn Abbâs 'radiyallâhu 'anhumâ' yace, "Akwai wata duniyar bayan wannan duniyar da muka sani. Duk wani abu dake wannan duniya yana da mai kama dashi a waccan duniyar. Alal haƙiƙa ma, akwai wani Abbas ɗin bayan ni a waccan duniyar."

Manyan ƙwararru a Sufanci rahimahumullâhu ta'âlâ' suna cewa idan mutum ya mutu ruhin sa yana fita daga jikinsa. Ayyukan alherin daya aikata yayin da yake da rai da kyawun halinsa sai su rikiɗar da kansu su bayyana a matsayin haske, furanni, yan matan aljanna, manyan gidaje, da lu'u lu'u. Jahilcin sa, karkacewar sa da yanayin sa mara kyau zasu rikiɗar da kansu su bayyana a matsayin duhu, kunami da macizai. Muminin ruhi wanda ya aikata ayyuka masu kyau kuma yake da hali mai kyau yana shirya waɗannan jiye-jiyen daɗin da zai more a gidan aljanna kumaya kaisu can. Kafirai da fasiƙai suna shirya wuta da azabun wuta kuma su kaisu can. Ruhi, yayin rayuwa a wannan duniyar ba zai iya fuskantar jibgin da take ɗauke dashi ba. Shaƙuwar sa da gangar jiki da ruɗin duniya na hana shi ganin ya fuskanci yanayin. Waɗannan shamakan zasu kauce yayin da ruhi ya fita daga cikin jiki. Sannan zai fara ganin abubuwan da aka faɗa a sama na kyawawa ko munana lodin sa. Rayuwar mutum a doron ƙasa tana kama da rayuwar wanda yasha giya ya bugu, mutuwa kuma ita ce dawowarsa cikin hayyacin sa. Yayin da mutum yake a buge, mutanen da suke son sa zasu ringa faɗa masa abubuwa ko su bashi kyaututtuka ko mai yiwuwa ma abubuwa marasa kyau su faru dashi. Ba zai ji wani abu ba, koda kunami da macizai ne suka shiga ƙasan rigar sa, saboda halin da hankalin sa yake ciki. Sai dai

da zarar ya dawo hayyacin sa, zai gane komai. Yanayin iri ɗaya ne dana duniyar kama. Sa’daddîn-i Taftâzânî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ a cikin littafin sa **Sharh-i-maqâsid**, bayan bayanin duniyar kama, yana cewa saboda babu hujjar da za'a iya tabbatar da waɗannan abubuwa, malaman ƙwaraj basu mayar da hankali kansu sosai ba. Abinda yake nufi da "malaman ƙwarai" shine malaman dake ƙoƙarin sanya zuciyar su ta karɓi abubuwa wanda hankalin ɗan Adam zai iya fahimta. Abinda zai dace da mai bibiyar ruhi, kuma dai, , shine kada ya musanta abu mai wahalar fahimta kawai saboda ya kere sanin sa. Alal haƙiƙa, Ibni Sînâ, shugaban mabiya akan fahimtar ruhi, yace; " Idan ba za'a iya tabbatar da cewar wani abu ba zai yiwu ba, bai kamata ace ba zai yiwu ba. Don musanta abu ba tare da tabbatar da hujjar rashin kasancewa abinda ba zai yiwu ba, kamar mutum ya musanta abinda ba zai iya ganewa bane, abun kunya a kimiyyance.”

Shihâbud-dîn al-Suhrawardî ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ tare dashi yace, "Masu ilimin taurari sun ce miliyoyin taurari ne suka haɗu wuri guda domin samar da tsari. Duk wani tsari yana motsi a cikin sarari ba tare da wani katse hanzari ba. Mutane suna karɓar bayanan su duk da cewa basu ga al'amarin ba. Haka ma bayanan da manyan malaman Sufanci suka bayar dangane da duniyar kama da ruhika kamata yayi a karɓe su ba tare da gani da ido ba, tunda wani abu ne wanda waɗancan manyan likitocin ruhin masu ƙwarewa ta musamman suka tsamo ta hanyar (dabara wadda suka gudanar da tsarkakakkiyar zuciyar su wadda ake kira da) kashf." Zai zamo fifikon hikima a yadda da mutanen da suka sanar akan wani abu, maimakon wanda bibiyar masu inkari a makance. [Mutumin da yake da hankali da ilimin kimiyya kai tsaye zai gane kuma ya tabbatar da wanzuwa da kaɗaitar Allâhu ta'âlâ. Imani da lahira (akhirat) al-amari ne na daban. Mun yi imani da lahira saboda Allâhu ta'âlâ ya sanar damu game da ita.]

ILIMIN ƊABI'U DA KOYAR DA KYAKKYAWAR

TARBIYYA A MUSULUNCI

Ilimi wanda ya sanar damu game da ayyukan **ƙalbi** da **ruhi** shi ake kira da **"Ilimin Ɗabi'u"**. Malaman mu sun sanar damu game da halaye da ayyukan mutum yayin da yake shi kaɗai a cikin sassa guda tara. A cikin wannan littafin za muyi bayanin guda shida kawai.

SASHE NA FARKO

A wannan sashen, halaye har ma ayyuka masu kyau da marasa kyau za muyi bayanin su. Hali **(huy)** wani sashe ne **(malaka)** na qalbi da ruhi. Ta wannan sashen, suna aiwatar da ayyuka haka-siddan ba tare da lura ko shiri ba. Halayen yau da kullum da aka dauwama cikin aikata su ana kiran su da baiwoyi, yayin da ita kuma al'adar yau da kullum ta wucin-gadi ana kiranta yanayi (hâl). Alal misali, yin dariya ko jin kunya yanayi ne **(hâl)**. Karamci da jarumta kuma baiwoyine. Idan muka ce halaye, muna nufin baiwa. Aikata ayyuka masu kyau lokaci zuwa lokaci baya mai dasu halaye, sai dai yin su akai-akai shi ke sawa. Idan yana yawan aiwatar da ayyukan sadaka, za'a ɗauke shi a mutum mai karamci. Amma idan mutum ya aikata ayyuka masu kyau ta hanyar tursasa kansa, ba'a ɗaukarsa a mutum mai karamci. Sai idan yana aikin ayyuka masu kyau haka-siddan, babu tsayawa, cikin yadda da amincewar sa, a sannan ne zai zamo mutum mai karamci.

Halaye suna zamowa hanyar aiwatar da ayyuka masu kyau ko marasa kyau. Wasu lokutan suna haifar da ayyuka wanda su ba masu kyau ba kuma ba marasa kyau ba. Yanayi na farkon ana kiransa da nagarta **(fazîlat)**. Karamci, jarumta da kirki duka kyawawan misalai ne na wannan. Yanayi na biyu ana kiran sa da mummunan hali, ta'ada mara kyau, mugun hali, ko ɗabi'a mara amfani, kamar rowa da ragwanci. A yanayi na uku, idan ya kasance aikin bai kasance nagarta ko mugunta ba; ko ya zamo sana'a da aikin hannu kamar ɗinki da noma. A cikin wannan littafi, za muyi bayanin yanayi na farko dana biyu.

Kamar yadda muka nuna a ƙarshen gabatarsa, qalbi da ruhi suna da ƙarfin iko guda biyu. Na farko a wannan iko shine ƙarfin fuskanta **(quwwat al-'âlima** ko **mudrika)**. Wannan iko an kira shi da hankali da nuɗuƙa **(aql, nutq)**. Qalbi da ruhi suna gane abubuwa wanda za'a iya gane su ta hanyar amfani da hankali ta hanyar wannan iko. Karfin iko na biyu shine wanda ke haddasa abubuwa su faru - ƙarfin sababi ko sanadi **(quwwat al-'âmila)**. Kowanne iko yana da sassa biyu. Sashen farko na ƙarfin fuskanta, wanda ake gane shi a matsayin hankali, shine hikimar nazari **(hikmat al-nazarî)**, sashe na biyu kuma shine hikimar aiwatarwa **(hikmat al-'amalî)**. Sashe na farko na ƙarfin sababi **(quwwat al-'âmila)** shine sha'awa **(shahwat)** wani makamashine wanda ke biɗar abubuwan jin daɗi da faranta rai. Sashe na biyu na ƙarfin sababi shine fushi **(ghadab)**, wani makamashine wanda yake ɗauke mutum ko ya kautar dashi daga abubuwan da baya so. Waɗannan ƙarfin iko guda huɗu suna samar da ayyuka daban-daban. Idan ayyukan na hankali ne, marasa aibu, yantattu daga kasawa da tsaurarawa, to halin daya aiwatar dasu ana kiran sa da nagarta **(fazîlat)**. Halin da yake aiwatar da ayyuka masu tsaurarawa ko aibu shi ake kira da mugunta **(razâlat)**. Idan aka haɓaka ilimin nazari yadda ya kamata, wannan halin shi ake kira da adalci **('adl)**. Idan akan haɓaka sha'awar dake cikin qalbi da ruhi, wannan halin shi ake kira da kamewa ko kamun kai. Idan aka haɓaka fushi yadda ya kamata, wannan hali shi yake zamowa ƙarfin hali. Waɗannan halaye guda huɗu sune ainahin dukkan kyawawan ayyuka. Adalci baya taɓa yin yawa ko yayi kaɗan, amma sauran guda ukun zasu iya zamowa sunyi yawa ko sunyi kaɗan. Idan suka kasance haka kuma, sun zamo mugunta. Idan hikimar nazari tayi yawa, ana kiranta da yawaita magana **(jarbaza)**. Idan kuma tayi kaɗan, ana kiranta da wawanci **(balâdat)**. Kamar yadda muka zaiyano a baya, cewa ba zai yiwu adalci yayi yawa ko yayi kaɗan ba; amma kuma yana da kishiya, wanda ake kira da zalunci **(zulm)**. Idan kamewa ko kamun kai yayi yawa ana kiran sa da lalata **(fujûr)**. Idan yayi kaɗan, ana kiransa sangarci **(humûd)**. Idan ƙarfin hali tayi yawa ana kiranta da kaushin hali **(tahawwur)** yayin da kuma idan tayi kaɗan ake kiran hakan da ragwanci **(jubn)**. Ma'anonin waɗannan nau'ikan halaye an aro su daga littafin Ihyâ-ul-'ulûm-ud-dîn, na Hadrat Imâm

Ghazâlî. An rubuta su ma a cikin littafin **Hadîqat-un-nadiyya**, na Abd-ul-ghanî Nablusî (d. 1143 [1731 A.D.], ɗan garin Damascus). Littafin farko da Arabiyya aka rubuta shi kuma an sake fitar dashi bisa ɗaukar nauyin Hakîkat Kitabevi, dake garin Istanbul. A faɗin wasu malaman, samun gaurayen kamewa, hikima da jarumta a matakin daya dace yana haifar da adalci.

Mutumin da yake da halayyar yawan magana (jarbaza) yana amfani da hankalin sa, da ƙarfin ruhin sa, wurin zamba, yi da mutane, da shashanci. Mutumin da yake da halayyar wawanci ba zai iya tantance zahiri ko ya bambance mai kyau da mara kyau ba. Mutumin da yake da halayyar kaushin hali (tahawwur) yana saka kansa cikin haɗari ta ƙoƙarin yaƙar abokin gwamin da ya fishi ƙarfin iko. Mutumin da yake da hallin ragwanci bashi da haƙuri da juriya, saboda haka kuma ba zai kare haƙƙoƙin sa ba. Mutumin da yake da halin lalata, yana aikata ayyukan da ba'a so (makruh) a cikin addini ko wanda aka hana (harâm) a wurin ci, sha, da aure, kuma yana samun jin daɗi daga munanan aiki marasa kyawun gani. Mutumin da yake da halayyar sangarci ko lalaci zai zama rashin kula da jin daɗin da suka halatta (kamar jima'i da matar Sunnah), sakamakon haka kuma kodai ya jawowa kansa lalacewa ko ya kawo ƙarshen yaɗuwar zuriyarsa.

Halaye guda huɗu (na nagarta) da aka ambata a sama sune ainahin duk sauran halayen nagarta wanda yan Adam suka yi riƙo dasu. Kowa yana tunƙahon samun wannan halaye guda huɗu. Hatta wanda ke taƙama da darajar kakannin su da magabatan su suna nufin cewa suna da waɗannan muhimman halayen nagarta ne.

SASHE NA BIYU

Zamu yi bayanin rassan dake ƙarƙashin sassan muhimman halaye a wannan sashen. Ɗabi'un da suke fita daga cikin wannan muhimman halaye yawan su ya wuce a iya ƙirga su, ko a auna su, ballentana ayi bayanin su. Zamu ambaci iyaka wanda aka fi sani wanda kuma malaman musulunci masu ƙwarewa ta musamman a nazarin kyawawan halaye suka kawo.

Halayen nagarta guda bakwai sun samo asali daga cikin hikima **(hikmat)**.

1 - Na farko shine basira. Ita ɗin baiwa ce, wato hali (malaka). Ta hanyar amfani da ita kuma, mutum yana iya tsamo abinda bai sani daga wanda ya sani. Mutum zai iya tattare hujjoji sannan ya cimma matsaya game da wani maudu'in bincike. Haɓaka wannan baiwa yana buƙatar nazarin maudu'in dake koyar da yadda ake cimma matsaya game da haƙiƙanin da ba'a da masaniya akai ta hanyar duban waɗanda ake da masaniya akai ta hanyar ƙiyasi, da kuma iya warware matsalolin lissafi da reshen sa na jometri (wato lissafin abubuwa masu fasali ko kusurwoyi).

Yan Adam suna da matakan basira daban-daban. Mafi girman mataki a basira ana kiran sa da ɗan baiwa. Basira ana aunata ne ta hanyar gwaji. Ɗaya daga cikin mashahuran masana likitancin ƙwaƙwalwa na ƙarni na ashirin, Ba'murke ne mai suna Terman [Har lokacin da ake rubuta wannan littafi Terman yana da rai, wato shekarar 1380 Hijrî, 1960 A.D.] yace a tarihance, Turkawan Daular Uthmaniyya ne suka fara auna matakin basira. Rundunar sojojin Uthmaniyya suka danno cikin Turai, suna mamaye ƙasa bayan ƙasa. Sunje bakin ƙofar birnin Vienna. Kuma sun san cewa idan suka mamaye birnin Vienna, zasu samu sauƙin mamaye sauran nahiyar Turai. Sojojin daular Uthmaniyya na son kawo wayewar musulunci zuwa Turai ne a lokacin. Hasken ilimi, koyo da kyawawan halaye suna haskaka ƙasashen da suka yi baƙi daga duhun kiristanci, kuma suna yaɗa rayuwa, mutuntaka, lumana da farin ciki. Tsawon ƙarnika, azzalumai, yan jari hujja, da malaman coci suke bautar da al'ummar turawa maƙasƙanciya wadda bata waye ba. Amma da gabatar da adalcin addinin musulunci, ilimi da kyawawan halaye, aka ringa ceto al'ummar turawa da basu haƙƙoƙin su na yan Adam. Sai dai azzaluman, musamman malaman cocin Kirista suka dage iyakar ƙoƙarin su wurin adawa da rundunar daular Uthmaniyya. Wani dare, sai wakilin Birtaniya dake Istanbul ya tura shahararriyar wasiƙar nan zuwa London. A cikin wasiƙar ya rubuta: **Eureka!.....Eureka!....** Na gano dalilin nasarar sojojin daular Uthmaniyya. Na samu hanyar da zan dakatar da haɓakar cigaban rundunar sojansu. Sai kuma ya rubuta kamar haka:

"Sojojin daular Uthmaniyya a ƙasashen da suka mamaye, ba tare da wariyar ƙasa ko addini ba, suna gwada basirar zaɓaɓɓun

yara da zaɓar waɗanda suka fi kaifin basira, su ilimantar dasu a makarantu (madrasa) bisa koyarwar kyawawan halaye musulunci. Sannan kuma suna zaɓar wanda suka fi kowanne basira cikin waɗannan zaɓaɓɓun yara dake makaranta, su ilimintar dasu a manyan kimiyyoyi da fasahohin lokacinsu a kwalejin **"ANDARUN"**, wadda makaranta ce ta musamman a gidan Sultan (sarki). Kwamandojin sojojin su duka an yaye su daga wannan makaranta ta musamman kuma suna da kaifin basira. Waɗancan wayayyun manyan ministocin da suka cimma gaci, Sokullus da Koprulus duk an ilimantar dasu ta wannan hanya. Ta hanyar da za'a iya dakatar da haɓakar cigaban rundunar daular Uthmaniyya kaɗai kuma a tseratar da Kiristanci shine a ayi bita da ƙulli da lalata nagartar wannan ilimi a wannan makarantu na musamman ta hanyar aikin sirri ta bayan fage." Bayan wannan wasiƙar ne Birtaniya ta assasa sabuwar hukumar lura da sashen Mulkin Mallaka. Kuma yan leƙen asirin da aka horar a wannan hukuma da mishan ɗin Kiristanci da marasa addini sai suka tattare ƙarfi wuri guda don su ƙullawa jami'ai tuggu ta hanyar ƙarairayi, zamba da alƙawuran rayuwar mai yalwa a Daular Uthmaniyya. Suka yi amfani da tasirin ikon su akan manyan hukumomi domin waɗannan sojan hayar su samu manyan muƙamai a cikin gudanarwar gwamnati. Kuma ta hanyar waɗannan la'annun karnukan farauta suka yi ƙoƙarin hanawa da cire wasu daga cikin mafiya muhimmanci a darussan karatu kamar kimiyya, kyawawan halaye, da ilimin addini a waɗannan makarantu domin waɗanda aka yaye daga cikin su, su rasa ilimin da ake buƙata wurin gudanar gwamnati cikin nasara. Sun cimma manufar su bayan sauye-sauyen manhajar gudanar da siyasa a shekarar 1839. Sakamakon haka, aka rusa daular Muslunci kuma hasken farin ciki da lumana wanda musulunci ke bayarwasuka dushe.

2 - Kaifin tunani (sur'at-i-fahm, ana kuma kiran sa da **sur'at-i-intiqâl**): Sauri a cikin tunani da zafin nama a cikin aiki a lokacin ujila, yayin martani ga ƙalubale ko tattaunawa ko muhawara. Wannan baiwar tana taimakawa wurin gane yadda za'a maida martani ta hanya mafi kyau da sauri a duk lokacin da yanayi ya buƙaci haka. Lokacin da mutumin daya ni'imtu da wannan baiwar yaji wani abu, yana saurin tsinkayar kishiyar sa. Basira tana da alaƙa da tunani da bincike. Tana bincikar sanannan abu a cikin

daƙiƙu kuma ta samo wani sakamako da ba'a sani daga abun ba. Kaifin tunani na nufin wasu abubuwan bayan tunani da bincike, misali, sauri wurin fuskantar dangantakar abubuwa da yanayin da ake nazari.

3 - Kaifin hankali **(safâ-adh-dhihn)**: Saurin fuskantar bayanai ko sakamakon da ake buƙata da samo su.

4 - Sauƙin koyo **(suhûlat al-ta’allum)**: Daidaituwar nutsuwar tunani duk da abubuwa masu janye hankali.

5 - Kiyaye iyaka **(husn al-ta’aqqul)**: Tsayawa a cikin da'ira da iyakoki yayin koyon muhimman abubuwa; kiyayewa daga yin abu ya wuce kima. Mutumin da yake da wannan baiwa ba zai ƙyale muhimman abubuwa ba, ba zai saka kansa a cikin abubuwa marasa amfani ba, kuma ba zai ɓata lokacin sa ba.

6 - Hadda **(tahaffuz)**: Rashin mantuwa. Ruhi baya manta abubuwan daya fuskanta kuma ya gane.

7 - Tunowa **(tadhakkur)**: Iya tuno abubuwan da mutum ya haddace.

KARFIN HALI YANA SAMAR DA HALAYEN NAGARI GUDA GOMA SHA ƊAYA:

1 - Maida hankali: Kin bari a faɗa cikin ƙawa-zucin motsin rai kamar jin daɗi yayin da aka yabi mutum da jin haushi idan aka soki mutum. Mutumin da yake da wannan baiwar yana ɗaukar mai kuɗi da talaka duk ɗaya kuma baya nuna wariya tsakanin murna da abin fushi. Aikin sa da ƙoƙari basa girgiza daga sauyi a ciki muhallin sa ko yayin tsanani ko yanayin tsoro.

2 - Jarumta (Najdat): Haƙuri da juriya yayin yanayin tsoro da lokutan tsanani da ƙin yin ƙorafi da ƙin yin abinda bai dace a waɗannan lokuta.

3 - Himma (himmat): Mutumin da yake da baiwar himma baya damuwa da matsayin, muƙami, ƙarin girma ko rage matsayi.

4 - Juriya (thabât): Jurewa tsananin dake kan turbar cimma manufar mutum; yaƙi da tasgaro da ƙalubalen akan hanyar cimma nasara.

5 - Taushin hali (hilm): Nutsuwar ruhi; zamowa mai sauƙi da taushin hali da kaucewa fushi.

6 - Nutsuwa (sukûn): Samun isasshen ƙarfi, juriya da dauriya a lokacin yaƙi yayin bada tsaro ga ƙasa, addini, daga ƙasar abokan gaba, da ƙin zamowa abun yiwa dariya ga maƙiyi.

7 - Nagarta (shahâmat): Karfin burin aikata ayyukan alheri da cimma babban matsayi; haka ma burin a tuna da mutum a matsayin nagari, da dagewa akan aikata ayyukan alheri domin samun lada (thawâb) ranar lahira.

8 - Dauriya (tahammul): Tabbatuwa akan tafarki miƙaƙƙe wurin haɓaka ɗabi'u da aiwatar da ayyukan alheri duk da yawan ƙalubale.

9 - Kan-ƙan da kai (tawâdu'): Kaucewa fariya da taƙama ga talakawa wanda basu da abun duniya. Don, duk abinda mutum yake dashi da sunan abun hannu ba komai bane face baiwa ce ta Allahu ta'âlâ. Shi ba komai bane. Ya kamata masu dukiya da matsayi a gidan duniya su ƙanƙan da kawunan su ta hakan zasu samu lada (thawâb). Nuna ƙanƙan da kai domin cimma wani abun duniya ko gujewa wani tsanani ana kiran sa da bambaɗanci **(tabasbus)**. Misali wannan shine ƙanƙan da kan almajiri, wanda kuma zunubi ne.

10 - Kima (hamiyyat): Kin kasancewa mai rauni wurin karewa da bada tsaro ga ƙasar mutum, addininsa, da ƙimarsa; tattara gaba ɗaya ƙwarewar mutum, ƙarfin sa da ƙoƙarin sa akan wannan aiki.

11 - Kawar da kai (Riqqat): Kin damuwa game da matsalolin da mutane suka haddasa. Bai dace ɗabi'ar mutum da yanayin sa su canza ba saboda matsalolin da wasu mutane suka hadda sa. Bai kamata mutum ya dakata da aikata ayyuka masu kyau ba saboda takura da tsangwamar da yake fuskanta daga wasu ba.

KAMEWA (IFFAT) TANA HAIFAR HALAYE NAGARI GUDA GOMA SHA BIYU:

1 - Kunya **(hayâ)**: Jin kunya idan mutum ya aikata ayyuka marasa kyau.

2 - Biyayya **(rifq)**: Ma'anar wannan kalmar a cikin adabi shine tausayawa mutane da taimaka musu, amma ma'anarta ta

musamman a ilimin kyawawan halaye shine biyayya ga dokokin musulunci.

3 - Shiriya **(hidaya)**: Kuƙewa wurin zamowa musulmin ƙwarai.

4 - Son zaman lafiya **(musâlamat)**: A lokacin rigima da tashin hankali, musulmi saboda nagartar sa yana zamowa mai sauƙin a yarda dashi kuma mara son jidali da musu ko ya zamo mai kaushi.

5 - Kwantar da hankali: Samun iko akan son zuciya; juya buƙatun ran idan ya tumbatsa da sha'awa.

6 - Haƙuri **(sabr)**: Domin kaucewa ayyukan da basu halatta ba (harâms) da turke buƙatun rai, wanda zasu bawa mutum kariya daga aikin dake janyo zubewar kima. Haƙuri kala biyu ne. Na farko shine haƙuri daga aikata zunubai. Wato shaiɗan, mugayen abokan zama, da ran mutum na ƙarfafar mutum ya aikata zunubai. Kaucewa raɗarsu aikine mai albarka wanda ke kawo lada (thawâb) da yawa. Wannan shine misalin haƙuri daga aikata zunubai. Haƙuri nau'i na biyu shine na zama cikin nutsuwa da ƙin hargowa yayin da wani bala'i ya afku. Mutane da yawa wannan nau'in haƙurin ne ke zuwa ran su idan aka ambaci kalmar haƙuri. Irin wannan haƙurin shima yana kawo lada mai yawa. Kuma wajibi **(fard)** ga mutum ya aiwatar da duka nau'in haƙurin guda biyu.

7 - Haƙuri da kaɗan **(ƙana'at)**: Haƙuri da mafi ƙanƙanta na daga abinda mutum ya samu na tallafar rayuwa (nafaka) kamar cin abinci, shan ruwa, sanya suttura, da wurin kwana, da haƙura da iya wannan. Bama nufin mutum yaƙi karɓar wata kadara ko dukiya. Ana kiran hakan da taqtîr kuma zunubine. Daga musulunci har hikima basa son haka. Haƙuri da kaɗan hali ne nagari. [Abubuwan laluri da suke muhimmai domin tafiyar da rayuwa, misali, aci don kada a mutu ko bawa jiki kariya daga halaka, ana kiransu da **"darûrat"**. Kishiyar hakan kuma, abubuwan da suka yi saura daga abinda ake buƙata don a tafiyar da rayuwa amma na tilas ne saboda riƙo da kariya ga jiki daga damuwa ana kiran su da **"Ihtiyâj"**. Abubuwan da suka kere **"Ihtiyâj"**, misali, abubuwan da aka yi amfani dasu wurin morewa ko wani jin daɗi ko domin bada kariya ga ƙimar mutum da darajarsa ana kiran su da kayan ƙawa **(zînat)**. Amfani da kayan

ƙawa don nuna alfahari, fankama ko nuna fifiko ga mutane shi ake kira da **(tafâhur)**. Wajibine ayi aiki don samun abin tallafar kai a matakan **"darûrat**" da **"nafaqa"**. Sunna ce ayi aiki don samun abinda ya wuce "nafaqa" amma wanda yake na tilas, misali, samun kuɗi domin biyan kuɗin magani ga likita. Ya halatta a nemi kayan ƙawa (zînat). Amma alfahari ko fankama babban zunubine.]

8 - Martaba **(waqar)**: Yana nufin mutum yayi aiki cikin lura, da nutsuwa, bada gaggawa ba yayin ƙoƙarin cimma abun tallafar kai (Ihtiyâj) da sauran abubuwa. Yana nufin halayyar martabawa. Baya nufin mutum yayi sanya har ya rasa damammakin sa ko yayi yadda wasu za su karɓe damar daga hannun sa.

9 - Tsoron Allah **(wara')**: Yana nufin kamewa daga aikata ayyukan da basu halatta ba, har ma da kamewa daga abubuwan da ake shakku akai, wato, abubuwan da zasu iya zamowa harâm. Yana nufin aiwatar da ayyukan alheri da sauran ayyuka masu amfani ga mutane. Yana nufin kaucewa halaye masu aibu dana nuna ko'inkula ga dokokin musulunci.

10 - Tsari **(intizam)**: Yana nufin mutum yayi aikin sa cikin tsari ko tarbiyya ko dabara.

11 - Yanci **(hurriyyat):** Yana nufin mutum ya nemi kuɗi ta hanyar halâl kuma ya kashe su akan dalilai masu kyau. Yana nufin mutum ya kiyaye haƙƙoƙin sa. Yanci baya nufin mutum ya aikata duk abinda yake so.

12 - Zamowa mai karamci **(sakhawat)**: Karamci na nufin samun jin daɗi daga kashe kuɗi akan al'amuran alkairi. Yana nufin mutum ya kashe kuɗin sa cike da son aiwatar da haka domin al'amuran da musulunci ya tsara. "Sakhawat" na nufin zamowa mai karamci. Yana ɗaya daga cikin nagartattun halaye masu fifikon daraja, kuma an yabe shi a cikin ayoyin Qur'ân al-karim da hadisai. Zamowa mutum mai karamci ya haifar da wasu nagartattun halayen da dama. Takwas daga cikin su sun kasance shahararru.

1 - Karamci **(karam)**: Karamci na nufin cin moriya haɗe da jin daɗin aiwatar da abubuwan dake da amfani ga mutane da tsamo mutane daga cikin matsalolin rashin kuɗi.

2 - **Îsar**: na nufin mutum ya bawa mutane abinda yake so. Baiwa ce mai buƙatar haƙuri don haka kuma tana ɗaya daga cikin mafiya daraja a nagartattun halaye. An yabe ta a cikin ayoyin Qur'ân al-karim.

3 - Afuwa **('afw)**: Afuwa na nufin mutum kada ya ɗauki fansa akan abokin gaba ko wani mutum daya cutar dashi, duk dacewa mutum zai iya aiwatar da hakan idan da yaso. Sakayya da kirki ma ya kere afuwa wajen daraja.

Baitoci:

Akan yin gaba ɗaukar fansa tafi sauƙi
Yin kirki ga maƙiyi shine kyautayine da jarumta!

4 - Dogon hannu ko mai yawan kyauta **(muruwwat)**: Yana nufin son taimakon mutane da bayar da abubuwa masu amfani ga wanda suke mabuƙata.

5 - Biyayya **(wafâ)**: Yana nufin taimakon yan uwa da abokan arziƙi da hanyoyin tallafar kansu.

6 - Taimako **(muwâsât)**: Raba abinda mutum yake dashi tare da yan uwa da abokan arziki. Tare da mu'amala mai kyau dasu.

7 - Tsananta yin kyauta **(samahât)**: yana nufin bayar da kyautar abubuwan da ba lallai (wajîb) ne a bayar da kyautar su ba.

8 - Saukarwa ko Yafiya **(musâmaha)**: Yana nufin mutun ya danne haƙƙoƙin sa don mutane su amfana daga gare su, duk da cewa ba lallai sai mutum yayi hakan ba, da kuma kauda ido daga aibukan mutane.

ADALACI (ADÂLAT) YANA HAIFAR DA HALAYE NAGARI GUDA GOMA SHA BIYU

1 - Sadâqat: Yana nufin ƙaunar abokanai, son farin cikin su da kwanciyar hankalin su, ƙoƙarin kare su daga haɗari, da ƙoƙarin sanya su cikin farin ciki.

2 - Haɗin kai **(ulfat)**: Yana nufin lumana da haɗa ƙarfi da ƙarfe a tsakanin mambobin wata ƙungiya game da aƙidunsu, manufofinsu, tunaninsu da al'amuran duniya.

3 - Aminta **(wafa')**: Yana nufin zaman lafiya da mutane da taimakon juna. Wata ma'anar ta "wafa" itace cika alƙawari da girmama haƙƙoƙin mutane.

4 - Tausayi **(shafqat)**: Yana nufin damuwa akan matsalolin mutane. Da kuma aiki da jajircewa don a ceto su daga matsalolin da suke ciki.

5 - Kula da dangi **(sila ar-rahm)**: Yana nufin mutum ya kula da yan uwan sa da abokan sa na kusa kuma ya ringa ziyartar su da taimaka musu. An faɗa a cikin hadisi: **"An turo ni domin na rusa gumaka kuma na taimaki dangina."**

6 - Mukafât: Yana nufin saka alkairi da alkairi.

7 - Bin doka **(husn al-shirkat)**: Yana nufin biyayya ga dokokin ƙasa da mu'amalar sanin yakamata.

8 - Kyautata hukunci **(husn al-ƙazâ)**: Yana nufin mutum yayi adalci a dukkan al'amuransa da harkokinsa a cikin al'umma; kada mutum yayi izgili don alfarmar da ya yiwa wasu, da kaucewa aikin da na sani.

9 - **Tawaddud:** Yana nufin so da ƙauna. Yana nufin mutum yaso abokan sa kuma yayi musu mu'amalar da za su so shi.

10 - Biyayya **(taslîm)**: Yana nufin karɓa tare da biyayya ga dokokin musulunci, kaucewa aikata ayyukan da basu halatta ba, da daidaita kai ga kyawawan halayen musulunci koda mutum ba zai ji daɗin yin hakan ba.

11 - Dogaro da Allah **(tawakkul)**: Yana nufin mutum kada ya damu da masifu wanda suka fi ƙarfin mutum ta hanyar imani da cewa Allâhu ta'âlâ ne ya hukunta hakan tun fil-azal, kuma don haka mutum ya karɓe su hannu bibbiyu.

12 - Ibada **('ibadat)**: Yana nufin aiwatar da hukunce-hukuncen Allâhu ta'âlâ. Wanda ya halicci komai daga rashin komai, wanda koda yaushe yake kiyaye duka abubuwa masu rai daga dukkan nau'i na haɗurra da bala'o'i, kuma wanda yake haɓaka su ta hanyar cigaba da basu ni'imomi daban-daban, da kaucewa hane-hanen sa; ƙudurin bauta masa iyakar iyawa, da ƙoƙarin kwaikwayon mutane wanda suka cimma soyayyar Allâhu ta'âlâ, kamar "Rasûls" (Annabawan da suka zo da sabon saƙo da Shari'a, wadda ke shafe duk wani tsarin addini da yazo kafin su),

kamar "Nabîs" (Annabawan da aka turo zuwa ga mutane da manufar sabunta addinin da yazo kafin su) alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât’, kamara malaman addini, da waliyyai rahimahumullâhu ta’âlâ’.

[Musulmai nau'i biyu ne: malamai ko masu sukuni (hawâs) da gama-garin mutane ('awâm). Littafin **Durr-i-yaktâ**, a yaren Turkanci, ya samar da waɗannan bayanan: Gama-garin mutane sune wanda basu da ilimi game da dabaru da dokokin nahawun larabci da adabi kamar "Sarf" da " Nahw". Waɗannan mutane ba zasu iya gane litattafan "fatwa" ba.

Wâjibi ne **(fard)** ga waɗannan mutane su nemi sani ta hanyar tambaya game da ilimin imani dana ibadu **(ibâdât)**. Haka kuma wajîbine **(fard)** ga malamai su koyar ta hanyar lakcoci, tattaunawa **(sohbat)**, da rubuce-rubuce; da fari ilimin daya shafi aqidah, sai na biyu kuma ilimin daya shafi Sallolin farilla biyar wanda sune tushen addinin musulunci. An rubuta a cikin litattafan **Zahîra** da **Tâtârhâniyya** cewar ya zamo yanayi na ujila ga dukkan musulmi ya nemi sani game sa ilmin **"Ahl as-sunnat"**, wato aqidah da rukunan imani. Saboda wannan dalili, babban malami Sayyid Abdulhakîm al-Arwâsî ‘rahmatullâhi ’alayh’ yace, wani lokaci gab da mutuwar sa: "Nayi wa'azi tsawon shekaru talatin kacokam akan koyawar aƙidar **Ahl as-sunnat** da ilimin kyawawan halayen musulunci a dukkan masallatan birnin Istanbul. Malaman Ahl as-sunnat sun samu wannan koyarwar daga sahabbai, wanda su kuma suka koya daga mai albarka Annabin mu ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’.”

Koyarwar aqida ana kiran su da **“’aqâid”** ko **“i’tiqâd.”** Don kula da al'adar, mun duƙufar da dukkan litattafan mu ga cikakkun bayanan aqidar Ahl as-sunnat, da yiwa bayanan mu ƙawa da kyawawan koyarwar musulunci akan halaye, da ƙarfafa alkairin dake tattare da kasancewa lafiya lau da mutane da biyayya ga salon aiki mai amfanarwa a batutuwan da suka shafi gwamnati. Kuma a matsayin hanyar cimma wannnan gagarumin ƙuduri, mun cigaba da nuna adawa ga jahilai a ilmin addini, masu kawo rikici, mutane irin su Sayyid Qutb and Mawdûdî, wanda basu kasance mabiyan koda ɗaya daga cikin mazhabobin guda huɗu na ƙwarai, wanda rubututtukan su ke fusato gwamnatocin mu kuma ya

ingiza ƙiyayya a tsakanin mutane. Annabin mu Muhammad ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yace, **"Addini yana ƙarƙashin inuwar takubba”**, wanda ke nufin cewa musulmai zasu rayu cikin kwanciyar hankali a ƙarƙashin dokoki da ƙa'idoji wanda gwamnati ta samar. Lokacin da gwamnatin take mai ƙarfi da iko, zaman lafiya da haɓakar arziƙi ta yawaita. Bai dace musulmai da suke rayuwa a ƙasashen da bana musulmai ba a Turai da Amurka ba suyi rashin biyayya ga dokokin waɗannan ƙasashe ba. Don a cikin waɗannan ƙasashe, gwamnati ta samar da yancin addini ta hanyar dokoki. Don haka, dukkan musulmai zasu iya gudanar da addinin su cikin yanci. Don haka, musulmai wanda ke more kwanciyar hankali da yancin addini bai dace su tashi fitina akan gwamnatocin da suka samar da waɗannan damarmaki ba, kuma ya dace su zamo cikin dako don kada su faɗa cikin wani al'amari na tawaye ko na rikita tsarin zaman lafiya. Wannan dabarar itace abinda malaman Ahl as-sunnat rahimahumullâhu ta’âlâ’ suka yi mana nasiha da mu bi. Mafi darajar ibada shine neman sanin rukunan **aqidar Ahl as-sunnat** da daidaita halaye ga waɗannan rukunan, maimakon taka rawa daga kiɗan ingiza fitina da halaka ko taimakawa manufofin yan ta waye da masu ƙin jinin gwamnati. Bayan gyara aqida da yiwa kai rigakafi daga karkatattun ƙungiyoyi saba'in da biyu, wanda ake kira da **yan bidi'a**, mataki na gaba da za'a maida hankali kan sa shine kaucewa aikata bidi'a a cikin ayyukan ibada, wanda yake nufin aikata wani aiki da sunan ibada duk da cewa ba dokokin musulunci bane. Dokokin Allâhu ta'âlâ da hane-hanen Sa a haɗe ana kiran su da suna **Shari'ât**. Ayi ibada na nufin ayi biyayya ga Shari'at. **Mazhabobin** Ahl as-sunnat guda huɗu sune tushen ƙwarai wurin samar da dokoki akan yadda za'a gudanar da ayyukan ibada. Duk mazhabobin guda huɗu gaskiya ne kuma na daidai. Sune, Hanafîyya, Shâfi’îyya, Mâlikîyya, da Hanbalîyya. Duk musulmi tilas ya karanta wani littafi mai koyar da ɗaya daga cikin waɗannan mazhabobi guda hudu (kuma ana kiran sa littafin 'ilm-i-hâl) kuma su aiwatar da ayyukan ibadun su bisa koyarwar wannan littafi. Don haka ya samu ya shiga cikin wannan mazhaba. Mutumin da bai shiga cikin kowacce mazhaba ba daga cikin guda huɗun ana kiran sa da **la-madhhabî** (mara mazhaba). Mutumin daya kasance lâ-madhhabî baya cikin (rukunin musulman ƙwarai

da ake kira) Ahl as-sunnat. Kuma mutumin da baya cikin rukunin Ahl as-sunnat ko dai mai riƙo da bidi'a ne ko kafiri.

Hadrat Alî ‘karramallâhu wajhah’ yace idan kuka ga mutum wanda bai yi imani da tashi bayan mutuwa ba ku faɗa masa: "Nayi imani da tashi bayan mutuwa. Idan kuma abinda kake faɗa ya zamo gaskiya, ba zanyi asarar komai ba, sai dai tunda abinda nace shine zai zamo gaskiya zaka shiga azabar wuta har abada!" Yawancin masana kimiyya, jami'an gwamnati, Farfesoshin jami'a da hafsoshin soja dake rayuwa a Turai da Amurka sun yi imani da ranar lahira da tashi bayan mutuwa kuma suna zuwa coci domin yin bauta. Yahudawa, mabiya addinin Brahmini, addinin Buddha, da masu bautar wuta, masu bautar gumaka, masu wayewa da marasa wayewa kai dukan su sunyi imani da (rayuwa bayan mutuwa). Yan tsirarin kafiran sune mazambatan, mugaye kuma bauɗaɗɗun azzaluman nan da suke tattare a gindin gwamnatocin gurguzu da suka yi saura da kuma sojojin hayar dake kewaye dasu ko a ƙasashen waje. Shin zamu iya ɗaukar kasadar cewa wasu tagwayen jahilai wanda suka musanya addinan su da daɗi-kafirci saboda su samu ɗan wani abu na jin daɗin rayuwa ko wasu taƙaitattun daƙiƙu na jin daɗi ka iya yiwuwa suna bin wata fahimta da tafi dacewa da hankali fiye da sauran kaso casa'in da tara na yawan al'ummar duniya? Bayan mutuwa, za'a tarwatsa mulhidi kamar yadda mahangarsa tace, kuma a azabtar dashi har abada kamar yadda ta mumini tace. Amma shi mumini; shima za'a yi masa azaba a mahangar mulhidi, yayin da kuma a mahangar sa ta muminai yayi imani da cewa zai rayu har abada cikin jin daɗi da morewa. Shin a cikin waɗannan kishiyoyi guda biyu wannene mutum mai hikima da ilimi zai zaɓa? Na biyun mana, ko ba haka ba? Tsarukan dake cikin wannan rayuwar da wannan duniyar alamomine masu tabbatar da wanzuwar Allahu ta'âlâ ga ma'abota hikima. Allâhu ta'âlâ kuma ya bayyanar da wata duniyar da zata zo. Kenan mutum mai wayo da Ilimi tilas yayi imani da wanzuwa da kaɗaitar Allâhu ta'âlâ. Kuma zai zamo sakarci da jahilci idan aka musanta. Yin imani ga Allâhu ta'âlâ shine imani da siffofin sa da Ulûhiyyat, wato, siffofin sa da ake kira **Sifât-i-dhâtiyya** da **Sifât-i-thubûtiyya**, da imani da ayoyin daya saukar, da daidaita kai da Shari'arsa. Mutumin daya rungumi

Shari'ât zai yi rayuwar zaman lafiya da farin ciki har a cikin wannan duniyar ma. Zai zamo mai kirki ga kowa.]

SASHE NA UKU

A cikin wannan sashen munanan halaye za'a fayyace su. Kamar yadda muka yi bayani a sassan da suka wuce, ainahin hali mai kyau ya ƙunshi muhimman halayen nagarta guda huɗu. Haka ma, ainahin mummunan hali ya ƙunshi muhimman halaye marasa kyau guda huɗu.

1 - Abun kunya **(razâlat)** kishiyar hikima ne.

2 - Ragwanta **(jubn)** kishiyar jarumta ce **(shajâ'at).**

3 - Lalata **(fujur)** shine biyayya ga son rai da aikata zunubai. Shine kishiyar kamewa **(iffat)**.

4 - Zalunci **(jawr, zulm)** kishiyar adalci ne **(adâlat)**.

Akwai munanan halaye da ba zasu ƙirgu ba wanda ke kishi da kowanne kyakkyawan hali. Saboda kyakkyawa yana mamaye bigiren tsaka-tsaki. Hakan kuma na nufin idan mutum ya kasance a ɓarin dama ko hagu ya kauce daga kyakkyawa. Nisan mutum da tsakiya nisan sa da kyakkyawa. Hanyar gaskiya guda ɗaya ce amma hanyoyin ɓata suna da yawa. Zamu iya cewa ma karkatattun hanyoyi ba su da iyaka. Kin sauka daga kan turbar gaskiya bayan gano ta da tsayuwa a kan ta na dindindin abune mai matuƙar wahala. Ayâ ta ɗari da sha biyu a cikin Sûrat Hûd tana cewa: **"Don haka ku tsaya (a turbar gaskiya) kamar yadda aka umarce ku,—...."** (11-112) Lokacin da aka saukar da wannan âyat, Rasûlullah ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’: **"Sûrat Hûd ta haddasa gemuna yayi furfura."** Tsayuwa akan miƙaƙƙiyar turba kamar yadda aka umarta a cikin âyatulkarîma, Annabawa alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât’, Awliyâ, da Siddîƙai ‘rahimahumullâhu ta’âlâ’ sun rayu cikin damuwa. Kuma wannan damuwarce tasa gemun Fiyayyen Halitta (Afdal-i-kâinât) ‘sallallâhu ’alaihi wa sal-lam’ yayi furfura. Saboda wannan dalili ne, har ila yau dai, aka ce: **"Gadar siraɗi tafi iska siranta kuma tafi takobi kaifi."** Ayâ a cikin Sûrat Fâtiha tana cewa: **"Ku roƙi Allâhu ta'âlâ ya shiryeku zuwa ga hanya madaidaiciya!"** Abinda yake wâjibi akan munini a wannan duniyar shine yayi riƙo da

turbar gaskiya. Wuce gadar siraɗi ranar tashin al-Qiyama na buƙatar biyayya ga turbar gaskiya tun anan duniya.

Kamar yadda mafiya girma a waliyyai ‘rahima humul-lâhu ta’âlâ’ suka fayyace, dukkan ni'imomi da azabobi wanda Mukhbir-i-sâdiƙ (Allahu ta'âlâ) yace suna nan jira a duniyar da zata zo, kwafine da bayyanamuwar ɗabi'u, halaye, da ayyuka wanda yan Adam suka tara kuma suka aiwatar a wannan duniyar. Biyayya ga turbar gaskiya dangane da kyawawan halaye da ayyuka a wannan duniyar, waɗannan manyan malaman suka ce, zasu bayyana a matsayin gadar siraɗi a ranar lahira. Waɗanda suka tsaya akan turbar gaskiya basu kauce daga musulunci ba a duniya zasu wuce gadar siraɗi cikin sauri a can, su cimma aljannonin ma’rifats da gwanancewa da lambunan kyawawan ayyuka. Mutane masu sanya akan al'amuran addinin su a duniya zasu yi karkarwa akan gadar siraɗi su ce da wahala. Wanda kuma suka kasa biyayya ga dokoki da ayyukan da musulunci ya hukunta kuma suka kauce zuwa tasu hanyar, zasu kasa wuce siraɗi, su faɗo ƙasa cikin wuta.

Ayâ ta talatin da shida a cikin Sûrat Zukhruf tana cewa: **"Kuma wanda ya makanta daga barin hukuncin Mai Rahama, to, za mu lulluɓeshi da shaiɗan, watau shi ne abokin sa."** (43:36) Wasu malaman musulunci sun yi wannan bayanin game da wannan âyat: baiwar dake nuni ga taƙawa da kyawawan ayyuka Mala'ika ne yake samar da ita, ita kuma wadda ke haddasa karkacewa daga madaidaiciyar hanya kuma a faɗa cikin ɓarna shaiɗan ne yake haifar da ita. Ranar tashin al-ƙiyama kowane mutum za'ayi masa rakiya da ɗaya daga cikin waɗannan halittu. Bisa haka, kowane mutum zai iya ganin abokin rakiyar sa na ranar al-ƙiyama ta hanyar yin hisabin ayyukan su da halayen su a duniya.

Za'a iya gano ma'anoni guda biyu daga bayanin da aka yi a sama wato “akan hanya madaidaiciya.” Ma'ana ta farko itace, kamar yadda kowa ya gane, tsakiyar wani abu, wato kamar tsakiyar da'ira. Ma'ana ta biyu itace tsakiyar wani abu bayan la'akari da wasu abubuwa. A wasu kalmomin, shine dai tsakiyar wani abu. Abun lura anan shine kasancewar an san tsakiyar wani abu sananne, baya nufin shine tsakiyar kowanne abu ko kuma ace

ansan tsakiyar kowanne abu. Ma'ana ta biyun itace tsaka-tsakin da ake nufi a cikin ilimin kyawawan halaye. Don haka, halaye nagari suna bambanta, dogaro da mutane, wurare, da lokuta. Abinda da aka karɓa a matsayin hali nagari a wata al'ummar babu lallai a karɓe shi a wajen wata al-umar. Halayyar da aka karɓa a matsayin nagari a wani lokaci za'a iya karɓar ta a akasin bayan wani lokacin. Don haka nagarta bata nufin kasancewa a tsaka-tsaki kawai, tana nufin zamowa madaidaici, mummunan aiki kuma na nufin yin zamiya daga daidaito. Hadisin da yace: **"Zamowa madaidaici a komai shine mafi kyawun aiki,"** ya tattara abinda muke ta ƙoƙarin muyi bayani. A wannan yanayin kuma, akai mugayen halaye guda biyu ga kowanne hali nagari guda ɗaya, wanda ke nufin akwai mugayen halaye muhimmai guda takwas domin daidaito da nagartattu guda huɗu:

1 - Yaudara **(jarbaza):** Yana nufin idan amfani da hikima ta hanyar da ta wuce kima. Yana nufin amfani da ƙwarewar mutum wurin bincike mai zurfi akan al'amura marasa amfani, kuma ba tare da buƙatar hakan ba, misali, amfani dasu wurin zambatar mutane ko ƙulla tuggu, bita da ƙulli ko aikata ayyukan da basu halatta ba. Amfani da ƙwarewar kimiyya da fikirar kurwa ta hanyar data wuce kima, ba laifi bane, kuma ba yaudara bane. Amfani da ƙwarewar bin duddugi ta hanyar data wuce kima domin samun bayanai akan kimiyya ko addini ko haɓaka fuskantar lissafi aikine mai matuƙar kyawu.

2 - Sakarci **(balâdat):** Yana nufin wawanci ko ƙin amfani da ƙwaƙwalwa. Ana kiran hakan da kan-fanka. Mutumin dake da wannan ɗabi'ar ba zai iya tantance tsakanin daidai da ba daidai ba. Neman ilimin sa da martanin sa ga al'amura zai zamo mai nawa da aibu.

3 - Kaushin hali **(tahawwur):** Mutumin da yake da wannan ɗabi'ar yana da saurin fushi. Kuma hakan ya samo tushene idan da jarumta ta wuce kima a cikin tsarin halittar mutum. Mutumin da yake da wannan ɗabi'ar yana da yunƙurin aikata abubuwa wanda mutane masu hikima ba zasu yarda dasu ba, kuma ya ingiza gagarumin matsi ga ransa da jikin sa.

4 - Ragwanta **(jubn):** Tana samo tushe ne daga rashin jarumta. Mutumin da yake da wannan aibu yana tsorata a lokutan dake buƙatar dauriya.

5 - Lalata **(fujûr):** Nau'i ne na wuce iyakokin kamun kai. Mutumin da yake tsananin son duniya son daya wuce gona da iri da aikata ayyukan da addinin musulunci da hikima basu yadda dasu ba.

6 - Lalaci **(humûd):** Yana samo tushe ne daga rashin iya amfani da ƙarfin kamewa. Mutumin da yake da wannan aibun yana nuna ko'inkula ga jin daɗin da addini da hikima suka halatta masa. Don haka, yana rasa ƙarfin jiki da kuzari, ya zamo mara lafiya kuma ba zai bar baya ba.

7 - Zalunci **(zulm)** na nufin take haƙƙoƙi da yancin mutane. Mutumin da yake da wannan ɗabi'a yana take haƙƙoƙin mutane ta hanyar sace dukiyoyin su ko raunata jikkunan su ko ta hanyar neman yin fasiƙanci dasu.

8 - Rashin ƙima: Mutumin da yake da wannan aibu yana karɓar duk wani rashin ƙima da takurawa. Yana faruwa ne ga mutum sakamakon rashin wadataccen adalci a cikin tsarin halittar sa. Domin adalci yana haɗe dukkan abubuwa masu kyau wuri guda, kamar yadda zalunci yake haɗe da munana. Saboda wannan dalili, wasu malaman sun ce abubuwan da ba zasu karya zuciyar mutane ba basa zamowa zunubi. Alal misali, Abdullah-i Ansârî 'quddisa sirruh' yace,

Baitoci:

Kada ka taɓa cutar da zuciya idan tana kan turbar gaskiya ya kai matafiyi;

Idan ba haka ba, a duk cikin masu aikata ɓarna kaine zaka zamo mafi muni!

Abdullah-i Ansârî 'quddisa sirruh' ɗaya ne daga cikin manyan malaman "Sôfiyya al-aliyya" [isnadin manyan malaman musulunci]. Shine Shaikh ul-Islâm ɗin lokacin sa. An haifeshi a 396 (hijrî) a garin Herat kuma ya mutu a 481 (hijrî) a mahaifarsa [1088 A.D.] Wasu karkatattun mutane sun jahilci baitocin can na sama. Sun fassara su a matsayin lasisin aikata abin da suke so har sai idan sun cutar da mutane, wanda sakamakon haka zai basu

damar dena bauta da kuma aikata dukan nau'ikan zunubai kuma, a kan wani ma'auni, su ringa tunƙahon cewa abinda suke aikatawa bai cutar da kowa ba.

Ta hanyar cewa:

Maza jeka saɓawa imanin ka (yi ridda) ko kuma ka cinnawa ka'aba wuta,

Ko ka zama mashayin giya; sai dai, cutar da zuciya; kar ka kuskura!

Sun yi watsi da musulunci. Haƙiƙanin gaskiya kuma shine, gaba ɗaya hane-hanen musulunci suna cikin ma'anar zalunci. Idan mutum yayi abinda musulunci ya hana, babu batun ko yin hakan ya cutar da mutum shi kaɗai ne ko har da wasu; duk wani abu da yake haram zaluncine. Yawancin azzalumai suna da dukiya kuma suna riƙe da manyan muƙamai. Mafi yawancin wanda aka zalunta kuma, idan aka haɗa, mutum zai ga talakawane. Mutanen dake bin hanya madaidaiciya sune wanda ke ƙoƙarin tabbatar da adalci.

Dukkan halaye nagari suna zuwa ne a tsaka-tsakiya. Duk wani hali daya wuce gona da iri ko kuma yayi kaɗan yana zamowa mummunan hali. Mai yiwuwa, yawancin harsuna basu da kalmomin da zasu iya bayyana gaba ɗayan munanan halaye. Sai dai, idan mutum ya zurfafa tunani akan su, ma'anonin su zasu fito ɓaro-ɓaro.

Akwai halaye nagari wanda tilas ne ga yan Adam su same su. Mutane suna ɗauka cewar yawan wanda mutum yake dashi yawan darajar da zai samu. Sai dai ba haka bane. Duk wani hali nagari yana da iyaka, kuma tsallake wannan iyakar na mai dashi mummunan hali. Cewa bai dace mutum ya kasance mai halayya da suka wuce kima ba wanda musulunci ya gabatar baya buƙatar wani dogon tunani kafin a fahimci hakan . Misalan haka akwai ƙarfin hali (shajâ'at) da yawan kyauta. Idan waɗannan halaye suka wuce gona da iri sukan zamowa kaushin hali (tahawwur) da albozaranci (isrâf). Jahilan mutane da musamman mutane wanda basu san kyawawan halayen musulunci ba suna tunanin cewa albozaranci yana nufin karamci don haka sai su ringa yabawa mai yin haka. A ganin su, mutanen dake da kaushin hali da fushi

jarumai ne da masu ƙarfin hali. A ɗaya ɓarin kuma, babu wanda yake ɗaukar matsoracin mutum a matsayin jarumi ko marowaci a matsayin mai karamci.

Akwai halayen da mutum ya ke dasu wanda mutane zasu ringa tunanin gwara ace kaɗan yake dasu. Idan suka yi yawa kuma, sai dai, munin sa sai ya fito fili. Misalan wannan akwai tawali'u, wanda ke nufin rashin girman kai. Idan mutum yana da tawali'u ƙasa da yadda ya dace, zai faɗa cikin tazallul (ƙasƙanci). Yana da wahala iya bambance tawali'u (ƙanƙan da kai) da tazallul (ƙasƙanci). Alal haƙiƙa, yawancin mutane suna cakuɗa ƙanƙan da kan mabaraci dana malami, saboda nisantar girman kai, shine ɗabi'ar su. Wannan irin kamanceceniyar yana rikitar da tsammanin mutane akan halayyar mabaracin (wato, malami yana ƙanƙan da kai ne, shi kuma almajiri yana ƙasƙanta kai).

SASHE NA HUƊU

A cikin wannan sashen za muyi bayanin munanan halaye wanda ke kamanceceniya da kyawawan halaye. Kuma zamu nuna yadda za'a tantance su daga juna.

Yawancin mutane basa iya bambance zinare da tagulla saboda dukan su suna da launin rawaya. Wasu zasu iya ɗaukar shuɗiyar sarƙa kamar wani dutse ne mai daraja. Haka ma zasu iya ɗaukar mummunan hali kamar kyakkyawa ne. Saboda haka, tilas ne mutane su nemi ilimin kyawawan halaye kuma su zama gwanaye a ciki domin bambance ayyuka masu ɓoyayyun aibuka daga kyawawan ayyuka, har ma alhairi daga sharri ma gaba ɗaya.

1 - Da fari za muyi bayanin mummunan halin dake kama da hikima. Akwai mutane da yawa da suke kwaso wasu tsirarin maganganun hikima ko wasu maganganun kimiyya ko ilmin ruhi daga mutane ko wasu jaridu, mujallu ko shirye-shiryen rediyo, su ringa maimata su a tsakanin mutane masu taƙaitaccen ilimi ko su shiga muhawara da musu da mutane don su nuna musu cewar su masu hikima ne. Sakamakon yanayin yaudarar su, mutane da yawa sai su ɗauke su kamar masu ilimi da hikima irin masana kimiyya, ƙwararru ko murshidai (likitocin ruhi masu nusarwa). Alal haƙiƙa, irin waɗannan mutane sun gaza, wanda ba zasu iya warware matsaloli a cikin reshen kimiyyar da suke cewa suna da

ilimi mai zurfi akai ba, kuma gaba ɗaya basu da masaniya akan ma'anonin ma'arifats na ilimin sufanci (Tasawwuf) wanda suke cewa sun ƙware akai. Kamanceceniyar dake tsakanin su da malamai, murshidai da masana kimiyya ƙarƙashin wayancewar waɗanda suke neman suna, irin dai wadda ke tsakanin mutane da aku ne wurin kauɗin magana. Domin baiwar hikima tana zaune a cikin kan mutum ne da ruhin sa. Ayyukan su da hasken su sun kere hangen azanci. Akwai da yawa ɗan-bani na-iya wanda yake baƙo a cikin da'irar hikima da daraja. Mutane irin wannan sun kasance jahilai marasa kunya kuma masu ƙazamin barkwanci. Basu da wata alaƙa da ilimi ko kyawawan halaye. Basa furta kalma ɗaya mai taushi. Koda yaushe za'a gansu tsaf-tsaf sun yi shiga irin ta wanda suka san makamar aiki, suna bibiyar rawa, ƙwallaye da kofunan barasa, suna zubawa mutane abun sha a tarukan holewa, a ƙarshe su bayyana a matsayin shugaban taro ko wakili ko mai jan ragama.

2 - Mummunan halin da yake kama da nagarta: Mutane da aka jarraba da wannan halin basa aikata munanan ayyuka kuma basa bibiyar abubuwan da zasu gamsar musu sha'awar su. A bayyane, mutane ne masu kamala da nagarta masu ilimi da halaye masu kyau. Don haka ko'ina ana kambama su da girmama su. Ana yi musu tarba mai kyau a wurin masu sukuni wanda keda dukiya da matsayi. Ana cika su da kyaututtuka, da zakkah, sannan kuma ihsanin mutane ya cika jakunkunan su. Kuma duk dakatawar da za suyi daga aikata ibadun farilla dana sunnah yayin da suke su kaɗai, gangar jikin su ta samu horo na musamman daga ƙwarewar da suke nunawa wurin aikata sallolin nafila a cikin mutane. Ta cikin ainahinsu, sun kasance zindiƙai. A idon mutane sun kasance na ƙwarai, amma a wurin Allâhu ta'âlâ sun kasance marasa imani. Shaihunnan Sufanci na ƙarya da masu ci da addini duk misalan wannan ne.

Wasu ƙauyawan suna kaucewa cin abincin da aka dafa a cikin birni, wasu kuma basa siyen abinci mai kyau saboda ƙanƙamon su. Idan mutane suka kalle su, sai su ɗauka muridai ne, duk da cewa alal haƙiƙa su ɗin maƙaryatan masu amsa kuwwa ne, marasa mutunci wanda ba zasu taɓa ƙoshi ba, suke wayancewa a ƙarƙashin ƙana'a (haƙuri da kaɗan).

3 - Mummunan halin dake kama da yawan kyauta: Mutumin da yake da wannan ɗabi'ar za'a taras ya samu dukiya cikin sauƙi ta hanyar gado ko fasa ƙwauri ko taskace kaya ko karta ko kuma caca, maimakon suyi gumi su same ta. Don haka, bai san wahalar tara dukiya ba ta hanyar data dace. Don haka sai ya kashe kuɗin ko dai ta hanyar harâm ko akan abubuwa marasa amfani. Yana kashe kuɗin sa akan abubuwan da musulunci da hikima basu yarda dashi ba. Idan wawayen mutane suka ga yana kashe kuɗi a fili sai su ɗauke shi a matsayin mai yawan kyauta ne. Amma a zahiri, bashi da nagartar karamci. Samu da tara kuɗi ko dukiya kamar hawa tsaunine da lodi a bayan mutum. Kashe kuɗi kamar sako dunƙulallen dutse ne daga saman tsauni zuwa ƙasa. Talauci yana hana kyautatuwar rayuwar mutane da yawa. Mutane da yawa sun rasa imanin su saboda talauci kuma suka zamo murtaddai. An faɗa a cikin hadisi: **"Talauci ni'ima ne ga sahabbai na. Sukuni ko zamowa mai dukiya kuma zai zamo ni'ima ga musulman da zasu rayu a ƙarshen zamani kusa da tashin al-Qiyama."**

Na gano sosai, bayan tsawon lokaci:

Ilimi ne ke ƙayyade darajar mutun,

Kuma samun dukiya ne ke ƙayyade ilimin!

Abu ne mai wahala a samu dukiya ta hanyar kasuwanci wanda ake gudanar dashi bisa dokokin musulunci. Gaba ɗaya ma tsirarun mutane ne suke samun dukiya ta hanyar bin dokokin musulunci. Dukiyar halâl tana zuwa da kaɗan kaɗan. Idan aka kwatanta kuma, dukiyar harâm tana zuwa ƙiftawar walƙiya. Nagarta ce ga mutum ya zamo mai karamci wurin raba dukiya, yayin da kuma wulaƙanta ta mummunan hali ne wanda ya haramta. Karamci (sahâwat) na nufin yiwa mutane kyauta saboda a gina ɗabi'ar karamci, don kuma aga bayan ɗabi'ar rowa ko ƙanƙamo. Baya zamowa karamci a bada dukiya domin cimma wata manufa ta samun wani abun duniya ko gamsar da wata buƙatar rai.

4 - Mummunan halin dake kama da jarumta (shaja'at): Mutum mai jarumtar bogi yana nuna jarumta ne, a zahiri, ba don manufar cimma ainahin nagartar ba da ganin bayan mummunar ɗabi'ar kaushin hali (tahawwur) da ragwanta (jubn). Maimakon

haka, yana nuna jarumtar ne ko dai don ya samu shahara ko don ya cimma wani matsayin duniya ko abun hannu. Yana sace kayan musulmai, yayi musu fashin dabbobin su, ya haura cikin gidajen mutane bisa kasadar rayuwar sa don ya cimma ƙarin dukiya. A wasu lokutan, irin waɗannan mutanen suna tabbatar da kansu a fagen wawanci har takai su ɗauki hakan a matsayin jarumta suƙi tonawa abokan aikata laifinsu asiri duk da azabtarwa, da ƙwace dukiya koma rasa rayuka, bayan an kama su suna aikata laifi. Sai dai, basu da ƙamshin jarumta. Jarumin mutum zai fito fili da babbar manufar aikata wani abu wanda hikima da musulunci suka yadda dashi. Karshen manufar sa shine ya bautawa gwamnatin sa da al'ummar sa ta hanyar hakan kuma ya samu lada (thawâb). Zai yi jimamin cimma kyakkyawar baiwar jarumta, sakamakon haka kuma zai samu yardar Allâhu ta'âlâ. Idan Kerkeci ko Damisa ya kai hari hakan yana kama da jarumta, duk da cewa hakan bashi da wata alaƙa da jarumta. Karfi da karsashin kai hari da tarwatsa halitta ce a cikin waɗannan ƙarfafan dabbobi. Don haka harinsu bashi da wata manufar taimako ko taƙawa. Suna kai hari ga marasa karfine wanda ba tsarorinsu bane. Haka ma idan mutum mai makami ko mai ƙarfi ya kaiwa wani mutumin hari yayin da wanda aka kaiwa harin bashi da makami, yake cikin halin tsiraici da yunwa; hakan ba jarumta bace kwata-kwata. Yanke shawarar kai harin da aka cimma bayan ƙididdiga da tunani bisa doron hikima, tunani da ilimi, da tsarkakakkiyar niyya yantacciya daga son abun duniya, da manufofin aikata alkairi kamar kyautata ruhin mutum da jarumta da yanta kai daga munanan halaye kamar gaggauta aiki babu lura da ragwanta, duka siffofine muhimmai a cikin ma'anar jarumta. Mutumin da yake da wannan niyyoyin baya taɓa jin cewa bari yayi wani mummunan aiki. Zai gwammace ya mutu akan ya aikata mummunan aiki. Yana ɗaukar mutuwa cikin ƙima mai fifiko akan mutuwa cikin rashin ƙima. Ya gwammace a tuna dashi ta hanya mai ƙima akan ya rayu da abun kunya. Tunda jarumta na ɗauke da kasadar jin rauni ko mutuwa, ba lallai ɗanɗanonta ya zamo mai kyau da fari ba, amma a ƙarshe tabbas ɗanɗanon ta zai yi zaƙi dogaro da jin daɗin da cimma nasarar da aka sanyata a ciki zata kawo, wanda, alal haƙiƙa, zai tabbata a matsayin ɗan kaɗan idan aka haɗa da jin daɗin da zata kawo a duniya da lahira. Fifiko da girmamawar da za'a ji

sakamakon sadaukar da rayuwa akan turbar bada kariya ga musulunci da bayyanar da addinin Rasûlullâh yana da ɗanɗanon daraja na musamman wanda ya wuce duk sauran ɗanɗanon darajojin da za'a samu a duniya da lahira. Alal haƙiƙa, âya ta ɗari da sittin da tara a cikin Sûrat âl-i-'Imrân tana cewa; **"Kada kuce ga wanda aka kashe akan turbar Allâhu ta'âlâ (sun zamo) matattu. A'a, su rayayyune dake neman abun tallafar kansu a gaban Ubangijinsu (Allahu ta'âlâ)."** (3-169) Akwai hadisai da ba zasu ƙirgu ba wanda suka yabi darajar jarumta. Guduwa daga jihâdi baya tseratar da mutum daga mutuwa ko ya ƙara masa tsawon kwana, haka ma tsayuwa da fuskantar abokin gaba baya haddasa mutuwa. Lokacin mutuwa ba'a ƙara shi ko a ɗaga shi kuma ba'a iya taɓa canza tsawon rai. A lokuta da yawa, guduwa daga yaƙi yana haddasawa mutum ya mutu babu tsammani, kuma bijirewa da yaƙar abokin gaba yana sanyawa a more nasara. Hadrat Mu'âwiya 'radiyallâhu 'anh ya kawo cewar: "Ina cikin tsara barin filin yaƙin Siffin lokacin dana tuna hadisin nan da yace, **'Haƙuri zai ceci mutum daga bala'o'i.'** Sai na gwammace na jure, wanda kuma bisa godiyar Allâhu ta'âlâ, hakan ya ceceni daga zamowa kasashshe. Wannan haƙurin nawa ne ya taimakeni na samu halifanci."

Tushen jarumta shine dogara da ƙaddarar Allâhu ta'âlâ, da yarda da ayyukan sa da hukuncin sa. Hadrat Alî 'radiyallâhu 'anh', (wanda jarumtar sa tasa ya samu laƙanin) Zakin Allâhu ta'âlâ, wanda kuma shine fulawa a lambun Wilayat (walittaka), yana rugawa gaba yayin kai mamaya a yaƙin Siffin kuma ya rera wadannan baituka:

Akwai wasu ranaku biyu wanda gudarwa mutuwa babu riba a ciki:
Ranar da zaka mutu, da ranar da bata mutuwarka bace.
Idan lokacin mutuwar ka yayi, babu kyau ka gudu;
Idan ba lokacin bane tukuna, babu dalilin da zaka gudu!

Sakarkaru wanda ke kashe kansu saboda sun rasa dukiyar su ko matsayi ko sun zamo fursunonin yaƙi, suna nuna ragwancin su fiye da jarumta ne. Jaruman mutane zasu nuna juriya a lokacin damuwa da tsanani. Waɗancan sakarkaru, ta ɗaya ɓangaren, suna tunanin cewa idan sun mutu ba zasu fuskanci kowace

damuwa ba ko bala'i. Ai kuwa sun kasance jahilai! Basu san cewa bala'o'i da masifu wanda suka fi wannan na jiran su a lahira ba. A faɗin musulunci, kashe kai yafi girman zunubi akan kisan kai. Za'a yi musu azaba mai tsanani. Waɗanda suka kashe kansu sakamakon taɓin hankali basa cikin wannan rukuni. Idan ko kuma lokacin da mutum ya samu kansa a cikin irin wannan yanayi mai wahala, mutum ya roƙi Allâhu ta'âlâ ya bashi lafiya da jin ƙai.

5 - Mummunan aikin dake kama da adalci: Wannan halin iri ɗaya ne da mummunan halin da yake kama da kamewa (iffat). Wani mugun mutumin mara halin nagartar adalci daya yiwa ofishinsa ko bangon gidansa ado ta hanyar rataye hotuna masu ɗauke da rubutu mai yabawa adalci ko ya ringa magana akan adalci ko yayi rubutun zube akan batun. Fiye da haka muni ma, ace yana riƙe da muƙami wanda yake da alaƙa da adalci kuma yana hulɗa da mutane wanda suke da adalci na ƙwarai domin ya nuna cewa shi ɗaya daga cikinsu ne. Sai dai kash, asalin sifar sa a zuci tana cike da ƙeta, ƙiyayya da fansa. Asalin ma'anar adalci shine halayen mutum da ayyukansa su zamo bisa koyarwar hikima da addini ko mutum ya kasance mai gaskiya wanda yanayin sa a ciki yayi daidai da ayyukansa. A wasu kalmomin, wato ɗabi'ar mutum a cikin mutane ta zamo iri ɗaya da lokacin da yake shi kaɗai. Fuska biyu alama ce ta munafunci, wanda kuma yake cin karo da adalci.

Baiti:

Ana *yin ibada ne da niyya mai tsarki;*
Idan ba haka ba, bata da amfani, kamar ɗan iri ne wanda cikinsa holoƙo ne.

SASHE NA BIYAR

A cikin wannan sashen za muyi bayanin ma'anar adalci. Adalci shine mafi daraja a dukkan halaye nagari. Mutum adali shine wanda yafi kowa. Adalci yana nufi lumana da daidaito. Daidaito tsakanin abubuwa mabanbanta guda biyu zai zo daga ainihinsu ko saboda siffofinsu. Wato dai su kasance masu siffofi iri ɗaya. Don haka, adalci yana bibiyar haɗin kai da ɗayantaka. Ɗayantaka itace mafi ƙima a siffofi kuma mafi ƙimar hali saboda dukkan wanzuwa tazo daga rai daya ne. Duk wani haɗin kai daya wanzu a cikin sararin samaniya yana tuna wannan ran guda ɗaya

kaɗai tak. Kamar yadda duk wata abu mai rai daya wanzu saboda wannan rai guda ɗaya, haka ma, duk wata nau'in ɗayantaka ta wanzu sakamakon wannan rai guda ɗaya. A cikin harkar awo da gwaji, mafi ƙima da darajar sakamako shine daidaituwar abu. Alal haƙiƙa, wannan batun anfi cikakken nazarin sa da faɗi a fagen kimiyya kiɗa. Don haka adalci shine mafi ƙima a cikin dukkan ayyuka masu kyau. Adalci na nufin kasancewa a tsakiya. Ba daidai bane a ɗauki mutum a matsayin adali idan ya karkace daga tsakiya. Ana buƙatar adalci a matsayin sharaɗi a cikin yanayi guda uku;

1 - Raba wata dukiya ko ni'ima don tilas ayi rabo cikin adalci.

2 - Ana buƙatar adalci a harkokin kasuwanci kamar saye da sayarwa.

3 - Tilas ne ayi adalci wurin ƙaddamar da hukunci. Alal misali, idan mutum ya razana ko ya hari wani mutum, tilas a hukunta shi da biyan tara. [Sai dai wannan hukunci haƙƙin gwamnati ne. Don haka mutumin da aka yiwa ba daidai ba ya janyo hankalin jami'an tsaro ko kotun karbar ƙararraki maimakon ya ɗau fansa da kansa. Musulmi zai yi biyayya ga musulunci ta hanyar kaucewa aikata zunubi da kiyaye dokoki ta hanyar kaucewa laifi.] Idan akwai adalci mutane zasu rayu ba tare da damuwa ba. Adalci yana nufin yanayin al'amura mai yanci daga damuwa.

Menene adalci? A iya faɗin hankalin mutun zai zama yayi kaɗan ya fahimci ma'anar wannan babban lamari. Don wannan dalilin, Allâhu ta'âlâ, cikin tausayin sa ga halittun sa na mutane, ya turo musu ƙa'idoji domin tsarin dokar su ta hanyar hakan kuma ya bada kariya ga ƙasashen su. Waɗannan ƙa'idoji sun sanya awon adalci ya zamo mai sauƙi. Waɗannan ƙa'idoji sune addinan daya saukar ga Annabawa alaihim-us-salawât-u-wa-t-taslîmât'. Ana kiran Muslunci da 'nâmûs-i-ilâhî (ƙima daga ƙudura). Ka'idojin ƙudurar da aka umarta ga yan Adam a yau da wanda zasu lura da sahihancinsu har zuwa tashin wannan duniya an tattare su a cikin Shari'ât da aka saukar wa da Muhammad 'alaihis-salâm'. Bayan waɗannan sharuɗɗan, akwai dabara ta biyu ta awon adalci da aka turo ga yan Adam: alƙali mai iko. An halicci mutum don ya zamo wayayye. A wasu kalmomin, yan Adam halittune wanda tilas su cakuɗa da juna, su rayu da juna,

kuma su taimaki juna. Dabbobi ba'a halicce su a wayayyu ba. Ba dole sai sun rayu a cikin jama'a, sun rayu ta hanyar salon yan birni ba. Mutum, da aka halitta da yanayi mai sammatsi, ba zai iya cin abinci idan ba'a dafa ba. Abincin sa, sutturar sa da wurin zaman sa sai sun bi wasu matakai kafin su zamo shiryayyu domin sa, sakamakon hakan ya haɗar da sana'o'i da aikin hannu; kuma waɗannan na buƙatar bincike, tunani, gwajin kimiyya da aiki.

[Musulunci ya ƙarfafi kuma yayi umarni ga kimiyya, dabaru, aiki da kyawawan ɗabi'u. Mutanen Birtaniya da jaridu masu yaɗa furofagandar gurguzu na gudanar da kamfen ɗin cin mutunci da ɓata sunan musulunci. Suna ƙirƙirar ƙarairayi kamar, "Musulunci ya danƙwafar da yan Adam zuwa cikin magagi da aikin mai cike da nawar tunani." Suna ware muhimmin sashe daga cikin kuɗaɗen gudanarwarsu domin tunzura jahilai da wawayen mutane dake rayuwa a ƙasashen musulmi, suna amfani da waɗannan lalatattun sojojin hayar a matsayin zabiyoyin su don yaɗa ƙazafin su a cikin yanayin makantar tunani wanda kuma aka ja hankalin su ciki da kuɗaɗen da aka basu masu yawa da sha'awar muƙamai daban-daban da aka zube a gaban su. Duba da yawan ayoyi da hadisan da suka yi umarni ga ilimin kimiyya, ilimi, da kambama wanda suka yi aiki, wanda kuma a buɗe suke domin gaba ɗayan yan Adam su gani, waɗannan ƙazaman kuma marasa kunyar masu ƙazafi suna magana ne kamar taɓon da aka kwaɓa don amfani dashi a yunƙuri na yiwa rana filasta wanda yake abun dariya ne. Zagon ƙasa da Birtaniya ke yiwa addinin musulunci ya tabbata abu mafi sirrin aiwatarwa. Dabarun su shine, su rusa musulunci daga ciki. Kuma a matakin da suka ɗauka na aiwatar da manufarsu ta ɓatar da matasa masu tasowa, sun rusa koyarwar addinin musulunci da littattafan addinin musulunci. Hukumar lura da wuraren da akewa mulkin mallaka (Department of Colonies) wanda suka assasa a birnin London, an ƙage shi bisa manufar zamowa mahaɗa don gudanar da shaiɗancinsu na ɓatanci ga addinin musulunci. A wannan hukuma sun shirya mugayen tuggu kuma sun yaye dubunnan yan leƙen asiri. Shiryayyun bita da ƙullinsu ne suka rikiɗa a wajen murɗa Muhammad bin Abd-ul-wahhâb na Najd, wanda tare da Muhammad bin Su'ûd, the Sarkin Der'iyya, suka kasance jahilai kuma maciya amana a matakin da yakai zasu iya haɗa gwiwa dasu

cikin assasa wannan karkatacciyar ɗariƙar ta **Wahhabiyanci**, domin haka kuma Birtaniya sai da turo miliyoyin kuɗin fam na Birtaniya kuma suka rabu da ƙarfafan kayan yaƙi, kuma suka gigita Daular Othmaniyya, mai bada kariya ga musulman duka duniya, ta ciki. A daure a duba littafin **"Confessions of A British Spy"**, ɗaya daga cikin wallafe-wallafen mu!

Abdurrashîd Ibrâhîm effendi 'rahimahullâhu ta'âlâ' ya lura da waɗannan a cikin wani babi, mai taken "Kiyayyar Birtaniya Akan Musulunci", a cikin mujalladi na biyu na Baturken littafin sa **'Âlam-i-Islâm**, wanda aka wallafa a Istanbul a 1328 [1910 A.D.]: Muhimmin abinda dokar alaƙar ƙasa da ƙasa ta Birtaniya tafi maida hankali akai shine gaggauta kawo ƙarshen Khilâfat-i-Islâmiyya (Daular Musulunci ta duniya baki ɗaya). Su suka farar da yaƙin Crimea kuma suka taimaki Turkawa yayin gaba ɗaya yaƙin. Wannan ɗin kuma sun aikata a matsayin tuggu domin rusa Daular Musulunci "Khilâfat". Yarjejeniyar zaman lafiya ta Paris tana bayyana manufofin su. [Rubutun zuben sirri na yarjejeniyar Zaman Lafiya ta Lausanne, wadda aka ƙaddamar a 1923, taci amanar ƙiyayyar su.] Duk bala'o'in da suka faɗawa musulmi a cikin tarihi baki ɗaya, koma menene lullubin da akayi don a saje dasu, yana komawa baya ga masu bita da ƙullin Birtaniya. Babban ƙudurin dokar Birtaniya shine rusa Musulunci. Dalilin wannan doka shine tsoron Musulunci. Domin su zambaci musulmai, suna amfani da mutane masu idon cin kuɗi. Suna gabatar da wannan mutane a matsayin malaman addini da manyan mutane. A taƙaice, labari na ainihi, mafiya tsananta ƙiyayya ga Muslunci sun fito daga Birtaniya. Abdurrashîd Ibrâhîm effendi ya mutu a Japan a 1363 Hijrî. [1944 A.D.]

Me yasa Musulunci zai daƙile haɓakar cigaban kimiyya, fasaha da aiki? Duk abinda da ɗan Adam ke buƙata tilas yabi matakan shirye-shirye, wanda kuma suke buƙatar kimiyya, aikin hannu, da aiki. Ba zai yiwu ba ga kowanne mutum ya san ko ya iya dukkan rassan kimiyya da ayyukan hannu. Mutane daban-daban ne ke koyarwa kuma su aiwatar da rassa daban-daban. Wannan ɓarin na sana'o'i shike haifar da harkokin kasuwanci, kuma kowa da kowa ya dogara akan mutanen dake wata sana'ar domin samun biyan buƙatun sa. Wannan kewayen na samar da

abubuwan biyan buƙatar juna yana bin tsarin sa ne tun na fil-azal. Don haka, abune da ba zai yiwu ba ga mutum ya rayu shi kaɗai. Saboda tilas mutane su rayu da juna, nuna wayewa na nufin rayuwa tare da juna domin tallafar walwalar birane da kyautata yanayin su.]

Yayin da yan Adam suke rayuwa tare, masu wayon cikin su na ƙoƙarin su ci dukiyoyi da haƙƙoƙin sauran. Wasu suna ƙoƙarin su zalunci mara ƙarfi saboda dukkan rai tana ƙoƙarin ta cimma abinda take so ko buri. Idan akwai tsiraru daga cikinsu masu manufa iri ɗaya, sai su fara faɗa a tsakanin su, sai kace karnuka a kewaye da mushe suna gurnani da nuna haƙoransu ga juna. Dole a samu alƙali mai ƙarfin iko ya tilasta bin doka da oda a tsakanin masu faɗan. Duk wani ɗan kasuwa zai ce kayan sa sunfi na wasu daraja. Don haka tilas ne a tantance darajojin kayan bisa adalci. Ma'aunin dake tantance darajojin kaya ta hanyar kwatanta su shine zinari da azurfa, wato, kuɗi. Zinare da azurfa ana kiransu da naqdayn. Kuɗin takarda da ake amfani dasu a ƙasashe daidai suke da zinare, wanda ke nufin gwamnatoci da suka fi dukiyar zinare zasu iya ƙera takardun kuɗi. Bisa la'akari da haka, idan gwamnatocin da suka kasance talakawa suka ƙera kuɗaɗe da yawan daya wuce kima, takardun kuɗin da aka ƙera suka yi yawa zasu rasa darajar su. Allâhu ta'âlâ ya halicci zinare da azurfa a matsayin kudi. Babu wani abu da zai iya cike gurbin zinare. Don wannan dalilin aka umarce mu da lissafawa kuma da biyan zakkah (zakât) cikin zinare da azurfa. Darajar abubuwa don haka, dole a aunasu bisa adalci kuma ta hanyar zinare da azurfa a ƙarƙashin hukuncin alƙali mai adalci. Wannan alƙali mai iko shine gwamanti. Gwamnati mai adalci na bada kariya daga zalunci da azabtarwa kuma ta samar da adalcin da Allahu ta'âlâ ya umarta da tantance darajar kayan bisa adalci.

A ƙarshe, akwai wasu sharaɗai guda uku domin assasa adalci a tsakanin mutane: Nâmûs-i-rabbânî, hâkim-i-insânî, da dinâr-i-mîzânî. A cikin wannan ukun, Nâmûs-i-rabbânî, wato, musulunci, shine mafi muhimmanci. Addinai dokokin Allâhu ta'âlâ ne daya turowa yan Adam domin assasa adalci a tsakaninsu. Ya turo wannan dokokin ƙudura don alƙalai su aiwatar da adalci. Âyat ta ashirin da biyar a cikin Sûrat Hadîd tana cewa: **“Mun turo**

manzannin mu da hujjoji bayyanannu sannan muka turo tare dasu littafin da daidaiton (na daidai da ba daidai ba) don mutane su aiwatar da al'amuransu bisa adalci.” (57-25) A cikin wannan ayar, "Littafi" na nufin addini, saboda addini shine sunan hukunce-hukunce da hane-hane a cikin Qur'ân al-karim. Kalmar 'Daidaito' na nufin zinare saboda nauyin zinare ana aunashi ne da daidaito. Wanda suka ƙi hukunce-hukunce da hane-hanen Qur'ân al-karim kafirai ne da munafukai. Duk wanda yaƙi biyayya ga alƙali ko gwamnati ɗan tawaye ne. [Musulmai kuma basa tawaye akan dokokin ƙasa koda ta kasance ba ƙasar musulmai ba (Dâr-ul-harb) kuma basa aikata laifi ta hanyar taka su.] Mutumin daya musanta darajar zinare ɗan cin amanar ƙasa ne kuma ɓarawo.

JAWABI MAI MUHIMMANCI: Da farkon fari, ya dace mutum ya aiwatar da adalci ga kansa, ga ɗabi'un sa, kuma ga gaɓoɓin sa. Na biyu, ya dace mutum ya aiwatar da adalci ga iyalansa, ga maƙotan sa da abokan arziƙi. Haka ma, ya dace jami'an kotu da yan majalisa su aiwatar da adalci ga mutane. Don haka, domin samun halin nagartar adalci, ya dace mutum ya fara yin adalci ga ayyukan sa da gaɓoɓin sa. Ya dace yayi amfani da dukkan makamasan dake jikin sa da dukkan gaɓɓan sa ta hanyar data dace da manufar halittar sa, maimakon amfani dasu don manufofin da suka ci karo da hankali da musulunci ta hanyar karya dokokin ƙudura da Allahu ta'âlâ ya turo. Idan yana da iyali da yayaye, ya dace ya riƙe su ta hanyar data dace da hankali da musulunci ba tare da kowacce kalar kaucewa ta hanyar sadaukar da kyawawan halayen da musulunci ya nuna. Ya dace ya tace ɗabi'arsa da kyawawan halaye. Idan shi alƙali ko gwamna ko kwamanda ko daraktan wata hukuma, ya dace ya ƙarfafi na ƙasa dashi su daidaita da ibadun su na yau da kullum, shi kuma yana zamowa misali domin su. Mutum mai irin wannan halayen ya zamo halifan Allâhu ta'âlâ a bayan ƙasa. Kuma a lahira zai cimma wannan ni'imomin da aka yiwa adalai alƙawari. Ya kasance mai matuƙar dace da albarka mutumin daya cika wannan sharaɗai har takai danshin alherin sa da albarkar sa ya shiga cikin lokaci da wurin da yake raye, da cikin mutanen da suka yi sa'ar rayuwa a wurin, har ma da cikin tsirrai, dabbobi da abinci. Sai dai, idan jami'an gwamnati a wani wurin suka kasance ba masu tausayi ba, nagarta da adalci ba, kuma idan - Allâhu ta'âlâ ya tsare mu daga

wannan masifa - suka take haƙƙoƙin mutane kuma suka aiwatar da ƙeta, mugunta da takurawa, sun kasance, maimakon adalai, abokai da shaƙiƙan shaiɗanu.

Baitoci:

Kada manyan fadoji da sutturun azzalumai su zambaceka
Lambunan fadojin an yi musu ban ruwa ne da hawayen talakawa!

Mutanen dake mulkin sauran mutane cikin ƙeta da mugunta Allâhu ta'âlâ zai riƙe su babu tausayi a ranar al-ƙiyama. Akwai wani faɗi da yake cewa:

Man, lâ yarham, lâ yurham!

Wanda ke nufin, marasa tausayi ba zasu samu tausayi ba! Idan wannan azzalumai suka haɗu wuri guda, sai su kafa ƙungiyoyi, maimakon gwamnatoci. Irin waɗannan mutane sun zalunci miliyoyin yan uwansu mutane saboda taƙaitacciyar buƙatar shekaru biyu cikin daula a wannan gajartacciyar rayuwar, wadda bata taɓa ƙarewa har sai sun girbi abinda suka shuka. A tsaka da wannan bayyananniyar walwala da sufurin da za'a ga kamar suna morewa, jerin masifu da bala'o'i basa ƙyalesu. Abunda kaɗai shine a cikin abun duniyar da ke jarinsu kuma basa fatan ya barinsa shine mulkin da suke mugun so, wanda, a ƙarshe, yawanci dole su kalleshi cikin takaici a hannun abokan gabarsu. Wannan mummunan yanayi mai kunyatarwa! Alal haƙiƙa, âyat ta tamanin da ɗaya a cikin Sûrat Maryam tana cewa: **"Gare mu zasu dawo duka abinda yake cewa, kuma zai bayyan a gabanmu yana shi kaɗai."** (19-80) Kamar yadda aka fitar a cikin wannan ayar, kowanne daga cikin wannan mutane za'a kaishi gaban Allâhu ta'âlâ a kotun adalci a ranar al-Qiyama da baƙin taɓo a fuskar sa. Ba zai iya musanta dukkan munanan ayyukan daya aikata ba, kuma za'a yi masa azaba mai tsanani domin su. Duka munanan abubuwa da zaluncin daya aikata zasu bayyana kansu kamar duhu kuma zasu rufe shi don kada yaga ina yake tafiya. Mala'ikun gidan wuta zasu cillashi cikin wuta kuma ayi masa azaba mafiya tsanani da akan azaba da ƙetar da ya tafka akan mutane lokacin da yana kan mulki. Ba zai samu gafarar Allahu ta'âlâ ba saboda ya kira dokokin musulunci da hukunce-hukuncen sa a mastsayin 'dokokin sahara' kuma ya ƙaryata Addinin Musulunci.

SASHE NA SHIDA

Littafin nan **Akhlâq-i-Alâî** (na Alî bin Amrullah rahimahullâhu ta'âlâ' [916-979 (1571 A.D.), ɗan garin Edirne Turkiyya,] ya faɗaɗa akan nau'o'in halaye nagari daban-daban, maudu'in yana nan a cikin babi na shida na littafin. A wannan littafin namu, zamu aro kalmomin da littafin ya warewa adalci kaɗai. Adalci yana zamowa gaske a matakai guda uku:

Mataki na farko ya tafi zuwa ga kasancewa mumini mai biyayya ga Allâhu ta'âlâ. Ni'imomi da alfarmar Allâhu ta'âlâ suna zuwa ga dukkan halittu a koda yaushe. Mafi daraja a wannan ni'imomi shine nunawa bayinsa mutane yadda zasu cimma ni'imomi marasa tuƙewa. Shi ya halicci dukkansu a sifofin da suka fi kowanne kyawun gani kuma ya basu ni'imomi da ba zasu ƙirgu ba da tarin alkairai, babu ɗaya da zasu iya iƙirarin kasancewa mallakin su. Godiya ga wannan mai Rahama kuma Mahaliccin waɗannan ni'imomi ta hanyar ibadu wajibine akan dukkan halittu. Adalci ta wannan fuskar na nufin girmama hanyoyin kiyaye haƙƙoƙin Mahaliccin kuma Mamallakin mutum.

Matakin adalci na biyu shine kiyaye haƙƙoƙin yan Adam. Cimma nasarar aikata haka na buƙatar biyayya ga dokokin ƙasa da majiɓinta al'amari da girmama malamai da kiyaye ƙa'idojin cinikayya da cika alƙawura da kasancewa mai riƙon amana.

Matakin adalci na uku shine kiyaye haƙƙoƙin waɗanda suka gama rayuwar su suka mutu amma suka bar wasiyya a garemu don mu aiwatar da gidauniyoyi a hannun mu don mu gudanar. Za'a cimma nasara a wannan matakin ta hanyar lura da waɗannan gidauniyoyi da ƙungiyoyin bada tallafi.

Idan mutum ya samu alfarma daga wani mutum, idan yana da sukuni, ya dace ya masa wata alfarmar daidai da wadda yayi masa. Idan kuma bashi da sukuni, to ya dace ya gode masa ta hanyar sanya masa albarka (wato yi masa addu'a). Idan mutum yaƙi rama alheri duk da cewa yana da sukunin yin hakan, zai zamo mujiya a cikin mutane saboda aikine akan dukkan wani mutum ya rama alheri da madadinsa. Yayin da haka abun yake anan, ƙin rama alfarmomin da Allahu ta'âlâ - wanda ya halicce mu daga rashin wanzuwa kuma ya bamu mafi kyawun fasali da gaɓɓai da zamu buƙata da ikon kuma ya sanya suyi aiki yadda ya kamata

tare da juna kuma ta hanyar samar mana da lafiya da bamu basira da hikima, wanda yake cigaba da halittar abun biya buƙatun mu kamar abokan rayuwa, yaya, muhalli, abun sha da dukan nau'in abinci - zai zamo babban aibu da butulci. Yana da iko mara iyaka. Ya halicci dukkan ni'imomi ba tare da neman wani daga wurin mu ba, tunda baya buƙatar komai. Wane irin lalataccen hali, wane irin mugun laifi, kuma wane irin zalunci da gangan zai zamo idan muka ƙi godewa Allâhu ta'âlâ, Maɗaukaki, kuma muka yi ko'inkula ga haƙƙoƙin sa na Mahalicci! Mafi muni ma tukuna shine lalacewar musanta wanzuwar sa da dagewa wurin tallata wani tushen a matsayin mai samar da waɗannan ni'imomi marasa iyaka cikin yunƙurin ɗebewa Allahu ta'âlâ bayyanar haƙiƙanin cewa Allâhu ta'âlâ shine kaɗai Mai Rahama. Mu ƙaddara cewa gaba ɗaya buƙatun mutum an biya su kuma wani mutum yana biyan sa akan lokaci dukkan kuɗaɗen buƙatun sa kowanne wata, mu yi duba akan yadda wannan mutum zai riƙa kambama wannan biya masa buƙata a dukan damar daya samu tayin hakan. Shin wannan mutum ba zai yi bakin iyawarsa ba wurin faranta rai da neman alfarmar wancan dake kyautata masa ba? Shin ba zaiyi ƙoƙarin bada kariya a gareshi daga dukkan haɗari ba? Shin ba zai saka kansa a cikin haɗari ba don yayi masa hidima? Shin mutane ba zasu zarge shi ba idan yayi ko'inkula da wannan mutum mai lura dashi maimakon yabi wannan azancin? Alal haƙiƙa ma, shin ba za'a soke shi bisa ko'inkula ga wajibin sa a matsayin sa na mutum ba? Da dukkan wannan azancin ramuwa ga mai kula da mutum, me yasa ba zai zamo tilas a godewa Allâhu ta'âlâ ba, wanda shine asalin Mamallakin dukkan nau'in ni'imomi da alkairai, kuma Mahalicci wanda ya turo kowa da komai, sannan kuma a aiwatar da abubuwan da yake so kuma ya umarta? Tabbas Allahu ta'âlâ yana sama da dukkan waɗanda suka cancanci godiya, biyayya ko ƙauna. Don, alfarmar mutane, idan aka gwada su da ni'imomin sa, kamar ɗigon ruwa ne akan ruwan teku. Alal haƙiƙa ma duk wata alfarma da tazo daga wurin wasu tana zuwa daga gare shi.

Wa zai iya auna ni'imomin Allâhu ta'âlâ?
Wa zai iya godiya koda ga ni'imar sa ta miliyan ce?

Malamai daban-daban sun amsa tambayoyi akan yadda mutane ya dace su godewa alfarmomin Allâhu ta'âlâ ta hanyoyi da dama.

A faɗin wasu, mafi muhimmanci a hanyoyin godewa Allah shine ta zurfafa tunani akan wanzuwar sa.

Mathnawî:

Godiya ga Allahu ta'âlâ; wanda ya saukar da ni'imomi da yawa, Da fari ya bani ni'imar wanzuwa!
Ikon ɗan Adam zai gaza auna ni'imominsa,
Iko da dukkan nau'o'in fifiko nasa ne bisa hakki.

A faɗin wasu kuma, mutane zasu iya gode masa ta hanyar gano cewa ni'imomin sa suna zuwa ne daga gareshi da kuma yadda da wannan haƙiƙani ta hanyar zancensa.

A faɗin wasu kuma, za'a iya gode masa ta hanyar aiwatar da dokokin sa da kaucewa abubuwan daya hana.

A faɗin wasu kuma, ya dace mutum ya fara tsarkake kansa ta hanyar hakan kuma ya samu kusanci da Allâhu ta'âlâ.

A faɗin wasu kuma, ya dace mutum yayi nasiha ga mutane (irshad) wanda ke buƙatar su gano turbar rayuwa ta gaskiya. Ya dace yayi ƙoƙarin taimakon mutane don ko sa zamo sâlihai suma.

A faɗin wasu kuka, babu takamaiman hanyar godewa Allâhu ta'âlâ. Kowa zai iya bin hanyoyin daban-daban na gode masa.

A faɗin malamai na baya-bayan nan, aikin mutum zuwa ga Allâhu ta'âlâ za'a iya taƙaice shi zuwa rukunai uku: Na farko shine ibadar daya aiwatar da gangar jikinsa, wato, "Sallah" da azumi; na biyu shine ibadar da mutum ya aiwatar da ruhinsa, wato, riƙo da aƙidar ƙwarai [riƙo da aƙidar da tayi daidai da koyarwar malaman Ahl as-sunnat]; na uku kuma shine ƙudurin samun kusanci da Allahu ta'âlâ ta hanyar aiwatar da a tsakanin yan Adam. Za'a samun nasarar cimma hakan ta hanyar kasancewa mutum mai riƙon amana da kuma yin nasiha ga mutane da koyar da musulunci ga mutane.

Zamu iya taƙaice ayyukan ibada cikin rukunai uku: Imanin ƙwarai, furuci mai kyau da kyakkyawar ɗabi'a. Hukunce-hukuncen da basu fito fili sosai ba a cikin rukunan baya guda biyu za'a iya daidaitasu, dogaro da lokuta da wurare. Allâhu ta'âlâ

shine kaɗai mai ikon daya cancanci yayi wannan sauyi, kuma yayi shi ta hanyar Annabawansa. Yan Adam ba zasu iya sauya ayyukan ibada da kansu bisa la'akari da fuskantarsu ba. Annabawa, sun koyar da cikakkun bayanai akan kowane irin nau'in ibadu da yadda za'a aiwatar dasu. Ya dace kowa ya koye su sosai kuma yayi aiki dasu.

Zan taƙaice dukka haƙiƙanin zantukan da aka faɗa a sama da cewa haƙkin musulmi ne ga Allahu ta'âlâ yayi riƙo da imanin ƙwarai, ya zamo mai riƙon amana, kuma ya aiwatar ayyuka nagari (’amal-i sâliha).

Malaman addini da manyan jagororin sufanci sun kawo cewar mafi girman wajibi ga ɗan Adam shine ya sanu imâni, ya aikata ayyuka nagari ('amal) kuma yayi da niyya mai kyau (ikhlâs). Za'a iya cimma farin ciki a duniya da lahira kaɗai ta hanyar miƙar da wannan ginshiƙai guda uku. " ’Amal" na nufin ayyuka wanda za'a iya aiwatarwa da ƙalbi, harshe ko gangar jiki. Ayyukan da ake aiwatarwa da ƙalbi sune kyawawan halaye ko ɗabi'u nagari. **"Ikhlâs"** na nufin aiwatar da dukkan ayyukan alheri da ibadu saboda Allâhu ta'âlâ da kuma don manufar cimma soyayyar sa da yardar sa.

MUSULMIN KWARAI ABUN KWATANCE

Nasiha ta farko itace mutum ya gyara imâninsa bisa koyarwar aƙidun da malamai (Na mazhabobi wanda ake kira da) Ahl as-sunnat suka koyar a cikin litattafan su. Domin wannan mazhabar ce kaɗai zata tsira daga wuta. Allâhu ta'âlâ ya bada lada ga gagarumin aikin wannan manyan mutane! Waɗannan malaman mazhabobin guda huɗu (a al'amuran da suka shafi ayyuka da gudanar da ibada), wanda suka kai matsayin da zasu iya yin ijtihâd, da manyan malaman da suka ɗauki karatu daga wurinsu ana kiransu da malaman **Ahl as-sunna**. Bayan gyara imâni, tilas ne a aiwatar da ibadu wanda aka ambata kuma aka bada fatawarsu a cikin (litattafan da aka rubuta akan ilimin addini mai suna) **Fiqh**, wato, aiwatar da hukunce-hukuncen Shari'ât da kamewa daga abinda ta hana. Ya kamata mutum ya aiwatar da Sallolin farilla biyar (namâz) kullum ba tare da nawa da jinkiri ba, da kuma lura da sharaɗanta da kiyaye (yadda ake gudanar da ita,

abinda ake kira da) ta’dîl-i arkân. Mutumin daya mallaki kuɗi ko wata dukiya da takai nisabi ya dace ya biya zakkah. Imâm-i a’zâm Abû Hanîfa ‘rahimahullâhu ta’âlâ’ yana cewa, “Kuma tilas ne a bada Zakkar zinare da azurfa wadda mata ke amfani dasu a matsayin kayan ado.”[1]

Darajar rayuwar mutum tayi yawan da bai dace a ɓata ta wurin more (jin daɗin duniya da ayyukan da musulunci bai ce ayi ba kuma bai hana ba wanda ake kira da) mubâhs. Sannan a zafafa wurin ganin ba'a ɓata ta ba wurin aikata (ayukkan da musulunci ya hana kai tsaye kuma ya kira da) harâm. Bai dace mu ɓata lokaci akan kiɗa, rera waƙa, kayan kiɗa ko sauraron waƙoƙi ba. Bai kamata mu bari jin daɗin da suke bawa ranmu ya yaudare mu ba. Haƙiƙa sun kasance gubar da aka haɗata da zuma kuma aka lulluɓeta da sukari.

Ya dace mu kauce daga aikata **ghiybât**. Ghiybât harâm ce. [Ghiybât na nufin yin magana game da aibun wani musulmi ko zimmi a bayan idon sa. Tilas ne a faɗawa musulmai aibukan harbîs, da zunuban waɗanda ke aikata ɓarna a bayyane, da munanan ayukkan wanda suke uzzurawa musulmai da wanda suke zambatar musulmai yayin saye da sayarwa, ta hanyar taimakon musulmi su san illolin su, da yin raddi ga ƙazafin mutanen da suke magana da rubutu marasa kyau akan musulunci; dukkan waɗannan ba ghiybât bane. **Radd-ul-Muhtâr**: 5-263)].

Bai kamata mu yaɗa gulma ba a tsakanin musulmai. Na shelantar cewa duk wanda suke aikata wannan munanan ayyuka guda biyu za'a yi musu azaba daban-daban. Sannan harâm ne yin ƙarya da ƙazafi, kuma tilas a kauce daga aikata su. Waɗannan munanan ayyuka an haramta su a gaba ɗayan koyarwar da aka kawo a baya. Yana da matuƙar falala a ɓoye aibukan musulmi, da kaucewa yaɗa zunuban da suka aikata ciki sirri kuma a yafe musu laifukan su. Ya kamata mu zamo masu jin ƙan na ƙasa damu, wanda ke ƙarƙashin umarnin mu [kamar mataye, yaya, ɗalibai, sojoji] da marasa galihu. Bai dace mutum ya soke su ko ya

[1] Babin farko a mujalladi na biyar na littafin **Endless Bliss** an yi bayanin akan maudu’in ‘zakka’.

kunyata su saboda aibukan su ba. Bai dace mu illata ko mu daki ko mu zagi waɗannan raunanan mutane ba saboda dalilai marasa muhimmanci. Bai dace mu tsallaka dukiya, rayuwa, kima ko mutuncin kowa ba. Biyan bashi ga mutane ko ga gwamnati wajibine. Cin hanci, karɓa ko bayarwa, harâm ne. Sai dai, baya zamowa cin hanci idan aka bayar don kaucewa uzzurawar wani azzalumi, ko don kaucewa yanayi mara daɗi. Amma karɓar sa zai zamo harâm shima. Ya dace kowa yaga aibukan sa, kuma ya dace kowacce sa'a mutane suyi tunanin laifukan da suka aikatawa Allâhu ta'âlâ. Ya dace a koda yaushe su sanya a ransu cewa Allâhu ta'âlâ baya gaggauta azabtar dasu, kamar yadda baya gaggauta datse hanyoyin cin abincin su. Umarnin iyaye ko gwamnati, idan basu saɓa da Shari'a ba, tilas a bisu, amma wanda suka saɓa da Shari'a sai aƙi bi don kada mu haifar da fitina. [Duba wasiƙa ta 123 a cikin mujalladi na biyu na littafin **Maktûbât-i Ma'thûmiyya**.]

Bayan (koyon aƙidun musulunci daga litattafan da malaman Ahl as-sunnat suka rubuta da) gyara imânin mu bisa lura kuma (da koyon hukunce-hukuncen Musulunci, har ila yau dai, daga litattafan Fiqhu da malamai masu albarka na Ahl as-sunnat suka rubuta da) daidaita kawunan mu ga ƙa'idojin Fiqhu, ya kamata muyi amfani da dukkan sauran lokutanmu wurin tuna Allâhu ta'âlâ. Kamata yayi mu cigaba da tunawa, da ambaton Allâhu ta'âlâ kamar yadda manyan malaman musulunci suka sanar damu. Ya dace muƙi duk abinda da zai dakatar damu daga tuna Allâhu ta'âlâ. Kuma yawan biyayyar mutum ga Shari'a, yawan jin daɗi da nishaɗin da mutum zai samu yayin tunawa dashi. Yayin da sangarci da lalaci suka ƙaru a cikin biyayya ga Shari'a, wannan ɗanɗanon yana gushewa a hankali, wanda daga ƙarshe ma zai tafi gaba ɗaya. Me ya kamata na rubuta wanda ban rigaya na rubuta ba? Haka ya isa ga mai hankali. Bai kamata mu faɗa cikin tarkunan maƙiya addinin Musulunci ba kuma bai kamata mu yarda da ƙarairayin su da ƙazafin su ba.

LITATTAFAN DA HAKÎKAT KITABEVI SUKA WALLAFA TURANCI:

1– Endless Bliss I, 304 pp.

2– Endless Bliss II, 400 pp.
3– Endless Bliss III, 336 pp.
4– Endless Bliss IV, 432 pp.
5– Endless Bliss V, 512 pp.
6– Endless Bliss VI, 352 pp.
7– The Sunni Path, 128 pp.
8– Belief and Islam, 128 pp.
9– The Proof of Prophethood, 144 pp.
10– Answer to an Enemy of Islam, 128 pp.
11– Advice for the Muslim, 352 pp.
12– Islam and Christianity, 336 pp.
13– Could Not Answer, 432 pp.
14– Confessions of a British Spy, 128 pp.
15– Documents of the Right Word, 496 pp.
16– Why Did They Become Muslims?, 304 pp.
17– Ethics of Islam, 240 pp.
18– Sahaba 'The Blessed', 384 pp.
19– Islam's Reformers, 320 pp.
20– The Rising and the Hereafter 112 pp.
21– Miftah-ul-janna, 288 pp.
22– Book of Namâz, 240 pp.
23– O Son, 352 pp.

JAMISANCI:

1– Islam, der Weg der Sunniten, 128 Seiten
2– Glaube und Islam, 128 Seiten
3– Islam und Christentum, 352 Seiten
4– Beweis des Prophetentums, 160 Seiten
5– Geständnisse von einem Britischen Spion, 176 Seiten
6– Islamische Sitte, 288 Seiten

FARANSANCI:

1– L'Islam et la Voie de Sunna, 112 pp.
2– Foi et Islam, 160 pp.
3– Islam et Christianisme, 304 pp.
4– L'évidence de la Prophétie, et les Temps de Prières, 144 pp.
5– Ar-radd al Jamil, Ayyuha'l-Walad (Al-Ghazâli), 96 pp.
6– Al-Munqid min ad'Dalâl, (Al-Ghazâli), 64 pp.

SIFANIYANCI:

1- Creencia e Islam, 112.
2- Libro del Namâz, 224.

RASHA

1- Vsem Nuynaq Vera, (128) str.
2- Priznaniq Anglijskogo Wpiona, (144) str.
3- Kitab-us-Salat (Molitvennik) Kniga o namaze, (224) str.
4- O Syn Moj (256)str.
5- Religq Islam (256) str.